

*Bu alışmamızı
Maraş'ta ilmin büyük hmisi
Yaşar ALPARSLAN Hocamıza
ithaf ediyoruz*

İ. GÖKHAN - S. KAYA

UKDE

**Bu Kitap İSKUR TEKSTİL ENERJİ TİC. VE SAN. A.Ş'nin
Bir Kültür Hizmetidir.**

UKDE KİTAPLIĞI: 56
MARAŞ TARIĞI SERİSİ: 23

Editörler:
Serdar YAKAR

Baskı - Hazırlık:
FA AJANS - Alaaddin Orçan
0.344 235 02 74 – 235 37 75

Kapak - Sayfa Tasarım :
Recep US

Kapak :
K.Maraş Kalesi Kapısı

ISBN :
978-605-89971-1-0

Baskı Tarihi
Eylül 2008

Yazışma Adresi:
Vefa Kitap Kırtasiye
İsmetpaőa Mah. Borsa Cad.
Buket B Sitesi Altı No 17/C
Tel. 0.344 225 13 00
KAHRAMANMARAŞ

İLKÇAĞDAN DULKADİRLİLERE KADAR MARAŞ

**Yrd. Doç. Dr. İlyas GÖKHAN
Yrd. Doç. Dr. Selim KAYA**

**KAHRAMANMARAŞ
2008**

İÇİNDEKİLER

Takdim	7
Önsöz	9
İlkçağdan Müslümanların Fethine Kadar Maraş	11
Müslümanların Fethinden Selçuklular Zamanına Kadar Maraş	67
Selçuklular Döneminde Maraş	107
Ortaçağ Kaynaklarına Göre 1114 Maraş Depremi.....	143
Memlûklüler Döneminde Maraş	156
Maraş ve Çevresinde Ermeniler (1071-1299)	180
Dulkadir Beyliği Öncesi Maraş Tarihi Bibliyografyası	204
EK:	
El-Mütenebbî'nin Şiirinde Maraş / Abdurrahman ÖZDEMİR.....	216

TAKDİM

Biz başlangıçta şöyle bir planlama yapmıştık. Ortaya bir millî Türkmen devletimiz olan Dulkadirliyi koyalım. Olabildiğince Dulkadirli'yi işleyelim. Sonuna kadar Dulkadirli ile alakalı ne elimize geçerse basalım. Sonra da baştarafını son tarafını dolduralım.

Öyle de yapıyoruz. İki cild Dulkadirli Araştırmaları çıkardık. İnşaallah daha da çıkaracağız. Hazırlıklarını yapıyoruz. Hasseten de işin kültürel boyutunu mutlaka ortaya koyacağız. Ne eser yaptılar, bu eserlerden nasıl bir kültürel hareket çıkar onu ortaya çıkaracağız. Mezarlıklarını çalışacağız. Kollarını ortaya çıkartacağız. Karanlık nokta bırakmamaya çalışacağız. Biizn-i Hüdâ bu işi başaracağız.

Çok şükür başarıyoruz da. Baştan ve sondan boşluğu dolduracak eserler çıkarıyoruz da. Ve bu eserler hem içerde hem dışarıda çok da yüksek ses çıkarıyor da getiriyor da.

Biz şimdi baştan sona, Dulkadirliye doğru bir eser çıkarıyoruz. Bu eserle bize çok sorulan bir çok konuları işliyoruz. Başlıklar halinde size sunuyoruz. Maraş Depremi gibi, şâir Mütenebbî'nin şiiri gibi. Böylece çok önemli ama yazılısı pek bulunmayan konular işlenmiş oluyor. Kaynaklara bağlanarak okuyucuya sunulmuş oluyor. Kullanılabilecek bütün kaynaklar taranıyor. Kullanılıyor. Tarihimizin karanlıkları aydınlatılmış oluyor. Gün yüzüne çıkartılmış oluyor.

Bize bu çalışmamızda İlyas GÖKHAN Beyefendi ile Selim KAYA Beyefendi destek verdiler. Düşündüğümüz, başlıklarını tesbit ettiğimiz makaleleri yazdılar. Biz de bize düşeni yaptık. Bu çalışma ortaya çıktı.

Ama en büyük arzumuz şair Metenebbî'nin Maraş'ın yeniden inşâsına bağlı yazdığı şiir idi. Bu şiir üzerine Abdurrahman ÖZDEMİR Beyefendileri çalışmış idi. Görüştük. Ricâ ettik. Müsâade buyurdular. Yeni bir çalışmaya ihtiyaç bırakmadılar. Bizi bir sıkıntıdan kurtardılar. Teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Yine Selçuklu dönemi Ermeni hareketlerini önce ayrı bir kitap olarak düşünmüştük. Baktık okuyucu için sıkıcı olacak. Onu yeniden makale bazında düşündük. Planladık. Selim Bey bu düşüncemizi tahakkuk ettirdi. Daha iyi oldu. Herkesin rahatlıkla okuyabileceği bir vaziyet aldı.

Bizim zâten maksadımız bu. İnsanımıza ne derin bir târihimiz olduğunu göstermek millî duygusunu geliştirmek. Beslemek. Vatanını sevmesine vesîle olmak. Meraklarını gidermek. Bilgi sâhibi olmasını sağlamak. Şuur kazanmasına yardımcı olmak. Kültür üretmek. Toplumu kültür çizgisine çekmek. Okuma alışkanlığı ortaya çıkarmak. Maraşımızı Türkiyede şehrinin târihini en iyi tanıır hâle getirmek. Bu hususta en önlere çıkmak. Başlara almak.

Bizim bu çalışmamızı A.Kadir KURTUL beyefendileri üstlendi. Zâten baştan beri bizi bu hususta teşvik edenlerin yardımcı olanların biri o.

A.Kadir KURTUL Beyefendi Maraşımızın yetiştirdiği muhterem sanâyecilerden biri. Allahın akli da, terbiyeyi de, serveti de fazlasıyla verdiği müstesnâ insanlardan biri. Maraşımızın medâr-ı iftiharî. Gün görmüş asâlet sahibi. Efendi, büyük insan İsmail KURTUL Beyefendi büyüğümüzün oğlu. Bahçeci Ali Çavuşun torunu. Benim mahallelim. Her işi ile örnek. Türkiye'yi bilir, dünyâyı tanıır, tâkip eder, bir zor bulunur insan.

Allahım onu esirgesin, memleketine bağışlasın. O yatırım yapsın. İnsanlar ekmek yesin. O kültüre de yatırım yapsın, kalplerimiz doysun. Kafalarımız bilgi dolsun. Bilgi sahibi bilgi üretir toplum olalım.

Biz A.Kadir KURTUL Beye teşekkürlerimizi sunuyoruz. Varlıklı insanlarımızın onun gibi gönüllü bu yollara düşmesini arzû ediyoruz. Memleketini seven insanlarımızı bize her türlü desteğe da'vet ediyoruz.

Allah bize bu güne kadar yardım etti. Biz ona müteşekkîrîz. Bundan sonra da bize yardım edeceğine inanıyoruz.

Dâvâmız milletimize hizmet. Gâyemiz milletimizin önünü açmak. Arzûmuz milletimizin ufkunu genişletmek. Kendine güvenen topluma ulaşmak. İleriye geçmişe bağlı çağa uygun yürümek. Kozmopolitleşmemek. Uyanık, dünyâyı takip eder, kendini bilir bir toplum olmak.

Yaşar ALPARSLAN

ÖNSÖZ

Maraş şehri, ilkçağdan günümüze tarihi önemini hiç yitirmemiştir. Bu sebeple de Maraş ve çevresinde yaşamış olan milletler ve medeniyetler oldukça fazladır. Birçok medeniyete evsahipliği yapmış olan Maraş'ın bu özelliği ne yazık ki müstakil birkaç makale ve araştırma dışında detaylıca ifade edilememiş ve derli toplu olarak bir kitap halinde neşredilmemiştir. Biz, Maraş'ın ilkçağlardan Dulkadirililere kadar olan döneminin kendi araştırmalarımız ve tespitlerimiz doğrultusunda kitap halinde yazılmasının bir ihtiyaç olduğunu düşünerek yola çıktık.

İlkçağdan Müslümanların Fethine Kadar Maraş, Müslüman Arapların Fethinden Selçuklu Türklerinin Zamanına Kadar Maraş, Ortaçağ Kaynaklarına Göre 1114 Maraş Depremi ve Memlukler Döneminde Maraş konularını Yrd. Doç. Dr. İlyas GÖKHAN kaleme aldı. Selçuklular Döneminde Maraş, Maraş ve Çevresinde Ermeniler, Dulkadir Beyliği Öncesi Maraş Tarihi Bibliyoğrafyası konularını da Yrd. Doç. Dr. Selim KAYA kaleme aldı.

Kitaba bir makale ile katkıda bulunan Dr. Abdurrahman ÖZDEMİR'e ve çizdiği haritalarla katkı sağlayan Dr. Emin TOROĞLU'na teşekkürü bir borç biliriz. Ayrıca Yaşar ALPARSLAN Hocamıza, Serdar YAKAR Beyefendiye ve kitabı okuyarak tavsiye ve tenkitlerde bulunan arkadaşlarımıza teşekkür ederiz.

İ.GÖKHAN – S.KAYA

İLKÇAĞ'DAN MÜSLÜMANLARIN FETHİNE KADAR MARAŞ

İlyas GÖKHAN*

1.Maraş İsminin Menşei

Maraj, Markasi, Marasion, Margas, Margaji, Marah, Maraksium, Marassion ve Mer'aş gibi değişik kelimelerle yazılan Maraş'ın isminin kökeni ve ne manaya geldiğine dair çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Bunlardan birine göre, bu şehri Hitit komutanlarından Maraj adlı birisinin kurmasından dolayı bu adın verildiğini belirtmektedir. Sümerlerde ise Naras ve Maraş gibi isimler taşıyan insanlar bulunmaktadır. M.Ö. 2000-1200 yılları arasında Anadolu'da hâkimiyet süren Büyük Hitit İmparatorluğu zamanında Maraş bu devletin önemli kentlerinden biriydi. Bu dönem sonrasını oluşturan Geç Hititler devrinde de Maraş, Gurgum adı verilen şehir devletinin merkezi olmuştu. Hititlerden kalan yazıtlarda şehrin adı *Maraj* ve *Markasi* şeklinde yazılmıştır.

Maraş adının Hititlerden geldiğini doğrulayan Asur kaynakları, M.Ö. IX. ve VIII. Yüzyıllara kadar gitmektedir. M.Ö. IX. Yüzyıl ortalarında Asur krallarından Tiglatplazer zamanından itibaren başlayan ve II. Sargon zamanına yani M.Ö. VIII. yüzyıl sonlarına kadar bu krallığın her yıl Anadolu'da yaptığı askeri seferlerden bahseden yıllıklarda Maraş'tan bahsedilmektedir. Bu yıllıklarda Gurgum krallığı ve buranın merkezi olan Markas veya Markasi adı geçmektedir. M.Ö. 858 yılına ait III. Salmanasar'ın yıllığında kralın Gurgum ve Kumuh'u(Adıyaman tarafları) fazla zorlamadan haraca bağladığı anlatılmaktadır. II. Sargon'un M. Ö 711 yılına ait yıllığında ise Gurgum'da karışıklıklar çıktığı, Asurlulara bağlı Prens Tarkhulara'nın kendi oğlu Mutallu tarafından öldürüldüğü, bunun üzerine Asurluların bölgeyi istila ederek Markasi halkını sürgüne gönderdiği ve şehre yeni bir vali atandığı belirtilmektedir. Bu bilgilerden Maraş'ın Geç

---

* Yrd. Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

Hitit devletlerinden biri olan Gurgum'un merkezi olduğu anlaşılmaktadır. Gurgum kelimesi ise Anadolu'nun ilk bilinen halkı olan ve Hititlerin akrabası olan Luvilerin dilinden geldiği ileri sürülmektedir. Hitit kralı I.Şuppiluluma'nın zamanına (M.Ö.1370–1335) ait bir metinde geçen *Uru-kar-kum-ma* sözcüğünün zamanla veya Asur kaynaklarında Gurgum'a dönüştüğü kabul edilmektedir. Luvilerin ise tarihleri M. Ö. 2300'lere kadar çıkmakta olup Toros dağları ve kuzeyi ile Maraş bölgesine hâkim olmuşlardır. Maraş, Asurlular ve Hititler zamanında önemli stratejik yollar üzerinde bulunmaktaydı. Aynı zamanda verimli ovaları ile zengin de bir bölgeydi.¹

İran'da Maraş adı ile bilinen bir de şehir vardır. "*Maraş Tarihi ve Coğrafyası*" adlı bir eser yazan Besim Atalay, Yemen'de M.Ö. II. ve I. yüzyılda hüküm süren Himyeriler Devleti'nin hükümdarlarından birinin adının da Mer'aş olduğunu yazmaktadır.² Günümüzde de Yemen'de Mer'aş'ın erkek ismi olarak kullanıldığı ve bunun manasının ise *aslanpençesi* anlamına geldiği belirtilmektedir.³

M.S. I. yüzyılda Roma İmparatorluğu Maraş'ı ele geçirince şehir adı Germanicia'ya çevrilmiştir. Ermeni, Süryani ve Roma kaynaklarında da bu doğrulanmaktadır. Hatta Süryani tarihçisi Abu'l-Faraç, Maraş'a Romalıların Germenika dediklerini belirtir. Urfalı Mateos adlı Ermeni tarihçi de şehri Germenika olarak anar.⁴ Maraş'ın adının Germenika'ya çevrilmesini konusunda da muhtelif rivayetler vardır. Buna göre; şehrin adı Romalılar zamanında "Kaisereia Germanikeia" biçiminde değiştirilir. Roma İmparatoru Kaligula zamanında, yani M. S. 37–41 yılları arasında bu isim değişikliği olmuştur. Tam adı Gaius Caesar Augustus Germanicus olan bu şahsın Germanicus'tan Germanikeia ve imparator kenti anlamındaki Kaisereia

---

¹ Kamil Levent Zoroğlu, "Kahramanmaraş'ın İlkçağdaki Yeri" *I. Kahramanmaraş Sempozyumu Bildirileri (6-8 Mayıs 2004 Kahramanmaraş)*, C. I, Kahramanmaraş Belediyesi Yay., İstanbul,, 2005, s. 303; Cengiz Köseoğlu, *Maraş İlinin Uygurluk Tarihi*, (Kahramanmaraş Müzesi Arşivi).

² Besim Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1339, s. 6.

³ Ankara Üniversitesi DTCF Coğrafya bölümüne gelen Yemenli bir coğrafyacının adının "Meraş" olması ve bunun anlamının sorulması üzerine verdiği sözlü bilgi (Kaynak: Emin Toroğlu, KSU Fen-Edeb. Fak. Coğrafya Bölümü)

⁴ Urfalı Mateos, *Vekayinamesi ve Papaz Grigor Zeyli*, (Türkçeye Çev.: H.D. Andreyan, Notlar: E. Dulaure, M. H. Yinanç, TTK Yay., Ankara, 1987, s. 299; Abu'l-Farac Gregory, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. I, (Süryaniceden Çev.: R.A. W. Budge, Türkçe Çev.: Ö.R. Doğrul), TTK Yay., Ankara, 1999, s. 258; Ernest Honigmann, "Maraş", *İA*, MEB Yay., Eskişehir, 1997, s. 312.

sözcükleri birleştirilerek Maraş'a, "Kaisereia Germanikeia" denmiştir. Bazı kaynaklar ise Maraş'a bu adı M.S. 17 yılında ve Kaligula'nın ricasıyla İmparator Tiberius zamanında verildiği ileri sürülmektedir. Romalılar tarafından Maraş, Malatya, Adıyaman ve Antep arasında bulunan Kommegane bölgesinin krallığı IV. Antiokhos'a verilmişti. Bazı kaynaklara göre de Maraş'a asıl bu adı veren kişi IV. Antiokhos olup, Roma İmparatoru Kaligula'nın gözüne girmek amacıyla şehrin adını değiştirmiştir. Bazı tarihçiler ise IV. Antiokhos'un dedesi olup Nemrut tümülüsünde gömülü bulunan I. Antiokhos'un (M.Ö. 54 - M.Ö. 37) Maraş'a kendi adını verdiğini ileri sürülmektedir. Buna göre Maraş, Antiokheia yani Antakya olarak anılmış ve diğer Antakya'dan ayırmak içinde Toroslardaki Antakya (Antiokheia Pros Tauro) denmiştir.⁵ Charles Texier, Küçük Asya adlı eserinde Coğrafyacılar göre şimdiki Maraş'ın eski Antiochia Taurum şehrinin bulunduğu yerde olduğunu belirterek, Bizanslı Etienne'nin aynı adla söz ettiği altı şehirden, Ceyhan üzerinde Kilikya Antiochesi unvanıyla kaydettiği yerdir demektedir. Müellif ziyaret ettiği Maraş'ta eski eserlerden pek bir şey kalmadığını yazmaktadır. Bunun sebebini ise Maraş'ın öteden beri pek çok hareketli halkın merkezi olduğundan, eski eserlerin hep yıkıldığına bağlamıştır.⁶ Gerçekten de Maraş bulunduğu coğrafi mevkii sebebiyle pek çok halkın uğrak ve istila alanı olmuştur. Bizans kaynaklarında Maraş'ın adı Marasin veya Marassion olarak görülmektedir.⁷ Yine bir iddiaya göre Haçlılar zamanında işgal edilen Maraş bir Haçlı komutanın adından dolayı Marassion ismini aldı dense de bunun gerçekte hiçbir ilgisi yoktur. Köklü bir kültürü olan ve tarihi M. Ö. 5 binli yıllara kadar giden, adı ise bundan 3 bin yıl öncesine dayanan Maraş'ın zamanla Hititler devrindeki adını tekrar aldığı görülmektedir.⁸

Maraş 637'de Müslümanlar tarafından fethedilince tekrar Hititler zamanındaki adıyla anılmaya başlanır. Ancak Maraj kelimesi Arap alfabesinde "j" harfi olmadığından Mer'aş şekline dönüşür. Bunların yanında Maraş adının Arapça "zelzele - titreme" anlamına gelen "Re'aşa" fiilinden

---

⁵ Besim Darkot, "Maraş", *İA*, C. VII, MEB Yay., Eskişehir, 1997, s. 31; Zoroğlu, 305-306.

⁶ Charles Texier, *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, C. III, (Çev.: Ali Suat, Latin harflerine aktaran: K. Y. Koprıman, sadeleştiren: Musa Yıldız), Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı Yay., Ankara, 2002, s. 141-142.

⁷ W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (Çev.: Mihri Pektaş) İstanbul, 1961, s. 345.

⁸ Zoroğlu, 306.

türeyerek "Mer'aş" olduğunu da iddia edenler de var. Maraş ovasında çok fazla pirinç ekimi yapıldığından dolayı da şehrin sıtmalık alan haline geldiği bu sebeple de bu hastalığa yakalananların titremesi nedeniyle titreme anlamına gelen Maraş adı verildiği söylenmektedir. Ancak bu görüşlerin hiçbir ilmi bir kıymeti olmayıp sadece rivayetten başka bir şey değildir.⁹ Hasan Reşit Tankut adlı araştırmacı da kaynak belirtmeden "kutlu güneş" anlamına geldiği için Maraş'a bu adının verildiğini belirtmektedir.¹⁰ Osmanlılar döneminde şehrin adı bölgede Dulkadiroğulları Beyliği'nin kurulmasından dolayı Maraş'ın yanı sıra Zülkadir, Zülkadiriye gibi isimlerle de anılmıştır. XVII. Yüzyılda Maraş'ı ziyaret eden Evliya Çelebi Maraş'ın adının nereden geldiği konusunda bir efsaneden bahsetmektedir. Buna göre bir Ejderha şehrin tüm ahalisini yediği için *Mâr-ı İş*'ten galat olarak *Maraş* olmuştur.¹¹

Maraş'ın kazalarından Elbistan, Afşin, Andırın, Pazarcık, Göksun gibi yerlerin isimleri eski olup bunların tarihi anlamlarının ne olduğu konusunda da bilgi vermeyi faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Elbistan:

Tarihte pek çok ad alan Elbistan'ın Ablasta, Ablastan, Ablastha, Ablastayn, Ablistan gibi adlar aldığı görülmektedir. Ablasta kelimesinin Hititler döneminde bölgede kullanılan Luvi dilinden geldiği, Su geçidi, Gür su, bol su gibi anlamlara geldiği tahmin edilmektedir.¹² Ablasta ismi Hititlerden Roma ve Bizanslılara geçmiştir. Arap kaynaklarında ise bu şehrin adı Bilistin şeklinde geçmekte olup bağ, bahçe ve bostanlık anlamına gelmektedir. Günümüzde ise halk arasında Albustan şeklinde söylenmektedir.

Göksun:

Tarihi Roma İmparatorluğuna çıkan ve Bizans döneminde kaynaklarda sıkça görünmeye başlayan Göksun'un eski isminin Bizans ve Haçlı kaynaklarında Kokussos, Cocussos, Coxon, Cosor şekillerinde geçtiği, bunun sonundaki ussos, ssos ya da assa kelimesinin köy, kasaba ve kent

---

⁹ Darkot, 312.

¹⁰ Hasan Reşit Tankut, *Maraş Yollarında*, Recep Ulusoğlu Matbası, Ankara, 1944, s. 51.

¹¹ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. IX, X, (Sadeleştiren Mümin Çevik), İstanbul, 1986, s.140.

¹² Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adları*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 238.

anlamlarına geldiği bilinmektedir. Ancak gerçek anlamda Cocussos kelimesinin ne manaya geldiği ise bilinmemektedir.¹³

Andırın:

Kahramanmaraş'ın batısında bulunan ve pek çok tarihi mekâna sahip olan Andırın'ın aslı Andurana olup, And(a)-ura-(wa)na "Yüce Ana Tanrıça Yurdu" anlamına gelebilir.¹⁴ Daha sobra burab-nın adı Artirin, Endirin ve Enderon şeklinde söylenmiştir. Evliya Çelebi seyahatnamesinde ise Andoron şeklinde geçmektedir.¹⁵

Afşin:

Afşin'in adına gelince eski ismi Arabissos olup daha sonra da Türkler tarafından Yarpuz denmiştir. Buranın eski isimlerinden biri de Efsus'tur. Bu ismin aslı Araw(a)-İssos kelimelerinden birleşmiştir. Arawa kenti demektir. İssos'un ise "Yerleşim" buradan: Kent) anlamında olduğu bilinmektedir. Arawa ise "Sunak" anlamına gelmektedir.¹⁶ Yarpuz kelimesi ise Türkçede bir bitki adıdır. Afşin'in nereden geldiği ise 1060'larda bölgede fetihler yapan Afşin Bey'in hatırasına 1944'te verilmiştir.

Pazarcık:

Pazarcık kazasının adı çok eski devirlerden beri kullanılmaktadır. Bu bölgeden Kayseri-Elbistan- Halep tarihi ticaret yolu geçmekteydi. Bundan dolayı burada küçük bir Pazar kurulmaktaydı. Büyük Pazar ise Kayseri'deki Yabancı Pazarıydı. Mısırlı tarihçi el-Makrîzî'nin Kitabü's-Sülük ve İbn Tagribirdî'nin Nücumü'z-zahire adlı eserlerinde bundan yaklaşık 600 yıl önce bu isim geçmektedir. Eskiden Pazarcık Bağdı-ı Sagir (Yukarı pazarcık) denilen mevkii de bulunurken daha sonra aşağı Pazarcık denilen yere taşınmıştır.

Türkoğlu

Bu ilçenin eski adı İloğlu olup halk ağzında Eloğlu olarak telefuz edilmekteydi. İloğlu ise ilçeyi kuran Tecürlü aşiretinin bir obasının adıydı.

---

¹³ Umar, 452, Besim Darkot, "Göksun" *İA*, C.IV, Eskişehir 1997, s. 812.

¹⁴ Umar, 69.

¹⁵ Gülgün Sayman(Durukan), "Andırın ilçesi Monografyası II", *Tirşik*, S. 11, Mart 2008, s.20.

¹⁶ Umar, 91.

Nurhak

Nurhak'ın ismine gelince arkasında bulunan ve eski ismi Nur-ı hak olan dağdan adını almıştır. Rivayetlere göre bu dağda bulunan fosfor madeni geceleri parlamasından dolayı bu ismi almıştır.

Ekinözü

Elbistan'dan ayrılarak kurulan yeni bir ilçe olup eski adı Cela'ydı. Roma ve Bizanslılar zamanında kullanılan içmelerin bulunduğu Ekinüzü'nün tarihi de eski devirlere gitmektedir.

Çağlayancerit: Önceleri Pazarcığa bağlı olan bu ilçe bölgede yaşayan Cerid Türkmenlerinden ismini almıştır. Bu bölgenin en önemli yerleşim merkezi ise Hades şehri olup Türkler Göynük demekteydiler.

2. Maraş'ın Kurulduğu Alanlar:

Maraş'ın bugünkü yerine taşınmadan önce birkaç kez yer değiştirdiğine dair iddialar ve rivayetler bulunmaktadır. Bunlardan birine göre ilk Maraş'ın bugünkü şehrin 20 km. güneyinde Erkenez Çayı kenarında Elmalar Köyü'ne yakın Himli Höyük civarındaydı. Bu iddiaya göre Maraş, Asuriler tarafından M.Ö. 3000–2500 yıllarında burada kurulmuştur. Bu bilgiler, Halep Vilayeti Salnâmesi'nin Maraş Sancağı bölümünde şehrin tarihi ile ilgili kısmında yazılıdır.¹⁷ Hilmi Höyükte Asuriler zamanından kalan üç esere tesadüf edilmiştir. Bunlardan biri Asur mabutlarından biri, diğeri Asur çivi yazısı ile yazılmış bir dini metin ve üçüncüsü de Asur hükümdarlarından Nasırpal'ı temsil eden küçük bir heykeldir.¹⁸ Burası gerçekten bugünkü adıyla bildiğimiz Maraş mı yoksa bir Asur koloni şehri miydi? Yaptığımız alan araştırmalarında Elmalar köyü yakınında Hilmi höyük ve Çınarpınar höyüklerinin bulunduğu ve bu höyüklerinin yüzeylerindeki seramik parçaları ve çakmak taşlarından eski bir yerleşim merkezleri olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde Maraş'ın bu mntıkada kurulup kurulmadığı hâlâ tartışılmaktadır. Ancak şu kabul edilen bir gerçektir ki, Maraş Kalesi'nin Geç Hitit Devleti zamanında M.Ö. IX. yüzyılda yapıldığı kabul edilmektedir¹⁹. Bu durum kalenin surlarının

¹⁷ *Halep Salnamesi (H.1300)*, C. I, (Hazr.: Said Öztürk), Kahramanmaraş Belediyesi Yay., İstanbul, 2006, s.443.

¹⁸ Salman Canpolat, *Etiler Zamanında Maraş*, İş Matbaası, Maraş 1948, s.10.

¹⁹ Kahramanmaraş Kalesi için bk. Mehmet Özkarcı, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Kahramanmaraş*, C. I, TTK. Yay., Ankara, 2007, s. 521-533.

zeminindeki taşlardan ve burada çıkan başta aslan olmak üzere diğer Hitit eserlerinden tespit edilmektedir.

Maraş Kalesi'nin üst yapısına bakıldığında buranın Roma ya da Bizans eseri olduğu, Selçuklu, Dulkadirli ve Osmanlı zamanında tamiratlar gördüğü anlaşılıyor. Hatta kalenin son tamiratı kapısında bulunan bir kitabeden tespit edildiğine göre, Kanunî Sultan Süleyman zamanında yapılmıştır. Bunu belirten kitabenin Evliya Çelebi kale kapısında olduğunu yazmaktadır. Ancak bu kitabe günümüze ulaşmamıştır. Muhtemelen Maraş, Geç Hititler zamanında Ahır Dağı eteklerinde şimdiki kalenin etrafında Şeker Dere, Uzunoluk Deresi (Akdere) ve Kanlı Dere arasındaki alanlara yayılmıştır. M. Ö. IX. yüzyıla tarihlendirilen meşhur Maraş Aslan'ı da bu alan arasında bulunduğu gibi söz konusu yerde pek çok Geç Hitit eserleri çıkarılmıştır. Maraş Aslanı, Hititlerin merkezi olan Boğazköy'deki aslanlara benzemekte olup, üzerinde Hitit Hiyeroglif yazısı ile yazılmış uzunca bir metin vardır. Bu metinden M. Ö. IX. yüzyılda kenti yönetmiş olan Kral Halparunda'nın babası Layamaş için adadığı iki aslandan söz edilmektedir. Bu aslanlar Boğazköy girişinde olduğu gibi karşılıklı konulmuş bir giriş kapsısının ağzında olup burayı koruduğuna inanılmaktadır.²⁰ Aslan Hititlerin kutsal saydığı ve önem verdikleri önemli bir hayvan olmalıdır. Maraş bölgesinde pek çok aslan heykeli bulunmuştur. Bunlar Hititlerin hâkim olduğu Maraş kalesinde, Afşin Huni'de ve Elbistan'da bulunmuştur. Bu kadar fazla aslan heykelinin bulunması Hititler zamanında Maraş bölgesinin önemli bir yer olduğunu göstermektedir.

Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre Maraş kalesinin girişinde birbirine bakan dört aslan heykeli vardı.²¹ Bunun birinin kaplan olduğu belirtilmektedir. Seyyahın verdiği bilgilerin doğru olduğunu varsayarsak bugün Maraş aslanı olarak bilinen anıt, dört aslandan biridir. Bu anıtlardan ikincisi ise bir kaplan heykeli olup İstanbul Eski Eserler Müzesine gönderilmiştir. Diğer iki aslan heykeli ise kayıptır. Maraş merkezde bu aslandan başka muhtelif eski eserler de bulunmuş olup bunlar müzede sergilenmektedir. Bu eserler genellikle Geç Hititler dönemlerine ait olup üzerlerinde Luvi dili ile yazılmış yazılar ve kabartma resimler vardır. Bir de burada aklımıza şu gelmektedir. Son Dulkadir beyi Alâüddevle'nin eski eser meraklısı olduğu ve Maraş ve çevresinde bulunan buluntuları toplayarak Maraş Kalesinde bir yere gömdüğü de iddia edilmektedir. Acaba Maraş kalesinden çıkan Hitit eserleri Alaüddevle'nin topladığı eserler mi? Maraş

²⁰ Zoroğlu, 304–306.

²¹ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, IX-X, 140.

kalesi ve şehir merkezinde bulunan 60 kadar eserin misyonerler tarafından Amerika'ya kaçırıldığı, ayrıca başka bulunan pek çok eserin de vaktiyle İstanbul ve Adana müzelerine nakledildiği belirtilmektedir. Bunlardan başka şehir merkezinde Hititlere ait olduğu zannedilen ve bazılarının üzerinde hiyeroglif yazılar bulunan birçok eser bulunmuştur.

Halep Salnamesinin Maraş Sancağı kısmında verilen bilgiye göre Hicri IV. Asır Ortalarında (M. 950'li yıllar) Bizanslılar tarafından Erkenez Çayı kenarında bulunan Maraş'ın tahrip edildiği belirtilmektedir. Bunun üzerine bölgeyi fetheden Hamdaniler tarafından Karamaraş tarafında yeniden kurulduğu belirtilmektedir.²² Ancak verilen bu bilginin doğruluğu şüphelidir. Maraş'ın ilk yeri Erkenez kenarındaki yer olma ihtimali yüksektir. Ancak buradan şehrin, şimdiki yeri olan kale ve çevresine taşınması, Bizanslıların tahribiyle değil de Geç Hititler'in buraya taşınmasıyla olmuş olmalıdır. Maraş'ta kurulan Geç Hititler Devleti olan Gurgum, Asurluların saldırısına uğramış, bundan dolayı belki de daha güvenliği olduğu için bu devlet merkezi olan Maraş'ı, Erkenez kenarından kaldırıp Ahır Dağı'nın eteğindeki tepelere üzerine yani şimdiki bulunduğu yerde kurmuştur. İleride üzerinde duracağımız gibi bir de Maraş'ın şimdiki Doğukent Semti yakınlarında bulunan Köftül höyüğü ve çevresinin de önemli bir yerleşim merkezi olduğu anlaşılmaktadır. Acaba Maraş burada da kuruldu mu? Bu soruya Romalılar zamanında Germanike olarak kurulan şehrin burada kurulmuş olabileceği aklımıza gelmektedir. Burada bulunan yapıların geç dönem (Helenistik-Roma- Bizans) kalıntıları olduğu görülmektedir.

Müslümanlar ile Bizanslılar arasındaki çatışmalar sırasında tahrip olan kale çevresindeki Maraş'ı, *Karamaraş* denilen mıntıkaya (Namık Kemal Mahallesi) Hamdanoğulları hükümdarı Seyfüddevle (M.S. 944–967) taşımıştır. Bu bilginin doğru olduğunu tahmin ediyoruz. Çünkü 637'de Müslüman Araplar tarafından Bizanslılardan alınan Maraş'tan bahseden ilk İslâm coğrafyacılarının tariflerinden şehrin ortasında bir kale bulunduğu ve iki tarafında ise yarılmış hendekler olduğu ve onların içlerinden su aktığı belirtilmektedir. Bu tarifler bize, Maraş'ın şimdiki kale ve etrafında olduğu, bir tarafından Akdere diğer tarafından da Acemli Deresi ve Şeker Dere'nin aktığını göstermektedir. Müslüman Araplar, fethettikleri Maraş üzerinde Bizanslılar ile üç yüz yıllık bir mücadele yapmışlardır. Bu mücadeleler sırasında şehir pek çok defa karşılıklı el değiştirmiş, yakılıp yıkılmış ve

²² *Halep Salnamesi (H.1300)*, C. I, (Hazr.: Said Öztürk), Kahramanmaraş Belediyesi Yay., İstanbul, 2006, s. 443.

yeniden inşa edilmiştir. X. yüzyılın ilk yarısında Bizanslıların elinde olduğu görülen Maraş'ı, Hamdaniler Devleti'nin Halep kolu hükümdarı Seyfüddevle 944'te onların elinden aldı. Ancak kısa süre sonra şehir 948'de yeniden Bizanslıların eline geçti. Seydüddevle ise Maraş'ı 953-54'de geri aldı.

Karşılıklı el değiştirmelerle Maraş harap olmuştu. Ayrıca şehrin bulunduğu coğrafi mevki sebebiyle savunmaya elverişli de değildi. Bu yüzden Seyfüddevle, Maraş'ı başka bir yerde kurmaya karar verdi. Bunun için şehrin üç dört kilometre doğusunda bugün Karamaraş denilen yer seçildi. Burada şehir yeniden inşa edildi. Maraş'ın inşasıyla bizzat ilgilenen Seyfüddevle, hâkimiyet sürdüğü Halep'ten Maraş'a kadar da geldi. O, amcası oğlu ve aynı zamanda da bir şair olan Ebu'l-Firas'ı da şehrin inşa işi ile görevlendirdi. Böylece tepeler üstünde, derelerin içine sıkışmış ve savunmaya pek elverişli olmayan bundan dolayı da sık sık Bizanslıların eline geçen Maraş düz bir ovaya taşınarak, etrafı bir surla çevrilip, içine de bir kale inşa edildi. Seyfüddevle Maraş'la birlikte şehrin doğusunda bulunan Hades (Göynük) şehrini de yeniden inşa ettirdi ve Bizanslılara karşı burada da bir savunma hattı oluşturdu.

Maraş'ın şimdiki yerine taşınması ile ilgili rivayetlere gelince: Şehrin şimdiki kale ve çevresine Dulkadirlilerden Halil Bey (1353-1386) veya Alâüddevle Bey (1479-1515) tarafından taşındığı iddia edilmektedir. Hatta Halep Vilâyet Salnâmesi'nin Maraş Sancağı bölümünde bu konuda bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgilere göre şehrin şimdiki yerine taşınması ile ilgili Maraş Mahkeme kayıtlarında da malûmat bulunmaktadır²³. Ancak bahsedilen bu mahkeme kayıtlarının hiç biri günümüze kadar ulaşmamıştır. Bundan dolayı bu bilgilere şüpheli yaklaşmak gerekmektedir. Bizim kanaatimize göre Maraş'ın şimdiki olduğu yere ikinci kez taşınmasına 1114'de meydana gelen yıkıcı bir deprem sebep olmuştur. Bundan dolayı yıkılan ve harap olan eski şehrin olduğu yere de "Karamaraş" adı verilmiştir. Anadolu'da çeşitli vesilelerle yıkılmış ve harap olmuş şehir veya yerleşim yerlerine "kara" lakabı takılmaktaydı.

Ortaçağ'ın pek çok kaynağı söz konusu tarihte Maraş ve çevresinde şiddetli bir depremin olduğu belirtilmektedir. Maraş'ta bu korkunç deprem meydana geldiğinde Haçlılar bulunmaktaydı. Bu depremde Maraş'ın altı üstüne gelmiş ve şehirde yaşayan 40.000 kişi toprak altına gömülmüştür. Hatta dağlardaki manastırla bile yıkılıp içinde bulunan Hıristiyan papaz ve

²³ *Halep Salnamesi (H. 1326)*, C.II, (Hazr.: Said Öztürk), Kahramanmaraş Belediyesi Yay., İstanbul, 2006, s.793..

rahipler hayatlarını kaybetmişlerdir. Maraş'ın şimdiki yerine Karamaraş'tan taşınmasına dair halk arasında anlatılan bir rivayete göre ise; Ahır Dağı'ndan gelen bir sel baskını Maraş'ı çamur deryası altına alarak yıkmıştır.²⁴ Bunun üzerine de Maraş'ı Dulkadir Bey'i Alâüddevle şimdiki yerinde yeniden kurmuştur. Maraş'ı gezen Evliya Çelebi, şehrin kible (güney) tarafında yani şimdiki Namık Kemal semtinin bulunduğu yerde bulunan, o zaman bağık olan Eski Şehrin harabelerini gördüğünü yazmaktadır.²⁵

Son yapılan araştırmalarda Maraş'ın Şekerli Camii'nde bulunan bir kitabenin tarihi Selçuklu dönemi olan H. 606 Zilkade (M. Nisan 1210) tarihini göstermektedir. Bu cami Osmanlı döneminde H. 1107 (M.1695–96) de yapılmıştır. Ancak burada bulunan kitabenin önceden de bu caminin yerinde Selçuklular zamanında bir cami inşa edildiğini göstermektedir. Şehirde bulunan en eski tarihli eserlerden biri olan Maraş Ulu Camii'ni ise Alâüddevle'nin babası Süleyman Bey (1442–1454) yaptırmıştır. Alâüddevle Bey'in vakfiyesinden dedesi Nasıreddin Mehmet Bey'in (1399–1442) zamanında Bektutiye (Çınarlı) Camii (1500 yılı civarı) yakında bir medrese yaptırdığı kayıtlıdır.²⁶ Bütün bunlardan Maraş'ın Selçuklular ve Dulkadiroğluları zamanında şimdiki yerinde olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Alâüddevle olsa olsa Maraş'ın şimdiki yerinde bazı hükümet binaları yaptırmıştır. Bu da şöyle olmuş olabilir. 1507'de Safevî Şahı İsmail Dulkadirilerin merkezi Elbistan'ı tahrip edince Alâüddevle beyliğin merkezini Maraş'a taşır, burada yeni binalar ve bir de saray inşa eder.

Yukarda bahsedilen görüşlerin doğruluğu tartışılmaktadır. Maraş'ın bugünkü olduğu yerde olduğu, bilhassa da kalenin çevresinde kurulduğu daha sonra ise Mağaralı Mahallesi'nin bulunduğu mevkie doğru genişlediği de iddialar arasındadır. Maraş'ın ilk kurulduğu alanlardan birinin de şimdiki Mağaralı Mahallesi'nin olduğu bölge iddialar arasındadır. Bu bölgede bulunan arkeolojik malzemelerin bunu doğruladığı yazılsa da buranın Hititler zamanında şehre bağlı bir mahalle olabileceği düşünülebilir.

Bütün bunlardan çıkan sonuç olarak şunu açıkça söyleyebiliriz: Maraş bölgesinde gerekli arkeolojik kazılar ve bilimsel araştırmalar yapılmadığı müddetçe şehrin ilk yerinin neresi olduğu konusundaki tartışmaların sürüp gideceği görülmektedir.

---

²⁴ Salman Canpolat, *Etiler Zamanında Maraş*, İş Matbaası, Maraş, 1945, s. 15.

²⁵ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, IX-X, 135.

²⁶ Mehmet Özkarcı, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Kahramanmaraş*, C. I, TTK Yay., Ankara, 2007, s. 81, 272.

3.Tarih Öncesi Devirler ile İlkçağa ait Maraş ve Kazalarındaki Yerleşim Alanları ve Eserler

3.1. Maraş Merkez:

Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden biri olan Maraş ve çevresinin bilinen tarihi bundan 7000–7500 yıl öncesine kadar gitmektedir. Bölgede ilk insan yerleşmelerinin ise izleri söz konusu tarihten daha eski olup on binlerce yıl öncesinde olduğu zannedilmektedir. Böylesine önemli tarihi yerleşmelerin bulunduğu Maraş ve etrafında günümüze kadar bir iki höyük açılmasından öte ciddi kazı çalışmaları yapılmamıştır. Bu yüzden de şimdilik Maraş'ın Tarih Öncesi ve Tarih Çağlarından Ortaçağ kadar olan tarihi ile ilgili kesin bir şey söylemek mümkün görünmemektedir.

Maraş'ın kuzeybatısında Kayseri-Kaniş, batısında Kadırlı-Karatepe, güneybatısında İslâhiye-Yesemek, güneydoğusunda Gaziantep-Zeugma, Kargamış, Adıyaman-Samsat, Nemrut ve doğusunda Malatya-Aslantepe gibi arkeolojik alanlarda çok önemli buluntulara ve medeniyetlerin izlerine rastlanmıştır. Dört tarafı böylesine mühim eski merkezlerle çevrili bir şehrin topraklarında da önemli bir tarihi alanın bulunabilme ihtimali yüksektir. Çünkü söz konusu yerlerin ortasında bulunan Maraş ili önemli ticari ve askeri yolların geçtiği kavşak noktasında bulunmaktaydı. Bu yerlerin birbirleriyle ilişkileri de Maraş üzerinden sağlanıyordu. Mezopotamya medeniyetini oluşturan topluluk ya da devletlerin Anadolu medeniyeti ile irtibatı da yine Maraş üzerinden sağlanıyordu.

130 km uzakta bulunan ve mozaikleriyle meşhur olan Antik Zeugma kentinin Helenistik, Roma ve Bizans dönemlerinin buluntularına benzeyen Maraş'ta da çok sayıda mozaik resimlere rastlanmıştır. Ancak bunların izleri devam ettirilip gerekli araştırmalar yapılmadığı için daha zenginlerine ulaşamamıştır. Bundan dolayı Maraş ve çevresi hâlâ Eski Çağ Tarihi ve Arkeoloji bilimi ile uğraşanlar için bakir bir alan olarak durmaktadır.

Tarih öncesi devirlerde Maraş bölgesini iki kısma ayırmak mümkündür. Bunlardan biri Maraş merkez, Pazarcık ve Türkoğlu'nun bulunduğu güney bölgesi, diğeri ise Elbistan, Afşin ve Göksun ilçelerinin bulunduğu kuzey bölgesidir. Her iki bölgede tarih öncesi devirlere ait yerleşim bölgeleri kendine has özellikler taşımaktadır. Bölgenin güneyinde daha çok Mezopotamya, Suriye ve Çukurova bölgesinde ortaya çıkan kültürler etkili olurken, kuzey bölgesinde Hitit kültürü tesirli olmuştur. Maraş ve çevresinin tarih öncesi devirleri, bölgede bulunan eski yerleşim

yerlerinde yeterli kazı ve araştırmalar yapılmadığından dolayı da tam olarak aydınlatılamadığını belirtirsek yanlış bir Şey söylememiş oluruz.

Kahramanmaraş'ın merkez ilçesinde ilk ciddi araştırmalara 1958'de İ. Kılıç Kökten ve ekibi tarafından başlanabildi. Bu ekip Maraş'tan başka Pazarcık, Türkoğlu, Göksun, Elbistan ve Afşın gibi yerlerde bulunan höyükler ile Döngel Mağaraları'nda yüzey araştırmaları yaptı. Bu yapılan tespitlere göre bölgenin tarihinin 1 milyon yıl öncesine kadar gittiği ileri sürölmüştür. Bunlardan anlaşıldığına göre Maraş bölgesinde Prehistorya (Tarih öncesi devir) ve Yontma Taş Çağına ait kalıntılar bulunmuştur.²⁷ İ.Kılıç Kökten'in ifadesine göre Maraş bölgesi, çevresini oluşturan Gaziantep, Malatya ve Adıyaman gibi illerden daha önemli eski Prehistorya ve Yontma Taş devrine ait kalıntılara sahiptir. Ancak gerekli inceleme ve kazılar yapılamadığından bunlar ortaya konamamıştır.²⁸

Maraş-Göksun yolunun sağına rastlayan Delihöbek Dağı'nın eteğindeki Döngel Mağaralarında tarih öncesi devirlere ait bulguları ele geçirmesi, insanların binlerce yıldan beri buralara gelip yerleştiklerini göstermektedir. Döngel Mağaraları'nda bulunan kaya resimlerinde buranın tarihinin M. Ö. 40.000 ile 10.000 yılları arasına gittiği anlaşılmıştır. Ayrıca buranın Maraş bölgesinde en eski yerleşim merkezi olduğu da tespit edilmiştir. Yine Maraş'ta bir askeri depo yapımı sırasında çıkan eşyalardan Üst Pleistosen dönemine ait et ve ot obur ile kemiricilerden çeşitli hayvanların diş ve iskeletlerine rastlanmıştır. Afşın-Elbistan bölgesinde Tanır köyü yakınında Yassı Höyük, Maltepe ve Bozhöyük gibi yerler de bu bölgenin en eski yerleşim yerleridir. Gerekli arkeolojik kazıların yapılamamasına rağmen yüzey araştırmaları bu höyüklerin tarihlerini M.Ö. 4.000 yıllarına kadar götürmektedir.²⁹ Maraş'ın Orta Tunç Çağı'nda önemli bir konumda Mezopotamya ve Kuzey Suriye'yi Orta Anadolu'ya bağlayan yol güzergâhında olduğu görölmektedir. Mezopotamya'dan yola çıkan tüccarlar Birecik'ten Fırat'ı geçtikten sonra Maraş-Göksun yoluyla Kaniş'e gitmekteydiler.

Kahramanmaraş ilinin sınırları içinde İlkçağ'dan kalan 500'den fazla yerleşim yeri yani höyük bulunduğu tahmin edilmekte olup ancak günümüze kadar bunların çok az kısmı tespit edilebilmiştir. Bu yerleşim yerlerinin ekseriyeti merkez ilçe Maraş ve Elbistan'da bulunmaktadır. Sadece Maraş'ın merkez ilçesi çevresinde tespit edilen 26 höyük olup bunlardan sadece

---

²⁷ Kökten, 43.

²⁸ Kökten, 42.

²⁹ Balcı, 5.

Hopaz höyüğü, Sır barajı gölü altında kalacağı için acele kazı yapılmıştır. Kahramanmaraş Müzesi Müdürü Hadi Bozkurt başkanlığında 1987'de başlatılan Hopaz höyüğünü kurtarma kazısında önemli bulgulara ulaşıldı. Şehir merkezinin 15 km batısında, Ceyhan ile Aksu nehirleri yakınında Cüceli ve K. Avşarı köyleri arasında bulunan Hopaz Höyüğü'nde Prehistorik devir kapları, Eski Tunç ve Demir çağlarına ait çanak, çömlek parçaları ve çeşitli eşyalar bulunmuştur. Hitit devrine ait bazalt taşından yapılmış kırık dibekler, öğütme taşları, kırık delikli ağırlık taşları, Prehistorik devirden az miktarda çakmak taşı kesicileri, muhtelif şekillerde kaba çamurdan yapılmış çanak çömlek parçaları bulunmuştur. Buranın yukarıda adı geçen çağların yanında Hitit devri yerleşim yeri olduğu da tespit edilmiştir. Burada yine nehir taşları ve toprak harcı ile yapılmış bir ocak bulunmuştur. Hopaz Höyüğü'nde bulunan bir oda içinde duvar aralarında bir balta, bir kesici alet ve dağınık vaziyette bol miktarda tarih öncesi devirlere ait eşyalar bulunmuş olup, çıkarılan eşyalar müzeye kaldırılmıştır.³⁰

Maraş'ın İlk kurulduğu yer olduğu iddia edilen Himli Höyükten bir görüntü.

³⁰ *Kahramanmaraş Müzesi Hopaz Höyüğü 1987 Kurtarma Kazısı Raporu* (Kahramanmaraş Müzesi Arşivi); Mekselina Balcı, *Çive Yazılı Belgeler Işığında Maraş Bölgesi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2001, s. 3.

24 Mayıs 2008’de Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi’ne mensup Sanat Tarihcisi Prof. Dr. Mehmet Özkarcı, Coğrafyacı Dr. Emin Toroğlu, Uzman Kemalettin Koç ve bizim de bulunduğumuz bir bilim heyeti Maraş’ın ilk kurulduğu yer olduğu iddia edilen Himli Höyük, Çınarlıpınar Höyüğü ile Köftül höyüğü ve çevresinde bir inceleme yapmışlardır. Bu incelemelerin neticeleri şunlardır: Kahramanmaraş’ın Elmalar Köyü sınırları içinde olup, söz konusu köyün kuzey batısında Erkenez Çayı kenarında bulunan Hilmi Höyüğün tarih öncesi devirlerden kalan önemli bir yerleşim merkezi olduğu görülmüştür. Buranın etrafta bulunan yerlerin idarî merkezi olduğu zannedilmektedir. Erkenez çayından 30-40 metre yükseklikte yer alan bu höyüğün güney ve doğu tarafında sur kalıntıları bulunmaktadır. Höyüğün doğusunda, defineciler tarafından kazılan bir çukurdan anlaşıldığı kadarıyla bir mesken izine rastlanmıştır. Yine höyüğün tepesinden aşağıya doğru sözde kuyu açmak gerçekte ise define aramak amacıyla 20 metre civarında derinlikte bir kuyu kazılmıştır.

Hilmi höyüğün üzeri adeta bir seramik tarlasını hatırlatmaktadır. Bu durum burasının bir seramik atölyesinin olduğu izlenimini vermektedir. Boyasız olduğu görülen bu seramikler siyah ve kırmızı topraktan yapılmıştır. Bazı seramik parçaları üzerinde değişik şekiller görülmektedir. Ayrıca Prehistorik devire ait pek çok çakmak taşına da rastlanmıştır. Bir zamanlar Maraş’ın Kurulu olduğu iddia edilen bu höyüğün karşı tarafında yani Erkenez Çayının batı ve kuzeyinde yapılan incelemelerde yüzeyde seramik parçalarına rastlanmamıştır. Besim Atalay’ın belirttiği Arap kaynaklarında “*Maraş’ın ortasından Erkenez Çayı akar*” ifadesinin doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü Hilmi Höyük tek başına bir bağımsız yerleşme yeri olduğu zannedilmektedir. Tarihi kaynaklarda geçen Maraş gibi önemli ve büyük bir şehrin Hilmi Höyük harabelerinin bulunduğu bu küçük alanda kurulmuş olamayacağı da ileri sürülen görüşlerden biridir. Asurlular zamanında bir koloni merkezi olduğunu düşündüğümüz bu höyüğün Hititler, Helenistik ve Roma dönemlerinde de bir yerleşim yeri olduğunu düşünüyoruz. Höyük etrafında bulunan bir sur kalıntısının buranın Roma döneminde de bir yerleşim yeri olduğunu ispatlamaktadır. Çünkü kaleyi andıran yapılar daha çok Roma döneminde yapılmaya başlanmıştır.

Himli Höyük sur kalıntıları

Himli Höyük bulunduğu konum itibari ile Maraş'ın Malatya ve Antep tarafına bağlandığı bir güzergâh üzerinde bulunmaktadır. Bundan dolayı buranın savunma amaçlı bir mevki olma ihtimali yüksektir. Ayrıca burada çay üzerinde de Romalılar zamanında yapılmış bir köprü olmalıdır. Ancak Erkenez Çayı kış aylarında çok şiddetli aktığı için bu köprüyü yıkmış olmalıdır. Çünkü günümüzde bile burada demir ve çimento ile yapılan bir geçidi dahi çayın azgın sellerinin yıktığı görülmektedir. Himli höyükte şu ana kadar ciddi bir araştırma yapılmadığından daha fazla bir şey söylemeyi kendimiz açısından haklı göremiyoruz. Ancak bu höyüğün Maraş ve çevresinin İlkçağ tarihinin aydınlanması için çok önemli bir kazı alanı olduğunu kanaatindeyiz. Yine Elmalar köyü yakınında Himli tarla gölü denilen mevkide (Kayalar denilen yer) köylülerin anlattıklarına göre çeşitli seramik parçaları bulunan bir alan da altın madenini çağrıştıracak işlenmiş sarı renkte taş parçalarına rastlandığı belirtilmektedir. Buranın altın işlenen bir ocak olduğu iddia edilmektedir.

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Karacasu Yerleşkesinin karşısında Çokyaşar köyü yolunun güneyinde ve yola bitişik Güzelyurt köyünde bulunan bir höyükte yine önemli bir yerleşim merkezidir. Köylülerin bu höyükten çıkardıkları mermer su çanakları hâlâ kullanılmaktadırlar. Yine Güzelyurt ile Çokyaşar arasında yol üstünde yakın zamanlarda bir yerleşim yerinin de harabeleri bulunmuştur. Kahramanmaraş'ın doğusunda bulunan Köftül höyüğü ve Roma Nekropolü de insanı hayrete düşürecek nitelikte olup şu ana kadar defineciler haricinde pek kimsenin dikkatini çekmemiştir. Günümüzde Doğukent semti yakınlarında bulunan bu höyük ve çevresindeki kaya mezarları, su yolu ve bir tapınma yeri olduğunu düşündüğümüz yerler dikkat çekici alanlardır. 1916-17'de Maraş Maarif Müdürlüğü yaptığı sırada *Maraş Tarihi ve Coğrafyası* adlı bir eser yazan Besim Atalay'ın eserinde belirttiği Göllü Köyünün batısında bulunan Roma Nekropolü denilen tarihi kalıntılar yeri burası olmalıdır. Çünkü daha sonra yaptığımız bir incelemede söz konusu köyün batısında hiçbir tarihi kalıntıya rastlayamadık. Böylece bir yanlış da düzeltilmiş oluyoruz. Yani bu Nekropolü Göllü köyünün batısında değil güneyinde bulunmaktadır. Arazi seviyesinden 40 metre kadar yüksekte olan Köftül höyüğü de definecilerin dikkatini çekmiş ve pek çok alanda bulunan çukurlardan kaçak kazı yapıldığı görülmüştür. İkiye ayrılan bu höyüğün batı tarafında bağ, doğu tarafı ise fıstık ve zeytin ağaçları bulunmaktadır. Höyük üstünde ve yanlarında büyük araçlarla derin çukurla açılıp höyük tahrip edilmek istenmiştir. Höyüğün batı tarafında sıralı taşlardan bir sur kalıntısının bulunduğu tahmin edilmektedir. Himli höyükteki kadar olmamakla birlikte bu höyük üzerinde ve çevresinde seramik parçaları bulunmaktadır. Bunların bazılarının üzerinde şekiller vardır. Ayrıca burada çakmak taşları da görülmüştür.

Köftül höyüğünün batı tarafında kazılan bir çukurdan bir suyoluna rastlanmış olup, kuvvetli ihtimalle yakında bulunan bir kaynaktan yeraltı suyoluyla buraya su getirilmiştir. Bu suyolunun seramikten yapılmış boruları etrafta bulunmaktadır. Bu çukurdan suyolunun izlerini görmek mümkündür. Höyüğün kuzey ve kuzey batısında iki önemli arkeolojik alan bulunmaktadır. Kuzeyde olan ve arazi seviyesinden 7-8 metre yükseklikte olan ve Roma Nekropolüne benzeyen yerde kaya mezarları görülmektedir. Bu mezarların odalar halinde olduğu ve girişlerinin sürgülü taş kapılarla kilitlendiğinin izlerine rastlanmaktadır. Bir tapınma yeri olduğu düşünülen burasının Makedonyalılar, Selefkoslar ve Romalılar zamanında kullanıldığı düşünülmektedir. Buranın biraz batısında ve 200 metre uzaklıkta benzer bir kayalık üzerinde yine çok sayıda kaya mezarına rastlanmaktadır. Her iki

alanda da seramik parçalarına sıkça rastlanmaktadır. Sonuç olarak Köftül höyüğü ve çevresinin önemli bir şehir kalıntısının izlerini taşımaktadır. Burası Maraş'ın eskiden kurulu olduğu bir yer olma ihtimali yüksektir. Makedonya imparatorluğu sonrası bölgeye hâkim olan Selefkosların kurdukları Germenika'nın kalıntılarının Köftül höyüğü ve etrafındaki harabeler olduğunu söyleyebiliriz. Bu incelemeyi yapan heyet üyeleri de buranın Geç Dönem (Makedonya-Roma- Bizans) yerleşim alanı olduğu kanaatine varılmıştır. Böylece Maraş'ın Hititler ya da Asurlular tarafın Hilmi Höyük'te kurulduğu, Geç Hititler zamanında kale ve çevresine taşındığı, Selefkoslar devrinde Köftül ve etrafında kurulduğu, Hamdaniler zamanında Karamaraş'a(Namık Kemal semti) taşındığı ve 1114 depremi ile de yeniden Kale ve çevresinde geliştiği kanaatine varılmaktadır.

Göllü köyünün güneyinde bulunan Roma Nekropolü

Maraş, Türkoğlu ve Pazarcık arasında kalan bölgede 200 den fazla höyüğün bulunduğu tahmin edilmektedir. Ancak bunların 50 kadarının yeri tespit edilmiştir. Bunlardan Maraş'ın merkez ilçesi sınırları içinde bulunan höyükler şunlardır: Köftül, Halikoca, Çamurlu, Gellez, Yılgın, Kilipsir,

Kayberli, Cincin, Topaloğlu, Göllü, Gelizoğlu, Dede Paşa, Sivrice, Pelit, Yağmalar, Beyazhöyüktepe, Köprü, Postalcı, Kötkızın, Kil, Yarbaş, Küllüce, Yorgan, Önsen, Leblebici ve Hopaz höyükleridir.³¹ Şehir yakınlarında Üngüt Köyü Höyüğü de önemli bir yerleşim yeridir. Burada ve Eloğlu (Türkoğlu) höyüklerinde yapılan yüzey araştırmalarında Kalkalotik dönemin yaşandığı tespit edilmiştir.³²

Göksun- Kahramanmaraş yolunun güneybatı tarafına düşen ve eski yolun geçtiği güzergâh üzerinde bulunan Çukurhisar köyü çevresinde arkeologlar ve tarihçiler tarafından tespit edilen pek çok mağara vardır. Burada bulunan Süsü köyündeki Kızılmağara ve Karamağara tarih öncesi devirlerden kalmıştır. Süsü dağında 8 m. uzunluğunda ve 6 m. yüksekliğinde bulunan Keksel Mağarası büyük bir kalker kayasıdır. Yine aynı köyde Düzyerleşme eski bir yerleşim alanıdır. Çukurhisar Kalesi ise bir vadi ovası ortasında yükselmiş bulunan bir tepe üzerindedir. Bu kalenin eteklerinde oyulmuş, dış yüzlerinde kabartma insan Őekilleri bulunan mezarlar vardır. Kale eteklerinde, yakın düzlüklerde görülen geniş düzyerleşmeler Çukurhisar'ın Madenler Çağında, Hitit ve daha sonraki devirlerde bir iskân sahası olduğunu göstermektedir. Burası Orta Anadolu'yu Göksun yoluyla Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu'ya bağlayan mühim bir geçit olup bu kalede Osmanlı onarım izleri bile bulunmaktadır. Kalenin Göksun yönü tarafındaki eteklerinde ve dere boğazındaki yerde görülen taşlarla yapılmış büyük bir kule çöküntüsünün Roma devrinden önce yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Burası tam geçit ağzında bulunduğundan akınlar sebebiyle yıkıldığı tahmin edilmektedir.³³ Yaptığımız tespitlerde Çukurhisar kalesinin eski ismi de Gançi olarak görülmektedir. Ayrıca Maraş'ın kuzeyinde Fırnız, Bertiz ve Engizek gibi başka kaleler de bulunmaktadır. Andırın bölgesinde ise pek çok kale ve kayalıklar içlerine oyulmuş mezarlıklar bulunmaktadır. Bu bölgenin en önemli yerleşme alanlarından bir olan Geben kalesi de Roma dönemi eseri olduğu izlenimini vermektedir.

Antik yerleşmelerden biri olan mağaraların da Maraş bölgesinde sayısının fazlalığı dikkat çekmektedir. 1940–1960 arası yapılan araştırmalar neticesinde Maraş ve çevresinde 14'ü tabii, 20'si de yapma olmak üzere 34 mağara tespit edildi. Bu mağaraların çoğunluğunun Göksun ile Alikayası

---

³¹ Balcı, 2.

³² Balcı, 5.

³³ Kökten, 44.

çevrelerinde olduğu görüldü. Bunlardan bazıları şunlardır; Kömür ve Kavşut köyü mağaralarıdır.³⁴

Maraş'ın doğusunda Köftül Höyüğünden bir görüntü

Maraş bölgesinde bulunan mağaraların en önemlisi Maraş-Göksun yolunun sağ tarafına düşen Döngel Mağaralarıdır. Sadece bu mağarada bazı araştırmalar yapılmıştır. Kısık, Süsü, Kızılburun, Döngel gibi isimli dört mahalleden ibaret olan Döngel mevkiinde en eski yerleşim birimi Döngel köyüdür. Bu mağaralar Döngel köyü ile Kızılburun Mahallesi arasında bulunmaktadır. Bunlar Kaleblik (Yörede bulunan güvercinlere halk arasında Kalleb denir), Develik, Örülü, Yağlık, Direkli ve Ortamağaralar gibi adlarla bilinen inlerdir. Yeni Döngel (Kızılburun) Köyü'nde; Yassıkarınca, Tütünlü mağaraları, Kısık; İslî Mağarası da Süsü obalarında. Bunların içinde en büyüğü Kaleblik Mağarası'dır. Şelale ve Göl bu mağarada bulunmaktadır. Bu mağara bir vadi sayı (uçurum) yıkımında ve Tekir suyunun bu kısma batması ile oyulmasından meydana gelmiştir. Derin bir mağara olup içinde

---

³⁴ Kökten, 46.

toprak dolgusu çok azdır. Bir tabiat harikası olan bu mağaranın içinden akan su korkunç bir gürültü oluşturarak adeta bir fabrikanın çalışmasına benzer. Bu mağaranın biraz yukarısında Develik mağarası bulunur. Burada en iyi ve aydınlatıcı bilgiler Yağlık ve Direkli mağaralarında bulunmuştur. Bu iki mağara eski Döngel mahallesine yakın bulunmaktadır. Yağlık mağarasında yapılan kazılarda ele geçen seramikler Bakır devrine aittir. Daha alt tabakalarda Neolitik devre ait seramik parçaları bulunmuştur. Burada insan yapımı küçük aletlere de rastlanmıştır.

Direkli Mağarası'nda yapılan kazılarda ise daha aşağılara inilince seramik parçaları kesilip bir metreyi bulan karışık siyah, küllü, taşlı bir tabakaya rastlanmıştır. Buradan çıkan seramiklerin bir kısmı Bakır devrine bir kısmı da Neolitik devre aittir. Seramiklerin altında ateş yakılan ocaklık kısımları bulunmuştur. Buralarda çanak çömleksiz tabaka, çakılar, deliciler, bürenler, kazıyıcılar, çekiç ve çekirdekler (nucleus) meydana çıkarılmıştır. Daha aşağıya doğru inen toprak parçasından Paleolitik kata ulaşılacağı tahmin edilmektedir. Tabakaların yatım sürleri, aletlerin şekiller ve hayvanları bakımından Antalya'daki Karain ve Öküzin mağaralarına benzemektedir. Döngel Mağaralarının bulunduğu alanlar birer tabiat harikası olup, Eski Yontma Taş Devri insanları bu bölgelerde mağaralara yerleşerek yaşamışlar, avlanmışlar ve zamanla bu bölgeden diğer yerlere de yayılmışlardır.³⁵ Direkli Mağarası'nda çıkan buluntuların en önemlilerinden birisi de Üst Paleolitik tabakalar içinde Pleistosen'e ait olacağı tahmin edilen et, ot yiyici ve ayrıca kemiricilerden mürekkep bir hayvan gurubunun diş ve iskelet kalıntılarıdır. Üst Paleolitik katın altında Orta Paleolitikle ve daha gerisiyle ilgili seviyeler çıkacağı veya tabana ulaşılacağı kestirilemez. En önemli meselelerden biri Maraş Mağaralarında Paleolitik yerleşiminin ve endüstrisinin varlığı ve vesikalarının çok uzakta bulunan Antalya Üst Paleolitikine form ve işçilikleri bakımından tamamen uyumu olmasıdır.³⁶ Maraş'ın kuzeyinde Ahırdağ eteğinde Cancık mağarası ve Maraş merkez köylerinden Dağdalı'da bulunan mağara da önemli tarihi alanlardır.

Elbistan:

Tarih Öncesi (Prehistorya) devirlere ait Elbistan'ın yeryüzü buluntularına ait vesikalar şehrin kuzeyinde bulunan Sarıyatak ve Köyceviran arasındaki çakmaktaşı düzlüklerde bulunmuştur. Buralarda Üst

---

³⁵ Kökten, 48.

³⁶ Kökten, 48.

Yontma Taş devrine ait buluntular Adıyaman ve Malatya tarafında bulunanlara benzerlik gösterdiği görülmektedir. Direkli Mağaralarında bulunan eşyalarda diğer yerlerde bulunanlara nazaran daha iyi işçilik göze çarpmaktadır.³⁷ Bunların dışında tarih öncesi zamanlara ait Elbistan ovasında birçok höyük ve Tümülüs bulunmaktadır.

Elbistan bölgesinde ilk ciddi araştırmaya 1947'de Tahsin Özgüç başkanlığında Nimet Özgüç, Mimar Lem'i Merey ve Burhan Tezcan adlı araştırma ekibi başlamıştır. Bu ekip Göksun, Afşin ve Elbistan'da yüzey araştırmaları yaparak söz konusu bölgelerde bazıları höyük bazıları da tümülüs olan 21 tarihi yerleşim merkezini tespit etmişlerdir. Bunlardan bazıları şunlardır: Karaelbistan, İğde, Karahöyük, Till- Kebir, Lorşun, Evzaniye, Malap, Sevdilli höyükleri. Günümüze kadar sadece bu höyüklerden Elbistan yakınlarındaki Karahöyük'te kazılara başlanmıştır. Yukarı Ceyhan bölgesinin önemli şehirlerinden biri olan Elbistan'ın Ceyhan Nehri kenarında Frikyalılar krallarından biri olan *Pusias* tarafından kurulduğu iddia edilmektedir. Bu bilgi doğruysa daha çok Batı Anadolu ve Orta Anadolu'ya hâkim olan Frikyalılar bir ara Elbistan'a kadar hâkim olmuşlardır. Frikyalılar Elbistan'ı bulunduğu stratejik mevki sebebiyle kurmuşlardır. Çünkü burası Anadolu'dan Orta, Güney ve doğu Anadolu bölgelerinden gelen ticari ve askeri yolların, Akdeniz kıyılarına ulaşacağı önemli bir yerdi. Daha sonraları Roma ve Bizanslıların eline geçen Elbistan söz konusu devletler zamanında da ehemmiyetini korumuştur.³⁸

Elbistan bölgesinde bulunan bazı tarihi alanları tespit eden Tahsin Özgüç'ün başkanlığındaki grubun araştırmalarına göre; Kızıldağ eteğinde ve bütün ovaya hâkim bir mevkide bulunan Dikilitaş dikkat çekmektedir. Bu Dikili taş muhtemelen bir Hitit komutanının adına dikilmiş bir mezar olup, Anadolu'da ender görülen bir anıt tipidir. Elbistan ovasında ve onu çevreleyen yerlerde bir çeşit mezar olan pek çok tümülüs bulunmaktadır. Bunlar Anadolu'nun çok yerinde olanlar gibi taş veya toprakla örtülmüştür. Bu tümülüslerin kemerli, kubbeli, tek veya çift odalı mezar odalarına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bunların durumu etraflarında bulunan Roma ve daha önceki devirlere ait eserlerin incelenmesi ile kesin olarak ortaya konabilecektir. Elbistan ovasında eski şehir ve kale harabelerine de rastlanmıştır. Beştepe denilen yerdeki tümülüsler araştırılırken, Yoğun Söğütlü deresinin asıl Söğütlüyle birleştiği yerin yanında ve Domağlarla

³⁷ İ. Kılıç Kökten, "Maraş Vilayetinde Tarihten Dip Tarihe Geçiş", *Arkeoloji Dergisi*, X/I, (1960), 49.

³⁸ Yaşar Paksoy, "Elbistan" sayfa yok.

Beştepe arasındaki derin vadinin kayalıkları arasında ve üç yönü tabiatın tahkim ettiği bir yerde büyük bir kaleye rastlanmıştır. Bu kalenin Şerefli suyuna açılan kısmında surun yüksekliği altı metreyi bulmaktadır. Bu kalenin Roma ve sonraki devirlere ait olduğu zannedilmektedir.³⁹ Yine Elbistan-Darende yolu üzerinde bulunan ve Hititlerden kaldığı sanılan aslanların bulunduğu Arslan Taş da önemli tarihi eserlerden biridir.

Elbistan yöresinde ciddi anlamda ilk ve son kazılar Karahöyük'te yapılmıştır. Bundan başka bölgede çalışma yapılmadığından maalesef bölgenin İlkçağ tarihi yeteri kadar aydınlatılamamıştır. Karahöyük Elbistan'ın 10 km. kuzey batısında olup, 500 m. uzunluğunda, 300 m. genişliğinde ve 22 m. yüksekliğindedir. Burası Hurman Suyu kenarında bulunmaktadır. Hurman Kale-Çavlı Han üzerinden gelen yol buradan Elbistan ve Malatya tarafına geçmektedir. Afşin'e ise Izgın üzerinden gidilir. Burası önemli bir antik yerleşme alanı olup 1880'lerde mezarlığında Hiyeroglif yazı ile yazılmış büyük bir kitabe bulunmuştur. Ayrıca iki de höyük vardır. Karahöyük'te açılan 20 x 20 m. ölçülerinde bir alanda muhtelif yapı katlarına ayrılan üç kültür tabakası bulunmuştur. Bunlardan ilk kültürü temsil eden yapı Roma devrine ait olup M.S. I-III. yüzyıllara ait bir yerleşmenin izlerini taşımaktadır. İkinci kültür tabakasını temsil eden dört yapı katı ise Post - Hitit denilen çağa aittir. Bu yapının evleri alt kattakilere bakınca daha sağlam ve avluları taş döşelidir. Bu katın M.Ö. XI. yüzyıla ait olduğu tahmin edilmekte olup, Ön Asya ve Ege medeniyetlerine benzer özellikler taşıdığı görülmektedir. Bu katta bulunan eşyalar, İç Anadolu'dakilere benzemektedir. Friglerin geç devriyle çağdaş olan bu döneme Post - Hitit demek daha doğru olmalıdır. Son katta çıkan eşyalardan M.Ö. 2000 yılının izleri görülmektedir. Bunlar İç Anadolu'dan çıkanlardan farklılıklar gösterip kendine özgü mahalli özellikler taşımaktadır. Karahöyük kazısından çıkan en önemli eser ise üç tarafı Hitit Hiyeroglif yazısı ile yazılmış bir kitabedir. Bu eser Ankara Arkeoloji müzesinde sergilenmektedir. Müstakil bir binaya bağlanmayan bu abide, yanında bir de ayrı bir yapı bulunmuştur. Bu kitabe Anadolu'da bulunan eşsiz anıtlardan biri olup, uzun metnin içinde Tanrı, kral ve şehir adları yazılı bulunması, Elbistan bölgesinin ilkçağ insanları hakkında önemli bilgiler elde edilmesini sağlamıştır. Bu bilgilere dayanarak Elbistan yöresinde Büyük Hitit Çağı'nın yaşanmış olduğu söylenebilir.⁴⁰ Karahöyük kazılarında bulunan iki kafatası

³⁹ Tahsin Özgüç, "Elbistan Ovasındaki Tetkik Gezileri ve Karahöyük Kazısı", *Bellekten*, XII/45 (1948), s. 227.

⁴⁰ Özgüç, 230-231.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji bölümüne götürülmüştür. Burada Muzaffer Süleyman Şenyürek tarafından yapılan incelemeler *Belleten* dergisinde yayınlandı. Bu kafataslarının iskeleti dört yapıdan oluşan Karahöyük'ün üçüncü tabakasını oluşturan Post-Hitit kültür katında bulunmuştur. Bir ev tabanı altında etrafı kerpiç ve taşlarla çevrilmiş bir mezar çukurundan çıkan bu iskeletin yanında yalnız tunçtan yapılmış bir yüzükle bir küpeye tesadüf edilmiştir. Bu iskeletin M.Ö.1000'li yıllara ait olduğu tahmin edilmektedir. Bu dönem Orta ve Batı Anadolu'da Frik çağıdır.⁴¹

Karahöyük Kazı alanlarından bir görüntü

İkinci iskelet ise daha altta Post Hitit çağı dördüncü yapı katında bulunup daha eski tarihlidir. Bu iskeletin yanında sadece tunçtan yapılmış bir ine bulunmuştur. Bu iskeletin Büyük Hitit İmparatorluğunun sona ermesinden biraz sonra M.Ö. 1200'le ait olduğu düşünülmektedir. Tabi ki

⁴¹ Muzaffer Süleyman Şenyürek, "Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Karahöyük Kazısında Çıkarılan Kafataslarının Tetkiki" *Belleten* C.XIII/49, (1949), s.2.

bu iskeletlerin Friklere ait olmadığı bellidir. Çünkü Friklar ölümlerini yakarlardı. Birinci iskelete ait olan kafatasının kesin olmamakla birlikte Akdeniz ırkı tipine yaklaştığı görülmektedir. İkinci iskelete ait kafatasının ise Mongolid ırk tipinin bir özelliğini hatıra getirmekle birlikte, bu ferden elmacık kemiği ele geçmediğinden ve Elbistan bölgesinin Mongolid alana uzak olmasından dolayı bu kafatasının Post-Hitit çağından bir evvelki dönem olan Hitit Çağına ait olabileceği daha kesin gibi görünmektedir. Bunlar Hitit Çağına ait olan Anadolu kafalarının Alphin ve Akdeniz tiplerinde olması da bu fikri desteklemektedir. Sonuç olarak Karahöyük'te yapılan kazı M.Ö. 2000 yılın sonu ile M.Ö.1000 yılının ilk yarısına ait iki iskeletin kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Bu iskeletin ikisi de aralarında bir zaman farkı olmakla birlikte Post-Hitit Çağına aittir. Bu kafataslarının Malatya Arslantepe kazısında çıkarılan Neo-Hitit çağına ait bir kafatası da brachykephal ve Alphin tipindedir. Bunlar Post-Hitit Çağında bölgede iki farklı insan tipinin yaşadığına dair delillerdir.⁴²

Karahöyük'te bulunan arkeolojik kalıntılardan Roma, Hitit, Frigya dönemlerine ait bulgulara rastlanmıştır. Hitit dönemine ait kalıntıların üzeri hiyeroglif yazı ile yazılmış olup bunların M.Ö. 1900'lere kadar uzanan Kayseri'deki Kültepe (Kaniş) çağına ait buluntulara benzediği tespit edilmiştir.

Elbistan yöresinde pek çok mağara da bulunmaktadır. Bunlardan bazıları Karamağara, Köpekören Mağara, Keçemağarası ve Sarıyatak Mağarasıdır.⁴³

Afşin:

Maraş bölgesinin en önemli yerleşmelerinden biri de Afşin yöresidir. Buranın eski bir yerleşim merkezi olduğunu bölgede bulunan pek çok höyük, tümülüs ve diğer tarihi eserler göstermektedir. Afşin'e gelen araştırmacıların en fazla dikkatlerini çeken eser Efsus'taki Ashabü'l-Kehf mağarası ve burada bulunan kalıntılardır. Bu eserlerin Bizans Çağı'na ait olduğu görülmüştür. Hem Tahsin Özgüç hem de İ. Kılıç Kökten'in yaptıkları araştırmalara göre Ashabü'l-Kehf'te İslâmiyet öncesi Hıristiyanlar tarafından inşa edilen muhtemelen küçük bir kilise kalıntısının olduğu kanaatine varılmıştır. Hatta hem Tarsus hem de Afşin'deki Ashabü'l-Kehf mağaralarını ziyaret eden İ. Kılıç Kökten dinî metinlere ve rivayetlere

---

⁴² Şenyürek, 7-8.

⁴³ Kökten, 46.

bakılacak olursa, Afşin'deki Mağaramın hadisenin geçtiği yere daha uygun olduğunu belirtmektedir.⁴⁴ İlkçağlardan beri Elbistan bölgesi tarihi yollar üzerinde olup Kayseri, Malatya yolu buradan geçmekteydi. Afşin hudutlarında bulunan Hurman kale yolların kesiştiği nokta olup bura Göksun, Kayseri, Malatya ve Gürün-Sivas'a giden yolların kesişme noktasıydı

Tahsin Özgüç ve ekibi Tanır taraflarında da araştırmalar yapmışlardır. Eski ismi muhtemelen Tandarıs olan Tanır önemli bir antik yerleşim bölgesiydi. Eski dönemlerden M.Ö. XI. yüzyıla kadar buranın önemli bir yerleşim alanı olduğu bilhassa da Yassıhöyük'ün dikkat çektiği tespit edildi. Tanır'daki büyük suyun her tarafi Roma zamanında yontma taşlarla mükemmel bir hale getirilmiştir. Tanır, Kayseri'den gelen ve Sarız-Marabuz- Hurmankale üstünden Malatya, Afşin ve Göksun'a giden yolun üstünde bulunan önemli bir merkez durumundaydı.⁴⁵ Buraya yakın Hurman Kalesi'nin ise eski ismi Sobagene olması kuvvetle muhtemeldir. Kale, buradan geçen kervan yolunu ve üç boğazı kontrol etmek için yapılan önemli bir stratejik merkezdi. Bu kale çok eski bir yapı olmakla birlikte Selçuklular dönemi izlerini de açıkça gösterir.⁴⁶

Afşin'de yolların kesiştiği tarihi Hurman Kalesi

⁴⁴ Tahsin Özgüç, 226–232; İ. Kılıç Kökten, “Maraş Vilayetinde Tarihten Dip Tarihe Geçiş”, *Arkeoloji Dergisi*, XI, (1960), s. 44.

⁴⁵ Özgüç, 228.

⁴⁶ Özgüç, 229.

Afşin bölgesinde pek çok höyük bulunmaktadır. Bu yapılan yüzey araştırmalarında tespit edilen ve araştırma ekiplerini bekleyen arkeolojik alanlar arasında Hanobası Höyüğü, Tanır Köyü'nde Yassı Höyük, bulunmaktadır. Ayrıca bugün Arıtış adını alan Hunu Höyüğü Afşin yöresinde bulunan en önemli tarihi yerlerden biridir. Hitit, Roma ve Selçuklu kalıntıları bulunan ve bir kale üzerine inşa edilen Huni Höyüğünde bir de Aslan heykeli bulunmuştur. Bu heykel Kahramanmaraş Müzesinde bulunmaktadır. 130 cm. yükseklikte, 160 m. uzunlukta ve 44 cm. genişlikte bulunan bu heykelin bazı kısımları parçalanmıştır. Burası kazılırsa daha nice eserlerin bulunabileceğini Kılıç Kökten ifade etmektedir.⁴⁷ Ayrıca Afşin'in Til-Afşin (Höyükli) köyü de önemli bir eski yerleşim birimidir.

Afşin'in içinde pek çok mozaik parçaları bulunmuş, fakat ihmaller yüzünden orada kalıp tahrip olup gitmiştir. Afşin'in Tanır Kasabası ve çevresinin çok önemli bir tarihi yerleşim yeri olduğu anlaşılmaktadır. Burada Saka mevkiinde Sahren, Boğazpınar, Değirmensuyu, Köprübaşı sahreni, Ayrandede diye anılan büyük kars kaynakları çok eskiden insanların dikkatini çekmiş ve iskân edilmiştir. Bu kaynaklardan bazılarının önlerine çekilmiş bulunan kalın, harçlı yüksek duvarlar, kayalıklara oyulmuş tam veya yarı kalmış suyolları, kanallar, bentler, kitabeler, büyük hüyükler ve tümülüsler tarih boyunca kazandığı fakat bugün kaybettiği değerleri gösteren canlı delillerdir. İ. Kılıç Kökten ve Tahsin Özgüç burada önemli bir iddia da ortaya atmaktadırlar. Her iki bilim adamına göre; Bu pınarların önlerinde yükseltilmiş yuvarlak, kalın duvarların Roma devrinde yapılmış Türkiye'nin ilk kaynak barajları olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu belirtmektedirler. Kökten, Anadolu'da pek çok vilayet gezdiğini ve Maraş kadar suyu bol olan bir yer görmediğini de ifade etmektedir.⁴⁸ Afşin Emir İlyas köyünde Mağaraözü, Afşin yakınlarında Gözmağarası, Huni köyü mağaralarıdır.⁴⁹

Başta Afşin yöresindeki Tanır köyü yakınında Yassı Höyük olmak üzere bölgenin tarihini gerekli arkeolojik kazıların yapılamamasına rağmen yüzey araştırmaları bu höyüklerin tarihlerini M.Ö. 4.000 yıllarına kadar götürmektedir.⁵⁰

---

⁴⁷ Kökten, 43.

⁴⁸ Özgüç, 228; Kökten, 45.

⁴⁹ Kökten, 46.

⁵⁰ Balcı, 5.

Andırın

Andırın bölgesinde ilk olarak Hititlerin hakimiyet sürdükleri daha sonra ise bölgeye Friklerin geldiği ileri sürülmektedir. Bu bilgilere göre M.Ö. 3000 yıllarında burasının bir yerleşim merkezi olduğu anlaşılmaktadır. Andırın bölgesinde tarihi Hititlere uzanan pek çok kaya mezarı bulunmaktadır. Andırın'ın bölgesinin özelliği Maraş'ın diğer kazalarında pek çok höyük bulunmasına karşılık burada da kaleler bulunmasıdır. Bölge arazisi engebeli ve kale yapmaya elverişlidir. Sayısı 20'yi geçen bu kaleler Roma döneminde yapılmış olup, Bizans ve Selçuklular zamanında da kullanılmıştır. Bu kalelerden bazıları şunlardır: Kumkale, Anıcık, Haçtın, Çatak, Akkale, Gökçeli, Babikli, Bostanlı, Azgıt, Altunboğa, Keleşli, Kaleboynu ve Geben kalesi. Bu kazanın en önemli kalesi Göksun tarafına geçen yol üzerinde bulunan Geben kalesidir. Bir diğer adı da Kapnisperti olan bu kalenin adının anlamı Dağ geçidi demektir. Andırın'da bulunan kalelerin bir kısmı savunma amaçlı yapılmış bir kısmı ise Çukurova'dan iç Anadolu ve Doğu Anadolu'ya geçen ticari yolun güvenliğini sağlamak amacıyla yapılmıştır. Andırın'ın önem bir bölgesi de Çokak tarafıdır. Buranın eski ismi Çığsar olup eski bir antik yerleşme yeridir. Andırın'ın Beşbucak köyü içinde tepeler arasında Roma hamam kalıntıları ve kale harabeleri bulunmaktadır.⁵¹

Andırın sınırları içinde pek çok tarihi kalıntı bulunmaktadır. Bunların bazıları tapınma yerleridir. Bilhassa Kilikya Ermenileri zamanında birçok manastır ve kilise yapılmıştır.

Göksun

Roma ve Bizans imparatorluğu zamanında küçük bir kent olduğu anlaşılan Göksun'un tarihinin Hititler zamanına kadar gittiği ortasında bulunan höyükten anlaşılmaktadır. Bölgede ilk ciddi araştırmaları 1949'da arkeolog Bahadır Alkım yapmıştır. Onun tespitlerine göre Göksun'un ortasında bulunan höyüğün tarihi M.Ö. 2500 yıllarına kadar gitmektedir. Burada bulunan eşyalardan tarihinin Bakır çağına gittiği anlaşılmıştır. Bu höyükte seramikten yapılmış çanak, çömlek parçaları bulunmuştur. Bunların Mezopotamya'da Musul civarında çıkan seramiklere benzediği görülmüştür. Bunların Asurlara ait olduğu zannedilmektedir. Bu dönemlere ait Göksun'da bir yazıt bulunmuş olup İstanbul arkeoloji müzesindedir.⁵²

⁵¹ Cezmi Yurtsever, *Andırın Tarihi*, Ermem Matbaası, Anana 2008, s. 22, 248.

⁵² Aslan Özmen, *Göksun Tarihi*, Afa Matbaacılık, İstanbul 1992, s.9.

Andırın ile Göksun arasında Geben Kalesi (Meryemçil)

Göksun, Kayseri-Kaniş Mezopotamya yolu üzerinde bulunmaktadır. Kaniş koloni çağında Göksun'un Asurlulara ait küçük bir yerleşim merkezi olduğunu tahmin ediyoruz. Yaptığımız incelemelerde yukarıdaki belirtilen araştırmalardan yaklaşık 60 yıl geçmesine rağmen Göksun höyüğü üzerinde pek çok seramik parçaları görülmektedir. Bu höyük üzerinde görülen harçlardan Romalılar zamanında da buranın yerleşim yeri olduğu anlaşılmaktadır. Roma dönemi kaynaklarında Göksun'dan bahsedilmektedir. Burasının ticaret yolları üzerinde bulunduğu görülmektedir. Göksun'a Saimbeyli, Andırın, Kayseri, Elbistan-Afşin ve Maraş üzerinden yollar çıkmaktaydı. Özellikle Göksun-Geben üzerinden geçerek Andırın'dan Ayas'a (Yumurtalık) uzanan yol çok önemli bir ticari güzergâhtı. Roma ve Bizans dönemlerinde Göksun'un küçük bir dinî merkez olduğu zannedilmektedir. Bu durum başta Taşoluk ve Göksun olmak üzere etrafta bulunan üzeri Latince ve Grekçe yazılmış ve haç işlenmiş taş ve sütunlardan

anlaşılmaktadır. Bizans döneminde de önemini koruyan Göksun'un yönetimle ters düşen papazların sürgün yeri olduğu da görülmektedir.⁵³

Bahadır Alkım'ın Taşoluk köyünde yaptığı arkeolojik kazılarda taştan yapılmış, bıçak, balta, kazma ve keser gibi aletler bulunmuştur. Bu durum taş devrinde burada insanların yaşadığını göstermektedir. Taşoluk köyü ile Kuşoğlu çiftliği arasında yapılan kazılarda bir hamam kalıntısı ile üzeri yazılı taşlar bulunmuştur. Bu yazıtlarda hamamı yapanların adları yazılıdır.⁵⁴ Bu eserlerin ilkçağa ait olduğu anlaşılmaktadır.

Yapılan araştırmalarda Göksun merkez, Taşoluk, Uzunyelek ve Çataltepe köylerinde kaba ve iri taşlardan dolmen tekniği ile yapılmış, doğu-batı istikametine uzanan 3-4 m. uzunluğunda mezarlara rastlanmıştır. Buralarda kırık çanak parçaları bulunup bunlar Bakır devrine ait olduğu gibi, Roma devrine ait olanlara da rastlanmaktadır. Yapılan yüzey araştırmalarında Çataltepe köyü yakınlarında Tekerek Tepe üzerinde bir höyük tespit edildiği gibi, Göksun yaylalarında pek çok dikili taşlar olup bunlar menhir tipi mezarlardır. Tarihi M.Ö. 2500 yılına kadar giden Göksun ilçesi içinde bulunan höyükte de pek çok buluntuya rastlanmıştır.

Göksun'un batı bölgesi köyleri ve dağlarında pek çok tarihi bölgeye rastlamak mümkündür. Bir heyetle birlikte yaptığımız yüzey araştırmalarında Hançer deresi ile Göksu deresi arasında kalan Kırıkkilise, Kazandere, Kaleboynu, Kıtıyuyu Hacıkodal, Büyükçamurlu ve Küçükçamurlu, Büyük ve Küçükkuşu gibi köylerde Hitit, Kapadokya satraplığı, Selefkos, Roma ve Bizans dönemine ait sunak, kilise, hamam, amfi tiyatro, kale, kaya mezarı ve kaya evler gibi tarihi mekânlara rastlanmıştır.

Şu ana kadar hiçbir araştırma yapılmayan söz konusu yerlerde tam bir tarih hazinesi saklıdır. Söz konusu bölge Tufanbeyli'de bulunan ve İlkçağ'da önemli bir tapınma merkezi olan Komana'ya (Şarköy) yakın olmasından dolayı, oraya bağlı olan küçük dini merkezlerin bulunduğu yerlerdir. Kırıkkilise denilen yerde bulunan iki sunak Komana'daki sunak ve mezarı andırmaktadır. Bunların tarihlerini M.Ö. 300'ler ile M.S.300'ler arasında olduğunu söyleyebiliriz. Bunların Roma öncesi dönemde sunak ve mezar oldukları daha sonra ise Hıristiyanlığın kabul edilmesiyle birlikte kilise olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kazandere köyünde bulunan kaya mezarlarının ise M.Ö.2000'li yıllarda bölgede yaşayan Hititlere ait olmalıdır.

---

⁵³ Özmen, 10.

⁵⁴ Özmen, 9.

Yine Kırıkkilise üzerinden Kazandere köyüne giderken yolun sol tarafında pek çok kaya mezarı bulunmaktadır. Bu mezarların bulunduğu bir kaya kütesinin üzerinde ise insan uzanamayacak kadar yüksekte bir Hitit kabartma resmine rastladık. Yağmur ve kar sularının kayanın üstünden aşağıya doğru akmasıyla yıpranan bu kaya kabartması bir kartal ile yanında bulunan bir aslan figüründen oluşmaktadır. Burada bulunan aslan figürü Hitit dönemini andırmaktadır. Bu kabartmanın bir benzeri de Tomarza ilçesinde bulunmaktadır. Daha iyi incelenmesi halinde bir kaya yazıtının da bölgede bulunma ihtimali yüksektir. Yağbasan bölgesi olarak adlandırılan ve Farsak köylerinin bulunduğu bölgede Hancerderesi denilen kanyonun kenarında Aybastı mezrasında bulunan kale ise üzerinde bir demir madeni ocağı işletmesi bulunmaktadır. Bu kalenin üzerinde Hititler dönemine ait olduğunu tahmin ettiğimiz seramik parçalarına rastlanmaktadır. Bu kalenin surları ise Roma dönemini hatırlatmaktadır. Ayrıca kalenin Bizans döneminde de kullanıldığı ve Kilikya Ermenileri zamanında da Sis'e bağlı bir senyörlük merkezi olması kuvvetle muhtemeldir. Hancerderesi kanyonunun doğusunda Kıtıyuyu mezarı yakınlarında Hititler dönemine ait yerleşim yerlerinin izlerine rastlanmaktadır. Kaleboynu köyü yakınlarında Göksu ile Hancerderesi çayının birleştiği bölgede Roma, Bizans ve Ermeniler tarafından kullanılan bir kale bulunmaktadır. Vadinin yamacına yapılan kalenin üst kısmında da bir manastır kalıntısı vardır.

Göksun bölgesinin en önemli tarihi alana ise Küçükçamurlu ile Büyükkutu köyleri arasında rastladık. Tanrıça Ma kültünün merkezlerinden biri olan Komana ile aynı döneme ait olduğunu düşündüğümüz bu şehir kalıntısı Hamamözü denilen yerde bulunmaktadır. Burasının kalıntılarında Komana'ya eş değerde bir şehre benzemektedir. Sulak bir alana kurulmuş olan bu şehir sırtını doğusunda bulunan bir tepeye dayamıştır. Burada Hamam denilen bir yapı kompleksinin etrafında pek çok tarihi kalıntı vardır. Hamamın kemerleri ve önünde bulunan bir sur kalıntısı hala ayakta. Etrafta bulunan yamaçlarda pek çok kaya mezarına rastlanmaktadır. Buranın 500 metre kadar doğusunda ise önemli bir alan içerisinde kuvvetli ihtimalle bir amfi tiyatro kalıntısının sahnesi hala ayakta durmaktadır. Bu tiyatronun yakınında kayalar içine oyulmuş karşılıklı biri kilise diğeri ise bir sunak bulunmaktadır. Geniş bir alana yayılan bu şehir kalıntılarının bir zamanlar bölgede 10 bin ile 20 bin insan barınacak kadar bir yer olduğunu tahmin ediyoruz. Burada gözle görülür bir şekilde Hitit, Kapadokya satraplığı, Roma, Bizans ve sonraki dönemlerinin izleri bir tarih şeridi gibi izlenmektedir.

Göksun'da Kırıkkilise olarak bilinen tarihi M.Ö. 300'lere kadar giden sunak

Büyükkutu ve Küçükkutu köyleri arasındaki yamaçlarda tahrip olmamış üç önemli kaya mezarı veya evi bulunmaktadır. Şimdiye kadarki karşılaştığımız kaya mezarlarından farklı olan bu yapıların bir aile barınacak kadar geniş oldukları ve içlerinde bir iki metre derinliğinde bir kuyu bulunmaktadır. Buralarda M.Ö. 10000 yıllarında insanların yaşadığını söyleyebiliriz. Göksun'da Yiricek, Büyükkızılçık, Payamburnu, Çığşak ve Mazgaç, Fındıklıkoyak ve Değirmendere gibi yerlerde kale ve pek çok diğer kalıntılara rastlamak mümkündür. Göksun bölgesinde başta Göksun'un içinde olmak üzere Kanlıkavak, Maltepe ve Bozhöyük gibi tarihi mekânlar bulunmaktadır. Buraların tarihleri M. Ö. 4000 yıllarına kadar gitmektedir.

Pazarcık

Tarih öncesi devirlere ait Pazarcık yöresinde buluntular Gani Dağ eteklerinde ve Malatya Yolu çevresindeki düzlüklerde tespit edilmiştir. Bu

bulundular bölgeye komşu olan Adıyaman ve Malatya sınırlarındaki buluntulara benzerlikler göstermektedir.

Maraş bölgesinin en zengin alanlarından biri de Pazarcık kazası ve etrafında bulunan tarihi mekânlardır. Bunlardan biri olan Maraş'ın 30–35 kilometre güneydoğusunda bulunan Pazarcık Kazası'na bağlı Karahasan Köyü'nde bulunan Bozhöyük'ünde önemli bir yerleşim alanı olduğu dikkat çekmektedir. Bu höyük daha çok bir tümülüse benzemektedir. Resmi izinle yapılan bu höyükteki bir define kazısı 14 gün sürmüş ve bazı seramik ve çeşitli arkeolojik eşyalar çıkması üzerine Maraş Müze müdürünün raporu üzerine kazı durdurulmuştur. Burada bulunan tarlalarda çanak çömlek kırıklarından, taşlardan burasının bir iskân yeri olduğu anlaşılmaktadır. Bu höyük ovoiden 60–80 m. yükseklikte olup yaklaşık 400 m. uzunlukta bir sahayı işgal etmektedir. Burada 2,75 m. uzunluğunda ve 5,20 m. genişliğinde ve 10,60 m. derinliğinde açılan bir çukurdan 317 adet arkeolojik eşya bulunup Kahramanmaraş Müzesi'ne konmuştur. Burada yapılan kazıda üst tabakadan Osmanlı ve Roma devrine ait kalıntılar ele geçmiş, ikinci katta Hitit devrine, üçüncü ve dördüncü katlarda ise Bakır devrine, beşinci katta da Neolitik çağa ait eşyalar bulunmuştur. Bozhöyük'te bulunan bazı seramik parçalarının, taştan yapılmış kapların bilhassa beyaz taşlardan işlenmiş çok zarif eşyaların ve tabaka motiflerinin İç Anadolu karakterinden tamamen ayrıldığı da tespit edildi.⁵⁵ Görüldüğü gibi Kahramanmaraş hudutları dâhilinde bulunan yüzlerce höyüğün sadece Pazarcık'ta bulunan birinden çıkan arkeolojik buluntuların sayısı bile insanı hayrete düşürecek ölçüdedir.

İ.Kılıç Kökten 1958 ve 1969'da bölgede yaptığı araştırmalarda Pazarcık kazasının Gani Dağı çevrelerinde, Sarıl ve Ardıl köyleri arasında tarih öncesi devirlere ait buluntulara rastlanmıştır. Bunlar Alt ve Orta Paleolitik endüstrilerin bulunduğu yerlerdir. Ardıl Çayı boğazının kalkerli suları yüzünde bulunan kalkerli mağaralardan İkizin isimli sığınakta Kökten'in yaptığı incelemelerde çakmak taşından yapılmış Üst ve Orta Paleolitik tipte yonga aletler çıkarılmıştır. Ardıl köyünün kıyısında seramiksiz, kaba çamurlarla örük taş duvar kalıntıları, ocak yerleri bulunan ince, uzun ve rötüşsüz sileks çakılar tespit edilmiştir. Burada yine ikiye bölünmüş Yamaçtepe denilen bir tümsü dikkat çekmiştir. Buralarda insan yerleşim yerleri vardır. Ancak gerekli kazılar yapılmadığından daha fazla bir şey söylemek mümkün olmamaktadır.⁵⁶ Eski ilçe merkezinin bir kilometre

⁵⁵ Kökten, 45–46.

⁵⁶ İ. Kılıç Kökten, “Maraş ve Antalya Vilayetlerinde Süreli Dip Tarih Araştırmaları hakkında Kısa Bir Rapor”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, XI/ 1 (1962), s. 40.

kuzeydoğusunda bulunan Kırk Mağaralar yöresinin M.Ö. 3500–3000 yıllarında önemli bir yerleşme merkezi olduğu kabul edilmektedir.⁵⁷ Bu mağaralar Anadolu'nun pek çok yerinde görülen kaya mezarlarıdır. M. Ö. 2000–700 yılları arasında Pazarcık yöresinde Hititler ve Asurlular hâkim olmuştur. Hatta burası iki toplum arasında sınır teşkil etmekteydi. Burada bulunan sınır taşı Pazarcık yöresinin hudut bölgesi olduğunu göstermektedir. Pazarcık yöresinde Pers, Helenistik, Roma ve Bizans dönemine ait bulunan kalıntılar, bu medeniyetlerin bölgede yaşandığını göstermektedir. Şallıuşağı köyünde bulunan Köroğlu kalesi Roma dönemi eserleri arasındadır.

Pazarcıkta bulunan Kaya Mezarı

---

⁵⁷ Komisyon, *Türkiye Cumhuriyeti'nin 80. Yılında Pazarcık*, Ankara 2003, s.41.

İ.Kılıç Kökten'in araştırmalarından 50 yıl sonra Cevdet Merih Erek başkanlığında bir grup araştırmacı Pazarcık İlçesi sınırlarında yüzey araştırmaları yapmıştır. Bu araştırmalar Pazarcık-Aksu karayolu üzerinde bulunan Kırk Mağaralar ve çevresinde gerçekleşmiştir. Araştırma ekibi burada Paleolitik kùltürlerin varlığını ortaya koyan Yontma Taş devrine ait buluntulara rastladı. Burada bulunan Atatan Tepesi mevkiinde çok sayıda Yontma Taş ürünü toplandı. Ayrıca bölgede yaşayanlarca Çeto Mağarası adı verilen bir mağara önünde Paleolitik dönemle ilgili Yontma Taş devri ürünleri görölmüştür. Atatan Tepesinin Kartalkaya Baraj gölüne bakan yüzündeki say yüzü mağaralarında incelemeler yapılmış ve Yusuf'un Kayası ve Atmaca Mağaralarında Üst ve Epi-Paleolitik kùltürleri temsil eden arkeolojik materyaller toplanmıştır. Kartalkaya Baraj gölü gövdesi altında bulunan Kartalkaya Mağarasında yine Yontma Taş devri materyalleri ile geç dönem seramik parçaları ele geçirildi. Araştırma ekibi daha sonra Pazarcık'ın kuzeydoğusuna düşen Araban istikametinde incelemelerine devam etmiş olup, Pazarcık-Araban karayolunun Gani Dağı- Ketiler yol ayrımında az sonra başlayan Çetindere Vadisi içerisinde çok sayıda Paleolitik yerleşim yeri saptamıştır. Bu saptanan yerler arasında Zafer 1, Zafer 2 Mağaraları, Tıknaz ve Çiftgöz Mağaraları da bulunmaktadır. Bu mağaralarda Üst ve Epi-Paleolitik Yontma taş aletleriyle birlikte Geç Dönem bulguları ele geçmiştir. Burada bir metal mızrak ucu da bulunmuştur. Vadinin bitiminde Aşağı ve Yukarı Mùlk köyleri yer almaktadır. Yukarı Mùlk köyü içinde yoğun çakmak taşı yatakları bulunmuştur. Araştırma ekibi daha sonra Botař İstasyonu ve Sarıl istikametine yönelmiştir. Sarıl köyü sınırlarında bir geç dönem kaya mezarı, Akeramik Neolitik Höyük ve bir mağaranın yeri belirlenmiştir. Sarıl köyü içinde bulunan Sarıl-Tıkalı Mağara önünde Akeramik Neolitik dilgi ele geçirilmifitir. Akeramik Neolitik höyük üzerinde bir taş mama kabı, bir taş kap parçası ve çok sayıda Yontma Taş devri materyalleri ile geç dönem seramik parçaları bulunmuştur. Daha sonra Botař Boru Hattı üzerinde yer alan Mezere (Mezra) köyü civarında devam eden araştırmalarda Paşa Mağarası adı verilen bir mağara belirlenmiştir. Bu mağaranın önünde bir duvar bulunmaktadır. Daha sonra Ufacıklı köyüne varılıp buranın kuzeyinde çok sayıda Roma dönemi mezarları görölmüş ve belgeleme çalışmaları yapılmıştır. Bölgede kaya içerisine oyulmuş mezarlar bulunmakla birlikte bazı yapı kalıntılarına da rastlanmıştır.⁵⁸ Bu araştırma ekibinin tespitleri daha önce Pazarcık yöresinde yüzey araştırmaları yapan İ.

---

⁵⁸ Kahramanmaraş İli ve İlçeleri Prehistorik Dönem Yüzey Araştırmaları Raporu 2007, (Kahramanmaraş Müzesi Arşivi).

Kılıç Kökten'in tespitlerini desteklemektedir. Neticede Pazarcık İlçesi dâhilinde Hitit ve Asurlara ait yerleşim merkezleri vardır. Yine Bağdınısağır denilen köyde büyük bir eski şehir kalıntısı ile Hititlere ait olduğu zannedilen mağaralar vardır.

İ.Kılıç Kökten, Pazarcık ve Türkoğlu ve Maraş arasında kalan alanda yaptığı yüzey araştırmalarının sonucunda bölgenin eski tarihine ait bazı görüşler ileri sürmektedir. Buna göre: Bölgede tarih öncesi devirlere ait tabii ve yapma mağaralar genel anlamda kaya sığınakları; kaya anıtları (dolmen, menhir vs), eski Yontma Taş Devirleri, bu devirlerin kültür belgeleri, değişik iskân yerleri, fosil kalıntıları, insan ve hayvan iskeletleri ve diş kalıntıları bulunmuştur. Yapılan araştırmalarda Köprüağzı ve çevresindeki höyüklerde tipik Bakır ve Hitit devirlerine ait çanak ve çömlekler görülmüştür. Köprüağzı'nda Domuztepe, Maraş altı denilen ova ile Gaziantep yolu üzerinde Narlı Kasabası arasında da birçok höyük görülmüştür.⁵⁹

İ.Kılıç Kökten'in ön araştırmalarından 35 yıl sonra 1993'te Domuztepe höyüğünde ciddi kazılar başlatılmış ve 1996'da sona ermiştir. Domuztepe Höyüğü kazıları, Kahramanmaraş bölgesinde Karahöyük, Bozhöyük, Hopaz Höyük ve Döngel Mağaraları araştırmalarından sonra tarih öncesi devirlere ait beşinci önemli araştırma alanıdır. Maraş'ın 35 km. güneydoğusunda Köprüağzı istasyonu yakınında Pazarcık İlçesi sınırları dahilinde Tut Dağı'nın bir kilometre güneydoğusunda Kelibişler köyü yakınında bulunan Domuztepe Höyüğü'nde yapılan kazı çalışmalarında bölgenin M.Ö. 5500-4500 yılına kadar giden tarih öncesi devrine ait arkeolojik buluntulara rastlanıldı. Kahramanmaraş Müze Müdürlüğü Başkanlığında ve Amerika Birleşik Devleti uyruklu Elizabeth Carter'ın bilimsel danışmanlığında Domuztepe Höyüğü'nde başlatılan kazı çalışmalarında Halaf kültürü ile aynı tarihlere denk gelen bir kültürün kalıntılarına ulaşıldı. Domuztepe Höyüğü'nün *Halaf Çağı* boyunca yerleşme yeri olduğu, Geç Roma ve İslâm dönemlerinde belirli yerlerde iskân gördüğü tespit edilmiştir. Burada Geç Halaf ve Obeid (Kuzey Suriye'de bulunan ve kazı yapılan iki höyüğün adı) özellikte kemikler, taş kaplar, çakmak taşı, obsidyen, boncuk, mühür, tohum, hayvan kemikleri, bakır iğne vesaire eşyalar bulunmuştur. Bu eşyalardan bazıları gerekli bilimsel araştırmaları yapmak amacıyla Elizabeth Carter'ın tarafından izinle Amerika Birleşik Devletlerine götürülmüştür.⁶⁰

---

⁵⁹ Kökten, 45-46.

⁶⁰ *Kahramanmaraş Müzesi 1995 Yılı Domuztepe Örenyeri Kazı Raporu*, (Kahramanmaraş Müzesi Arşivi); Balcı, 4.

Yaklaşık 20 hektarlık bir alana yayılan Domuztepe Höyüğü'nün bu genişliğe ulaşması ilginçtir. Günümüzden 7000–7500 yıl önce bu kadar büyüklükte bir yerleşim merkezinin bulunması, buranın ticarî bir koloni olduğunu göstermektedir. Belki de burası Türkiye'deki en eski yerleşme alanlarından birisidir. Buranın Irak, Kuzey Suriye, Anadolu ve Akdeniz'i birbirine bağlayan ticaret yolunun kesiştiği bir nokta olduğu da anlaşılmıştır. Kuzey Suriye'de Tell-Halaf Höyüğü'nde çıkan arkeolojik bulgularla Domuztepe Höyüğü'ndeki bulguların birbirine benzerliğinden dolayı “*Halaf Çağı*” olarak adlandırılan bir medeniyetin burada yaşadığı kabul edilmektedir. Domuztepe Höyüğü'ndeki kazıda tarih öncesi döneme ait bulunan eşyalar üzerinde çeşitli resimler bulunmaktadır. Bu çizimler arasında bitki, hayvan ve insan sembolleri vardır. Açılan bir mezarda ise birçok insan iskeleti görüldü. Bu örneklerle insanların ölü gömme törenleri hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Domuztepe Höyüğü kazısı ve daha sonra yapılacak kazılarla Maraş bölgesinin yazı öncesi tarihi hakkında daha ayrıntılı bilgilere ulaşılması mümkün olabilecektir.⁶¹

Pazarcık yöresinde Turunçlu ve Ufacıklı köyü yakınlarında Mezar Şapelleri bulunmaktadır. Ayrıca Ufacıklı köyünde Yılanlı, Paşa, Kara ve Üçgüz mağaraları ile Mal höyüğü ve Gaklık (Yalak), Sultanlar köyünde kaya ve Salmanlı'da yer altı mezarları dikkat çeken diğer yerlerdir.⁶² İlçe dâhilinde Pınar höyük, Sarierik, Osman dede, Hanobası, Karahöyük ve Turhun höyükleri vardır. Hanobası'nda bulunan kemerli yapıların Selçuklular zamanında yapılan Kubatlı Han'ıdır. Burada bir de höyük bulunmaktadır. Domuztepe Höyüğü'nden başka İ. Kılıç Kökten'in Pazarcık çevresindeki Gani ve Boz dağlarının (Sarıl ve Ardıl köylerinin bulunduğu yer) güney yamaçlarında binlerce yıl öncesine ait insan yerleşmelerinin izleri tespit edilmiştir.

---

⁶¹ *Kahramanmaraş Müzesi Tanıtma Kataloğu; Kahramanmaraş Müzesi 1996 Yılı Domuztepe Örenyeri Nihai Bilimsel Kazı Raporu*, (Kahramanmaraş Müzesi Arşivi).

⁶² *Türkiye Cumhuriyeti'nin 80. Yılında Pazarcık*, 259, 264.

Domuztepe Hüyüğünde Roma dönemine ait kalıntılar

Türkoğlu

Kahramanmaraş'ın batı ve güney batı taraflarına düşen Türkoğlu ve çevresi höyükler bakımından zengin bir yerdir. Bu bölge Geç Hititler döneminin önemli yerleşme alanları olan Sakçagözü ve Zincirli ile komşudur. Günümüzde Gaziantep'in Nurdağ ve İslâhiye kazaları alanında bulunan bu Geç Hitit merkezlerinin devamı Türkoğlu bölgesidir. Kılıç Kökten ve ekibi Türkoğlu ile Köprüağzı arasında açılmış olan Kuruculuk adı verilen küçük bir höyükte tipik Bakır ve Hitit devirlerine ait çanak ve çömlekler görmüşlerdir. Bu araştırma ekibi Gâvur gölü'nün kurutulmasına

denk gelen bu gezilerinde Adana yolu boyunca araştırmalarına devam ederek Türkoğlu bölgesine çok yakın olan Kprağızı'nda Domuztepe hyğn ve Ceceli'de Sivrimine hyklerini gezmiştir.⁶³

Kahramanmaraş Müze Müdürlüğü ve Adana Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü tarafından Türkoğlu İlçesi Ceceli Köyü içinde yer alan Kahramanmaraş-Adana Karayolunun kuzeyine düşen Sivrimine höyüğü üzerinde yapılan incelemelerde buranın antik bir yerleşme yeri olduğu tespit edilmiştir. Bu höyük üzerinde yapılan yüzey araştırmalarında Prehistorik (Kalkolitik-Tunç ağ) pişmiş toprak kap parçalarına ve çakmaktaşı (sileks) parçalarına az sayıda Demirağ anak mleğine rastlanıldı. Ele geçen seramik ve çakmaktaşı parçalarına dayanarak höyüğün Kalkolitik, Tunç ve Demir ağlarında iskân edildiğini söylemek muhtemeldir. Bu höyüğün hemen doğusunda yer alan ve tepe eteklerinde yapılan yüzey araştırmalarında ele geçen sırlı ve kaba seramik parçaları ise buranın Geç Dönemde (Geç Roma, Bizans, Ortaçağ) iskân edildiğini göstermektedir.⁶⁴

Türkoğlu İlçesi sınırları içinde bulunan ve daha önce Geç Hitit stelinin çıktığı Minehyk de önemli bir antik yerleşim merkezidir. Bu höyük üzerinde İstanbul niversitesinden Erkan Konyar'ın başkanlığında bir ekip tarafından yapılan yüzey araştırmalarında höyüğün kuzeybatısındaki kesitte kerpiç sıralarının ve daha önceki yıllarda bulunan Geç Hitit stellerinin görülmesi höyükte geç Hitit Dönemi yerleşmesi olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu höyükte Kalkolitik ve Demirağ neklerine de rastlanmıştır.⁶⁵ Türkoğlu İlçesi Kılılı Köyü höyüğü ise başka bir antik yerleşim alanı olup bugün üzeri iskân yapılmış ve tahrip edilmek üzere dir.⁶⁶ Bu höyük üzerinde yapılan yüzey araştırmalarında pek çok seramik parçaları ve akmak taşları bulunmuştur. Bunlar burasının Hitit döneminde önemli bir yerleşme alanı olduğu görülmektedir. Bu höyüğün çevrede bulunan diğer hyklerden daha geniş bir alanı kapladığı da görülmektedir.

Türkoğlu ovasında bulunan hyklere benzeyen ve üst kısmı daha geniş olan bu höyükte seramik parçaları ve akmak taşlarına rastlanmaktadır. Bu durum buranın Hititler zamanında yerleşme alanı olduğu işaretini bize

---

⁶³ Kökten, 45–46.

⁶⁴ *Sivrimine Höyüğü Tescil Raporu 2007*, (Adana Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü Arşivi).

⁶⁵ *Kahramanmaraş Müzesi Minehyk Raporu 2008*, (Kahramanmaraş Müzesi Arşivi),.

⁶⁶ *Kahramanmaraş Müzesi Kılılı Köyü Höyüğü Raporu 2007*, (Kahramanmaraş Müzesi Arşivi).

vermektedir. Türkoğlu ilçesi İstasyon Korucu Höyüğü de yine bölgede bulunan önemli bir Prehistorik alandır.⁶⁷ Türkoğlu Kılılı Köyü, Çakmaktepe, Türkoğlu Sümbüllüpinar, Göllühöyük, Türkoğlu Özbek Köyü Höyüğü gibi birçok yerleşim merkezleri daha vardır. Ayrıca Türkoğlu İlçesinin Cebeli Köyünde Deve Sırtı denilen mevkide Kaya mezarları tespit edilmiştir. Bu höyükler ve kaya mezarları Kahramanmaraş Müzesi yetkilileri tarafından tespit edilip tescillenmiştir.

Son yıllarda Kahramanmaraş ili içinde bulunan tarih öncesi devirlere ait yerleşim yerlerinde yeniden araştırmalara başlandığı görülmektedir. Erkan Konyar başkanlığında sürdürülen yüzey araştırmalarında Elbistan, Göksun ve Ekinüzü ilçeleri sınırlarında 8, Kahramanmaraş, Pazarcık ve Türkoğlu ilçelerinde 19 adet höyük taranmıştır. 2006 yılında güney ilçeleri dâhilinde konumları belirlenen 12 höyük ise 2008 yılında araştırma programına alınmıştır. Yeri tespit edilen 15 höyük ise daha sonraki yılın programına alınmıştır. Böylelikle Kahramanmaraş dâhilinde 2006 yılından bu yana 54 höyük tespit edilmiştir. Bunların 27 sinde yüzey araştırmaları yapılmış, geri kalanlarda programa alınmıştır. Bu vesile ile genellikle höyük olarak bilinen bu yerleşim yerlerinin durumları incelenmekte, yeni höyükler tespit edilerek sit alanı haline getirilmektedir.

Hopur Köyünde Roma dönemine ait kalıntılar

⁶⁷ *Kahramanmaraş Müzesi Türkoğlu Korucu Höyüğü Raporu 2007*, (Kahramanmaraş Müzesi Arşivi).

Hopur Köyünde Roma dönemine ait Nekropoli kalıntıları bulunmaktadır. Ayrıca Türkoğlu ilçesi Orçan köyü Mağaraları, Hopur Köyü Mağarası, Yavuzlar köyünde iki mağara, buranın Çadircı obasında bir Mağara (Delicek köyü) ve Şekeroba köyünde bulunan ve yüzeylerinde resimler çizili olan mağaralar da ilim âleminde tanınmayan diğer yerlerdir. Bilhassa Çadircı Mağarası önünde taşa oyulmuş geometrik şekillerde bir kaya mezarı da dikkat çekmektedir. Buraya yakın alanlarda Geç Hititlere ait olduğu tahmin edilen küçük bir öküz şeklinde hayvan ve üzerinde insan olan heykeller bulunmuştur. Yine Türkoğlu'nun Yenipınar köyünün güney tarafında ve halk arasında Yazılıtaş olarak bilinen ve üzerinde bir takım şekil ve yazıların bulunduğu kaya parçası da dikkat çekici yerlerden biridir.

Sonuç olarak yapılan araştırmalarda Kahramanmaraş'ın kuzeyini oluşturan Elbistan, Göksun ve Afşin yörelerinde çıkan arkeolojik buluntularda bu bölgede belirgin bir Hitit ve Erken Transkafkasya kültürü izlenirken, Güneyde Pazarcık, Türkoğlu ve Kahramanmaraş ovalarındaki yerleşmelerde Doğu Akdeniz, Amik ve Çukurova kültürleriyle etkileşim görülmektedir.⁶⁸

4.TARİH ÇAĞLARI

4.1. Asur Koloni Çağ ve Hititler Dönemi:

Hititler M.Ö. 2000–1200 yılları arasında Anadolu'da hâkimiyet sürdükleri dönemde Maraş bölgesine de egemen oldular. Hititler döneminde bu şehrin adına Maraj ve Markasi denilmekteydi. Bu dönemde Maraş bölgesinin Elbistan, Pazarcık ve Türkoğlu ilçeleri sınırları içinde birçok yerleşim merkezi vardı. Elbistan'ın Karahöyük harabelerinde yapılan kazılarda Hititlerin hüküm sürdüğü bu alanda Asur ticaret kolonilerine ait çanak, çömlek, tunç ve kemik buluntuları ele geçirilmiştir. Hititlere ait anıtsal yapılara rastlanmıştır. Elde edilen eserler Hititlere ait olmamakla beraber Hitit figürlerini üzerinde taşımaktadır. Elbistan Afşin ve Göksun ovalarında 50'nin üzerinde höyük bulunmaktadır. Maraş ve Elbistan yöresindeki bu höyüklerde gerekli kazılar yapıldığı takdirde Maraş'ın Hititler dönemi aydınlanmış olacaktır. İslâhiye yakınlarındaki Hitit yerleşim merkezi Zincirinin tarihi M.Ö. 2000 yılına kadar gitmektedir. Dolayısıyla

---

⁶⁸ *Kahramanmaraş Müzesi 2007 Yüzey Araştırmaları Sonuç Raporu*, (Kahramanmaraş Müzesi Arşivi).

bu bölgeye yakın Maraş'ın da bu tarihte Hititlerin egemenliği altında olabileceği düşünülebilir.⁶⁹

Hititler dönemi Anadolu'da dört kısma ayrılıp, ilk devir M.Ö. XIX-XVIII. yüzyıllar, Eski Hitit İmparatorluğu M.Ö.1600–1450, Yeni Hitit İmparatorluğu M.Ö.1450–1200, Geç Hitit devletleri Dönemi M.Ö.1100–700. Son dönem'de Gurgum adıyla bilinen Geç Hitit Devleti'nin merkezi olan Maraş'ın en fazla bilinen dönemidir. Kargamış, Zincirli ve Sakçagözü gibi şehir devletleriyle aynı devirde varlığını sürdüren Gurgum devleti zamanında bölge M.Ö. 700'lerde Asur istilasına maruz kalmıştır. Bu bahsi geçen devletlerden en son Asurlulara boyun eğen devlet de Gurgum olmuştur.⁷⁰

Maraş, M. Ö. 1975 ile 1723 arasında Anadolu'da yaşanan “*Asur Ticari Kolonileri Çağı*” denilen zamanda bu koloni çağını Anadolu'daki merkezi olan Kaniş/Kültepe ile Asurluların merkezi olan Ninova arasında bulunmaktaydı. Kültepe'de çıkan tabletler üzerinde buranın etrafında bulunan mahalli krallıklardan bahsedilmektedir. Bu mahalli krallıklardan Mama ve Luhuzatia şehirlerinin Maraş bölgesinde olduğu kuvvetle muhtemeldir. Kültepe'den çıkan tabletlerde Mama şehri kralı ile Kaniş şehir devleti arasında anlaşmaların yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu sırada tabletlerde Mama kralının Anum-Hirbi, Kaniş kralının ise Warsama olduğu yazılıdır. Bu anlaşmada Mama şehrinin Asur krallığı ile Kaniş arasında olduğu tahmin edilmektedir. Yine bu tabletlerden anlaşıldığına göre Mama şehri yakınlarında Taisama ve Sibiha şehirleri de bulunmaktadır. Bu iki şehir idarecilerinin ayaklanmaları üzerine Mama ve Kaniş kralları kendilerine karşı başlatılan bu ayaklanmaları bastırmak amacıyla onların üzerine ortak askeri hareket düzenlediler. Bu Kaniş kralının M. Ö. 1811–1776 yılları arasında hüküm süren Asur kralı Samsi-Adad ile çağdaş olduğu da tespit edildi. Mama şehrinin Maraş ile Göksun arasında olduğu tahminler arasındadır. Bilhassa da Tekir civarında olması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca Andırın tarafında olacağı da iddialar arasındadır. Kültepe tabletlerden bu şehrin dağlık bir bölgede olduğu anlaşılmaktadır. Mama krallığı halkının Asya menşeli olabileceği dolayısıyla Urartulara akraba olan Hurriler olduğu da tahminler arasındadır. Bunlardan Maraş'ta yaşayan Hurriler ile Kayseri'de yaşayan Hititler arasında yakın dostluğun olduğu

---

⁶⁹ Canbolat, 18.

⁷⁰ Köseoğlu, 1.

anlaşılmaktaydı.⁷¹ Mama şehri kralı Anum-Hirbi'nin adı kendisinden 1000 sene sonra yaşayan Asur kralı III. Salmanassar'ın yazdırdığı (M.Ö. 858–824) Monoligt kitabesinde geçmekte olup onun Atalur dağına heykelinin dikildiği belirtilmektedir.⁷²

Kaniş tabletlerinde, Mama şehrine ait pek çok sayıda tüccardan bahsedilmektedir. Ayrıca bu tabletlerden her iki şehre ait tüccarlar arasındaki ticari münasebetler ile alıp sattıkları malların çeşitleri hakkında da bilgiler edinilmek mümkündür. Bu bilgilerden Mamalı tüccarların kumaş üretiminde usta oldukları, bunları Asurlu tüccarlara sattıkları dolayısıyla bu şehrin bir tekstil merkezi olduğu anlaşılıyor. Mama kumaş ve postu gibi eşyaların bu sırada markalaştığı anlaşılmaktadır. Bütün bu tabletlerden anlaşıldığı kadarıyla Mama bir ticaret şehri olup birçok bölgeden tüccarlar buraya uğramaktaydı. Ayrıca Mama şehri halkının gümüşten iki kat daha değerli bir madeni daha işleyip sattıkları da tespit edilmektedir.⁷³

Kültepe tabletlerinde geçen Lawazantiya şehrinin ise Elbistan'da hatta Karahöyük'te bulunduğu ileri sürülmektedir. Asur tüccarlarının ticari etkinliklerde bulunduğu bu şehirde bu dönemde Asu isminde bir kral hâkimiyet sürmekteydi. Kültepe tabletlerinde dikkat çeken hususlardan biri de Lawazantiya tüccarlarının kaçakçılıkla uğraşmasıdır. Bunun yanında bu şehir halkı yün, koşum takımları ve koyun satardı. Asurlular zamanında Mama şehri gibi Lawazantiya şehri de Kaniş ile Asur arasında olup tüccarların alış veriş yapmak için uğradıkları bir yerdi. Koloni çağında Mama ve Lawazantiya şehirlerinin önemli bir ticaret merkezi olduğu görülmekte olup her iki şehir de Mezopotamya ile Anadolu arasında ticaret yolları üzerindeydi. Asurlu tüccarlar Mezopotamya'dan Anadolu'ya gelişlerinde Mama şehrine uğrayarak buradan aldıkları kumaşları Kaniş'e götürüp satmakta, dönüşlerinde ise Lawazantiya'ya uğrayarak ülkeleri için ihtiyaç duydukları yün ve diğer eşyaları satın alarak Asur'a götürmekteydiler.⁷⁴

Hititler zamanında batıda Silifke-Mersin'den başlayarak doğuda Antep, Maraş ve kuzeyde Kayseri-Sivas sınırına dayanan Tufanbeyli (Şar-Komana) arasında Kizzuwatna krallığı bulunmaktaydı. M.Ö. 1500-1400'li

---

⁷¹ L. Gürkan Gökçek, "Kültepe Tabletlerinde Maraş Bölgesi" *I. Kahramanmaraş Sempozyumu Bildirileri, (6-8 Mayıs 2004 Kahramanmaraş)*, C. I, İstanbul, 2005, s. 310-311; Balcı, 8-10.

⁷² Balcı, 10.

⁷³ Gökçek, 312–314; Balcı, 11.

⁷⁴ Alp, 50; Gökçek, 317–318.

yıllarda görülen bu devletin oldukça güçlü olduğu ve Hititlerin bunlara saldırmaktan imtina ettikleri anlaşılmaktadır. İlk Hitit krallarından I. Hattuşili (M.1650–1620) Kuzey Suriye'ye doğru seferler yapsa da Kizzuwatna ülkesine saldıramıyordu. Hattuşili bir seferinde ise bu devletin en doğusunda bulunan Salahsuwa kentini kuşatır. Bu devletin Hititlerle anlaşmalar yaptığı anlaşılmaktadır. Bu devlet 1300'lere doğru zayıflayıp Hititlere tabi oldu.⁷⁵ Bu sıralarda Maraş bölgesi de bu krallığın sınırlarına dâhil olup Yukarı Ceyhan bölgesinde Lawazantiya şehri vardı.⁷⁶ Yukarıda da bahsi geçtiği gibi önceleri bağımsız bir şehir devleti olan bu şehir daha sonra Kizzuwatna krallığına bağlanmış olabilir. Kadeş savaşında Mısır Firavunu II. Ramses'le savaşan ve yaralanan II. Muwattalli (M.Ö.1309–1279) ülkesine dönerken Adana Ceyhan yakınlarında ölmüştür. Mezarı da muhtemelen oradadır. Bu kralın yerine oğlu Urhitesup III. Murşili (M.Ö.1275–1267) adıyla tahta çıktıysa da amcası Hattuşili yeğenin krallığını tanımayarak onun Mısır'a kaçmasına neden olmuştu. Hattuşili Kadeş savaşı dönüşünde İslâhiye, Maraş ve Kayseri üzerinden Hattiye'ye dönerken bu yol güzergâhında bulunan Lawazantiya kentine uğrayıp buranın bir Hurri rahibi olan Pentipsarri'nin kızı Puduhepa ile evlenmiştir.⁷⁷

Hititler zamanından Maraş ve Elbistan bölgelerinde bulunan eserlere bakıldığında hiyeroglif yazı ile yazılmış Luvice dilinin kullanıldığı görülmektedir. Luvice Çukurova ve Orta Anadolu'da Hititçenin yanında kullanılan bir dildi. Bu dilin Hititçe ile de birçok ortak yönleri bulunmaktaydı.⁷⁸ Aynı sıralarda Maraş bölgesinde konuşulan diğer bir dil ise Hurri lisaniydi. Maraş civarında olduğu tahmin edilen Mama krallığının hükümdarının Kaniş kralına yazdığı bir mektupta Hurrice isim ve kelimelere rastlanmaktadır. Kizzuwatna krallığı topraklarında Luvice ile birlikte Hurice de konuşulmaktaydı.⁷⁹

Hititler zamanında bugün Afşin'in bir kasabası olan Huni de önemli bir yerleşim yeri idi. Günümüzde kale olarak bilinen kasabanın ortasındaki Huni Höyüğü Hititlerden kalmıştır.⁸⁰

---

⁷⁵ Birgit Brandau, Hartmut Schickert, *Hititler*, (Çev.: N. Mertoğlu), Arkadaş Yay., Ankara, 2003, s. 48, 53; Ahmet Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu I*, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 2002, s.123-129

⁷⁶ Ünal, I, 72.

⁷⁷ Ünal, I, 80–82.

⁷⁸ Sedat Alp, *Hitit Çağında Anadolu*, Tübitak Yay., Ankara, 2001, s.15.

⁷⁹ Alp, 19.

⁸⁰ Tankut, 124.

Maraş bölgesinden Hititlere ait birçok eser çıkarılmıştır. Ancak 1967 yılına kadar şehirde ciddi anlamda bir müze olmadığından çıkarılan eserler Antep, Adana, Ankara ve İstanbul'da bulunan müzelere götürülmüştür. Maraş'tan çıkan en önemli eser olan ve Maraş Aslanı olarak bilinen eser bile günümüzde şehrin müzesinde değil de İstanbul'da sergilenmektedir. Maraş ve Elbistan'da yer üstünde bulunan Hititlere ait eserler ise korunmadığı için tahrip olup gitmektedir. Buna en iyi misal Elbistan- Darende arasında bulunan Hitit aslanlarının günümüzde neredeyse tamamen tahrip olmasıdır. Hititlerden kalan ikinci önemli eser ise Fırtına Tanrısı olup kabartmasının üzerindeki yazı okunamamıştır. Maraş bölgesinden çıkarılan birçok eser XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında Hıristiyan misyonerleri tarafından Avrupa ve Amerika'ya kaçırılmıştır. Besim Atalay, Amerikalı misyonerlerin Maraş'tan 60 adet eski eseri Amerika'ya kaçırdıklarını ve bunların bazılarının New York müzesinde sergilendiğini belirtmektedir.⁸¹ Rivayetlere göre Ermeniler, kalenin kuzey taraflarında Mağaralı mahallesine yakın bir arsa üzerinde çok sayıda Hitit heykeli bulurlar. Bunları geceleyin evlerine taşırlar. Bu durum misyonerlere haber verilir. Ticaret anmacıyla veya misyoner mekteplerinde çalışmak bahanesiyle Maraş'ta bulunan Amerikalı ve Fransızlar Ermenilerden satın aldıkları bu eserleri onlara Kapitülasyonların tanıdığı serbestlikle ülkelerine kaçırlar.⁸²

Hititlerin Maraş bölgesi insanları üzerinde günümüzdeki etkileri konusunda birçok görüş ileri sürülmektedir. Bu görüşlerde Maraş insanının giyim kuşamları Hitit heykellerindeki insanların kıyafetlerine benzetilmektedir. Yine meşhur Maraş ayakkabısı olan ediğin de Hititlerden kaldığı iddialar arasındadır. Ancak bunların hiçbirini ilmi dayanaktan yoksun olup günümüze kadar da doğruluğu ispatlanamamıştır.

4.2. Geç Hititler Dönemi Gurgum Şehir Devleti:

Hitit İmparatorluğu dağılıncaya onun yerine kurulan Genç Hitit devletlerinden Gurgum Şehir Devleti Maraş bölgesine hâkim olmuştur. Asur kaynaklarına göre bu devletin başkenti Markasi'dir. Gurgum şehir devleti zamanından günümüze, iki önemli eser kalmıştır. Bunlardan biri meşhur Maraş Aslanı'dır. Bir zamanlar Maraş Kalesi'nde bulunan bu eser Hititlerden kalan en önemli kalıntıdır. Maraş kalesinin surlarının da bazı taşlarının

---

⁸¹ Bk. Besim Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, İstanbul, 1339, s. 6.

⁸² Canpolat, 22-23.

Hititlere ait olduğu tespit edilmiştir. XVII. yy.da Maraş'ı ziyaret eden Evliya Çelebi bu aslanın kalede olduğunu yazmaktadır. Bugün üzerindeki yazısı tamamen okunmuş olan Maraş Aslanı'ndaki ifadeye göre de Gurgum şehir devletinin merkezi Maraş'tır. Diğer önemli eser ise Fırtına Tanrısı heykelidir.

M.Ö. IX. yüzyıldan itibaren Maraş bölgesi Asur kitabelerinde geçmeye başlamıştır. Yukarıda da bahsedildiği gibi Maraş adı da ilk defa bu sırada “Markasi” ya da “Maras” şeklinde geçmekteydi. Büyük Hitit İmparatorluğunun dağılmasından sonra Anadolu’da Geç Hitit devletleri dönemi başlamıştır. Maraş ve çevresinde Gurgum, Sakçagözü, Zincirli ve Kargamış gibi küçük Hitit devletçikleri kuruldu. Bunlardan biri olan Gurgum’un merkezi de Maraş’tı. Gurgum’a ait belgeler Hitit kralı I. Şuppililuma’nın (1370–1335) Kargamış kralı ile yaptığı bir anlaşma metninde, sınırlar belirlenirken Uru kar-kum-m(a) adlı şehrin Gurgum ya da Gargum olabileceği iddialar arasındadır.⁸³ Maraş bölgesi Asurlular ile Hititler arasında bir sınır bölgesi olduğundan dolayı önceleri ticari amaçlarla uğradıkları Maraş’a Asurlular daha sonra yönetmek amacıyla gelmişlerdir. M.Ö. 858’de Gurgum’un kralı Mutallu, Asur kralı III. Salmanassar’a gönüllü olarak haraç vermeye başlamıştır. M.Ö. 843’de Asur kralının haraç listesinde bu defa Gurgum kralı olarak Qalparunda’nın ismi geçmektedir. Asur Kralı III. Salmanazar M.Ö 839’da Geç Hitit devletlerinin zayıflamasından sonra Amanos dağlarını aşarak eskiden Kizzuvatna, o tarihlerde ise Kue olarak bilinen bölgede ilerlemeye devam etti. Kizzuwatna ve Lawazantiya’yı (Şar ve Elbistan yakınları) ele geçirdi. Daha sonra Orta Anadolu’ya geçerek Konya’ya kadar ilerledi. Ancak Asur kralı daha sonra geri döndü.⁸⁴

Maraş ve etrafında bulunan hiyeroglif yazıtlardan Gurgum krallarına ait bir soy kütüğü tespit edilmiştir. Bu yazıtı yazan III. Halpuruntiyas altı kuşak soyunu vermektedir. Maraş aslanı olarak bilinen Kitab-ı Aslan anıtında bulunan bu kralların isimleri tahta geçiş sırasına göre baştan sona doğru dizilişi şöyledir: > II. Laramas > II. Halpuruntiyas > Muwatalis > I. Halparuntiyas > Muwansız > I. Laramas > III. Halparuntiyas. M. Ö. 805’de Gurgum ve Kumuh (Adıyaman- Kommegene) sınırları arasında III. Adad-Nirari’nin diktiği Pazarcık stelinde de ismi geçen III. Halparuntiyas kendisini “*Gurgumean kralı, Palalamoğlu Qalparunda*” olarak adlandırmaktadır. M.Ö. 858–853’de III. Salmanassar tarafından baba ve oğul

⁸³ Zoroğlu, 306.

⁸⁴ J. G. Macguen, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, (Çev.: E. Davutoğlu) Arkadaş Yay., Ankara, 2001, s.172; Balcı, 13.

açıkça görülmektedir ki “*Gurgumean Mutalli ve Gurgumean Qualparunda*” yazıldıkları sıra ile anılmıştır. Maraş 8 stelini yazan Laramas Astuwramanzaş’ın torunu, Muwattalısın oğlu, I. Laramas olmalıdır. Bunun büyük, büyük, büyük babası II. Halpuruntiyas’ın yaklaşık M. Ö. 950’den önce kral olması muhtemeldir. Yedi hanedan neslini içeren kronolojinin ana hatlarını taşıyan bu üç tarihli parça farklı olan diğer kitabelerin ve heykellerin de tarihlendirilmesine imkân sağlamaktadır.⁸⁵

Mensupları tarafından dikilen kitabelerde yer alan şecereye göre Kubaba Papazı Suhi’nin dört nesillik hanedanı da şöyledir: Suhi >Astuwatamanza >II. Suhi > Katuwa’dır. Bu hanedanların unvanları da şunlardır: “*tarwani*” ve “*Kargamış Şehri’nin lordu*” İlk ünvanın “*yargıç*” veya “*hüküm koyucu*” gibi bir anlamı vardır. Bu unvanlar Maraş için de kullanılmıştır.⁸⁶

M.Ö. VIII. yüzyılda Van bölgesine hâkim olan Urartuların Maraş’ta kurulmuş olan Gurgum devleti kralı Tarhulara, Malatya kralı Sulumili ve Kommegene kralı Kuştaşbi gibi mahalli hükümdarlarla Asurlulara karşı bir ittifak kurdukları anlaşılmaktadır. Asurlulara karşı başlangıçta başarılı olan bu ittifak III. Tiglatpileser (M. Ö.744–727)zamanında Asur ordusunun yeniden organize edilmesiyle Urartular ve müttefikleri mağlup edilmiştir. Böylece kesilmiş olan Orta Anadolu ticaret yolu yeniden açılmış oldu. Asurlular ile Urartu ve müttefikleri arasında savaş Samsat yakınlarında yapılmış ve Asurlular kesin bir zafer kazanmışlardır.⁸⁷

Hitit imparatorluğunun yıkılmasından sonra Maraş bölgesine hâkim olan Gurgum devleti Asur kaynaklarında sıkça geçmektedir. Bu dönemde devletin başında Mutalli bulunmaktaydı. Asurlulara boyun eğen bu kraldan sonra Urartuların başlangıçta Asurluları mağlup etmesiyle bölgedeki Asur nüfuzu zayıflamıştır. Ancak bir süre sonra Asurlular Urartu ve başta Maraş Gurgum şehir devleti olmak üzere müttefikleri yenerek bölgeyi hâkimiyet altına alırlar.⁸⁸

---

⁸⁵ Balcı, 14–15.

⁸⁶ Balcı, 15.

⁸⁷ René Grousset , *Başlangıçtan 1071’e Kadar Ermenilerin Tarihi*, (Çev.: Sosi Dolanoğlu), Aras Yay., İstanbul, 2005, s. 56-57; Afif Erzen, *Doğu Anadolu ve Urartular*, TTK Yay., Ankara, 1992, s. 33-34.

⁸⁸ Balcı, 16.

4.3. Asurlular Dönemi (M.Ö. 720 – 612) :

Yukarıda da değindiğimiz gibi III. Salmanasır zamanında Asurlular Maraş taraflarına kadar gelmişlerdir. Tiglat Plaser zamanında da onların akınları devam etmiştir. M.Ö. 711 Yılında Asur kralı Sargon zamanında Gurgum bir Asur vilayeti haline gelmiştir. Bu dönemde Maraş bölgesinde baskılarını artıran Asurlular Sargon II. zamanında (M.Ö.721–705) Hitit Gurgum şehir devletini kendilerine bağlamışlardır. II. Sargon Maraş'a saldırarak Gurgum kralı Mutallu'yu esir aldı. Bu dönemden kalan Asur yazılarında Maraş'ın da adı geçmekteydi. Asurlular döneminde şehir bir ara Urartuların yönetimine geçmiştir. Yine iki Türk kavmi olan Kimmerler ve İskitler Anadolu istilâları sırasında Maraş'ı da ele geçirmişlerdir. Ancak bu Türklerin istilasını kalıcı olmamıştır. Asurlular zamanında Maraş, ticaret yolları üzerinde bulunması sebebiyle önemini korumuştur. Kapadokya-Mezopotamya ticareti Maraş üzerinden sağlanmıştır.⁸⁹ Asurlular zamanında Maraş bölgesinde birçok tahribatlar yapıldığı da ileri sürülmektedir.

Gerek Asurlular gerekse Hititler zamanında Maraş ve Elbistan'ın iktisadî ve ticari bakımdan gelişmiş yerler olduğu görülmektedir. Maraş'ın Berid dağında zengin maden yataklarının işletilip hem Orta Anadolu'ya hem de Asurluların Merkezi olan Ninova'ya kadar götürüldüğü anlaşılmaktadır.⁹⁰ Asurluların Maraş bölgesinde hüküm sürdükleri onlardan günümüze kalan eserlerden anlaşılmaktadır. Pazarcık kazasının Kızkapanlı Köyü Gözlügöl Obasında bulunarak Maraş müzesine konan Asır kralı III.Adad Nirari'ye ait çivi yazılı bir sınır taşı onlardan kalan en bariz eserlerden biridir. Maraş ovasında Asurlulara ait birkaç ticari koloni merkezinin bulunduğunu tahmin ediyoruz.

4.4. Medler ve Persler Dönemi (M.Ö. 612 – 333) :

Maraş bölgesindeki Asur egemenliği fazla sürmedi. M.Ö.612 yılında Med devletinin kralı Keyaksases, güney komşusu Babillerin de yardımı ile Asur başkenti Ninova'yı alarak bütün Asur ülkesinin şehirlerini tahrip ederek bu devlete son verdi.⁹¹ Medler yukarıda bahsedilen tarihte Asurluların elinde bulunan Maraş'ı da ele geçirdiler. Maraş bölgesinde yağma ve tahribattan

---

⁸⁹ Atalay, 17-18; Erzen, 36; Grousset, 59.

⁹⁰ Tankut, 70.

⁹¹ Şemdettin Günaltay, *Yakın Şark IV, -I. Bölüm Perslerden Romalılara Kadar Selevkoslar, Nabatiler, Galatlar, Bitinya ve Bergama Krallıkları-*, TTK Yay., Ankara, 1987, s. 4-5.

başka bir şey yapmayan Medler bir süre sonra yerlerini yine bir İran hanedanı olan Perslere bıraktılar.

Bir süre sonra da Güneybatı İran'da Ahameniş soyundan gelen II. Kiros, Medleri ortadan kaldırarak İran'da Pers İmparatorluğu'nu kurdu (M.Ö.550). Anadolu'yu istilaya başlayan II. Kiros, Lidya kralını mağlup ederek diğer Anadolu şehirleri gibi Maraş'ı da topraklarına kattı. Pers kralı I. Darius zamanında Anadolu'daki istila edilmiş şehirler idari bölümlere ayrıldı. Maraş şehri de Kapadokya Satraplığı'nın (Eyalet) sınırları içinde kaldı. Pers soyluları tarafından yönetilen bu dönemde Maraş halkı daha çok hayvancılıkla geçinmekteydi. Onlar Pers soyluları tarafından köle haline getirilmiştir. Bu dönemde Asurlulara bağlı Elbistan yöresinde Kataonlar adlı bir topluluk yaşamaktaydı. Bu topluluk irkî hususiyetleri bakımından diğer topluluklardan farklılık arz etmekteydi.⁹² Medler ve Persler döneminde Maraş bölgesi kaynaklarda çok az geçmektedir. III. Darius zamanında en geniş sınırlara ulaşan Pers İmparatorluğu İndus boylarından Marmara denizine, Hazar ve Kafkas eteklerinde Basra körfezine, Arabistan çöllerine ve Nil'in ötelere kadar uzanmaktaydı.⁹³

4.5. Makedonyalılar Dönemi (M.Ö. 333 -323) :

M. Ö. 334 yılı ilkbaharında Makedonya kralı II. Filip'in oğlu İskender 35 bin askerle Küçük Asya'ya geçerek Perslerin üzerine yürüdü. İskender'in doğu seferine Maraş üzerinden gittiğine inanılmaktadır. Perslere bağlı Kapadokya Satraplığı Hâkimiyetinde kalan Maraş şehri M.Ö.333 yılında İskender İmparatorluğu'na bağlandı. Makedonya İmparatoru Büyük İskender M.Ö.333 yılında Pers İmparatoru III. Darius'u Issos'ta (Ayas-İskenderun) yenerek bu devleti yıktı⁹⁴ ve Maraş'ı da ele geçirdi. İskender ile III. Darius arasında yapılan savaşın Maraş'a bağlı Efsus'ta (Afsin) olduğuna dair iddialar varsa da bunun doğru olmadığı anlaşılmaktadır.

İskender'in bu seferi ile Maraş şehri Helenizm uygarlığına bağlandı. Afsin, Göksun ve Maraş'ın geniş ovalarında bu dönemlere ait sikke, sütun başları ve heykeller bulunmuştur. M.Ö. 323'de Büyük İskender ölünce Makedonya İmparatorluğu, onun generalleri arasında paylaşıldı ve Maraş şehri de İskender'in generallerinden Selefkus'un payına düştü. İskender'in

---

⁹² Günaltay, 11–15, 25; Balcı, 17.

⁹³ Günaltay, 49.

⁹⁴ Abu'l-Farac Gregory, *Abu'l-Farac Tarihi*, (Türkçe Çev.: Ö.R.Doğrul), C. I, TTK Yay., Ankara, 1999, s. 108; Günaltay, 50.

ölümünden sonra onun komutanları arasındaki mücadelelerin bazılarının Maraş bölgesinde cereyan ettiği görülmektedir. Bu mücadelelerden biri İskender'in ölümünden sonra onun ailesine naip olan Selefkos ile diğer komutanlarından biri olan ve Frikya bölgesini işgal eden Antigon arasında M.Ö. 301'de Efsus'ta (Afşin) şiddetli bir muharebe olmuştur. Bu muharebede Antikaon öldürüldü. Hatta bir rivayete göre Antigon vurulduğu sırada etrafındakiler “ *Her şeyinizi feda edin fakat Hurman kalesini düşürmeyin*” demiştir.⁹⁵ İskender'in generallerinden olan ve Güneydoğu Anadolu bölgesini işgal eden Antigon Efsus'ta M.Ö. 301'de adına para darp etmiştir. İskender'in generalleri arasındaki savaşın Afşin'de değilde gerçekte Afyon'da bulunan İpsos kentinde yapıldığı görülmektedir.⁹⁶ İskender dönemine ait Maraş ve çevresinde sikkelere rastlanmaktadır.

4.6. Selefkoslar Zamanı (M.Ö. 323-M.Ö.64) :

İskender'in ölümünden sonra komutanları arasında devam eden uzun mücadelelerden sonra Seleucus Nikator (Selefkos) Anadolu, Suriye ve Irak'ı içine alan ve merkezi Antakya olan bir devlet kurdu. Kilikya bölgesi de bu devletin toprakları içindeydi. Bu devlet zamanında Maraş'ın başkente yakın olmasından dolayı önemli bir şehir olduğu tahmin edilmektedir.⁹⁷ Abu'l-Farac, Selefkos'un bölgede Antakya, Urfa gibi şehirlerin yanında Maraş'ı da yani Germanike'yi de kurduğunu zikretmektedir.⁹⁸ Suriye'yi içine alan Asya krallığı topraklarından sayılan Maraş, bir süre sonra Kapadokya Krallığı'na yeniden bağlandı. Gerek Selefkoslar gerekse Romalılar zamanında Maraş önemli stratejik yollar üzerinde bulunmasından dolayı önemini muhafaza etmiştir. Orta Anadolu'dan Göksun'a inen bir yol Maraş'a ulaşıp buradan Suriye'ye gitmekteydi. Yine Efsus ve Elbistan üzerinden de Malatya ve Samsat taraflarına yollar çıkmaktaydı.⁹⁹ Selefkos ile Antigon'un oğlu Dmitriyus arasında birkaç muharebe olsa da, Selefkos galip çıktı.

Selefkosların sonlarına doğru M.Ö. I.yüzyılda Maraş bölgesine Trakya'dan gelen Galatlar ve doğudan gelen Ermenilerin saldırılarına uğramıştır. Ermeni Kralı Dikran Maraş bölgesine kadar gelerek yağma ve

---

⁹⁵ Yaşar Paksoy, “Maraş'ın Tarihi ve Turistik Yerleri” s. *Türkiye Turizm Aylık Turistik Mecmua (Maraş-Adıyaman)*, S. 14, Ankara, 1963, C.II, s. 6.

⁹⁶ Bilge Umar, İlkçağda Türkiye halkı, İnkılap Yay., İstanbul, 1999, s.442-443.

⁹⁷ Köseoğlu, 3.

⁹⁸ Abu'l-Farac, I, 110.

⁹⁹ Ramsay, 309.

katliamlarda bulunmuştur. Roma ve Ermeniler arasındaki mücadeleden galip çıkan Romalılar Maraş bölgesini ele geçirmişlerdir.¹⁰⁰

4.7. Büyük Roma İmparatorluğu Dönemi (M.Ö. 64 - M.S. 395) :

M.Ö.192 yılında Romalılar, Anadolu'ya girerek Toroslara kadar Batı ve İç Anadolu'yu Selefkusların elinden alarak kendilerine bağladılar. Bir ara Romalı bir Genarel olan Lucullus Maraş'ı da içine alan bölgede kısa süren bağımsız bir krallık kurmuştu Maraş'ta M.Ö.64 yılına kadar Selefkusların etkisi devam etti. Bu tarihte bu krallığın merkezi Antakya'nın Romalılar tarafından alınmasıyla birlikte Maraş da Romalıların eline geçti. Bu sırada şehrin adı İmparator Caligula'nın (Gaius Casear Germanicus) onuruna kente Germanikeia dendi. Maraş'ı Roma'ya bağlayan komutan Pompeius'tu. M.Ö. 46 yılında Büyük Roma İmparatoru Mısır'ın işgalinden dönerken Anadolu'ya uğramış ve bu sırada da Maraş kesin olarak Romalıların hâkimiyeti altına girmiştir. Bundan sonra da Maraş Romalı general Markios Antuvan'ın idaresine verilmiştir. Onun ölümünden sonra da şehir Roma imparatoru Oktavianus'un hâkimiyetine girmiştir. Roma İmparatorluğu zamanında Yukarı Suriye ve Maraş civarında oturan Kommegenler, Romalıları bir hayli uğraştırarak ayaklanmalar çıkarmışlardır. Roma İmparatorluğu zamanında Germenika adını alan Maraş Suriye Anadolu geçitleri üzerinde bulunmaktaydı. Maraş üzerinden Göksun'dan İç Anadolu'ya gidiliyordu. Yine Afşin ve Elbistan da önemli yollar üzerinde bulunmaktaydı.¹⁰¹

Afşin'in Roma İmparatorluğu zamanında önemli bir yerleşim merkezi olduğu anlaşılmaktadır. Hurman kalesi, Türksevin köyündeki kilise, mermer anıt taşları, Ördek deresi yakınındaki kayalar üzerine yazılmış birçok kitabeleri (Latin harfli, kız-oğlan kayası üzerindeki kabartma), Tanır'daki baraj, Huni köyü kalıntıları, Asahabü'l-Kehf'deki kalıntıların bir kısmı, yeraltında kalmış pek çok köprü, hamam ve muhtelif eşyalar onlara aittir. Romalılar zamanında Anadolu'da Afşin bölgesi Hıristiyanlığın ilk yayıldığı bölgelerden biri olmuştur. Rivayetlere göre Hz. İsa'nın havarilerinden Petruk Resul biri de Afşin bölgesi gezmiştir. Meşhur Ashabü'l-Kehf hadisesi de Roma İmparatorluğunun sonlarında ya da Bizans İmparatorluğunun başında Afşin'de cereyan etmiştir.¹⁰²

¹⁰⁰ Balcı, 18.

¹⁰¹ Köseoğlu, 3.

¹⁰² Ali Güleç, "Afşin" *Türkiye Turizm Aylık Turistik Mecmua (Maraş-Adıyaman)*, S. 14, Ankara, 1963, C.II

Daha çok Roma İmparatorluğu zamanında dikkat çeken Göksun hakkında bilgi veren Roma Seyyahı Antonimus buranın yolların kavşak noktası olduğunu belirtmektedir. Bu şehir üzerinden biri Kayseri'den gelip Maraş'a diğeri'de Geben üzerinden Çukurova'ya inen iki önemli askeri ve ticarî yol bulunduğunu belirtmekteydi. Göksun bölgesinde Romalılar zamanından kalan pek çok eski eser bulunmaktadır. Bunlardan bazıları Çürükkale, Fındıklı kale, Kaynak kale, Çaltepe ziyaretgâhı ve Maltepe kalesidir.¹⁰³

Büyük Roma İmparatorluğu zamanında Maraş bölgesine Sasaniler çok sayıda sefer yaptılar. Bu seferler sırasında Maraş ve çevresi tahrip olmuştur.

Bazen bağımsız bazen de Roma'ya bağlı, başkenti de Samsat olan Kommegene Krallığı, Maraş bölgesini de yönetti. Bu dönemde Sasanilerin Maraş'a kadar akınlar yaptığı görülmektedir. Roma İmparatorluğu döneminde oldukça gelişen Maraş, Doğu Torosların üzerindeki geçitlerden biri olması nedeniyle önemli bir ticaret merkezi oldu. Bu yol o dönemde Kayseri-Göksun üzerinden Maraş ve Orta Anadolu'yu Suriye'ye bağlıyordu. Temelleri Hititlerden kalan Maraş kalesi Roma İmparatorluğu zamanında inşa edilmiştir. Bu durum kalenin duvar taşlarından anlaşılmaktadır. Maraş merkeze bağlı Göllü Köyü'nün 2 km. batısındaki Roma Nekropolü son derece önemlidir. Pazarlık ilçesine bağlı Evri ve Tilkiler Köyünün çevresinde tek parça kayalara oyulmuş büyük çaptaki su sarnıçları da birer Roma eseridir. Maraş şehri içinde bilhassa Namık Kemal semtinde Romalılar zamanına ait birçok esere rastlanmıştır. Ashabü'l-Kehf'deki ilk yapıların da Romalılara ait olduğu iddia edilmektedir. Rivayetlere göre Yedi Uyurlar hadisesi M. S. 250'li yıllarda meydana gelmiştir. Bu sırada Roma İmparatorluğunun başında Dacius (241-251) adlı bir hükümdar bulunuyordu. Afşin'de ise Takyüs(Dakyanus) adlı bir vali vardı. Yedi Uyurlar uyandıklarında ise Bizans İmparatorluğu dönemi idi ve başta imparator II. Teodosios (450-480) bulunuyordu.¹⁰⁴

4.8. Bizanslılar Dönemi (M.S. 395–1086) :

Büyük Roma İmparatorluğu M.S.395 yılında doğu ve batı olmak üzere ikiye bölündü. Balkanlar, Anadolu, Suriye ve Mısır'ı da içine alan

---

¹⁰³ Aysel Evren, "Göksun" *Türkiye Turizm Aylık Turistik Mecmua (Maraş-Adıyaman)*, S. 14, Ankara, 1963, C.II

¹⁰⁴ Ali Güleç, "Afşin".

Doğu Roma'ya Bizans İmparatorluğu da denmektedir. İmparatorluğun ikiye ayrılmasından sonra doğuda kalan Maraş şehri bu dönemde de önemini koruyarak Germanika adıyla anıldı. Bizans İmparatoru I. Justinianus döneminde (527-565) Maraş toprakları Bizans-Sasani çatışmalarına sahne oldu. 544 yılında Sasani Kısrası Hüsrev I. Anuşirvan (Nuşirevan) (531-579) Antakya'yı tahrip edip Maraş yakınlarına kadar geldi.¹⁰⁵ Abu'l-Faraç'ın belirttiğine göre Bizans imparatoru Tiberius ölmeden önce kızı Augusta'yı Arabisos (Efsus-Afşin) kökenli Mauricius'a verdi. Kayın pederinin ölümünden sonra bu şahıs 20 yıl Bizans imparatorluğunu yönetti. Daha sonra ise öldürüldü.¹⁰⁶ Bizans İmparatorunu zamanında Elbistan içmelerinin önemli bir sayfiye ve dinlenme yeri olduğu anlaşılmaktadır. Hatta imparator Justinianus içmeleri ile ünlü Elbistan'a kadar gelerek bin kişilik maiyetiyle Yukarı İçmeler bölgesinde dinlenmeye çekilmiştir.¹⁰⁷

Bizans İmparatorluğunun başlarında İstanbul Patrikliğine getirilen ve sonradan da taraftarları tarafından adına Nasturilik ya da Süryanilik mezhebinin kurulduğu Nestorios Maraş'ta doğmuş ve yetişmiştir. Bu şahsın M.S. 428'te İstanbul patrikliği sırasında teslise karşı çıktığı ve Hz. İsa'nın tek yönü olduğunu iddia etmesi yüzünden Mısır'a sürgün edilmiş ve 451'de orada ölmüştür. Bu yüzden onun taraftarlarına Monofizit denmiştir.¹⁰⁸ Bu şahıstan dolayı Maraş, Antakya, Malatya ve Adıyaman mntıklarında onun fikirlerine inanan önemli bir Hıristiyan toplulukları yaşamaktaydı.

Bir süre Sasaniler Maraş'ı Bizanslılardan aldılar. Sasani hükümdarı II. Hüsrev Pervîz tarafından işgal edilen Maraş 605-611 yılları arasında onların İranlıların elinde kalmış ve tekrar Bizans'ın eline geçti. M.S. 634 yılından itibaren Müslüman Arapların Suriye'yi Bizans'ın elinden almaya başladıkları dönemde Maraş'a kadar sık sık akınlarda bulundular. 637 tarihinde Hz. Ömer'in halifeliği sırasında Halid b. Velid tarafından İslâm topraklarına katılan Maraş, bundan sonra Bizans ve Müslümanlar arasında birkaç kez el değiştirdi. Evliya Çelebi'nin anlattığı bir rivayete göre Maraş Bizanslıların elinde olduğu zaman çok gelişmiş ve mamur bir şehirmiş. Son Bizans valisi Cimcime zamanında geniş bir alana yayılan şehrin evleri öyle sıkılmış ki, bir horoz bir evden diğerine atlayarak şehrin öbür tarafından

---

¹⁰⁵ Abu'l-Faraç, I, 161.

¹⁰⁶ Abu'l-Faraç, I, 164.

¹⁰⁷ Yaşar Paksoy, "Elbistan".

¹⁰⁸ Anonim, "Nestorios", *Ana Britannica*, C. XVI, İstanbul, 1989, s. 466-467.

çıkarmış.¹⁰⁹ M.S. VII. Yüzyılın ortalarından itibaren X. Yüzyılın ortalarına kadar Müslümanların idaresinde kalan Maraş, Kuzey Suriye'de kurulan Hamdanoğulları Beyliğinin zayıflamasından sonra 962 yılında Bizans İmparatorluğu'nun eline geçti. 962 yılından 1086'da Selçuklu Türkler tarafından fethedilinceye kadar Maraş Hıristiyanların elinde kaldı. Bizans İmparatorluğu döneminde, İmparator III. Leon'un Maraş doğumlu olması nedeniyle şehre “*Krallar Şehri*” adı da verildi. Bizanslılar tarafından Maraş'tan Trakya'ya sürgüne gönderilen Leon 717'de Bizans tahtına geçmeye muvaffak oldu. 741 yılına kadar tahta kalan III. Leon doğup büyüdüğü Maraş'ı Müslümanlardan almak için mücadeleye girişti. Onun zamanında Maraş üzerinde İslâm- Hıristiyan çatışmaları kızışmıştır. Kendisinden sonra tahta oğlu V. Konstantin (741–775) çıkmıştı. Bu Hazar hükümdarlarından birinin kızı ile evlenmiştir. Onun zamanında da Maraş üzerinde mücadeleler devam etti. Hatta V. Konstantin Maraş bölgesinden akrabalarını Trakya'ya götürdü.¹¹⁰ III. Leon'un soyundan gelenler uzun yıllar Bizans imparatorluğunu idare ettiler.

Bizans İmparatorluğu zamanında Maraş'ın Afşin, Göksun ve Elbistan kazalarının bulunduğu bölgenin önemli bir yer olduğu görülmektedir. Bilhassa Göksun'a İstanbul'dan sürgün edilen ya da çile doldurmak amacıyla rahip ve rahibelerin geldiği görülmektedir. Bunlardan biri olan İstanbul Patriği Jean Chresostome (Aziz İonnes Khrysostomos) (347-407), imparatoriçe Eudoxie (383-404) ile arası açıldığından dolayı Göksun'a (Cucusus) üç yıl sürgün edilmiştir. Bu adam sürgün yeri olan İzmit'ten alınarak yaz sıcaklarında yetmiş günlük yaya olarak yürütülerek Göksun'a gönderilmiştir. Göksun'da kendisini destekleyenlere mektuplar yazmaya devam etmiştir. Onun burada geçirdiği sıradaki hayatı ayrıntılı olarak günümüze kadar gelmiştir. Bu papazın Göksun'un ağır kış şartlarına dayanamayarak İstanbul'a başvurduğu ve başka bir yere gönderilmesini istediği görülmektedir. Bunun üzerine Karadeniz taraflarında yeni bir yere sürgüne gönderilirken yolda ölmüştür. Bu papazın Göksun'dan Afşin'e (Arabissus) kadar gittiği de bilinmektedir. Onun günümüze kadar ulaşan dini sohbetlerini Göksun'da yazdığı bilinmektedir.¹¹¹ Göksun ve çevresindeki

---

¹⁰⁹ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, IX-X, 135.

¹¹⁰ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev.: F. Işıltan), TTK Yay., Ankara, 1999, s. 146.

¹¹¹ Texier, III, 140; Anonim, “Kahramanmaraş”, *Ana Britannica*, C. XIII, İstanbul, 1989, s. 240–241.

yerleşim yerlerinde pek çok kilise ve manastır kalıntılarına rastlanmakta olup bunlar Bizans dönemine ait olmalıdır.

Bizanslılar zamanında bugünkü Afşin'in ise *Efsus* ya da *Arabibus* olarak bilindiğini, Hıristiyanlar tarafından da aziz olarak bilinen “*Yedi Uyurlar*” (*Ashabü'l-Kehf*) mağarasının bulunduğu yer olduğu kabul edilmektedir. Bundan dolayı burada bir kilise inşa edilmiştir. Afşin Türkler tarafından fethedildikten sonra bu kilisenin inşaat malzemelerinden yararlanarak cami inşa edilmiştir¹¹². Afşin'in Huni şimdiki Arıtış Kasabası'nın ise Bizanslılar zamanında önemli bir merkez olduğu ve burada Ermenilere ait 1070'lerde bir Katoligosluk merkezi kurulmuştur. Burada bulunan Huni kilise yıkılıp gitmiştir. Ancak ikinci önemli eser olan Marabus şatosu ve manastırının kalıntıları günümüze kadar ulaşmıştır. Bunun kalıntısı ve Hurman kalesinin ise Bizanslılar zamanında tamir ettirildiği görülmektedir. Burada bulunan bir kitabeden kaleyi Haçlı komutanlarından Pierre D'aulps'ın tamir ettirdiği anlaşılmaktadır. Elbistan'ın ise Bizanslılar zamanında önemli bir merkez olduğu biliniyor. Buranın kuzey batısında bulunan Hurman Kalesi de bir Bizans yapısı olup buradan geçen Kervan yolunu kontrol etmekteydi.¹¹³ Andırın ve çevresinin de Roma ve Bizans devrinde birçok yerleşim merkezleri vardı. Bu yörede bulunan pek çok kale Bizans eseri olup bunlardan en meşhuru Geben kalesi olup, Payas-Ceyhan-Andırın ve Göksun'a ulaşan ticaret yolunu kontrol etmekteydi. Türkoğlu ve çevresinde Bizanslılara ait bir kale bulunmaktaydı. Pazarcık bölgesine gelince Roma ve Bizans döneminde bilhassa Kommegene bölgesine yakın olduğu için bir geçiş bölgesiydi. Bu yörede de pek çok eser bulunmuştur. Ayrıca Bizans dönemine ait olduğunu bildiğimiz kale kalıntıları vardır.

Bizanslılar döneminde Maraş bölgesinde birçok tarihi kalıntıya rastlamak mümkündür. Büyük Roma sonrası Bizans tarafından yönetilen Efsus'taki Ashabü'l-Kehf'teki kutsal mekâna kilise inşa etmişlerdir. Maraş'ta da Bizans'a ait kalıntılar bulunduğu gibi Zeytun'da, Yenicekale'de, Andran'da birçok kalıntılar vardır.

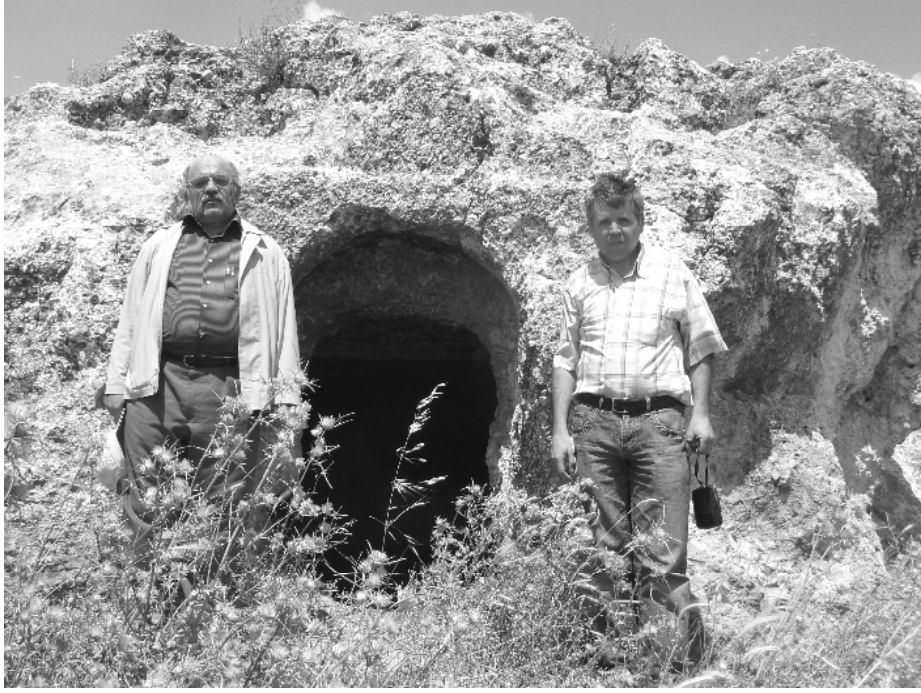
Sonuç olarak Maraş bölgesinde Anadolu'da yazının kullanılmaya başlanmasından 3 bin yıl öncesinde birçok yerleşim merkezine rastlanmıştır. M. Ö. 2000'li yıllarda Anadolu'da yazının kullanılmaya başlamasıyla birlikte Asur ve Hititlere ait yazıtlarda

---

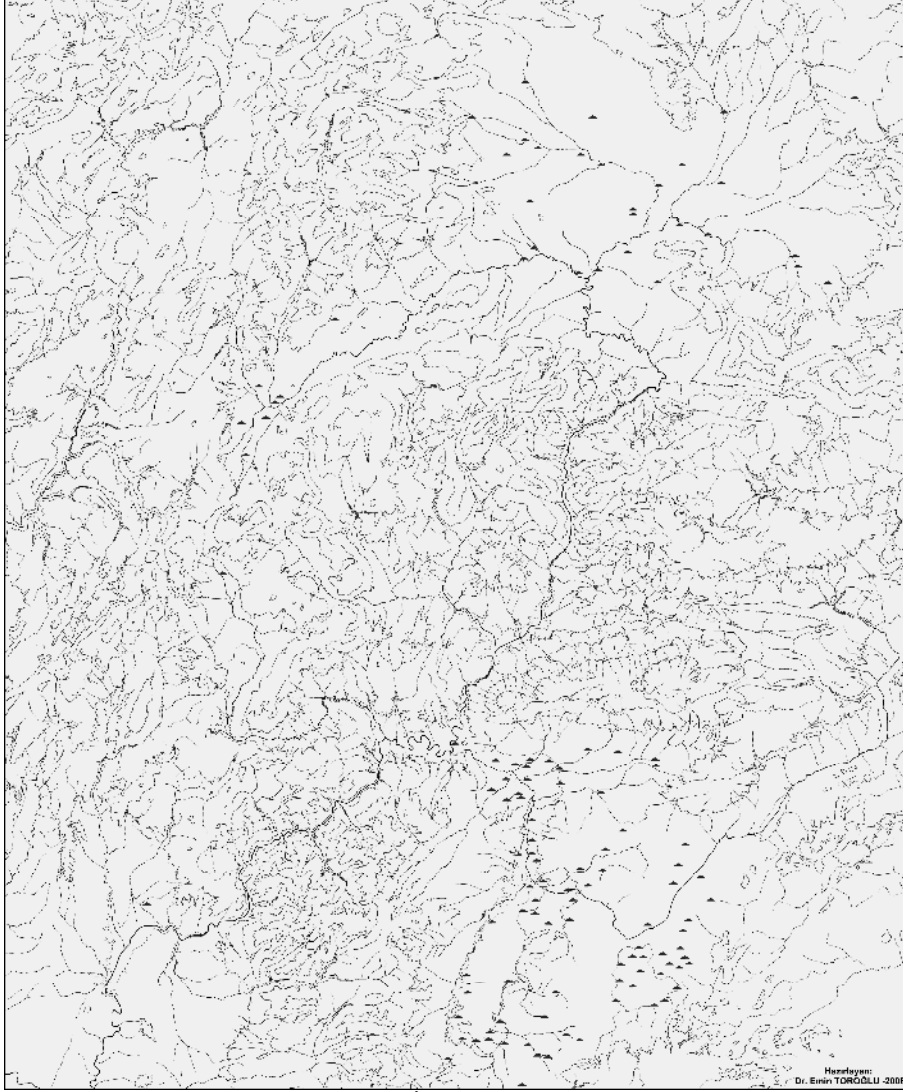
¹¹² Cami konusunda bk. Mehmet Özkarcı, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Kahramanmaraş*, C. II, TTK Yay., Ankara, 2007, s. 655-667.

¹¹³ Ali Güleç, “Afşin” Sayfa yok.

Maraş'ın kısmen siyasi ve iktisadî tarihine ait bilgileri takip edilebiliyor. Bu yazıtlardan Maraş bölgesinin pek çok medeniyete beşiklik ettiği görülmüştür. Daha sonraki dönemlerde Maraş bölgesine birçok devlet hâkim olmuş ve millet yaşamıştır. Bölgenin siyasi tarihi tam olarak ortaya konamasa da yapılacak alan araştırmaları, kazılar ve diğer bilimsel incelemelerle bu gizlilik ortadan kalkacaktır.

Köftül Hüyüğü yakınlarında Roma Nekropolü ve kaya mezarı

Maras bölgesinde İlkçağa ait yerleşim yerleri

MÜSLÜMAN ARAPLARIN FETHİNDEN SELÇUKLU TÜRKLERİNİN ZAMANINA KADAR MARAŞ

İlyas GÖKHAN*

1.İslâm Coğrafyacılarına Göre Maraş Bölgesi:

Ortaçağ'da Maraş tarihi incelenirken, bu bölgede bulunan ve el-Hades¹ olarak bilinen, bugün tamamen yıkılmış olan şehirle birlikte ele alınmalıdır. Maraş ve Hades şehirleri Ortaçağ İslâm ve Hıristiyan kaynaklarında birlikte geçer. Hititlerin, Gurgum, Asurluların Maraj veya Markasi gibi isimlerle bildikleri Maraş, Romalılar zamanında Caligula adlı bir generalin ismine nispetle Germanikeia olmuştur. Müslümanlar ise şehri

---

* Yrd. Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

¹ *Hades-Göynük*: Pazarcık ile Çağlayancerit arasındaki ovanın kuzeyindeki boğaz ağzında olup, şimdiki Bozlar köyünün olduğu yerde bulunan tarihi şehirdir. İslâm-Bizans çatışmalarına sahne olan Hades, Halep-Dülük- Elbistan- Kayseri askerî ve ticaret yolunun üzerinde bulunan başta Akçaderbent olmak üzere birçok geçidin kontrol edilmesi açısından da önemli bir mevkideydi. Hades, Göynük, Hadesü'l-Hamra, Derbü's-Selam, Adata, Mehdiye, Muhammediye gibi isimlerle de anılmıştır. Hades'in toprağı kırmızı olduğu için Hadesü'l-Hamra yani Kızıl Hades adını alır. Burası birkaç defa yakıldığı için Türkçe yanık anlamına gelen Göynük de dendiği iddia edilmektedir. Hades, Hamdânilerin elinden Bizanslılar tarafından geri alınmış ve Selçuklular Anadolu'yu fethi sırasında Türklerin eline geçmiştir. Ancak Anadolu'da Moğol istilâsı sırasında Ermeniler tarafından işgal edilir. Memluk sultanı Baybars tarafından yeniden fethedilen Hades zamanla harabe hale gelmiş ve terk edilmiştir. Bk. Faruk Sümer "el-Hades (Göynük) Şehri" *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, İstanbul Eylül 1993, s. 4-8. Merhum Faruk Sümer Hoca, Hades'in bugün o yörede Göynük adı ile var olan köyde olduğunu yazsa da, Hades'in Bozlar kasabasında olduğu, buradaki cami ve şehir surlarının kalıntılarından anlaşılmaktadır. Hades'in XIII. yüzyılda tamamen yıkıldıktan sonra burada yaşayan halkın Göynük'e gittiği anlaşılmaktadır. Dulkadir Beyliği zamanında Göynük'ün içinde, cami ve hamamı olan küçük bir kasaba olduğu görülmektedir. Bk. Refet Yinanç - Mesut Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri*, C. I, Ankara Üniversitesi, Osmanlı Araştırmalar ve Uygulama Merkezi Yay., Ankara, 1988, s. 242-243; Mehmet Özkarcı, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Kahramanmaraş*, C. II, TTK Yay., Ankara, 2007, s. 946.

Maraş olarak biliyorlardı. Fethettikten sonra da aynı adla anmaya devam ettiler.² Maraş'tan İslâm kaynakları sıkça bahseder ve Şam'ın kuzeyinin beldelerinden biri olarak yazarlar. Şehir hakkında en eski ve ayrıntılı bilgilere el-Belâzurî'nin Fütûhu'l-Büldân adlı eserinde rastlanır. Bu müellif Maraş'ın yanı sıra Hades'in de Müslümanlar tarafından nasıl, kim tarafından ve ne zaman fethedildiğini açıklar. Ayrıca bu bölgelerde Müslümanlar ile Hıristiyanların mücadelesini ayrıntılı bir şekilde ortaya koyar. Böylece el-Belâzurî, verdiği bilgiler ile birçok müellife kaynak olmuştur.³

Önemli İslâm coğrafyacılarından biri olarak kabul edilen İbn Havkal (ö. 977), Maraş'ı el-Cezire'nin batısında ve Hades'in yakınında bir yer olarak tarif ederek, şehrin doğusunda Malatya'nın batısında ise Haruniye'nin⁴ bulunduğunu yazar. O, Malatya'dan Maraş'a kadar olan yerlere Cezire Sugûru (sınır) dendiğini belirterek bölgenin bu adla anılmasının sebebini ise, bu şehirlerin Cezire Sugûr'unda olmalarından dolayı değil de Cezire ahhalilerinin buralarda İslâm hudutlarını korumak için Bizans'a karşı karakolluk yaptıkları ve savaştıklarıyla açıklar. İbn Havkal, Maraş'ın Cebebü'l-Lükam'a (Amanos Dağı) yakın olduğunu da ifade eder.⁵ Bu genel bilgilerden sonra yaşadığı Hamdanîler döneminde Maraş ve Hades'in durumu hakkında da bilgi veren İbn Havkal kendi zamanında bu şehirlerin Bizans'ın eline geçtiğini daha sonra ise Seyfûddeve tarafından fethedildiğini yazmaktadır. Onun verdiği bilgilerden bu dönemde Maraş ve

² Ernest Honigmann, "Maraş", *İA*, C. VII, MEB Yay., Eskişehir, 1997, s. 312-313.

³ el-Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, (Çev.: Mustafa Fayda), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1987, s.270.

⁴ *Haruniye*: Şimdiki Düziçi İlçesi. Harun Reşit tarafından yapılan bir hisarın etrafında gelişen burası, İslâm- Bizans çatışmalarında ileri bir karakol vazifesi yapmıştır. Burayı gören İbn Havkal, Haruniye'nin Cebel-i Lükam'ın batısında olduğunu, gayet iyi imar edildiğini, ahalisinin Bizans'a karşı Anadolu içlerinde savaştıklarını ve gayretli olduklarını ve bol ganimet kazandıklarını belirtmektedir. Belâzurî de Harun Reşid'in 799-800 (H.183) yılında inşa edilen bu şehre başka yerlerden savaşçılar getirdiğini yazmaktadır. Müellif Harun'un daha babasının zamanında burayı inşa başladığını haber vermektedir. Bk, el-Belâzurî,(ö. 892) s.245; İbn Havkal, *Kitabu Suretü'l-Arz*, (Neşr.: R. Blachère, H.A.R.Gibb, P.Kahle, J.H. Kramers, H. Von Mzik, C.A. Nalliona, A.J. Wensick), Leiden, 1939, s. 182; İbnü'l-Adim, *Buğyetü't-Taleb Fi Tarihi Haleb*, C.I, (Neşr.: Sehhil Zekar) Darü'l-Fikr, Dımaşk, 1988, s. 219.

⁵ İbn Havkal, 164-188, Ebi Ali Ahmed b. Ömer b. Rusteh, *Kitabu'l-Alakatü'n-Nefise*, (Neşr.: F. Wüntenfeld), Lugdunı Batavorum, Apud E.J. Brill, 1892, s. 107; Yusuf Ziya Yörükkan, *Müslüman Coğrafyacıların Gözüyle Ortaçağ'da Türkler*, Selenge Yay., İstanbul, 2004, s. 71-84.

Hades'in mamur birer şehir olduğu anlaşılıyor. Ancak İbn Havkal kısa süre sonra bu iki şehrin düşman eline geçtiğe şahit olmuş ve buralarda Hristiyanların Müslümanlara eziyetlerini işittiğini belirtmektedir. Maraş'ın batısında bulunan başka bir garnizon şehri olan Haruniye'yi de ziyaret eden İbn Havkal buranın da mamur bir yerken, Hristiyanlar tarafından işgal edilerek harap bir hale getirildiğini ifade eder. Müellifin verdiği bir bilgiden bu sırada Irak üzerinden İstanbul'a gidilirken Malatya, Afşin ve Rummane (Hurman Kalesi) üzerinden gidilmekteydi⁶. Yine Suriye üzerinden ise Halep-Hades üzerinden Akçaderbent'ten geçilerek Afşin'e ve Hurman'a ulaşıp buradan yol İstanbul'a ulaşmaktaydı.⁷ Bunlara dayanılarak Maraş'a bağlı Afşin-Hurman bölgesinin yolların geçtiği bir kavşak olduğu anlaşılmaktadır.

Kudame b. Cafer adlı müellif ise Zibatra'dan⁸ Hades'in dört fersah olduğunu yazarak, burasının düşmanın göğsünden daha tehlikeli bir yer olduğunu belirtmektedir. O, Hades'ten Maraş'ın beş fersah uzaklıkta olduğunu belirterek bu iki yerin tehlikeli sınırları oluşturduğunu ve bunlardan sonra düşman hududunun başladığını ifade etmektedir.⁹ Maraş'tan, Maraş Amik'ine inildiğini zikreden İbn Hurdazbih ise "amik" kelimesinin etrafı dağlarla çevrilmiş yeşil ovaya dendiğini kaydeder.¹⁰ Mesâlikü'l-Memâlik'in müellifi İstahrî de Maraş, Haruniye ve Hades gibi yerleri hudut şehirlerinden saymakta, buraların Fırat'ın gerisinde olup Malatya'dan Maraş'a kadar olan yerlerin Sugûr olduğunu ifade etmektedir.¹¹ El-Mukaddesî ise Maraş ve Hades'i Şam ülkesinin Halep bölgesinin

⁶ Hurman Kalesi için bk. Özkarcı, II, 752-759.

⁷ Yörükân, 77-78, 84.

⁸ Bugünkü Malatya'nın Doğanşehir İlçesi'nin olduğu yerdeki eski kalenin adıdır. Hades'le birlikte Habib b. Mesleme el-Fıhrî tarafından fethedilmiştir. Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında birçok kez el değiştiren şehir Emevi ve Abbasiler zamanında birkaç kez yeniden inşa edilmiştir. Halife Mu'tasım zamanında Bizanslılar burayı tahrip edip içindeki Müslümanları katletmişlerdir. Halife şehrin yeniden imar edilmesini sağlamıştır. Bk. İbnü'l-Adim, I, 247-248.

⁹ İbnü'l-Ferec Kudâme b. Cafer el-Bağdatî, Kitabu'l-Haraç, ((Neşr.: M.J. De Goeje), Matbaatü'l-Beril, Leyden, 1889, s. 216.

¹⁰ Ebî Kasım Abdullah İbn Hurdazbih, *el-Mesalik ve'l-Memâlik*, (Neşr.: M.J. De Goeje), Matbaatü'l-Beril, Leyden, 1889, s. 97.

¹¹ Ebî İshak İbrahim b. Muhammed el-Farisî el-Istahrî, *Mesâlikü'l-Memâlik*, Matbaatü Beril, Beyrut, 1927, s. 63-68.

şehirlerinden olarak belirtir.¹² İbn Rusteh de eserinde Maraş, Hades ve Malatya'dan bahsederek buraların Sugur şehirlerinden olduğunu yazar.¹³

Yakutu'l-Hamevî ise, Maraş'ın Biladü'ş-Şam ve Biladü'r-Rum arasında bulunan Sugûr şehirlerinden biri olduğunu yazarak, şehrin ortasında iki tarafı hendek olan bir kalesinin bulunduğunu kaydeder. Yakut, son Emevi Halifesi II. Mervan b. Muhammed tarafından tamir edilen ve mamur hale getirilen Maraş'ın kalesi ve surlarının halifenin isminden dolayı *Mervani'l-Himar*¹⁴ olarak bilindiğini yazar. Aynı müellifin verdiği bilgiye göre daha sonra Maraş'a Harun Reşid etraftaki Hades ve Haruniye ile birlikte büyük önem vermiştir.¹⁵ Yakut, bugün Aksu olarak bilinen nehir hakkında da bilgi vererek buranın adını Nehri Hûrîs olarak yazar. O, bu nehrin Hades yakınındaki göllerden suyunu aldığını, daha sonra Maraş yakınından akarak Ceyhan Nehri'ne karıştığını belirtmektedir.¹⁶ Ceyhan Nehri hakkında da bilgi veren İslâm coğrafyacıları, bu nehrin Rum beldelerinden çıkıp, Maraş yanından geçerek Misis üzerinden Akdeniz'e döküldüğünü belirtirler. Bu nehrin adı bazı zaman *Cahan* şeklinde de geçer.¹⁷

XIII. yüzyıl müelliflerinden olup, Eyyubiler tarafından Alâeddin Keykubat'a elçi olarak gönderilen İbnü'l-Adim, Kayseri'ye gidip gelirken Maraş ve Hades'i gördüğünü belirterek bu şehirler hakkında geniş bilgiler vermektedir. Ona göre Maraş; Halep yakınlarında, mamur, suyu, ekinleri ve ağaçları bol bir yerdir. Şehrin sağlam bir kalesi bulunmakta olup, Maraş'ta yaşayan ahaliden ilim, irfan ve ibadetle meşgul olanlar çıkar. Burada pek çok âlim yetişmiş olup onlar el-Mar'eşî mahlasıyla bilinmektedirler. Bunlardan biri Huzeyfetü'l-Mer'aşî'dir. İbnü'l-Adim, bir coğrafyacı olan Ebu Yezid el-Belhî'den naklen Hades'in de Maraş gibi özelliklere sahip olduğunu belirterek her iki beldenin de Sugûr'da bulunduğunu zikretmektedir. İbnü'l-

¹² el-Mukaddesî, *Ahsenü't-Tekâsîm*, (Neşr.: Muhammed Mahzum), İhyâü't-Terasü'l-Arabiye, Beyrut, 1987, s. 36,137.

¹³ Ebî Ali Ahmed b. Ömer b.Rusteh, *Kitabu'l-Alakatü'n-Nefise*, (Neşr.: F. Wüdenfeld), Lugdunı Batavorum, Apud E.J.Brill, 1892, s.107.

¹⁴ II. Mervan b. Muhammed, yaban eşeği çiçeği denilen bir çiğdemi sevdiği için kendisine eşek anlamına gelen "*Himar*" denmiştir. Bk. *Abu'l-Farac Tarihi*, C. I,(Terc.: Ö. R. Doğrul), TTK. Yay, Ankara 1999, s.197.

¹⁵ Yakutu'l-Hamevî, *Mucemü'l-Buldân*, C. V., Dar Sader, Beyrut, (BTY), s. 107.

¹⁶ Aksu nehri Arap kaynaklarında *Nehrü'l-Hûrîs* olarak geçmekte olup Hades yakınlarında bulunan Göynük, Azaplı ve Baş göl gibi bir kaç küçük gölcükten suyunu almaktadır. Bk, Yakut, V, 320; "Hades", *İA*, C.V/I, MEB Yay.,Eskişehir, 1997, s. 42.

¹⁷ Istahri, 63; Yakut, II, 196; el-Mukaddesî, 33.

Adim, Maraş'ın kendi zamanındaki tarihi hakkında da bilgi vermektedir. Buna göre Maraş, Nureddin Mahmud Zengi tarafından Haçlılardan Tel-Başir kontu Joscelin'in esir edilmesi sırasında fethedilmiştir.¹⁸ İbnü'l-Adim, daha sonra Selçuklulara terk edilen Maraş'ın 1258'e (H.656) kadar onların elinde kaldığını, bu tarihte ise Ermeniler tarafından istila edildiğini haber vermektedir.¹⁹

İslâm kaynaklarında geçen Maraş'a bağlı yerlerden biri de Ashabü'l-Kehf mağarasının bulunduğu Efsus'tur. Kaynaklarda Ebsus, Efsus, Arabsus, Arabisus gibi isimlerle anılan bu yer Dikyanus (Dakyanus) şehri olarak bilinir. Yakut, Anadolu şehirlerinden Elbistan yakınlarında bir nahiye olarak zikrettiği Efsus'u Ashabü'l-Kehf ve er-Rakim'in²⁰ orada bulunduğunu yazar. Müellif burada harap halde bulunan büyük eserlerin olduğunu belirtir.²¹ Bu şehri 1237'de Kayseri'ye giderken Ashabü'l-Kehf makamı olduğu için ziyaret ettiğini belirten İbnü'l-Adim ayrıntılı bilgiler verir. Buna göre: Ashabü'l-Kehf ehlinin yaşadığına inanılan mağara bir dağ yamacında olup, önünde ziyaretçiler için Maraş sahibi tarafından yapılmış misafirhane ve diğer binalar bulunmaktadır. Mağaranın yakınında adı Efsus olan bir kasaba olup, yıkılmış ve harap halde bulunan surları hala ortadadır. Bu bilgileri verdikten sonra İbnü'l-Adim Ashabü'l-Kehf ehli ve onların yaşadığına inanılan şehir hakkında bilgi veren sahabe, tarihçi, müfessir, muhaddis ve Anadolu'ya gaza amacıyla gelen Müslüman komutanların isimleri ve verdikleri bilgileri aktarır. Bütün bu bilgi ve rivayetlere dayanarak söz konusu Ashabü'l-Kehf ehlinin bulunduğu mağara ve şehrin Efsus olduğunu açıklar. İbnü'l-Adim özetle:

1. *Yahya b. Muin*'in tarihinde: İsmi Azabzus olarak verilen Arabsus'un Şam'ın köylerinden biridir.

2. *İbn Hurdazbih*: Ashabü'l-Rakim'in bulunduğu, Tarkis ismiyle anılan yer Bilad-ı Rum'un nahiyelerinden biridir. Orada Afsis kalesi

---

¹⁸ 1097'de Haçlılar tarafından işgal edilen Maraş'ta Antakya Haçlı kontluğuna bağlı bir senyörlük oluşturulmuştur. Bazen Urfa bazen de Antakya kontluğuna bağlanan Maraş Haçlı senyörlüğü 1149'a kadar devam etmiştir. Maraş şehri söz konusu tarihte Anadolu Selçuklu Sultanı I. Mesut tarafından fethedilmiş ve Moğol istilasından sonra 1258'de şehri Kilikya Ermenileri işgal etmiştir. Bk. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1993, s. 187.

¹⁹ İbnü'l-Adim, I, 235

²⁰ *Efsus*: Yedi Uyurlar hadisesinin geçtiği şehir, *Kehf*: Yedi Uyurların uyuduğu mağara, *er-Rakim* ise onların isimlerinin yazıldığı bakır bir levhanın adıdır.

²¹ Yakut, I, 73.

bulunmakta olup Ashabü'l-Kehf burasıdır. Mesleme Rum'a (Anadolu) girerken buradan geçmiştir.

3. Hz. Ömer'e rivayet olan ifadelerle göre, Anadolu'ya yürüyen İslâm ordularının başında bulunan komutanlar kendileri ile düşmanları arasında Ashabü'l-Kehf ehlinin saklandığı mağaranın bulunduğu Arabus'un olduğunu söyleyerek buranın korumasız olduğunu beyan etmişlerdir. Halife ise buraya ilgili bazı sözler söyleyerek Ashabü'l-Kehf ehlinin hayırlı insanlar olduğuna dair sözler söylemiştir.

4. *Ebu Ubeyde*, Hades'in nahiyelerinden biri olarak zikrettiği Arabus'u Ashabü'l-Kehf ehlinin yaşadığı mekân olduğunu beyan ediyor.

Daha birçok kaynak da aynı şeyleri zikretmektedir. Müellif kendisi de ziyaret ettiği Ashabü'l-Kehf mağarasıyla ilgili gözlemlerini yazar. Burada Maraş sahibi²² tarafından vakıflar kurularak binalar tesis edildiğini, bir çardak bulunduğunu insanların buraya ziyaret amacıyla geldiklerini yazar. Ayrıca mağaranın Kur'an-ı Kerim'de anlatıldığı özelliklere uyduğunu belirterek Kehf suresinin iki ayetini yazar.²³ İbn Hurdazbih ve Kazvinî gibi müellifler Ashabü'l-Kehf'in Rum dağlarında Amuriyye yakın bir yerde olduğunu zikrederler.²⁴ Ashabü'l-Kehf ehlinin yaşadığı şehrin neresi olduğu günümüze kadar tam olarak tespit edilememiş olup, bu konuda tartışmalar sürüp gitmektedir.²⁵ Ancak dinî, tarihî, coğrafi ve arkeolojik belge ve kalıntıların bu şehrin Afşin'de olduğunu güçlendirmektedir.²⁶

---

²² Maraş sahibi denilen kişi I. İzzeddin Keykâvus ve Alâeddin Keykubat zamanında Maraş valiliği yapan Nusretüddin Hasan Bey'dir. Bk. M. Halil Yinanç, "Maraş Emirleri", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, S. 82, İstanbul, 1340, s. 87.

²³ İbnü'l-Adim, I, 330-335.

²⁴ İbn Hurdazbih, 106-107; Zekeriyâ Kazvinî, *Acâibü'l-Mahlûkât ve Garâibü'l-Mevcudât*, (Neşr.: Faruk Said), Darü'l-Afaki'l-Cedide, Beyrut, 1988, s. 208-209.

²⁵ İbnü'l-Adim, eserinde 30 sahife ayırdığı Tarsus'la ilgili maddesinde Kehf mağarasının bu şehirde olduğuna dair hiçbir kayıt düşmemiştir. Bazı bilgin ve din âlimlerinin Kehf mağarasının Tarsus'ta olduğuna dair bilgileri ise bir yanlış anlaşılardan kaynaklanmaktadır. İslâm fetihleri sırasında oluşturulan Bizans hudutlarındaki Sugur ya da Avasım şehirlerinin merkezi genellikle Tarsus olup valisi de burada oturmaktaydı. Efsus ya da Arabibus olarak zikredilen Kehf mağarasının bulunduğu mevkiden bahsedilirken, burası Tarsus'un beldelerinden biri olarak verilir. Yakut'ül-Hamevî, eserinin bir yerinde Efsus'u, Elbistan yakınlarında zikrederken, başka bir yerinde de Tarsus Sugur'unda Ashabü'l-Kehf beldesinin olduğunu yazar. Bk. Yakut, I, 231. Müellifin iki ifadesi de aynı yere işaret etmektedir. Çünkü bunu anlayabilmek için Avasım ya da Sugur kelimelerinin ne olduğunu bilmek gerekir. Tarsus, Avasım'ın ya da Sugur'un

Emeviler zamanında İslâm-Bizans hudutları Sugûr olarak anılmaktaydı. Bu bölge Ceyhan'dan Fırat'a kadar uzanmaktaydı. Sugûr bölgesi bu dönemde ikiye ayrılmıştı. Bunlardan el-Cezire ve Kınnesrin valilikleri tarafından korunuyordu. el-Cezire Sugûru denilen bölgenin merkezi Malatya idi. Diğerinin merkezi ise Tarsus'tu. Avasım da denilen Sugûr bölgelerinden Müslümanlar Anadolu içlerine biri yazın diğeri kışın olmak üzere iki gaza yaparlardı. Kışın yapılan “*Şatiye*” yazın yapılan ise

---

merkeziydi. Buradan Antakya'ya, Maraş'a, Afşin'e, Elbistan'a ve Malatya'ya kadar olan yerler Tarsus'un Sugur'u yani oraya bağlı şehirlerdi. Burada bahsedilen Sugur bir şehrin sınırı olmayıp, İslâm hudutları ile Hıristiyanlar arasındaki bütün sınır bölgelerini kapsamaktaydı. Anadolu'da birçok yer gibi Efsus ya da Arabisus da Avasım'ın merkezi olan Tarsus'a bağlıydı. Ancak zamanla Khef mağarası Efsus'da değil de Tarsus'ta aranmaya başlanmıştır. Ashabü'l-Khef ya da Efsus'un nerede olduğu konusundaki kanıtları tefsirci veya din âlimlerinden ziyade tarihçi, coğrafyacı, sanat tarihçisi ve arkeologların sundukları kanıt ve görüşleri esas almak daha mantıklı gelmektedir. Birinci gurup gezip görmeden bulunduğu yerde elde ettiği kaynak ve delillerle açıklama yaparken, ikinci gurup tarihi, coğrafi ve arkeolojik bilgilere dayanarak hüküm verir. Ashabü'l-Khef'in, daha çok günümüzde olan araştırmacılardan Tarsus'ta olduğunu söyleyenler, XIII. yüzyıl müelliflerinden İbnü'l-Adim'in eserinde, başta Hz. Ömer olmak üzere bazı sahabe ve Anadolu'ya ilk giren Müslüman komutanların görüşlerine dayanarak yazdığı Efsus maddesini dikkate almadıkları anlaşılmaktadır. Buna karşılık bu müelliften dört beş yüz yıl sonra yaşayan Evliya Çelebi, Kâtip Çelebi gibi Osmanlı döneminin müelliflerinin görüşlerine dayanılmaktadır. Oysa daha I. İzzeddin Keykâvus (1211–1220 ve kardeşi Alâeddin Keykubat (1220–1237) zamanında Maraş Emiri tarafından Afşin'deki Ashabü'l-Khef mağarası önünde yapılan mescit, medrese, hangâh ve kervansaray gibi eserler görmezlikten gelinmiştir. Arkasından Dulkadir Beyliği ve Osmanlılar zamanında da buraya pek çok eser inşa edilmiştir. Hatta bu yapıların taşları incelendiğinde Bizanslılar zamanında burada yapılmış olan kilise ve bazı binaların kalıntılarından alındığı anlaşılır. Buradaki mescidin sütun başları Korint ve İon nizamı denilen mimari tarzların özelliklerini yansıtır. Ashabü'l-Khef hadisesi Anadolu'da ilk Hıristiyanlar zamanında geçtiği düşünülürse ve onlar zamanında da burasının kutsal yer kabul edilmesi bu yapıların olmasıyla kanıtlanmaktadır. Ashabü'l-Khef'in Tarsus'ta olduğunu iddia edenler buradaki en eski eserin XIX. Yüzyılda yapılmış olduğunu görmezlikten gelmişlerdir. Yabancı tarihçi ve coğrafyacıların da neredeyse tamamı Ashabü'l-Khef mağarasının Afşin'deki yer olduğunu kabul etmektedirler. Bu konularda hüküm verilirken tarihî belgeler daha iyi incelenerek, coğrafi bilgilere ve arkeolojik malzemeler de dikkate alınmalıdır.

²⁶ Ashabü'l-Khef Külliyesi için bk. Özkarcı II, 629-701.

“Sâfiya” denirdi.²⁷ Abbasiler zamanında ise Bizanslılar ile İslâm hudutları üç kısma ayrılmıştır. Bunlar Sahil, Sugûr ve Avasım’dır. Sahil denilen bölge şehirleri kuzeyde Tarsus’tan başlayarak Adana, Misis, Anavarza =Ayn Zerbe, Haruniye, Payas’ı içine almaktadır. Bu bölgenin yıllık geliri yüz bin dinar olup, bu paranın hepsi bu şehirlerin askerî giderlerine harcanmaktaydı. Hatta bu meblağ yetmediği gibi devlet hazinesinden de buraya yardım gönderilirdi. Suriye’nin kuzey hududundan sonra ise Ceziretü’l-Irak’a nispetle (Suğur-u Cezire) adı verilen hudut şehirleri bulunurdu. Bunların ilki Maraş olup, daha sonra Hades, Samsat, Malatya gibi şehirleri kapsardı. Bu şehirlerin geliri ise 70.000 dinar idi. Bu paranın mühim bir kısmı askerlere bir kısmı gaza yapılırken gönüllü olarak orduya katılanlara verilirdi. Bu suretle bu müstahkem şehirler uzun müddet Arapların Rumlara karşı yaptıkları akınların kapısı durumundaydı.²⁸ Harun Reşid halife olduktan sonra Maraş’ı Bizanslılardan alıp, yakınına Haruniye şehrini kurup bölgede Hristiyanlara karşı yeni bir savunma hattı oluşturmuştu.²⁹

Harun Reşid, zamanında Menbiç, Dülük, Ra’ban, Kurus, Antakya ve Tizîn şehirlerini ise Avasım olarak teşkilatlandırılmıştı. el-Belâzurî’ye göre Avasım; Müslümanlar savaşa gittiklerinde, sınırlardan çıktıklarında buralara sığınıyorlardı. Avasım denilen yerler onları koruyor ve muhafaza ediyordu. Avasım’ın merkezi Harun Reşid zamanında Menbiç’ti. Antakya ve sahildeki birçok şehir de zamanla Avasım şehri olmuştu.³⁰ Bununla birlikte Avasım ve Sugûr şehirleri kesin çizgilerle birbirinden ayrılmayıp bazı zaman biri diğerinin yerine de kullanılıyordu. İslâm hudutları Anadolu içlerine doğru ilerledikçe ileri karakol vazifesi yapan Sugur şehirleri daha öndeki yerlere denmeye başlıyor. Dolayısıyla Avasım da buna göre değişiklik gösteriyordu.

---

²⁷ Kazım Yaşar Koprman “Abbasiler Zamanında Bizans Sugûrunda Türklük Faaliyetleri”, *Makaleler*, (Yay. Hazr. S. Yalçın, A. Çetin), Berikan Yay., Ankara 2005, s.335.

²⁸ Besim Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, Matbaa-i Amire, İstanbul H.1339, 27.

²⁹ Maraş ile Haruniye arasında, Doluca denilen köyde aynı adla ya da Orçin kalesi denilen küçük bir kale bulunmaktadır. Bu kalenin de İslâm-Bizans çatışmaları sırasında yapıldığı ve Haruniye ile Maraş arasındaki yolun emniyetini sağlamak amacıyla burasının karakol vazifesi yaptığı anlaşılmaktadır. Bk. Mehmet Özkarıcı, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Kahramanmaraş*, C. II, TTK Yay., Ankara 2007.

³⁰ el-Belâzurî, 188, 234; İbn. Rusteh, 107, Hakkı Dursun Yıldız, “Avasım” *DİA*, C.IV, İstanbul, 1991, s. 111–112.

Türkoğlu Doluca köyünde bulunan Orçin (Orçan) Kalesi

İbn Hurdazbih, Bizans ile Araplar arasındaki 846'da hudut kaleleri olarak Tarsus, Ayn-ı Zerbe (Anavarza), Haruniye (Düziçi), Kenisetü's-Sevda (Kara Kilise), Tel-Cübeyr (Tarsus yakınlarında bir kale), Salagus, Keysun, Samsat, Malatya, Zibatra, Hades, Hısn-ı Mansur (Adıyaman), Kurus (Antakya yakınlarında bir kale), Maraş, Dülük, Raban ve Kemah'ı saymaktadır.³¹ Müslümanların elinde bulunan bu hattın karşısında Bizans İmparatorluğu da İslâm ordularının saldırılarını püskürtebilmek için Silifke'den başlayarak Küçük Kapadokya, Kharsianon (Harşana), Sivas ve Koloneia'da kleisuralar zinciri denen bir savunma hattı oluşturmuştu. Buralar daha sonra stratejik ehemmiyetleri dolayısıyla Thema'lığa yani Bizans'ın idaresinde bulunan müstakil valiliklere yükseltildi.³²

---

³¹ İbn Hurdazbih, 70-72., Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (Terc.: F. Işıltan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1970, s. 40.

³² Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, 40.

2.Dört Halife Dönemi (632-661)

Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesinden sonra dâhili meselelerin halledilmesinden sonra İslâm orduları Suriye'nin fethine başlamışlardı. Kısa süre içinde Bizans orduları mağlup edilmiş ve Suriye'yi terke mecbur bırakılmıştı. Hz. Ömer'in halife olmasının akabinde Suriye'nin fethi hızlanmış ve kısa süre içinde de tamamlanmıştı. 635 yılında Şam'ın merkezi Dimaşk'ın fethinden sonra İslâm orduları kuzeye doğru ilerlemeye devam ettiler.³³ Bizanslılar ile Müslümanlar arasında yapılan Ecnadeyn, Yermuk, ve Fahel muharebeleri ile Suriye'nin tamamen fethedildiği görülmektedir. Bu sırada Bizans imparatoru olan Herakleios, İslâm ordularını durdurmak amacıyla Antakya'ya kadar gelmiş fakat bunun imkânsız olduğunu görünce geri çekilmek zorunda kalmıştı. Bizanslılar ile Müslümanlar arasında yapılan savaşlar neticesinde Suriye tamamen Bizans'ın elinden çıktığı gibi Tarsus ile İskenderun arasında kalan bölgede ele geçirilmişti. Bizanslılar Anadolu'nun geri kalan kısmını ellerinde tutmak için gayret sarf etseler de İslâm orduları Anadolu içlerine seferlere devam ettiler. İslâm orduları bu bölgede tutunabilmesi için Toros dağlarının güney kısmını kontrol altına almaları gerekiyordu. Burası bir tabii sınırı teşkil etmekteydi. Maraş da Torosların güneyinde olması hasebiyle Müslümanların fetih yolu üzerindeydi.³⁴

Hz. Ömer'in Suriye orduları başkomutanı Ebu Ubeyde b. Ebi'l-Cerrah, 636-637'de (H.15) Halid b. Velid'i Kinnesrin üzerine gönderdi. Bu sırada bölgede bulunan Bizans imparatoru Herakleios'un ordusunun başında ise Minas adlı bir komutan bulunuyordu. İslâm ordusu ile karşılaşan Bizans ordusu hezimete uğramış ve Kinnesrin fethedilmişti. Halid b. Velid Güneydoğu Anadolu'da Urfa tarafına doğru harekete geçmiş ve kendisine diğer komutanlarından İyaz b. Ganim, Irak ordusundan Amr b. Mâlik ve Abdullah b. Ganam da yardıma gelmişlerdi. İslâm orduları karşısında çaresiz kalan Herakliyus artık Suriye'yi elinde tutamayacağını anlamış ve Urfa'dan Samsat'a çekilmişti. Hatta bir rivayete göre yüksekçe bir tepe üzerine çıkarak Suriye tarafına dönerek hüzünlü bir şekilde "*Ey Suriye !..artık seninle bir daha buluşmamak üzere elveda!.Ebediyen elveda!*" demiştir.³⁵

³³ Mustafa Öztürk, "Dört Halife Döneminde Bilâd-ı Şam'da İslâmlaşma ve Kültürel Değişme "*Omejan Pritsak Armağanı*", Sakarya Üniversitesi Yay., Sakarya, 2007, s. 408.

³⁴ Atalay, 24.

³⁵ Gregory Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. I, (Süryaniceden Çev.: R.A.W.Budge, Türkçe Çev.: Ö. R. Doğrul), TTK Yay., Ankara, 1999, 177; Ebî'l-Fida, I, 224, İbnü'l-Verdi, I, 137.

Ebu Ubeyde, Halep'i ve Antakya'yı alır; Suriye'nin kuzeyinden Fırat'a kadar olan yerler tamamıyla Müslümanların eline geçer. Bu sırada Ebu Ubeyde, Halid b. Velid'i Maraş'a gönderdi. İslâm orduları Maraş'a girdiğinde şehir halkının bir kısmı kaçmış ve geri kalanı da kaleye çekilerek direnişe geçmişti. Şehir ahalisi direnişlerinin nafile olduğunu görüp yapılan bir anlaşmayla Maraş'ı 637 tarihinde Halid b. Velid'e teslim etti.³⁶ Evliya Çelebi ise Maraş'ın Mikdâd b. Esved tarafından Cimcime adlı Bizans valisinin elinden alındığını yazmaktadır.³⁷ Ancak bu şahsın Maraş'ı fetheden Halid b. Velid'in ordusunda görevli bir sahabe olduğunu zannediyoruz. Maraş'ın fetih tarihi bazı kaynaklarda 638 olarak verilse de 637'yi esas alanlar çoğunluktadır. Maraş'la birlikte aynı tarihlerde bölgenin diğer önemli yerleşim merkezi olan Elbistan ise Müslüman askerleri tarafından tahrip edilmiştir.³⁸ Maraş'ı alan Müslümanlar burada yaşayan Hıristiyan halka dokunmamışlardı. Çünkü şehir sulh ile teslim alınmış ve yapılan teslim anlaşmasında ahalinin canlarına ve mallarına dokunulmayacağı şartları vardı. Maraş'ta bulunan Hıristiyanların şehri serbestçe terk etmeleri sağlanmış ve yerlerine Müslüman ahali yerleştirilmiştir. Müslümanlar Maraş'ta bir askerî garnizon kurarak Anadolu içlerine yapılacak seferler için burayı bir üs haline getirdiler. Şehrin fethi sırasında ve daha sonra Hıristiyanlara karşı savunulmasında pek çok sahabe de buraya gelir. Evliya Çelebi, Maraş'ın fethinde Hz. Ali'nin de bulunduğu rivayet edildiğini belirtse de bunun doğru olmadığı görülmektedir.³⁹ Maraş'ın alınmasıyla birlikte bölgede bulunan Dülük, Raban (Araban), Hades gibi yerler de fethedilir. Maraş yakınlarında olan Hades, İyaz b. Ganim'in gönderdiği Habib b. Mesleme el-Fihri tarafından fethedildi.⁴⁰ Hz. Osman'ın halifeliliği

³⁶ el-Belâzurî, 270; İbnü'l-Adim, I, 235; Ebî'l-Fidâ, *el-Muhtasar fi Ahbari'l-Beşer*, C. I, (Neşr.: Mahmud Deyyub), Darü'l-Kütüb'il-İlmiye, Beyrut, 1997, s. 224.

³⁷ Evliya Çelebi seyahatnamesi, IX,X, 135.

³⁸ M. H. Yinanç, "Elbistan" *İA*, MEB Yay, Eskişehir, 1997, s. 243.

³⁹ Evliya Çelebi seyahatnamesinde geçen bilgiye göre, Halap üzerinden Ayıntap ve Maraş bölgesine yaklaşan Hz. Ali, Maraş Kayzeri (Maraş Valisi) olan Cimcime ve ahaliyi İslâm'a davet eden bir mektup yazarak Mikdâd b. Esved. ile gönderir. Bunun üzerine mektubu alan Maraş valisi ve ahalişi Şir Dağına doğru kaçarlar. Boşaltılan şehre giren Mikdâd b. Esved kalesini yıktırır. Bk. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, IX,X, 135; Atalay, 21.

⁴⁰ Belâzurî, 273; Yakut, II, 227-278; Mustafa Demirci, "İslâm- Bizans Mücadelesinde Bir Serhat Şehri: Maraş" *I. Kahramanmaraş Sempozyumu*, C. I, (6-8 Mayıs 2004 Kahramanmaraş), Maraşder ve Kahramanmaraş Belediyesi Yay., İstanbul, 2005, s. 320; Hades, 42.

sırasında Muaviye komutasında bir İslâm ordusu Maraş ya da Toroslardan geçerek Kayseri'ye kadar ulaşmıştı. Ancak İslâm ordusu bu şehri fethedemeden büyük ganimetler ele geçirerek geri dönmüştü.⁴¹

Bizanslılar Suriye'yi çabucak terk edip kaçmışlar ama Sugûr bölgesini Müslümanlara kolayca bırakmayacakları anlaşılmaktaydı. Bölgeyi İslâmlardan almak için yoğun faaliyetlere ve saldırılara başladılar. Maraş ve Hades de dâhil olmak üzere Sugûr'da İslâm-Hıristiyan çatışmaları 965'lere kadar üç yüzyıldan fazla sürdü. Bu süre içinde bölge çok kez el değiştirip savaş alanı haline geldi.

İlk İslâm fethinden bir süre sonra Maraş'ı Bizanslılar geri almıştı. Ancak kısa süre sonra Hz. Osman zamanında şehri, 651'de Süfyan b. Avf el-Amidî komutasında bir ordu yeniden fethetti. Aynı sıralarda başka bir İslâm ordusu Maraş'tan geçerek kuzeye doğru ilerlemiş ve Hıristiyanlara karşı gazaya çıkmıştı. Bizans İmparatorluğu Müslümanlara karşılık vermek için büyük bir orduyu Malatya tarafına gönderdi. Buna karşılık Müslümanlar ise Selman b. Rebiatü'l-Bâhîli adlı komutasında Anadolu'ya girer, birçok kale ve bol ganimet alınarak geri dönüldü. Bu sırada Şam valisi olan Muaviye 650-51 yılında, İslâm-Bizans çatışmalarında tahrip olan Maraş'ı yeniden imar ettirip, Hıristiyanların Suriye hudutlarına girişini engellemek, Anadolu'da yeni yerler fetih etmek için şehre asker yerleştirip tahkim etmişti. Maraş, Muaviye'nin Şam valiliği sırasında Müslümanların Anadolu içlerine yapacakları seferler için askeri bir üs olmuştur.⁴² Bu dönemlerde Maraş bölgesinde cereyan eden İslâm-Hıristiyan çatışmalarında pek çok sahabe buralarda bulunmuş ve gazalara katılmışlardır.⁴³

---

⁴¹ Abu'l-Farac, I, 180.

⁴² el-Belâzurî, 270-271; Honigmann, Maraş, 313; Yinanç, "Maraş Emirleri", 82, 1.

⁴³ Bugün Maraş'ta bazı sahabelerin makamları ya da türbeleri bulunmaktadır. Bunların sayıları çok fazla olmasına rağmen ikisi yöre insanının gönlünde taht kurmuştur. Bunlardan biri Mikdâd b. Esved denilen ve yörede Karaziyaret adıyla meşhur makamı olan şahsiyettir. Bu sahabe şehrin Müslümanlar tarafından fethine katılmış ve Maraş'ta bulunmuştur. Hz. Ömer, bir İranlı tarafından yaralandığı sırada ölmek üzereyken yanına çağırdığı Mikdâd b. Esved'e, yeni halifeyi belirlemek üzere önceden belirlediği bir şura heyetini toplamasını vasiyet etmişti. Onun Maraş'ta vefat edip etmediği belli olmamakla birlikte yöre halkı tarafından mezarının burada bulunduğu inanılmaktadır. Karacasu Kasabasının adı bu sahabeden gelmekte olup burada onun adına bir de camii inşa edilmiştir.. Kahramanmaraş'ta kabri bulunan ikinci önemli şahsiyet ise Malik b. el-Eşter'dir. Yemen kökenli bir tabiin olduğuna inanılan Malik b. el-Eşter de Maraş'ın fethinde bulunmuştur. Yapılan araştırmalara göre; Malik b. el-Eşter, Sıffin

3.Emeviler Dönemi (661-750)

Muaviye'nin Suriye valiliği sırasında İslâm orduları Maraş'ı geçerek Haymana yakınlarında bugün harabeleri bulunan Amuriyye şehrine kadar ilerlerler. Ancak Muaviye ile Hz. Ali arasındaki hilafet mücadelesi sırasında Bizanslılar fırsatları değerlendirerek Maraş'ı da geri alarak Suriye hudutlarına dayanmışlardı. Muaviye'nin ölümünden sonra yerine geçen oğlu Yezid zamanında Maraş bölgesine Bizans akınları hızlanmıştı. Maraş bu sırada Müslüman ahalinin terk etmesi üzerine Bizans'ın eline geçti. Mervan b. el-Hakem'in ölümünden sonra halife olan Abdülmelik döneminde Bizanslılar Antakya'ya kadar ilerlemişlerdi. Bunun üzerine Abdülmelik (685–705) Hıristiyanlara karşı bir ordu gönderdi. İslâm orduları Torosların ötesine kadar Bizanslıları püskürttü. Bunun üzerine Bizanslılar Müslümanlarla barış yapmak zorunda kaldılar. Halife bir miktar para vererek Hıristiyanların bölgeden çekilmesini sağlamıştı. Ancak barışın kısa sürdüğü, 694 yaz aylarında İslâm ordularının Muhammed b. Mervan'ın komutanlığında Anadolu içlerine yürüdüğü görülmektedir. Ancak Ağustos-Eylül 694'de Bizanslıların karşı atağa geçerek Maraş taraflarından geçerek Amik'e indikleri görülmektedir. Bunun üzerine İslâm ordusu başında Eban b. Velid ve Ukbe b. Ebî Muayt adlı komutanlar olduğu halde Bizans'a karşı harekete geçer. Eban'ın yanında Abdülmelik b. Mervan'ın azatlı kölesi Kinnesrin ve çevresinin valisi Dînar b. Dînar da vardı. İslâm ve Bizans ordusu Maraş ovasında karşılaşılır. Çok şiddetli bir çatışma olan bu karşılaşmada Bizanslılar ağır bir yenilgiye uğradılar. Müslümanlar Hıristiyan ordusunu takip ederek pek çoğunu öldürdüler. Dinar b. Dinar, Maraş'tan Samsat tarafına doğru giderek buranın 10 mil uzağında Göksu çayı üzerinde Yağrâ köprüsünde bir kez daha Bizanslıları mağlup eder. Halife Velid'in

---

savaşında, Hz. Ali yanında yer almıştı. Hz. Ali onu Mısır valiliğine tayin etse de, buraya varmadan Kızıldeniz'de Muaviye'nin adamları tarafından gemide zehirlenerek öldürülmüştür. Merhum Faruk Sümer'in Kahramanmaraş'ta sunduğu bir konferansta verdiği bilgiye göre Emeviler eziyet etmesinler diye onun cesedi oğlu tarafından Maraş'a getirilip defnedilmiştir. Ancak bu bir varsayımdan ibarettir. Maraş'ın 8 kilometre güneyinde Türkoğlu-Adana Yolu üzerinde bir tarafı Aksu diğer tarafı Kumaşır gölü arasında bir sırtın üzerinde bulunan "Malik Ejder" türbesi Maraş'ın en kutsal ziyaretgâhıdır. Maraşlılar sürekli Malik b. el-Eşter türbesini ziyaret ettikleri gibi buraya defnedilmeyi de uğurlu saymaktadırlar. Kahramanmaraş halkının öteden beri söyleyip geldiği menkıbeye göre ise; Malik Ejder burada Hıristiyanlarla savaşırken yaralanmış ve şehit olmuştur. Bu sahabenin adından dolayı Maraşlılar çocuklarına Ejder adı koydukları gibi, şehirde bir Camii ile Mahalleye de bu ismi verilmiştir.

oğlu, el-Abbas b. el-Velid b. Abdülmelik, Maraş'a gelerek, savaşlarla tahrip olmuş şehri yeniden imar ettirip güçlendirir ve buraya Müslüman ahali yerleştirilir. Bu sırada Maraş'a büyük bir cami de inşa edildi. Maraş'ın Bizans saldırılarına karşı korunması için Kınnesrin bölgesi halkının her yıl buraya belirli sayıda asker göndermesi de zorunlu hale getirildi.⁴⁴

696 Yılında Yahya b. Hakem adlı Müslüman komutan, Maraş'tan yola çıkarak bu bölgeye yakın Merc-i Şahn üzerine akınlar yapmıştır. Yine 697'de İslâm orduları Velid b. Abdülmelik komutasında Malatya'ya tarafından Anadolu'ya girer. Halifenin kardeşi Abdullah b. Abdülmelik, 702'de Maraş'ın kuzeyinde bulunan Darend'e'ye fetheder. Müslümanlar harabe bir durumda bulunan bu şehri imar ederek içine asker ve insan yerleştirirler. İslâm ordularının ulaştığı kuzeydeki en uzak nokta olan Darend'e'nin alınması Maraş'ın güvenliği açısından da mühimdi. Bir süre sonra İslâm orduları daha kuzeydeki Kemah bölgesini de ele geçirip burada bulunan ve Bizanslıların baskılarına maruz kalan Ermeni ahaliyi Maraş ve Malatya taraflarına yerleştirirler.⁴⁵ Ebu'l-Farac, Darend'e'nin fethi konusunda farklı bir tarih vererek, Müslümanların burayı Halife Velid zamanında Mesleme adlı komutanla 711'de aldıklarını yazar. Aynı yıllarda İslâm orduları Bhasipolis adı verilen Ablastin'i (Elbistan) de fethederler.⁴⁶ 731-732'de Muaviye b. Hişam, Maraş üzerinden Bizanslıların üzerine bir akın düzenler.⁴⁷ Bu defa da Bizanslılar 741'de Malatya ve Maraş üzerine yürüyünce, İslâm orduları Hişam b. Abdülmelik'in karşı hareketi ile onları geri püskürtür.

Bizans İmparatorluğu tahtına 717 yılında Maraş kökenli III. Leon⁴⁸ geçer. Hanedana adını veren bu kişi zamanında Maraş üzerinde Bizans-Emevi çatışmaları şiddetlenir. İmparator III Leon'un aslı Maraşlı olup

---

⁴⁴ el-Belâzurî, 271; İbnü'l-Adim, I, 236; İbnü'l-Adim, *Zübtetü'l-Halep min Tarih Haleb*, (Neşr: S. Zekkâr), 1997 Kahire-Şam, s.57; İbn Kesir, *Büyük İslâm Tarihi* (el-Bidaye ve'n-Nihaye), C. XI, (Çev.: M. Keskin), Çağrı Yay., İstanbul 1995, s. 17; Casim Avcı, *İslâm Bizans İlişkileri*, Klasik Yay., İstanbul, 2003, s.75.

⁴⁵ Belâzurî, 266; Mustafa Demirci, 322.

⁴⁶ Abu'l-Farac, I, 190.

⁴⁷ İbn Kesir, IX, 498.

⁴⁸ *III.Leon*: Maraş kökenli bir Hristiyan olup tahta çıktıktan sonra Bizans imparatorluğunu yeniden Araplara karşı güçlendirdi. Uzun yıllar tahta kalan bu imparator 733 yılında veliaht oğlu Konstantin'i Hazar Hanının kızıyla da evlendirerek Müslümanlara karşı Türklerinin desteğini elde etmeyi hedefledi. Bk. Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev.: F. İşıltan), TTK Yay., Ankara, 1999, s. 146, Avcı, 153.

buradan Trakya'ya sürgün edilmişti. Onun Bizans imparatoru olmasıyla birlikte saltanat kavgaları sona ermiş, 741 yılına kadar Bizans tahtında kalmıştır.⁴⁹ III. Leon çocukluğunun geçtiği Maraş'ta daha önce Araplarla birlikte yaşamış, onların dilini öğrenmiş ve İslâm kültürüne vakıf biriydi. Onun 25 Mart 717'de Bizans imparatoru olması İslâm kaynaklarına göre Mesleme b. Abdülmelik'in ona yardımı sayesindeydi. Ancak III. Leon tahta çıktıktan sonra Müslümanlara ihanet eder. Bu sırada İstanbul kuşatan İslâm orduları onun ihaneti yüzünden çok sayıda şehit verir. İslâm dini ve kültürünü iyi tanıyan III. Leon, zamanında Bizans ülkesinde Hz. İsa ve Meryem ile Hıristiyan azizleri temsil eden ikonalar(resim) yasaklanır ve tahrip edilir. Aynı sıralarda Emevi halifesi Ömer b. Abdülaziz de Hıristiyanlardan alınan yerlerdeki ikonların ortadan kaldırılmasını emrediyordu. III. Leon, doğduğu ve aile bağlarının bulunduğu Maraş bölgesini ele geçirmek için Müslümanlarla şiddetli bir mücadeleye girişir.⁵⁰

Son Emevi halifesi II. Mervan (744–750), bir yandan Humus bölgesinde halkın ayaklanması, diğer yandan dahili çatışmalar yüzünden ortaya çıkan problemlerle uğraşırken, fırsatı değerlendiren III. Leon'un oğlu Bizans İmparatoru V.Konstantin (741-775) 746 yılında Maraş'a saldırdı. Bu sırada Maraş valisi olan el-Kevser b.Ziver b. el-Haris el-Kilâbî, kaleye çekilerek Bizanslılara karşı direnişe geçti. Ancak onun kuvvetlerinin azlığı sebebiyle V. Konstantin'e karşı koyması mümkün değildi. Bundan dolayı halifeye haber yollayarak yardım göndermesini istedi. Halife ise daha Humus isyanı ile uğraştığından dolayı yardım gönderecek durumda değildi. O, vali ve Maraş halkının yardım isteklerine sabretmeleri ve direnişe devam etmeleri şeklinde bir haber gönderdi. Halifenin yardımı gelmeyince daha fazla zayıat vermemek için vali şehri Bizans İmparatoruna sulh ile teslim etti. Maraş'ta yaşayan Müslüman halk şehri terk ederek Suriye ve el-Cezire taraflarına çekildi. Maraş'a giren Bizans ordusu şehri yakıp yıkarak tahrip etti. V.Konstantin, babasının memleketi olan Maraş'tan Suriye'nin kuzeyine kadar uzanan bölgeleri dolaşarak akrabaları olduğu gerekçesiyle bölge halkının bir kısmını Trakya'ya götürdü. Bu sırada Maraş'ta yaşayan Hıristiyan ahaliden Nasturîleri de sürgün etti. Maraş'a ise asker ve etraftan topladığı bazı Hıristiyanları yerleştirdi. II Mervan, Hıms'taki ayaklanmayı bastırdıktan sonra, Maraş üzerine bir ordu göndererek fethettirdi. İslâm orduları Maraş'a girdiklerinde yıkık, harap ve ahalisi sürgün edilmiş bir şehirle karşılaştılar. Halife buraya yeniden Müslüman ahali ve askeri

⁴⁹ Ostrogorsky, 144–145.

⁵⁰ Ostrogorsky, 149–150; Demirci, 322–323.

birlikler gönderdi. II. Mervan, iki tarafı dere olan⁵¹ şehrin etrafına bir de sur inşa ettirdi. İçeride ise kalenin surlarını tamir ettirip askerler yerleştirdi.⁵² Emevilerin son halifesi olan II. Mervan el-Himar, Maraş'a büyük ehemmiyet vererek sürekli Bizanslıların saldırısına uğrayan ve Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında el değiştiren şehirde hâkimiyetini sağlamlaştırmak istiyordu. Bunu gerçekleştirmek için de hem kalenin surlarını yaptırmış hem de şehri bir dış sur ile çevirtmiştir. Bu surlar halifenin isminden dolayı "Mervanî" olarak isimlendirilmiştir. Kısa süre sonra Bizanslılar Maraş'ı yeniden alırlar. Bunun üzerine Mervan, el-Velid b. Hişam'ı Maraş'a gönderdi. Maraş ile Antakya arasında Amik ovasına gelen Müslüman ordusu şehri bir kez daha fethetti. Velid, Bizanslılar tarafından yıkılmış olan Maraş kalesinin surlarını yeniden yaptırdı.⁵³ Abbasilerin Emevi iktidarına son verdiği günlerde Maraş'a saldıran Bizanslılar şehri yeniden ele geçirip yakıp yıktılar.

Emevilerin 90 yıllık döneminde sürekli Bizanslılar ile Araplar arasında el değiştiren Sugûr bölgesi şehirleri savaş alanı haline gelmişti. Can güvenlikleri olmayan insanlar bu bölgede yaşamak istememişlerdir. Müslümanlar fethettikleri Sugûr şehirlerinde yaşayan Hıristiyan ahalinin bir kısmını göçe zorlasalar da bir kısmını da zimmi statüsüne almışlardı. Ancak söz konusu bölge Bizanslılar tarafından yeniden alındığında Müslüman ahali ya katlediliyor ya da Suriye'ye çekilmek zorunda bırakılıyordu. Bizanslılar ise daha çok Süryani, Nasturi ve Ermeni gibi kendi mezheplerinden olmayan Hıristiyan ahaliyi bölgeden sürgün ediyorlardı. Çünkü bu gruplar, Rumların mezhep taassupları yüzünden İslâm idaresini Bizans idaresine tercih ediyorlardı. İki taraf arasındaki sürekli çatışmalarla Sugûr güvensizlik sebebiyle insansız tampon bir bölge olmuştu. Taberi ve İbnü'l-Esir gibi İslâm tarihçileri Müslüman ve Hıristiyan toplum arasında oldukça geniş bir arazi şeridinin sahipsiz hudut bölgesi kabul edildiğini, bundan dolayı da Arapça ed-davahî (İngilizce= no man's land) yani çöl dendiğini yazmaktadırlar. Tamamen boş olmamakla birlikte bu bölge ancak Abbasiler zamanında ciddi anlamda iskâna açılabilmiştir.⁵⁴

---

⁵¹ Maraş kalesi doğu tarafında Akdere, batı tarafından ise Şekerdere arasında bir tepe üzerine kurulmuştur. Bu iki dere kale önünde birleşerek aşağıya doğru akar.

⁵² el-Belazurî, 272; İbnü'l-Adim, IX, 3953; Ebi'l-Fidâ, I, 297; Ostrogorsky, 155.

⁵³ Demirci, 323-324.

⁵⁴ Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, 36-37.

4.Abbasiler Dönemi

750'de Abbasilerin Emevileri devirerek hilafeti ele geçirdikleri sırada, bu kargaşadan istifade eden Bizanslılar Maraş'ı yeniden ele geçirmişlerdi. Abbasiler ülke içinde asayişini sağladıktan sonra selefleri gibi Sugûr'a büyük bir ehemmiyet verdiler. Burası elde tutulmadan Suriye'nin güvenliğini sağlamak mümkün değildi. Abbasiler, Bizans-İslâm çatışmaları nedeniyle harap olan ve insansızlaşan Sugûr şehirlerini yeniden yerleşime açıp mamur hale getirmeye karar verdiler. Bu zamanına kadar Sugûr bölgesindeki yerleşim alanları daha çok kale ve ribatlardan oluşurken, Abbasiler dönemiyle birlikte şehirler kurulup insanlar buralara yerleştirilmeye başlandı.

İkinci Abbasi halifesi Ebu Cafer Mansur (753–775), Şam valisi olan amcası Salih b. Ali'yi Sugûr bölgesine gönderdi. Salih b. Ali, Maraş'ı yeniden mamur hale getirip tahkim ettirdi. Halife de etraftan Müslüman ahaliye arazi ve maaş vaat ederek buraya yerleştirdi. Hatta Sugur valisi Salih b. Ali kız kardeşleri Ümmü İsa ve Lübabe'yi de yanına alarak Hades üzerinden geçerek İç Anadolu'ya girerek Bizanslılara karşı gazaya çıkmıştır. Bu dönemde Müslümanlar Misis, Adana, Keferbiyya, Tarsus, Maraş ve Hades gibi şehirlerin surlarını tamir ettirip içine Müslüman asker ve ahali yerleştirdiler.⁵⁵ 769'da Hıristiyanların Maraş taraflarında bir İslâm keşif kolunu ele geçirdikleri haberi gelince, bu mıntıkaya yürüyen Müslüman askerler Hıristiyanları cezalandırarak esir alıp Filistin'de Remle'ye sürgün ettiler.⁵⁶ Abbasiler Tarsus, Adana, Misis, Maraş, Elbistan, Samsat, Malatya kadar olan hattı tamamen ele geçirmişlerdi. Bizanslıların Orta Anadolu'dan Güneydoğu Anadolu ve Suriye'ye geçiş kapısı olan Elbistan ile Hades arasındaki Darbü'l-Hadid denilen Akçaderbent Müslümanların eline geçmişti⁵⁷. Bu geçit ağzında bulunan el-Hades şehri ise stratejik konumuyla ön plana çıkmaktaydı. Abbasiler zamanında Hades ve Maraş üzerinde İslâm-Bizans çatışmaları hızlandı. Aşağı yukarı üç yüz yıl devam eden iki taraf arasındaki mücadelede bölge sık sık el değiştirdi. Bu yüzden de pek çok defa tahrip oldu.

Halife Ebu Cafer Mansur zamanında Züfr b. Asım b. Abdullah b. Yezid b. el-Hilâli komutasındaki İslâm ordusu 770–771'de (H.154), Misis taraflarını girmiş, burada Bizanslılar ile çeşitli çatışmalara girerek pek çok

⁵⁵ İbn Kesir, X, 130, 272; Demirci, 319.

⁵⁶ Abu'l-Farac, I, 200.

⁵⁷ Philip K. Hitti, *History of Syria*, Macmillan-Co Ltd, New York . St. Martin's Press, London, 1957, s. 442–443.

ganimet ele geçirip Maraş taraflarını da dolaşıp geri dönmüştü.⁵⁸ Halife el-Mehdî (775-785) zamanında 777-778'de (H.161) Bizans İmparatoru IV. Leon, Mihail el-Patrik komutasında 80 bin kişilik bir orduyu Sugûr bölgesine gönderdi. Bizans ordusu Hades'i geçerek Akabetu Harretina inip bölge halkını yenilgiye uğratmıştı. Buradan Anzerân köyüne gelen Bizanslılar birçok Müslüman'ı öldürüp burayı ateşe verip Maraş'a ulaşmıştı. Bu sırada Maraş'ta vali olan halife Mehdi'nin büyük amcası İsa b. Ali, Salim el-Burnusî adlı Müslüman komutanla birleşerek Bizanslılarla savaşa tutuştu. İsa, bundan bir süre önce aynı yıl içinde Hıristiyanlarla savaşarak onlara ağır kayıplar verdirmiş olmalıdır ki, Bizanslılar ondan intikam almak için Maraş'a gelmişlerdi. Maraş'ı kuşatan Bizanslılar çatışmanın başlangıcında valinin 8 adamı öldürmüş olmalarına rağmen surlarını geçip şehri ele geçiremediler. Mihail daha sonra Maraş üzerinden Ceyhan tarafına geçti. Bu sırada Dâbık'da bulunan ve Bizans'a karşı gaza ile meşgul olan başka bir Müslüman komutan Sümame b. el-Velid el-Abbasi, adamlarından Mülale b.Hikmet'i bir kısım askerleri ile Mihail'in üzerine göndermişti. Mülale ile Bizans komutanının güçleri Hades geçitlerinde karşılaşmışlardı. Burada iki taraf arasında şiddetli muharebede Müslüman askerler ağır bir hezimete uğradıkları gibi başlarındaki komutan Mülale de şehit düştü. Bu çatışmadan Müslüman askerlerden çok az bir kısmı kaçarak kurtulabilmişti.⁵⁹ Maraş bölgesinden Bizans İmparatoru IV. Leon birçok insanı Trakya'ya sürgün etmiştir.⁶⁰

Bu dönemde Sugur şehirlerinin güçlendirilmesine önem verildiğini görüyoruz. Abbasiler zamanında başta Bağdat olmak üzere birçok şehir kurulmuştur. Bu dönemde Abbasiler imar ve kültür faaliyetlerine önem verdiklerinden dolayı pek çok mühendis yetiştirip ya da dışarıdan getirip şehirler inşa ettirmişlerdir. Bu mühendisler, Halife Ebu Cafer Mansur'un emriyle Anadolu'da Malatya, Misis ve Mansur (Hısn-ı Mansur) gibi bazı şehirleri yeniden inşa ederler.⁶¹

Abbasi ve Bizanslılar arasında çatışmalar sürüp giderken, 778-779'da (H.162) Hasan b. Kahtaba et-Tâî (Ö.779) 80 bin askerle Anadolu'ya bir gaza

---

⁵⁸ Halife b. Hayat, *Tarihu Halife b. Hayyât*, (Çev.: A. Bakır), Bizim Büro Basımevi, Ankara 2001, s.510.

⁵⁹ Halife b. Hayyât, 520.

⁶⁰ René Grousset, *Başlangıçtan 1071'e Kadar Ermenilerin Tarihi*, (Çev.: Sosi Dolanoğlu), Aras Yay., İstanbul 2005, s.318.

⁶¹ Ahmet İbn Yakub İbn Vedhihi'l-Katib el-Yakubî, *Kitabu'l-Büldan*, (Neşr.: F. Wüntenfeld), Lugdunı Batavorum, Apud E.J.Brill, 1892, s.231.

seferine çıkmıştı. Birçok yeri yağmalayan, fetheden Hasan dönüşte Maraş bölgesine gelmiş, Bizans ordusunun bölgedeki faaliyetlerine son vererek şehrin asayiş ve güvenliğini yeniden sağlamıştı. Hasan'ın zaferlerinden ve başarılarından Anadolu'nun yerli Hıristiyanları da öyle yılmışlardı ki, kiliselere korkudan onun resimlerini astıkları rivayet olunmaktadır. 777–780 (H.163) el-Mehdî, İran, Horasan ve Türkistan gibi memleketlerden büyük bir ordu toplayarak oğlu el-Hadî'yi Bağdat'ta naip olarak bıraktıktan sonra diğer oğlu Harun ile birlikte Anadolu'ya sefere çıktı. Halep'e gelen halife burada ortaya çıkan bir isyancı gurubu temizledikten sonra oğlu Harun'u başkomutan ve yanına da Hasan b. Kahtaba ile Hasan b. Süleyman el-Bermekî'yi katarak Ceyhan nehrine kadar geldi. Abu'l-Farac, Abbasi halifesinin Arbisos'a (Efsus=Afşin) kadar ulaştığını yazarak çadırını Puraman (Hurman) nehri kenarına kurduğunu belirtmektedir.⁶² M.H. Yinanç'a göre bu muntıkayı çok beğenen halife Mehdî burada bir şehir inşa etmek istediye de bunu yapmaya zamanı olmamıştır.⁶³ Halife buradan geri dönerken, oğlu Harun da bu güçlü ordu ile Anadolu içlerine ilerlemiş ve birçok yeri fethederek büyük ganimetle geri dönmüştü. Halife el-Mehdî, 781-782'de (H.165) yine oğlu Harun'u güçlü bir orduyla gaza yapması için Anadolu'ya gönderdi. Harun, Anadolu'yu boydan boya geçerek İstanbul boğazına kadar ilerledi. Kaynaklarda belirtilmemekle birlikte onun gerçek hedefi İstanbul'u fethetmekti. Ancak Bizans imparatoru, Harun'la yılda 70 bin altın karşılığında üç sene geçerli olacak bir anlaşma yaparak onun seferden dönmesini sağlamıştır.⁶⁴ 785–786 yılında Ma'tuk b. Yahya, Derbü'r-Rahip yolundan geçerek Rumların üzerine sefere çıkarak Hades'e kadar ulaşmıştı.⁶⁵

Bu arada Hasan b. Kahtaba, Halife Mehdi'den yıkık ve harap bir halde bulunan Hades ve Tarsus şehirlerinin yeniden tamir edilmesini istedi. Bu şehirler tamir edilip içine garnizonlar yerleştirilirse Bizans'ın bölgeye saldırıları durdurulabilecekti. Bu tavsiyeler üzerine her iki şehirde yeniden inşa edildi. Halife Mehdî, Kinnesrin ve el-Cezire valisi Ali b. Süleyman b. Ali'yi Hades'i yeniden kurmakla görevlendirdi. Hades'in yeniden inşasına 779'da başlandığı ve 786 yılında bittiği anlaşılmaktadır. Yeniden inşa edilen Hades'e halifenin adına nispetle Mehdiye veya Muhammediye adı verildiyse de bu yaygınlaşmayı eski ad kullanılmaya devam etti. Bu sırada halife el-

---

⁶² Abu'l-Farac, I, 204.

⁶³ Yinanç, "Elbistan", 224.

⁶⁴ Ebi'l-Fidâ, I, 308.

⁶⁵ Yakut, II, 227; İbn Kesir, X, 265.

Mehdî de ölmüştü. Ali b. Süleyman, Hades'i inşa edince 4000 asker için para ayırmış ve Malatya, Samsat, Keysun, Dülük ve Raban şehirlerinden 2000 kişi buraya göç ettirmişti. Yeni halife olan el-Hadî, Ali b. Süleyman'ı azledip yerine el-Cezire ve Kınnesrin valisi olarak Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. Ali'yi tayin etti. Muhammed, Şam, el-Cezire ve Horasan ahalisinden bazılarını 40 dinar maaşla asker yapıp ev ve ikta vererek bu bölgeye gönderdi. Ayrıca onların her birine 300 dirhem para bağışladı. Abbasilerin bu bölgeye iskân ettikleri insan sayısı 25 bine ulaşmıştı. Hades'in inşasının tamamlanmasının ertesi yılı kışında bölgeye aşırı kar yağmasından dolayı kerpiçle yapılan surları ve evler yıkılmaya başlamıştı. Aynı zamanda Bizanslılar da Hades'e saldırmıştı. Bu yüzden buranın ahali şehri terk ederek kaçmıştı. Böylece Hıristiyanlar Hades'i işgal edip, içindeki camiye yıkıp, Müslümanların evlerini ortadan kaldırıp mallarını yağmalamışlardı.⁶⁶

4.1. Harun Reşid Dönemi (786–809)

Harun Reşid halife olduktan sonra bu bölgede yaşayan Hıristiyan halkın, Bizans'ın lehine casusluk yaptıklarını tespit edince Keysun'dan Hades'e kadar yerlerde bulunan 15 kilisenin yıkılmasını emreder. Bu arada halife tahrip olan Hades'i yeniden inşa etmek için bölgede bulunan Keysun şehrinin harabelerinden 2000 kağnı ile mermer taşıtır. Muhammed b. İbrahim'e Hades'i yeniden inşa ettiren Harun Reşid, daha sonra onu azleder. Buraya birçok asker ve insan getirilir. Halife kiliseleri yağmalatıp, Hıristiyanların Müslümanlar gibi giyinmelerini de emretmişti. Bunun nedeni ise onların Bizans'ın buraya yaptığı saldırılarına destek vermeleriydi. Harun Reşid Hades'in tamir edilmesinden sonra Tarsus şehrinin de yeniden yapılmasını emreder. İki şehrin de tamiratının bitirilmesinden sonra bölge Müslüman komutanlara parsellenerek ikta edilir.⁶⁷ Harun Reşid zamanında Maraş, Hades ve Darende şehirleri sürekli Bizanslılar ile Müslümanlar arasında çatışma alanı olmuştur.⁶⁸

Abbasiler, Sugur bölgesine İran, Horasan ve Türkistan'dan insanları getirtip yerleştiriyorlardı. Bu gelenlerin ekseriyeti İslâmiyet'i yeni kabul etmiş Türklerdi. Memluk adı verilen bu Türkler, Bizans'a karşı Sugur bölgesini korudukları gibi aynı zamanda Anadolu içlerine seferler yaparak

⁶⁶ el-Belâzurî, 273–274; Yakut, II, 228; Demirci, 326; Hades, 42.

⁶⁷ el-Belâzurî, 274–275; Abu'l-Farac, I, 205; Demirci, 326–327.

⁶⁸ Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, 39.

Üsküdar önlerine kadar akınlarda bulunuyorlardı. Bu dönemde Maraş ve Tarsus taraflarında çok sayıda Türk asıllı komutana rastlamamız mümkündür. Bunlardan biri halife tarafından Tarsus'un imarına ve valiliğine memur edilen Fereç b Süleym el-Hadım et-Türki'ydi. Bu şahıs Çukurova'da Ayn-ı Zerbe'yi de inşa etmişti. Bu komutan tarafından Horasan ve Türkistan tarafından getirilenler bu bölgeye yerleştiriliyordu. Halife Ebu Cafer Mansur tarafından Erzurum ve Malatya taraflarında Bizans'ın tahrip ettiği şehirlerde 70 bin kişi çalışarak Arrafe denilen 5-15 kişilik askerlerin yaşadığı evler inşa ettirildi. Bölgeye Araplardan kabileler getirilmesi yanında Türklerden de birlikler gönderildi. Bu dönemde Erzurum ve Malatya taraflarına Orta Asya'dan getirilen gönüllü Türkler ile diğer İslâm mücahitlerinin yerleştirilmesi ile nüfus 100 bin kişiye ulaşmıştı. Cezire bölgesinden getirilen 4 bin kişinin her birine on dinar zam ile yüz dinar harçlık, ev ve toprak dağıtılarak bölgeye yerleşmeleri teşvik ediliyordu. Ayn-ı Zerbe, Haruniye, Maraş, el-Hades, Malatya, Zibatra, Keysun ve Samsat gibi şehirler iskân edilip Müslüman nüfusla doldurulmuş oldu. Bu bölgelere Irak'ın güneyinde Sevâd arazilerinden sürgün edilen Zuttlar⁶⁹ da yerleştirilmişti. Bunların kalıntıları halen bölgede devam etmektedir.⁷⁰

Harun Reşid Halifeliği döneminde her yıl Anadolu içlerine iki sefer yapılmasını emretmişti. Kendisi de iki senede bir bu seferlere iştirak etmekteydi. Halife 806–807 senesinde Herseme'yi büyük bir ordu ile Anadolu'ya sefere gönderdi. Kendisi de bizzat Maraş'ın sekiz fersah güneydoğusunda bulunan Hades'e geldi. Ermeniyye valisi Said b. Müslim b. Kuteybe el-Bâhili'yi Maraş valiliğine atadı. Tarsus, Hades ve Malatya valilileri azledilerek yerlerine daha güçlü ve halifeye bağlı olanlar getirildi. Halife Sugûru ayrı bir vilayet yaparak el-Cezire ve Kinnesrin'den ayırdı. Sugûr valiliğini Sabit b. Nasr el-Huzâî'ye verdi. Bundan sonra Maraş valileri Sugûr valilerine tabi olmaya başladı. Maraş valisi olan Sâbit, zamanında 808'de bölgeye Bizanslılar taarruz etti. Vali şehirde savunma tedbirleri alarak Bizans'a karşı koydu. Bunun üzerine Hıristiyanlar çekilmek zorunda kaldılar. 809'da Maraş valisi Sâbit, Bizanslılar üzerine bir akın yaptı ve bazı fetihlerde bulundu.⁷¹

Müslümanlar bu hudutlardan Anadolu içlerine taarruzlarda bulunurlardı. Bizans da devamlı bunlara karşı harekette bulunmaktaydı.

---

⁶⁹ Zuttlar: Çobanlıkla uğraşan bir Hint topluluğudur. Abbasiler zamanında Irak'a yerleştirilmişlerdir.

⁷⁰ Ebi'l-Fidâ, I, 314; Abu'l-Farac, I, 208; Demirci, 327.

⁷¹ el-Belâzurî, 188; İbn Kesir, X, 349.

Emevilerin iktidara çıkışı ile Bizans bölgeden kovulmuştu. Abbasiler zamanında Avasım'a daha fazla önem verildi. Bölgede birçok yeni kale ve hisar inşa edildi. Buralara Arap memleketlerinden, İran ve Türk ülkelerinden halk ve askerler yerleştirilip maşa bağlandı. Bunlara bölge arazileri taksim edilerek ikta edildi. Bu dönemde bölgenin İslâmlaşması sağlanmış oldu.⁷²

4.2. Harun Reşid'in Oğulları Döneminde Maraş (809-842)

Harun Reşid'in ölümünden sonra yerine oğlu Emin (809-813) halife oldu. O, kardeşi Me'mun (813-833) tarafından öldürülüp halife olduğu yıllarda Emin'e taraftar olan Arapların Akil adlı kabilesinden Nasr b. Şit, Maraş yakınlarında Keysun'da⁷³ (Keysun) bulunmaktaydı. Bu şahıs Keysun şehrini tamir ettirmiş etrafını üç ayrı surla hatta beş ayrı surla çevirmişti.⁷⁴ Bu doğru olmalıdır ki Nasr uzun yıllar Memun'a direnerek Keysun ve Maraş taraflarında müstakil bir şekilde yaşamıştır. Emin'in katlini duyan bu şahıs isyan ederek bölgeyi ele geçirdi. Yeni halife Me'mun kendinse hizmetlerinden dolayı veziri Fazl b. Sehl'in kardeşi Hasan b. Sehl'e bazı yerleri ikta ettiği gibi Maraş ve Keysun taraflarını da ona bırakmıştı. Ancak Fazl'ın Maraş ve Keysun'u ele geçirebilmesi için Nasr ile mücadele etmesi gerekiyordu. O, 814-815 senesinde Musul, el-Cezire ve Maraş taraflarını Tahir b. Hüseyin'e vererek onu Nasr b. Şit üzerine gönderdi. Tahir, Rakka üzerinden Maraş taraflarına gelerek Keysun üzerine yürümüş ve burada Nasr ile yaptığı savaşı kaybederek geri Rakka'ya dönmüştü. Nasır'ın kazandığı bu zafer onun şöhretini artırır. Bu sırada Anadolu genel valisi olan Hasan bin Sehl halka bir takım zulüm uygulamaktaydı. Bundan dolayı halk memnun değildi. Ayrıca bu sırada Irak'ta da ayaklanmalar vardı. Bu fırsatları değerlendiren Nasr b. Şit, Keysun'dan harekete geçerek Fırat'ı geçerek Urfa'yı almış ve Harran'ı kuşatmıştı. Maraş'ta Nasır'ın kontrolündeydi.⁷⁵

Bu sırada başta vezir olan Fazl b. Sehl olmak üzere Abbasi devletinin önemli makamlarını elinde bulunduran idarî ve askerî yetkililerin ekseriyeti

---

⁷² Atalay, 28-30.

⁷³ Keysun, Kaesoun, Kaysun, Kaesun Cesum, Keysun: Ortaçağın meşhur bir şehri olup günümüzde Adıyaman'ın Besni ilçesine bağlı bir kasabadır. Birçok tarih ve coğrafya müellifi Keysun ile Göksun'u (Koukousos, Kokusos, Kokison) birbirlerine karıştırmışlardır. İslâm-Bizans çatışmalarında geçen yer daha çok Göksu nehri yakınlarında bulunan Keysun'dur. Göksun ise Ortaçağ'da büyük bir yerleşim yeri değildir. Bk. İbnü'l-Adim, I, 265.

⁷⁴ Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, 39.

⁷⁵ Abu'l-Farac, I, 218; Yinanç, "Maraş Emirleri", 286.

İranlı ve Türk'tü. Bu durum Arapların hoşnutsuzluğuna neden olmuştu. Arap asıllı olan Nasr b. Şit, bir ölçüde Abbasi devletinin gidişatından memnun değil ve asabiyet duyguları ile hareket ediyordu. Nasr, el-Cezire'yi tamamen ele geçirmişti. Böylece onun kurduğu müstakil emirliğin hudutları Maraş ve Keysun'dan Musul'a kadar uzanmıştı. Şiilerden bazıları onun yanına gelerek "*sen Abbas oğullarını mağlup ettin! Arap'ı onlardan ayırdın! Bir halifeye biat eylesen kuvvetin daha ziyade artar*" dediklerinde, o bunu kabul etmemiştir. Gerçek amacının Abbasilere karşı olmadığını ancak devletin Acemler ve Türkler tarafından istilasını hazmedemediğini ifade ederek Şiilerin isteğini geri çevirmiştir.⁷⁶

820-821'de (H.205) Me'mun Tahir b. Hüseyin'i zaptiye nâzırı ve oğlu Abdullah'ı da Rakka valiliğine getirdi. Ancak Tahir, kardeşi Emin'in katledilmesinde rol oynadığından dolayı Me'mun kendisine bakışından dolayı endişe etmekteydi. Me'mun da onu yanından uzaklaştırmak istiyordu. Bu sebeple Me'mun onu Horasan valiliğine atadı. Me'mun Abdullah b. Tahir'i babasının yerine zaptiye nazırı tayin ederek Rakka'dan Mısır'a kadar olan memleketleri ona vererek Nasr b. Şit'i (Nasr b.Şebes el-Ukaylı) Maraş bölgesinden uzaklaştırmasını istedi. Abdullah b.Tahir, Maraş ve Keysun (Keysun-Keysum) bölgesine gelerek bir müddet uğraştıktan sonra Nasr'ı mağlup ederek 824-825'de (H.209) sığındığı kalede ona aman verip teslim aldı. Abdullah b. Tahir, Nasr'ı affedip Bağdat'a gönderdi ve Keysun kalesini yıktı. Bir süre sonra kendisi de Keysun'dan Mısır'a gitti.⁷⁷

830-831'de (H.215) Halife Me'mun Bizanslılar üzerine gaza amacıyla Bağdat'tan hareket etti. Musul, Menbic, Misis yoluyla Tarsus'a geldi. Buradan Toros Geçitlerini aşarak Anadolu içlerine girerek pek çok ganimet elde ederek geri döndü. Me'mun 831-832'de (H.216) tekrar Anadolu'ya sefere çıkıp birinci gittiği yoldan ilerleyerek Tuvana'a (Niğde sınırları içinde Kilisehisar-Kemerhisar) ulaşarak buraları ele geçirip şehri yeniden inşa edip içine Müslüman askerleri yerleştirdi. Halife seferine Kayseri- Göksun ve Maraş üzerinden devam ederek Tarsus'a geri döndü. Burada 833 yılında vefat etti ve oraya defnedildi.⁷⁸

Mu'tasım (833-842) halife olunca ağabeyi gibi bölgeye ehemmiyet vermedi. Hatta halife bizzat kendisi Tuvana şehrini tahrip ettirerek askerleri geri Toros'un güney hudutlarına çekti. Mu'tasım elinde bulunan kale ve

---

⁷⁶ Atalay, 30.

⁷⁷ Atalay, 30.

⁷⁸ Abu'l-Farac , I, 222; Besim Darkot, "Tarsus", *İA*, MEB Yay., Eskişehir, 1997, s. 18.

şehirlerle yetinerek içlerine asker yerleştirip, sur ve hisarlarını tamir ettirdi. Onun zamanında Bizanslılar bölgeye hücum edemediler. Bu sayede Sugûr bölgesinde kültürel ve dinî faaliyetler gelişti. Bu halifenin zamanında Sugûr bölgesine birçok Türk komutan ve askerler yerleştirildi. Halife bunlarla birlikte Bizans'a karşı seferlere de çıktı. Mu'tasım 838'de (H.223) Türk askerleriyle birlikte Hades üzerinden Anadolu içlerine sefere çıkmıştı. 841 yılında Ebu Said Muhammed b. Yusuf, Maraş ve Malatya üzerinden Anadolu'ya sefere çıkmasına rağmen Bizanslılar onu püskürterek söz konusu şehirler ile Hades'i istila ederek Müslümanlardan birçok esir götürdüler. Bizanslılar Maraş bölgesiyle ilgilerini hiç kesmiyorlar ve fırsat buldukça saldırmaktan geri durmuyorlardı. Müslümanlar ise bu saldırılara karşı koymaktan bıkmıyorlardı.⁷⁹ Mu'tasım zamanında Hilafet ordularının önemli bir kısmını Türkler oluşturuyorlardı. Bu dönemde Anadolu gazalarına Afşin, İtah et-Türkî, Vasif, Mengüçur, Ferganalı Ömer, Semerkanlı Haris ve Boğa gibi pek çok Türk komutanlar katıldılar.⁸⁰

Halife Mu'tasım zamanında Türk komutanlarından Afşin Bey⁸¹ Babek isyanını bastırmıştı. Afşin'e yenilen Babek Bizans İmparatorluğuna sığınmıştı. Onu takip ederek Anadolu'ta giren Afşin Bey, bu sırada Tarsus üzerinden Kozan Haçin, Göksun ve Uzunyayla üzerinden Kayseri'yi kuşatan halifeye yardım gelmişti. Afşin Bey'in Bizanslıları arka arkaya mağlup ederek geldiği yerin Silvan, Malatya, Akçağdağ, Elbistan, Rumman üzerinden Tıl-Afşin'e buradan Zamantı'dan Kayseri'ye ulaştığı tahmin edilmektedir. Tıl-Afşin köyünün adının Afşin Bey'den kaynaklandığı söylenmektedir.⁸²

Makedonya hanedanını kuran I.Basileious zamanında (867-886) Hıristiyanlar Sugûr bölgesine doğru yayılmaya devam ettiler. İmparator 872'de Fırat bölgesine ilerleyerek Zibatra (Doğan şehir) ve Samsat'ı aldı. Ancak kuşattığı Malatya kalesi önünde Müslümanlara ağır bir şekilde

---

⁷⁹ Abu'l-Farac, I, 229; Honigmann, "Maraş", 313; Faruk Sümer, 6.

⁸⁰ Koprıman, "Abbâsiler Döneminde Bizans Sugûr'unda Türklük Faaliyetleri", 336.

⁸¹ Afşin adıyla tanınan iki ünlü Türk komutanı vardır. Birisi Babek isyanını bastıran Ferganalı Afşin Bey'dir. Diğeri ise Alpaslan'ın komutanlarından olup, Anadolu seferine çıkmıştır. Afşin Bey Malatya, Elbistan, Sivas, Kayseri gibi Bizanslıların ellerinde bulunan şehirleri yağmalayarak Sakarya nehrine kadar ulaşmıştır. İki Afşin Bey'in de ortak yönü Anadolu'ya sefer yapıp bugünkü Afşin yöresine gelmeleridir. Tıl-Afşin köyünün isminin buradan gelme ihtimali yüksektir.

⁸² Hasan Reşit Tankut, *Maraş Yollarında*, Receb Ulusoğlu Matbaası, Ankara 1944, s. 99-102.

yenildi.⁸³ İslâm hudutlarından sayılan bu beldelerin alınması Maraş ve Hades şehirlerinin elde tutulmasını zorlaştırmıştı.

5. Tolunoğulları (868-905) ve İhşidiler Zamanında (935-940) Maraş Bölgesi

Halife Mu'tasım annesinin Türk asıllı olması sebebiyle askeri ve idari müesseselerinin başına Türkleri getirdi. Bu dönemde Sugûr bölgesine çok sayıda Türk yerleştirilmişti. Sugûr valiliğine tayin edilen komutanların da bir iki istisna dışında tamamen Türk asıllı oldukları görülmektedir. Bu sırada Maraş şehri de önemli bir merkez haline gelmişti. Sugûr valileri bazen Malatya, bazen Tarsus ve bazen de Maraş'ta oturmaktaydılar.⁸⁴ Bölgede görev yapan kişilerin isimlerine baktığımız zaman bunların pek çoğunun Türk asıllı oldukları görülmektedir. Bilhassa Halife Mütevekkil (847-861) zamanında orduda Türklerin sayısı daha da artmıştı. Türk asıllı Tolun adlı komutanın ölümünden sonra yerini oğlu Ahmet almıştı. 860'lı yıllarda Abbasi halifelerinin güçsüzlüğünden istifade eden Türk asıllı ümerâlar birbirleriyle nüfuz mücadelesine girmişlerdi. Bu durumu gören Ahmet b. Tolun, Sugûr'a giderek gaza ve ilimle meşgul olmaya karar verdi. Halife tarafından Tarsus valiliğine atanan Ahmet halk ile yakın temasa geçerek onların sevgisini kazandı. Bu sırada Tarsus ve çevresindeki Sugûr şehirlerinde İran, Horasan ve Türkistan'dan gelen savaşçı, sufi vesaire gazilerin de toplanmasıyla nüfusun bir milyona ulaştığı görülmekteydi. Bizans'a karşı savaşlara katılmak amacıyla toplanan bu unsurların arasında çok sayıda Türkün de olduğu görülmektedir.⁸⁵ Tarsus'tan Maraş'a kadar uzanan bölgeyi idare eden Ahmet 868'de Mısır'da müstakil bir devlet kurduğunda Suriye bölgesine ek olarak Sugûr'un idaresi de kendisine verildi. Bu sırada bölgenin nüfusunun ekseriyetini Türk, İranlı ve Araplar oluşturuyordu. Bunun yanında Ermeni, Süryani, Nasturî ve Rum unsurlar da vardı. Ayrıca Bizanslılar Müslümanlarla giriştikleri mücadele sırasında Balkan milletlerinden birçok asker toplamışlardı. Bu askerlerin içlerinde Avrupa'ya yürüyen Türk kavimlerinden Bulgar, Peçenek, Uz ve Kumanlar

---

⁸³ Ostrogorsky, 221; Honigman, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, 52-56.

⁸⁴ Atalay, 31; Yinanç, "Maraş Emirleri", 287.

⁸⁵ K. Yaşar Koprıman, "Tolunoğulları" *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C. VI, K. Yaşar Koprıman, "Abbâsiler Döneminde Bizans Sugûrunda Türklük Faaliyetleri", 336.

da vardı. Bizans ordusundan Müslümanlar tarafına geçen bu unsurlar Sugûr, Konya, Karaman ve Mersin taraflarına yerleştirilir.⁸⁶

Tolunoğlu Ahmet 868'den 884 yılına kadar Barka'dan Fırat nehrine kadar bölgeyi idare etmiştir. Bu dönemde Bağdat Abbasi sarayında bulunan rakipleri ile mücadele etmiştir. Bu mücadeleden galip çıkan Ahmet, Antakya, Şam ve Tarsus yörelerini de yönetimi altına aldı. Ahmet Anadolu içlerine kadar seferler yapmak istemiştir. Tarsus halkı tarafından çok sevilen Ahmet birkaç defa bölgeye kadar gelmiştir. Ahmet'in Tarsus'ta Yazman adlı bir Türk valisi bulunmaktaydı. Ahmet'in Halep ve Rakka taraflarına vali tayin ettiği kölelerinden Lülü bu sırada Halifenin kardeşi el-Muvaffak'ın kışkırtmasıyla ayaklandı. Bu arada Abbasiler karşı Irak'ın güneyindeki topraklarda çalışan zenci köleler de ayaklanmıştı. Bu yüzden Lülü el-Muvaffak'a büyük destek vererek köle ayaklanmasının bastırılmasında büyük yararlıklar göstermişti. Ancak o aldığı ganimetleri kendi askerlerine bölüştürünce, el-Muvaffak'ın düşmanlığını kazandı. O hapsedildi. Sonrada perişan bir şekilde Mısır'a sığınmak zorunda kalmıştı. Lülü'nün isyanı sebebiyle Tarsus ve Maraş yöreleri yeniden halifenin hâkimiyeti altına geçmiş oldu.

Ahmet b. Tolun'un döneminde 877'de, bir Bizans ordusu I.Basilus komutasında Kayseri'den hareket ederek Zibatra ve Samsat üzerinden geçerek Keysun ve Raban yoluyla Maraş üzerine bir taarruz planlamıştı. Ancak Bizans ordusu Zamantı (Karmalas Suyu) nehrini geçerek Sarız (Saroz) ve Göksun'a (Kukasos) varıp buradan Maraş'a yürümüştür. Maraş'a gelmeden önce Honigmann'ın ifadelerine göre bugün yeri belli olmayan Maraş ile Göksun arasında bulunması muhtemel Kallipolis, Padasia (Tekir çayı kenarında yerleşim yerleri olmalıdır) ve Torosların doğusundaki boğazlar üzerinden Maraş'a yürümüştür. İmparator Ceyhan nehrini (Pyramus) Zeytun hizasından geçtikten sonra bu nehir kenarındaki el-Kussuk boğazını aşarak Paradeisos nehrini geçmiştir. Bu nehir Maraş'ın yukarısında Ceyhan'a karışan Bertiz veya Pertus çayıdır. Daha önce de buradan ilerleyen Bizans ordusu Maraş ve el-Hades şehirlerini birkaç defa tahrip etmişti. Bunda da böyle olmuştur. 881 ve 882'de Maraş ve Hades üzerine Bizanslılar bir saldırı daha planlamışlardır. Bu sırada bölgeye doğudan Ermeniler de geliyor ve Bizans onları İslâm hudutlarına yerleştiriyordu. Böylece Sugûr'da durum Bizans'ın lehine değişiklik göstermekteydi.⁸⁷ Bu sırada Bizans 100 bin kişilik bir güçle Sugûr bölgesini

⁸⁶ Demirci, 328–329.

⁸⁷ Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, 60-62; Honigmann, "Maraş", 314.

yeniden tehdit etmekteydi. Müslümanların üzerine yürüyen Bizans ordusuna dini liderlerin komutanlık yaptıkları da görülmekteydi. Sugur'a yürüyen Bizans ordusunun sayısı zaman zaman 200 bine kadar ulaşmaktaydı.⁸⁸ 881-882'de Bizanslıların Malatya tarafına saldırılarına karşı koymak üzere Maraş'ta bulunan Müslümanlar oraya gönderilmiştir.⁸⁹

Ahmed b. Tolun vefatı üzerine Musul valisi İshak bin Kundacık ile Saçoğullarından Muhammed, el-Muvaffak'ın kışkırtmasıyla Suriye üzerine yürümüşlerdi. Bunlar Dımaşk'a kadar ulaşmışlardı. Ahmet'in oğlu Humaraveyh bunları mağlup ederek bütün Suriye ve Sugûr bölgesini yeniden Tolunoğulları'na kattı. Humaraveyh ile el-Muvaffak'ın oğlu Ebu Abbas arasında Suriye'de devam eden muharebelerde Abbasi ordusu yenildi. Ebu Abbas önce Dımaşk'a çekilmiş, daha sonra ise Antakya üzerinden Tarsus'a sonra da Maraş'a gelip buradan Keysun ve Samsat üzerinden Bağdat'a dönmüştür.⁹⁰ 904-905'da Tolunoğulları hanedanının yıkıldığı zamanda Sugûr valisi Ebu'l-Aşâyir zamanında Bizans komutanı Andronikos, Maraş ve Tarsus taraflarını istila etti.⁹¹ Bunun üzerine halife el-Müktefi valiyi azlederek yerine Rüstem b. Berdu'yu tayin eder. 915-916'da Bizans ordusu bir kez daha Maraş bölgesine kadar gelerek yağma ve tahribatta bulunur. Bizanslılar ile işbirliği yapan Ermeni asıllı Mleh Maraş bölgesini yağmalatır. Maraş'tan Tarsus'a kadar olan bölgede 50 bin kişi esir edilip sürgüne gönderildi. Mleh Maraş'ın kuzeyinde Zamanti'ya doğru uzanan bölgede Bizans'a bağlı bir theme'nin yöneticisi durumundaydı. Bu sırada Ermeniler Anadolu'nun doğusunda küçük devletçikler oluşturmuşlardı. Bunlardan biri de Malatya'yı ele geçiren Ermeni Paulikianlarıdır.⁹² Araplar, Bizans ve Ermenilerin bu saldırılarına karşılık vererek 916-17-18'de Tarsus'tan Malatya'ya kadar olan yerleri geri ele geçirmişlerdi. Ancak arkasından Maraş ve Hades tarafları yeniden Bizanslıların eline geçer. Seyfüddeve'nin bölgeyi alıp yeniden imar etmesine kadar Maraş ve Hades yıkık ve harap halde kalırlar. Bizanslılar daha çok Maraş'ın kuzeyinde Darendede bölgesini ellerinde tutuyorlar ve buraya bağlı olarak Hurman kalesi, Huni ve Elbistan'ı da yönetiyorlardı. Huni ve Elbistan'da birer piskoposluk

---

⁸⁸ Demirci, 330.

⁸⁹ İbn Kesir, XI, 88.

⁹⁰ İbnü'l-Adim, *Zübtü'l-Halep*, I, 88; Ebulfez Elçibey, *Tolunoğulları Devleti*, (Hazr.: Fazıl Gezenferoğlu, Çev.: Selçuk Aklın), Ötüken Yay, İstanbul, 1997, s. 124.

⁹¹ Ernest Honigmann, "Misis" *İA*, MEB Yay., Eskişehir, 1997, s. 366.

⁹² İranlıların dinine inanan ve Bizanslıların sapık bir inanca sahip insanlar olarak bahsettikleri bir Ermeni cematidir.

merkezi de kurmuşlardı.⁹³ Bu tarihlerde Bizanslılar Müslümanlar üzerinde bölgede üstünlük kurmaya başladılar. 934 yılında Bizans ordusu Malatya'yı, 948-49'da Maraş'ı istila eder.⁹⁴

905'te Tolunoğulları Devletinin yıkılmasından sonra Sugûr bölgesi Abbasiler tarafından Bağdat'tan gönderilen valiler tarafından idare edilmeye başlandı. Bu dönemde Tarsus, Adana, Antakya, Misis ve Maraş taraflarına yerleşen Türkler Anadolu'nun içlerine doğru akınlar yaparlardı. Tolunoğulları'nın sonlarına doğru Sugûrla ilgilenilmemesi yüzünden onlara karşı bir ayaklanma olmuş ve bölge halkı Abbasi Halifesine başvurarak yeni bir vali isterler. Bunun üzerine halife Mütezid, Türk asıllı komutanlarından Muhammed b. Tuğç'u Dımaşk valiliği yanında Sugûr valisi de atar. Daha sonra 935'de Mısır'da İhşidîler adıyla müstakil bir devlet kuran Muhammed b. Tuğç, Mısır, Suriye ve Suğur bölgesini birlikte idare eder. Ancak İhşidîlerin Maraş bölgesindeki idaresi kısa sürmüştür. Halep, Tarsus ve Maraş yörelerini Tolunoğulları'ndan sonra idare eden ikinci Türk hanedanı olan İhşidîler daha sonra Hamdanîlerle giriştikleri mücadelede bölgeyi onlara terk ederler.

6. Hamdanîler Dönemi (944-962)

Musul'da Halep'e kadar uzanan bölgeyi ele geçirerek bir devlet kuran Hamdanîler Sugur bölgesini de Bizans'a karşı koruma görevini de üstlenmişlerdi. Bu devletin merkezi Musul olup abisi Nasıruddevle Hasan adına Halep kolunu idare eden Seyfûddevle Ali b. Hamdan zamanında Bizanslılar ile Sugûr bölgesinin hâkimiyeti yüzünden çetin mücadeleler başladı. 944 yılından itibaren Halep'in kuzeyine doğru Bizans'ın elinde bulunan memleketleri ele geçirmeye başlayan Seyfûddevle, Hades ve Maraş'ı Bizanslılardan almıştı. Ancak kısa süre sonra 948'de Bizanslılar Hades'i alarak tahrip ederler ve arkasından da 949'da Maraş'ı işgal ederler. Bizanslılar İslâmlar ülkesine yani Suriye'ye yaptıkları seferlerde daha çok Maraş ve Hades yanında bulunan geçitleri kullanmaktaydılar. Bu geçitlerden biri Göksun üzerinden Tekir çayı boyunca Zeytun'dan geçerek Maraş'a ulaşıyordu. Bu yol aynı zamanda Zeytun- Bertiz üzerinden Hades'e de gidiyordu. Diğer bir yol ise Efsus- Elbistan ve Hades üzerinden Suriye'ye

---

⁹³ Abu'l-Farac, I, 248; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, 64-65, 73.

⁹⁴ Abu'l-Farac, I, 258; Honigmann, "Maraş", 414.

gitmekteydi. Hamdanî hükümdarı Seyfûddeve ile Bizanslılar arasındaki çatışmalar daha çok bu geçitlerde cereyan etmiştir.⁹⁵

Bizans'ın Hades ve Maraş'ı işgali üzerine Seyfûddeve, 950 yılında İbn Kesir'in ifadesine göre 30 bin askerle Hades geçitlerini aşarak Efsus üzerinden (Afşin) Zamantı, Harşana ve Şariha'ya kadar gitmişti. Bu şehirler alınamamıştı ancak etrafları tahrip edilip bol miktarda ganimet ele geçirilip, dönülürken Bizans valisi Domestikos'un (20 Kasım 950) saldırısına uğranılmıştı. Aynı yılın Aralık ayında Sugûr bölgesinde 40 gün süren şiddetli depremler de olmuştu. Anadolu'nun içlerinden bol esir ve ganimetle dönen Seyfûddeve'nin önü, Bizanslılar tarafından Hades yakınlarında Derbû'l-Kengerün'de kesilmiştir. Burası Zeytun'un yakınında Ceyhan nehrinin batısında Kankrut olabilir. Mağlup bir şekilde geriye doğru çekilen Seyfûddeve, Derbû'l-Cevzat ve el-Enfar geçitlerinde bir kez daha tuzağa düşmüş ve ağır kayıplar vererek geriye doğru çekilmeye devam etmiştir. Derbû'l-Cevzat'ın yeri Ceyhan nehrinin doğusunda olan Engizek dağı bölgesinde olmalıdır. Bu isim Enkuzut yani bol cevizli bir yer anlamına gelmektedir. Bundan sonra sarp bir tepede düşmanla karşılaşan Hamdanî ordusu sabahtan akşama kadar savaşmış ve akşamın karanlığı olunca askerler Seyfûddeve'yi terk etmişlerdi. Seyfûddeve Hades gölü (İnekli, Çınarlı Göl) yakınında bir tepeye ulaştığında yanında çok az kişi kalmıştı. Burada düşmanla bir kez daha karşılaşarak yenilmekten kurulamadı. Buradan Halep'e doğru kaçtı. Seyfûddeve'nin bu çatışmalarda askerlerinden 5 bin kişi şehit düşüp, 3 bin kişi de esir edilmişti. Bu ağır mağlubiyet nedeniyle Araplar bu olaya *gazalü'l-musibe (Belalı Sefer- Felaketli sefer)* ismini verdiler (26 Ekim 950 veya 15 Kasım 13 Aralık 950).⁹⁶

Bizanslılar ilerleyerek bölgedeki birçok keleyi alıp 952 yılında Fırat nehrini geçmeye muvaffak olmuşlardı. Ancak bundan sonra Bizanslılar ile Hamdanîler arasındaki çatışmalar Seyfûddeve'nin lehine gelişti. Bizanslılara yenildikten sonra yeniden Sugûr'a giren Seyfûddeve, 952-953'de Maraş yakınlarında Bizanslıları ağır bir yenilgiye uğratarak Hades ve

⁹⁵ Ebü'l-Ferec Yahyâ b. Saîd b. Yahyâ el-Antakî, *Tarihü'l-Antakî*, (Tahk.: Ömer Abdüsselam Tedmurî) Jarrous Pres, Trablus, 1990, s. 77; İbnü'l-Adim, Zübte, I, 1120-121; Abu'l-Farac, I, 258; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, 83; Fikret Işıltan, "Seyf-üd-devle", *İA*, C. X, MEB Yay., Eskişehir, 1997, s. 538.

⁹⁶ İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi (el-Kâmil fi't-Tarih)*, (Çev.: Ahmet Ağırakça), Bahar Yay., İstanbul, 1991, s. 416; İbnü'l-Adim, Zübte, I, 120-121; Abu'l-Farac, I, 258; İbn Kesir, XI, 383; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, 83; Faruk Sümer, 6-7; Işıltan, 538.

Maraş şehirlerinin kontrolünü tamamen ele geçirdi. Savaşlar sırasında tahrip olan birçok kaleyi onarttığı gibi 948'den beri harap halde bulunan Maraş'ı da yeniden inşa ettirdi. Bizanslılar, ona mani olmaya çalışsalar da mağlubiyete uğradılar. Seyfûddevle 18 Ekim 954 yılında bizzat Hades önlerine gelerek daha önce Bizanslılar tarafından yıkılarak harap hale getirilmiş şehri yeniden inşa etmeye başladı. Buranın yeniden mamur hale getirilmesiyle bizzat ilgilendi.⁹⁷ Hades'i imar ettiği ve mamur hale getirdiği için Seyfûddevle'nin özel şairi el-Mütenebbî Hades ve onun banisini öven bir kaside kaleme almıştır.⁹⁸

Seyfûddevle'nin karşı saldırısı ile Hades ve Maraş'ın yeniden fethedilmesi sırasındaki yapılan savaşlarda Bizans Domestikos'u Caesar Bardas Phokas'ın oğlu Konstantinos Phokas'ı esir edmişti. Bu Domestikos'un bundan başka Nikkephoros ve Konstantinos adlarında iki oğlu daha vardı. Hades ve Maraş şehirleri imar edilirken, 50 bin kişilik güçlü bir Bizans ordusu babası domestikosun kumandanlığı devrettiği oğlu Nikophoros Phokas komutasında Hades önlerinde görüldü. Bizanslılar bu orduya Bulgar, Rus ve diğer unsurları da katmışlardı. Seyfûddevle Hades'in yakınlarında Uhaydip (Kamburcuk) tepesinde Bizans ordusunu mağlup etti.(30 Ekim 954) Bu çatışmada başta Fokas'ın damadı, torunu ve yakınları olmak üzere birçok tutsak alındı. İbn Esir, Seyfûddevle'nin bu çatışmalar sırasında Domestikos'un Konstantin'i ismindeki oğlunu öldürdüğünü haber vermektedir. Ancak onun esir alınıp, Halep'te vefat ettiği de söylenmektedir. Vefat eden Konstantin'in cesedini kefenleyen Seyfûddevle, Halep'teki Hıristiyanların da katılımıyla ona bir merasim düzenlemiştir. Zafere müteakip Hades'in inşasına devam edilmiş ve Kasım 954'de tamamlanmıştır. Bu mücadeleler sırasında Seyfûddevle büyük başarılar kazanmıştır.⁹⁹ Bizans ve Hamdaniler arasındaki mücadeleler sırasında Hades Elbistan arasındaki Akçaderbend geçidinin de savaşlara sahne olduğu görülmektedir.

---

⁹⁷ Yakut, II, 228; İbnü'l-Adim, Zübte, I, 121-123; İbnü'l-Verdî, *Tarihu İbnü'l-Verdî*, C. I, Darü'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut, 1996, s.276, Sümer, 7.

⁹⁸ el-Antakî, 84-85; Yakut, II, 228.

⁹⁹ el-Antakî, 83-84; İbnü'l-Esir, VIII, 439; Yakut, II, 228; İbnü'l-Adim, Zübte, I, 122; Ebi'l-Fida, I, 437; İbnü'l-Verdî, 275; Sümer, 7; Ostrogorsky, 263; Işıltan, 538; Nasuhî Ünal Karaarslan, "Hamdâniler", *DİA*, C. XV, İstanbul, 1997, s.447.

Akçaderbend Geçidi

Arap kaynakları başta İbnü'l-Esir olmak üzere 956'da Sonbaharında Seyfüddevle'nin Hades geçitlerini ikinci kez aşarak Elbistan-Afşin üzerinden Sarız'ı (Saros) ve Samantu'yu (Zamanti- Pınarbaşı) geçip Kayseri bölgesine doğru ilerlediğini yazmaktadır. Kızılırmak kıyılarına ulaşan Seyfüddevle, Harsana kalesini kuşatmış fakat alamamıştı. O, bu kalenin etrafındaki evleri yıkarak, tahrip ederek buraya yakın Sariha kalesine kadar bir kez daha ulaşmıştı. Daha öncekin de olduğu gibi etrafındaki yerleşim yerlerini yıkarak geri dönmüştü. Seyfüddevle bu seferinde Maraş ve Hades üzerinden çıkarken dönüş yolu olarak Toros boğazlarını tercih etmiş ve Adana'ya gelmiştir. Tarsus emiri onun yanına gelerek hediyeler sunmuş ve daha sonra Halep'e dönmüştür. Bunun üzerine Bizanslılar intikam almak için Meyyafarikin üzerine yürüyerek yağmalamışlardır.¹⁰⁰ Görüldüğü gibi Bizanslılar ile Seyfüddevle arasındaki çatışmalar iki tarafın birbirinden intikam alma duygularına dönüşmüştü.

---

¹⁰⁰ İbnü'l-Esir, VIII, 447-448; Ebi'l-Fida, I, 438-439; İbnü'l-Verdi, I, 278.

Bizans güçleri Maraş ve Hades üzerinde Hamdanîlerle mücadeleye devam ettiler. Bardas Fokas'ın oğlu Nikefor Fokas, 957 Haziran ayında Hades'i ele geçirip surlarını yıktırıp halkını Halep'e gönderir. 958 yılında Bizans İmparatorluğu orduları İonnes Çimiskes komutasında ilerleyerek 958'de şiddetli bir saldırıyla Samsat'ı işgal eder.¹⁰¹ el-Antakî, 960 Ocak ayında Bardas Fokas'ın kardeşi Leon'un Tarsus etrafına geldiğini, Müslümanları katlederek Haruniye şehrini işgal ettiğini yazmaktadır.¹⁰²

Bizans'ın saldırılarına cevap vermek amacıyla Seyfüddevle, 960 yılında 30.000 kişilik ordusuyla Hades üzerinden Anadolu'ya üçüncü bir serfe çıktı. Efsus ve Zamantı üzerinden Harşana'ya kadar ilerledi. Dönüş yolunda Bizans'ın bölgedeki komutanı Domestikos'un komutanlarından Maleinos'un ve diğer themaların başında bulunan komutanlar tuzağına düştü. Bazı kaynaklar Seyfüddevle'nin Harşana'dan dönüş yolunun Tarsus ve Misis üzerinden olduğunu yazsalar da, Honigmann bunun doğru olmadığını belirterek, onun yine Maraş ve Hades üzerinden Halep'e çekildiğini yazmaktadır. Seyfüddevle, Zamantı, Sarus, Efsus yolunu takim ederek Arapların darp olarak zikrettikleri geçitlere girmiştir. Ceyhan nehrini yanında mağaranın bulunduğu el-Kussuk'tan geçen Seyfüddevle, Hades'e 12 mil (27 km) uzaklıkta olan Ališar dağı kenarından Mahazatü'z-Alevî'yi (Aleviler Geçidi) geçerek ilerlemiştir. Bu bölgede yine Hades'e 15 mil uzaklıkta Rahvat Malik bulunmaktaydı. Seyfüddevle'nin geçtiği bu geçitler Hades'in kuzey batısında bulunmaktaydı. Seyfüddevle, bu geçitlerde Bizanslıların pususuna düşerek ağır kayıplar vererek yanında kalan 300 kişiyle geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu onun kesin mağlubiyetidir. Bundan sonra Hamdanî ve Bizans çatışmaları Çukurova'da ve Güneydoğu Anadolu'da devam eder. Fakat savaşlar Hamdanîlerin aleyhine sonuçlanır.¹⁰³

962'de Domestikos Nikephoros Phokas¹⁰⁴ İstanbul'da kendisi için yapılan muhteşem bir törenden sonra Anadolu'ya gönderilerek Seyfüddevle ile mücadele için görevlendirildi. Bizanslılar üç asırdan beri Maraş üzerinde

---

¹⁰¹ Ostrogorsky, 263.

¹⁰² el-Antakî, 91.

¹⁰³ Abu'l-Farac, I, 260; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, 84-85.

¹⁰⁴ Nikephoros Phokas: Anadolu'da Seyfüddevle'ye karşı kazandığı başarılarla şöhreti artan bu şahıs 963'da imparator II. Romanos'un ölümü üzerine, Kayseri'de ordu tarafından imparator ilan edilerek İstanbul'a geldi. Bunun zamanında tüm Sugûr bölgesi Bizanslıların eline geçti. 969'da bir suikasta kurban giden Nikephoros Phokas'ın yerine İonnes Çimiskes geçti. Bk. Urfalı Mateos ve Papaz Grigor Zeyli, (Türkçeye Çev.: H.D. Andreasyan, Notlar: E. Dulaurer, M. H. Yinanç), TTK Yay., Ankara, 1987, s. 10-11; Ostrogorsky, 265-272.

mücadele ettikleri Müslümanlara karşı üstünlük kurarak 962 (H.351) Maraş'ı işgal ettiler. Aynı yıl içinde Ayn-ı Zerbe, Haruniye, 963'te Dülük'ü ve 965'de Misis ve Tarsus bunu takip etti. Kısa süre içinde tüm Sugûr şehirleri Bizanslıların eline geçti. Bizans kuvvetleri 962'de Halep'i bile tehdit etmeye başlamışlardı. Bir ara Halep'i de alan Bizanslılar geri çekilmek zorunda kalırlar. Hamdânilerin zor durumda kalması üzerine Mısır'a hâkim olan Türk hanedanı İhşîdîler hükümdarı Şam valisi Zalim el-Ukailî kumandasında 10 bin kişilik bir birlik göndermişti. İhşîdîler, erzak yüklü bir de donanma göndererek Hamdânilere yardım etmek istedilerse de bu sırada Bizanslılar Çukurova bölgesinin büyük bir kısmını işgal etmişlerdi. Hamdanîler Devletinin yıkılmasından sonra Halep'te onların yerini alan Mirdasiler ile Suriye'nin büyük bir kısmını ele geçiren Fatımiler de Bizanslılar ile mücadeleye devam ettiler. Ancak Bizans karşısında Araplar başarılı olamadılar. Fatimî orduları bazı zamanlar Antakya'yı aşır Maraş'a kadar uzandıysa da yapılan fetihler kalıcı olmadı.¹⁰⁵ Bu yıllarda Horasan bölgesinde şiddetli kıtlık olduğu için onların bir kısmı Halep ve Sugur bölgesine dağılmışlardı. Bundan dolayı Tarsus ve Misis taraflarında şiddetli kıtlık ve arkasından da veba çıktı. Bu yüzden insanlar açlıktan cesetleri yediler.¹⁰⁶ Bu durum Maraş bölgesini de etkilemiş, açlık ve salgın hastalıktan bölgedeki Müslüman askerlerin ölümü Bizanslıların buraları işgal etmesine yardımcı olmuştur.

Bizans İmparatoru olan Nikofor, Sugûr ve Avasım bölgesinde kazandığı zaferlerden dolayı kendini öven, Müslümanları küçümseyen ve aşağılayan bir kaside yazarak ya da yazdırarak Abbasi halifesi Muti Lillah'a göndermiştir. İbn Kesir, bu kasideyi İbn Asakir tarihinden aldığı belirtmektedir. Bu kasidede İmparator, Müslümanlardan aldığı yerleri saymakta ve bütün İslâm beldelerini ele geçireceğini ifade etmektedir.¹⁰⁷

¹⁰⁵ el-Antakî, 97; İbnü'l-Esir, VIII, 459; İbnü'l-Adim, Zübte, I, 128,136; Abu'l-Farac, I, 261–262; Urfalı Mateos, 5; *Başkumandan Simbat Vekaynamesi*, (951–1334), (Çev.: Hrant D. Andreasyan), Türk Tarih Kurumu Tercüme Kısım, s. 2; İbnü'l-Verdî, I, 279–280; Ostrogorsky, 265; Işıltan, 539; René Grousset , *Başlangıçtan 1071'e Kadar Ermenilerin Tarihi*, (Çev.: Sosi Dolanoğlu) , Aras Yay., İstanbul 2005, s.479; Kopruman, “Abbasiler Zamanında Bizans Sugûr'unda Türklük Faaliyetleri”, 337; Demirci, 330–331.

¹⁰⁶ İbnü'l-Adim, Zübte, I, 136.

¹⁰⁷ Bu kaside ile ilgili bk.İbn Kesir, XI, 418–422.

Atlarımızı, gemlerini sakız gibi çiğner halde bıraktık

Onlar, Cezire'deki bütün sınırlara ve Kinnesrin'deki ordulara, Avasım'a ve Malatya'ya

Bizans imparatorunun Abbasi halifesine yazdığı bu kasideye uzun yıllar cevap veren olmamıştır. Daha sonraları Endülüslü bir fıkıhçı olan Ebu Muhammed b. Hazm yazdığı bir şiirle ona cevap vermiştir. Bu şiirde Müslümanların ilk devirlerden beri Bizanslılara karşı başarıları ve Endülüs'ün fethi anlatılmaktadır.¹⁰⁸

Abbasi halifeleri sugûr bölgesinin idaresini tamamen Hamdanîlere terk etmişlerdi. Böylece Sugûr bölgesinde İslâm hudutlarını Bizanslılara karşı korumaya çalışan Seyfûddeve Maraş ve Hades bölgesine özel bir önem vermiştir. Çünkü Hades geçitleri tutulduğu ve Maraş elde bulunduğu müddetçe Bizanslılar Suriye'nin kuzeyini yani İslâm topraklarını tehdit edemezlerdi. Bizans'ın elinde bulunan Maraş ve Hades şehirlerini ele geçiren Seyfûddeve b. Hamdan 954'de (H.343) her iki şehri de imar etmeye karar verdi. Buna mani olmaya çalışan Bizans orduları geri püskürtülür. Bizanslılar ile Hamdanîler arasında çatışmalar daha çok Maraş ve Hades üzerinde geçmiştir. 960'lı yıllara doğru güçlenen Bizans İmparatorluğu bütün Suriye, Filistin bilhassa da Kudüs'ü alma hayallerine kapılmıştı. Buralar ele geçirilirse ileriki hedef de Mısır'dı. Bu yüzden de Mısır'a hâkim olan İhşidiler, Bizanslılara karşı Hamdanîlere destek vermişlerdir. Bir İhşidi ordusunun Hamdanîlere destek amacıyla Antakya'ya doğru ilerlediğini haber alan Bizanslılar, Seyfûddeve üzerine yaptıkları bir seferden vazgeçmişlerdir.

Seyfûddeve Maraş'ı imar ve ikmalden sonra Halep'e döndü. Bizanslılar bunu bir fırsat bilerek Güneydoğu Anadolu bölgesine girerek birçok yeri ele geçirdiler. Maraş'ı da zorladılar. İki taraf arasında kanlı çatışmalar meydana geldi. Bir ara Bizans'ın eline geçen Maraş'ı kurtarmayı

Samsat'a, Gerger'e hücum etmeye alışkındırlar.

Denizlerde de sınırdaki yerleri fazlasıyla fethetmişlerdir.

Kızıl topraklı Hades'te askerlerim dolaştı

Caferi'den sonra Keysum'u bütün sınırlarıyla ele geçirdik, ...

Burada da Ayn-ı Zerbeyi zorla fethettik..

Seyfûddeve ile Nasır Lidinillah denen valileriniz oradan kaçıp yüz üstü süründüler.

Akıllıca Tarsus'a kadar meylettik. Oradaki acıyı, boğazlarının sonuna kadar tattırdık...

¹⁰⁸ Bu şiirle ilgili bk.Kesir, XI, 422-430.

Bütün Şam muntkasını amansız bir darbe ve en büyük bir güçle elinizden çekip almadık mı?

Mısır'ı Kayrevan diyarını, Endülüs'ü kafalarınıza vura vura zorla almadık mı?

Hükümdarınız, Harun Reşid'e; mağluplara özgü vergiyi ve borçlular gibi cizye vermedi mi?

başaran Seyfûddeve daha sonraki çatışmalarda başarısız oldu, Hades ve Maraş Bizanslıların eline geçti ve tahrip edildi. Seyfûddeve, Ocak- Şubat 967'de (H.Safer 356) vefat etti. Cenazesi Meyyafarikin'e (Silvan) götürülerek defnedildi.¹⁰⁹

7.Bizans İmparatorluğu Dönemi (962-1086)

962 yılında Maraş'ı işgal eden Bizanslılar 1086 yılında bölgenin Selçuklu Türkleri tarafından fethedilmesine kadar bu şehri ellerinde tutmayı başardılar. Bu dönemde Bizanslılar Maraş bölgesini Antakya'da oluşturdukları dükalığa bağladılar. Hamdanîlerin yıkılmasıyla onların yerini alan Halep'teki Mirdasoğulları zaman zaman Bizans'a karşı Sugûr bölgesine akınlar yaptıysa da bir başarı elde edemediler. Bu arada Mısır ve Suriye'yi ele geçiren Fatımiler de Bizans'ın elinde bulunan Antakya ve Suriye'nin kuzeylerine kadar seferler yaptılar. Bazı zaman Fatımi ordusunun Maraş ve Samsat'a kadar akınları olduysa da bunlar bölgeyi elde tutacak güçte değildi. Böyle bir Fatımi seferi halife el-Aziz zamanında Türk komutanlarından Muncutekin tarafından yapıldı. 992 Ağustos-Eylül aylarında Mısır ordusu Halep, Hıms ve Şeyzer'i fethederek Halep şehrini kuşatır. Bu arada Hamdani hükümdarı Seyfûddeve'nin oğlu Sadûddeve Şerif b. Seyfûddeve, ona hediyeler ve para vererek Bizanslılarla savaşmasını ister. Mısır ordusu Rumların üzerine yürür. Muncutekin'in yanında 35 bin askeri, Bizanslıların ise 70 bin askeri vardı. Cısr-i Cedid yanında yapılan savaşta Rumlar hezimete uğradı. Rumların büyük bir kısmı öldürüldü bir kısmı esir edildi. Bu zafer Mısır halifesine bildirilmişti. Bu yüzden Mısır'da halka sadakalar dağıtılmıştır. Bu arada Antakya'da kuşatılmıştı. Burada yapılan savaşta Rumlar mağlup edilerek 15 bin esir ve büyük bir ganimet ele geçirilmişti. Bu haberler posta güvercinleri vasıtasıyla Mısır'da bulunan Fatımi halifesine ulaştırılıyordu. Muncutekin Buka ve Bagras üzerinden Maraş'a kadar ilerledi. Maraş'tan bir güvercinle gönderilen haberde Muncutekin'in buraya ulaştığı haberi geldi. Buradan Mısır ordusu Halep'e geri dönmüştü.¹¹⁰ Simbat vakayinamesinde Fatımilerin 991-92'de Antakya taraflarına sefer yaparak Bizanslıları mağlup ettikleri yazılmaktadır. Müellif Fatımî

¹⁰⁹ İbnü'l-Esir, VIII, 499.

¹¹⁰ İbnü'l-Adim, Zübte, I, 170; Takiyeddin Ahmed el-Makrizî, *İttiâzu'l-Hunefa bi-Ahbari'l-Eimmetü'l-Fatımîyyünü'l-Hulefa*, C. I, (Neşr.: Cemaleddin eş-Şeyyal, Cumhuriyetü'l-Mısr'l-Arabiyye Vezaret'ül-Evkaf, Kahire, 1996, s. 275; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, 104; Honigmann, "Maraş", 314.

ordusunun Maraş'a kadar gelip gelmediği konusunda bir bilgi vermemektedir.¹¹¹

X. yüzyılın ortalarından XI yüzyılın sonlarına kadar Maraş bölgesinde yüz yıldan fazla süren Bizans İmparatorluğunun dönemi, daha çok doğudan tehcir edilen Ermenilerin bölgeye yerleştirilmesiyle geçmiştir. Bölgede bulunan Rum, Süryani ve Nasturî gibi unsurlar Ermenilerin gelmesinden hoşnut olmadılar. Bundan sonra bu topluluklar ile Ermeniler arasında devamlı sürtüşme ve çatışma olmuştur. Bu dönemde Maraş Antakya'ya bağlı olarak yönetilmiştir. Bizans imparatoru II.Basil zamanında 1019–1020 yıllarında doğudan tehcire tabi tutulan 50 binden fazla Ermeni'yi Orta Anadolu taraflarına sürgüne gönderilmiştir.¹¹² 1030-1031'de Bizans imparatoru Romanos büyük bir ordu toplayarak Halep yakınlarındaki Azez şehrine gelip karargâh kurdu. Ancak Arapların saldırısına uğrayan imparator ağır bir yenilgiye uğrayarak askerlerinin büyük bir kısmını kaybederek kendisi de ıssız bir yere sığınmıştır. Orada bulunan ve donmak üzere olan Bizans İmparatoru Maraş'a gelerek burada askerlerinin bir kısmını toplayarak İstanbul'a gitmiştir.¹¹³

Selçuklu Türkleri 1040'larda Doğu Anadolu bölgesine girdiler. Tuğrul Bey'in üvey kardeşi İbrahim Yinal 1048'de birleşik Bizans ve Gürcü ordusunu ağır bir yenilgiye uğratarak Malazgirt öncesi Anadolu'ya Türklerin girişini sağlamıştır. Kısa süre içinde Anadolu içlerine ilerleyen Türkleri durdurabilmek için, dul kalan kraliçe Eudoxia ile evlenerek tahta çıkan IV. Diogenes (1068-1071), imparatorluğu kurtaracak ümit kaynağı olmuştur. Bu sırada Afşin, Emîr Has İnal gibi Türk komutanları Anadolu'da fetihlerde bulunuyorlardı. Bizans İmparatoru IV.Diogenes 1069'da Anadolu içlerine bir sefer gerçekleştirdi. Sivas- Divriği üzerinden Göksun yoluyla Maraş'a inen imparator kısmî başarılar elde etmişti. Ancak daha sonra Malazgirt'te Alpaslan'a ağır bir şekilde yenilerek tahtını da kaybetti.

1060'lı yıllarda bu bölgenin Türklerin eline geçmesiyle, Ermeniler Çukurova ve Maraş taraflarına çekildiler. Malazgirt savaşında Bizans'ın yenilmesi üzerine, doğu orduları komutanı Ermeni asıllı Fileretos (Philaretos) Çukurova'dan Urfa'ya kadar uzanan yerleri içine alan feodal bir Ermeni beyliği oluşturdu. Kendisine bağlı Ermeni komutanların her birini bölgedeki şehirlere tayin eden Fileretos kendisi de Maraş'ı idare ediyordu. Bizans'ın da tabiiyetinden çıkan bu asi komutan Büyük Selçuklu sultanı

---

¹¹¹ Simbat, 16.

¹¹² Simbat, 19.

¹¹³ Urfalı Mateos, 52; Abu'l-Farac, I, 288; Simbat, 22.

Melikşah'a tabi oldu. Maraş'ta onun yönetimi altına girmişti.¹¹⁴ 1086'da Süleymanşah'a tabi Emir Buldacı adlı Türk komutanı yukarı Ceyhan bölgesi denen Göksun, Afşin ve Elbistan'ı fethetti. Bir süre sonra da Maraş'ta fethedilerek bölge Türklerin eline geçmiş oldu.¹¹⁵

8.Seyfüddevle'nin Maraş ve Hades'te Kültür ve İmar Faaliyetleri:

Hamdâni Emirleri bilim ve kültüre büyük önem verirlerdi. Bu yüzden onların zamanında Musul'dan başlayarak Halep'e, Maraş'a kadar olan pek çok şehirde âlim, şair, edip ve sanatkârlar toplanmıştı. Ünlü felsefeci, düşünür, astronomi bilginini, muallim ve aynı zamanda musiki ustası Farabî, Seyfüddevle'nin özel meclislerinde bulunup müzik aletleri çalıp şarkı okumuştur. Arapların büyük şiir ustası el-Mütenebbi Seyfüddevle'nin özel şairiydi. Yine bir idareci olmasının yanında amcasının oğlu Ebu'l-Firas da büyük şairlerden biri kabul edilmekteydi. Bu dönemin yaşayan dikkate şayan diğer ünlü bir kişisiyse mutasavvıf Hallac-ı Mansur'du. Kendileri de birer şair olan Hamdâni Emirleri bu insanlarla oturup kalkmışlardır. Bu saydıklarımız meşhur şahsiyetlerden başka Hamdâniler ülkesinde pek çok bilgin ve şair yaşamıştır.¹¹⁶

Bizans İmparatorluğunun elinden alınan ve harap bir halde bulunan Maraş ve Hades üzerindeki hâkimiyetini pekiştirmek amacıyla Seyfüddevle harap halde bulunan bu iki şehri imar etmeye karar verdi. Bilhassa bulunduğu arazi sebebiyle yaşamaya ve savunmaya pek elverişli olmayan Maraş'ı başka bir yere nakletmeye karar verdi. Bu amaçla eski şehrin doğusunda Kara Maraş denilen bu günkü Namık Kemal semtinin olduğu yer seçildi. Buraya hükümet binaları, evler inşa edilerek bir de iç kale yaptırıldı. Ayrıca şehrin etrafını da bir dış surla çevirtti. Seyfüddevle Maraş'ın inşasına büyük önem vermiş, bizzat amcasının oğlu aynı zamanda bir şair ve idareci olan Ebu'l-Firas'ı (Ebu'l-Aşair)¹¹⁷ görevlendirdi. Şehrin tamamlanmasından sonra ahali buraya nakledildi.¹¹⁸

¹¹⁴ Urfalı Mateos, 150-151,156; Süryani Mikhail, *Vekayiname*, (1042–1193, 1195–1229) Türk Tarih Kurumu Tercüme Kısım, s. 30–32; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, 142.

¹¹⁵ Urfalı Mateos, 164.

¹¹⁶ Işıltan, 339; Karaaslan, 447.

¹¹⁷ *Ebu'l-Firas el-Haris b. Said . Hamdan: Seyfüddevle b. Hamdan'ın amcasının oğlu olan bu şahıs, onunla birlikte İhşidilere karşı savaşmış, Bizans'a karşı yapılan muharebelerde görev almıştır. Dülük, Merziban ve Maraş şehirlerinin yeniden yapılması ve inşasında görev almıştır. Seyfüddevle'yi öven şiirleri de*

---

olan bu şahsın güzel bir divanının yanında Menbiç şehrinde valilikte yaptığı görülmektedir. 962 Kasım ayında Bizanslılara esir düşen Ebu'l-Firas, daha sonra Bizanslılar ile yapılan karşılıklı esir değişimi sırasında 965-66'da kurtarıldı. Bk. İbnü'l-Esir, VIII, s. 469, 494; İbnü'l-Adim, VI, 2527-2532; Ebi'l-Fida, I, 442; İbnü'l-Verdi, I, 280, 282; İbn Kesir, XI, 443.

¹¹⁸ 1916'da Maraş'ta Maarif Müdürlüğü yapan Besim Atalay bu şehrin harabelerini gördüğünü, cami, hamam ve kale kalıntılarının yakın zamanlara kadar bulunduğunun söylendiğini ifade etmektedir. Buranın şimdiki Maraş'a çeyrek saat uzaklıkta ve yerleşmeye uygun olduğunu belirtmektedir. Atalay, zamanında bu şehir harabelerinin sökülerek şehrin güneydoğusunda bulunan Şeyh Adil Mezarlığında kabir taşı yerine dikildiğini ifade etmektedir. Bk. Besim Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, Matbaai- Amire İstanbul 1339. Günümüzde tamamen yerleşim alanı haline gelen ve binaların altında kalan bu harabelerin olduğu mıntikanın Hamdaniler öncesi de meskûn olduğu anlaşılmaktadır. Kara Maraş'ta çıkan arkeolojik kalıntıların Hititler, Selekoslar ve Romalılar zamanına kadar gittiği görülmektedir. Bilhassa bu bölgeden Helenistik kültüre (İskender ve sonrası devir) ait mozaik, lahit ve heykeller bulunmaktadır. 1114'teki deprem sonrası Maraş'ın Karamaraş denilen mevkiden şimdiki yerine taşındığını tahmin ediyoruz. Ancak Maraş şehrinin bu günkü yerine Dulkadiroğlu Halil Bey veya Alâüddeve Bey tarafından taşındığı ileri sürülmektedir. Tarihi kayıtlara dayanmadan halk ağzında anlatılan rivayetlere göre Ahır dağından gelen bir sel, Seyfütdevle'nin kurduğu Maraş'ı çamur deryası altında bırakarak yok etmiştir. Bunun üzerine Dulkadir Bey'i Alâüddeve, Maraş'ı bugünkü yerine nakledip yeniden imar etmiştir. Ancak bunun doğru olmadığı anlaşılıyor. Çünkü H. 606 Zilkade (M.Nisan 1210) tarihli Şekerli Camii'nde bulunan bir kitabede şehrin şimdiki olduğu yerde Selçuklular zamanında var olduğu tespit edilmektedir. Alâüddeve Bey'in vakfiyesinden dedesi Nasıreddin Mehmet Bey'in (1399-1442) zamanında Çınarlı Cami yakında bir medrese yaptırdığı kayıtlıdır. Maraş Ulu camii'nin Alâüddeve Bey'in babası Süleyman Bey(1442-1454) tarafından 1450'li yıllarda yapıldığı düşünülürse, Alâüddeve öncesi Maraş şimdiki yerindeydi. Maraş'ın ilk yerleşim alanının ise Erkenez Çayı kenarında Elmalar Köyü civarında Himli Höyük'te olduğu da iddialar arasındadır. Bu günkü Maraş Kalesinin yapısına bakıldığında da Hititler zamanına kadar gitmektedir. Arapların fethettiği Maraş'ta bu günkü yerinde olan şehirdir. Son Emevi halifesi II. Mervan'ın tamir ettirdiği kale ve surlar da şimdiki Maraş'tır. Himli Höyük harabelerinin bulunduğu yerdeki şehir kalıntılarının bir Asur Ticari kolonisi olabileceği gibi Hititler öncesi Maraş'ın burada olabileceği düşünülebilir. Sonuç olarak İlk Maraş, Erkenez kenarında Hilmi Höyükte kurulmuş olabilir. Daha sonra Asyrluların saldırıları ile Geç Hititler Maraş'ı şimdiki yerinde kurmuşlardır. Ancak İslâm-Bizans çatışmaları sebebiyle Maraş harap olunca Seydütdevle şehri, Namık Kemal Mahallesi tarafına taşımıştır. 1114 depremi ile yerle bir olan Karamaraş tarafındaki şehri muhtemelen Haçlılar ya da Selçuklular şimdiki

Hamdâniler zamanında Seyfûddeve'nin özel şairi, Arapların en büyük kaside ve hiciv ustalarından biri olan el-Mütenebbî¹¹⁹ Maraş ve Hades'te bulunmuştur. Bu şair, Seyfûddeve'nin Maraş'ı fetih ve imar etmesinden dolayı 45 beyitlik bir kaside yazmıştı. Bu kasidenin tamamı Abdurrahman Özdemir'in çevirisi ile kitabın sonuna ek olarak konulmuştur.¹²⁰ Bu kasidede iki beyitte Maraş ismi geçmektedir. Onlar da aşağıya alınmıştır.

---

yerine yeniden taşımışlardır. Dulkadirîler zamanında ise Maraş gelişerek şimdiki olduğu alanlara yayılmıştır. Maraş'ın birkaç kez yer değiştirdiğine dair görüşler, arkeolojik ve bilimsel verilere dayanmadığı müddetçe varsayımlardan ibaret kalacağı aşikardır. Bu konuda bk. Besim Darkot, "Maraş" *İA*, MEB Yay, Eskişehir, 1997, s.321; Mehmet Özkarcı, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Kahramanmaraş*, C.I, TTK Yay., Ankara 2007, s. 272; Selman Canpolat, *Etiler Zamanında Maraş*, İş Matması, Maraş, 1945, s. 5.

¹¹⁹ *el-Mütenebbî*: Arap dili ve edebiyatının en belirgin şahsiyetlerinden biri olan şairin asıl adı Ahmed olup Kûfe'nin Kinde mahallesinde 915-916'da (H.303) doğmuştur. İyi bir eğitim ve öğretimden geçen, Şiilik düşüncesini benimseyen el-Mütenebbî daha çocukluğunda birçok diyarı dolaşmış, devrinin âlim ve şairleri ile görüşerek onlardan feyiz almıştır. Paraya düşkünlüğü ile bilinen şairin el-Mütenebbî (yalancı peygamber) adıyla anılması iki sebebe dayandırılmıştır. Birincisi Semave çölünde peygamberlik iddiasında bulunmuş, etrafına pek çok Arap kabilesi birikmiş, bunun üzerine İhşidilerin Hıms emiri Lü'lü tarafından hapsedilmiştir. İddialarından vazgeçmesi üzerine serbest bırakılmıştır. İkinci görüşe göre kendisinin şiir vahyedilenlerden ilki olduğunu iddia etmiş ve bundan dolayı bu isimle anılmaya başlanmıştır. 941-942'de Seyfûddeve'nin hizmetine girerek onunla birlikte Anadolu seferlerine iştirak etmiştir. Bu sırada Maraş'la ilgili şiirini söylemiştir. 957-958'de (H. 346) Seyfûddeve'nin yanından ayrılan el-Mütenebbî, Mısır'a giderek Muhammed b. Tuğuç'un kölesi olan ve Mısır'ı idare eden Ebu'l-Misk Kâfur'un hizmetine girmiştir. Sayda valiliğini istediği Kâfur'a bir kaside yazmıştır. Ancak bu makamı elde edemeyince, 961- 962'de ona sert bir hiciv yazarak Mısır'ı terk etmiştir. Buradan Büveyhiler emirinin yanına giden el-Mütenebbî, memleketi Kufe'ye dönerken 965'te(H354) bir gurup bedevinin saldırısına uğrayarak oğlu ve uşağı ile birlikte öldürülmüştür. Bk. Ebi'l-Fidâ, I, 443-444; İbnü'l-Verdî, I, 281; İbn Kesir, XI, 436- 441; Abdurrahman Özdemir, "el-Mütenebbî'nin Şiirinde Maraş" *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 14, Sakarya, 2006, s.160-166.

¹²⁰ Bk. Abdurrahman Özdemir, "El-Mütenebbî'nin Şiirinde Maraş" *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.14, 2006, s.168-173.

“Uzağı yakın eden bir hızla tuttu geldi Maraş’a
Üzerine bir vardın; ürkü, geçti hemen kaçışa,
....
Hayret edişine insanların şaşırması aslında
Yuh onlara! Diyorlar:”Nasıl etti Maraş’ı inşa?”

SELÇUKLULAR DÖNEMİNDE MARAŞ

Selim KAYA*

Maraş ve çevresinin Malazgirt zaferinden hemen sonra mı yoksa daha geç bir tarihte mi Selçuklu hâkimiyetine girdiği hususu kesin olarak bilinmemektedir. Bu konuda kaynaklarda açık bilgi bulunmamakta, birçok araştırmada Maraş'ın ilk defa Buldacı Bey tarafından feth edildiği ifade edilmektedir.

İslâm kaynaklarından *Câmiü't-Tevârih*'in¹ Selçuklular bölümünde Malazgirt zaferi sonrası Alparslan'ın beylerine Bizans ülkesinin içlerine doğru yürümelerini, orada feth edecekleri yerlerin kendilerine, oğul ve torunlarına ait olacağı ve istedikleri gibi tasarrufta bulunabileceklerini bildirdiği bunun üzerine beylerin Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde fetih harekâtında buldukları ve bazı yerleri ele geçirdikleri zikredilirken Çavuldur Bey'in Maraş ve Sarız'ı feth ettiği kaydedilmiştir. Hatta bu beylerin feth ettikleri yerlere sağlamca yerleştikleri ve hâkimiyet kurdukları, ancak zaman içinde aralarında anlaşmazlıklar çıktığı ve sonrasında Süleymanşah'ın Anadolu'da fetih hârekâtını tamamlamak ve beyler arasındaki anlaşmazlıkları gidermekle görevlendirildiği belirtilmiştir.

Mükrimin Halil Yinanç,² *Câmiü't-Tevârih*'te geçen bu bilgilerin *Mecmau't-Tevârih-i Baysunguri*'de ve *Lâri Tarihi*'nde de aynen zikredildiğini belirtmekte ve Reşidüddin'in eserinin olaylara zaman ve mekân olarak çok uzak olduğunu, bir kaynağa dayanmadığını ve bu bilgilerin Anadolu'nun fethine muasır Rum, Ermeni ve Süryani kaynaklarında bulunmadığını belirterek bu bilgi "şâyân-ı nazardır"

---

* Yrd. Doç. Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

¹ Reşidüddin Fazlullah-ı Hemedânî, *Câmiü't-Tevârih*, (neşr. Behmen Kerimi), Tahran 1338, I, 49; *Zikr-i Tarih-i Al-i Selçuk*, (terc. Ahmed Ateş), Ankara 1960, s. 33, 39.

² Mükrimin Halil Yinanç, *Maraş Emîrleri*, (haz. Selim Kaya), *Müslümanlar Tarafından Fethinden XIII.yy. Sonuna Kadar Maraş Beyleri*, K.Maraş 2004, s. 32-33.

demektedir. Osman Turan³ da bu iktâların o dönemden intikal eden bir vesikaya değil, şifâhî rivâyetlere dayandığını belirtmektedir. Biz her iki hocamızı da rahmetle anıyor ancak bu konuda onlar gibi düşünmüyoruz. *Câmiü't-Tevârih* modern anlamda ilk dünya tarihi, yazarı Reşîdüddin de çeşitli kavim ve milletlerin tarihini ilk defa tarafsız bir görüşle kaleme alan tarihçidir.⁴ Ayrıca *Câmiü't-Tevârih*'in mühim bir kısmı eski kaynakların bir araya getirilmesinden oluşmuştur ve aslında eserin Selçuklular bölümü Zahirüddin Nişâbüri'nin Sultan Arslanşah devrinde (1161-1177) yazdığı Selçuklu tarihinden⁵ başka bir şey değildir. Dolayısıyla *Câmiü't-Tevârih* olaylara zaman ve mekan olarak uzak olsa da verdiği bilgiler doğru olarak kabul edilebilir. Ayrıca rivayetlerin şifâhî olması doğru olmadığı ve doğru olamayacağı anlamına gelmez. Sultan Alparslan'ın Malazgirt zaferi sonrası Çavuldur Bey'in de arasında yer aldığı bazı beylerini Anadolu'yu fethetmekle görevlendirmiş olması ihtimalden uzak değildir. Bu beylerin hepsinin isimlerinin kaynaklarda tek tek eksizlik olarak zikredildiğini söylemek de mümkün değildir. Maraş ve çevresinde o tarihlerde daha çok Ermeni Philaretos Brachamios'in adı öne çıkmıştır. Çavuldur Bey, Maraş ve Sarız'ı fethettikten kısa bir süre sonra buradan ayrılmış olsa gerekir ki bölgedeki siyasî olaylarda Philaretos'un adı zikredilmiştir. Rahmetli hocamız Faruk Sümer⁶ Çavuldur Bey'in *Dânişmendnâme*'de de geçen Çavuldur Çaka olduğunu ve onun Sivas'a gidip orada Dânişmend Gazi ve diğer bazı beylerle görüştüğünü belirtmektedir. Sümer'in verdiği bu bilgi de bizim Çavuldur Bey'in Maraş'ı fethettikten sonra fazla kalmayıp şehirden ayrıldığı yönündeki fikrimizi destekler mahiyettedir. Bütün bunlardan sonra diyebiliriz ki, Maraş ilk defa Çavuldur Bey tarafından 1071 sonu 1072 başlarında feth edilmiş ancak bizce malum olmayan bir sebeple onun Maraş'tan ayrılmasından sonra da şehir Ermenilerin hâkimiyetine geçmiştir.

Maraş'ın da içinde bulunduğu bölge o dönemde siyasî karışıklıklar içinde idi. Malazgirt zaferinden sonra Türklerin Anadolu'yu fethetmeye başlaması sırasında yaşanan kargaşadan diğer birçok şehir gibi Maraş ve çevresi de büyük ölçüde etkilenmişti. Hıristiyan unsurların bölgeyi terk etmeye başlamaları ile birlikte Maraş ve çevresinde Ermeni nüfus artmıştı. Yaklaşık

---

³ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Yayıncılık, İstanbul 1971, s. 88, 112.

⁴ Ramazan Şeşen, "Câmiü't-Tevârih", *DİA.*, c. VII, s. 132.

⁵ Zahirüddin Nişâbüri, *Selçuknâme*, Tahran 1332, s. 25

⁶ Faruk Sümer, "Çavuldur", *DİA.*, c. VIII, s. 235-236.

yarım asır önce Bizans İmparatoru II.Basileios (976-1025) Doğu Anadolu'ya yaptığı seferden sonra bu bölgede yaşayan ve Rumlarla aralarında mezhep kavgaları olan Ermeniler'i 1021 sonu 1022 başlarında tehcir ederek Maraş ve çevresindeki şehirlerde zorunlu iskâna tâbi tutmuş ve böylece şehre çok sayıda Ermeni yerleşmişti. Sonraki yıllarda da Bizans'ın Türklere karşı güçlü bir direniş hattı oluşturmak amacıyla Ermenileri Doğu Anadolu'dan Anadolu'nun iç ve güney kesimlerine doğru zorunlu göçe tabi tutması Maraş ve çevresindeki Ermeni nüfusunu daha da arttırmıştı. Ortodoksluğu benimsemiş olan Bizanslıların Gregoryan Ermenilere kendi mezheplerini dayatma ile kabul ettirme maksatlı dinî baskı yapmaları ise iki millet arasındaki düşmanlığı arttırmış, Ermeniler de Bizans Devleti'nin dinî politikasına tepki olarak ve Bizans'a karşı direnişe geçerek, Anadolu'nun Türklere karşı savunulmasında Bizanslılara yardımcı olmamış hatta Türklerin bölgeyi fethini kolaylaştırıcı yardımlarda bulunmuşlardı. Malazgirt bozgunu ile Bizans'ın Doğu Anadolu'da hâkimiyetini kaybetmesi sonrası Ermeniler, Anadolu'da oluşan uygun ortamdan da istifade ederek ve Fırat bölgesinde kesafet kazanarak bazı küçük prenslikler de kurmuşlardı.

Bizanslılar tarafından Türklere karşı Malatya-Antakya hattının müdafaasına memur edilen Ermeni asıllı Bizans ordu komutanı Philaretos Brachamios, Maraş'taki Ermenileri ve Malazgirt Savaşı'ndan sağ kurtulan Bizans askerlerini etrafına toplayarak Maraş ve Elbistan bölgesini zapt etmişti. Bizans'ın Antakya valisi İsaak'ı mağlup ettikten sonra da 1077'de Urfa'yı Bizans valisi Leon'un elinden almış, Malatya'daki Ermeni Prensi Gabriel'e de kendisine tabiiyeti kabul ettirmişti. Daha sonra da Fırat boylarında ortaya çıkan Vasak Pahlavunî'yi 1079'da öldürdükten sonra Antakya'ya girmiş ve orada bulunan Rumları katletmişti. Bu suretle gittikçe kuvvetlenen ve hâkimiyet sahasını genişleten Philaretos, Maraş, Elbistan, Malatya, Urfa, Antakya ve Tarsus şehirlerini içine alan oldukça geniş bir alanda 1079 yılında Ermeni prensliği kurmuştu.⁷

Philaretos, böylesi faaliyetler içinde iken her nedense onun istila ve yağmalarından bahsetmeyen Ermeni müellifi Mateos,⁸ 1079 yılı ve sonrasında Anadolu'da bulunan birçok Hıristiyan beldesinin Türkler tarafından feth edildiğini, bu tarihte Maraş ve çevresinin hatta Tarsus'a kadar

---

⁷ Turan, 68-69; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, TTK Yayını, Ankara 1993, s. 102.

⁸ Urfalı Mateos, *Vekâyinâme*, (terc. Hrant D.Andreasyan), *Urfalı Mateos Vekâyinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, TTK Yayını, Ankara 2000, s. 155-156; Krş. Turan, 40.

uzayan bölgenin karışıklıklar içinde olduğunu, buraların diğer yerlerden gelen insanlarla dolduğunu, bu yerlerin bütün havalisinde insanların rahat yüzü görmediklerini, çünkü “zalim Türkler”in bütün memleketlere yayılmış olması sebebiyle hiçbir bölgede sulh ve asayişin kalmamış olduğunu ve Hristiyanların kılıç ve esaret altına düştüklerini belirtmektedir.

Bölgedeki siyasî gelişmelerden kendisine menfaat sağlamakta çok mahir olan Philaretos, prensliğini kurduktan sonra Bizans’a bağlılığını reddetti. Bizans’daki iç karışıklıklar Philaretos’un hâkim olduğu bölgede dilediği gibi davranmasına imkân sağladı.⁹ Philaretos, siyasî ikbal için zaman zaman kendi ırkdaşlarına bile zulüm etmekten çekinmedi. Mateos,¹⁰ 1083 sonu 1084 başlarında Philaretos’un Urfa Ermenilerini taciz ettiğini, Prens Arçuk’u işkencelerle öldürttüğünü, diğer Ermenileri de Maraş şehrine götürdüğünü, hatta Philaretos’un, İşkhan ile kardeşi Todorik’in gözlerini çıkarttığını, Maraş’a gönderilmiş olan Ermenilerin diğer ileri gelenlerini de zincirle bağlı oldukları halde hapiste sakladığını kaydetmektedir.

Süleymanşah’ın Antakya’yı feth ettiği ve Ahmed Gazi’nin Malatya’yı kuşattığı sıralarda, Anadolu’yu fetih politikasına uygun olarak Buldacı Bey de 1085’te yukarı Ceyhan bölgesini, Elbistan, Keysun ve Raban şehirlerini fethetti. Bölge şehirlerinden sadece Maraş, Philaretos’un elinde kaldı. Bu arada Elbistan’daki Ermeni Patriği (Katoligos) Teodoros da, Buldacı Bey’in hâkimiyeti altına girdi. Philaretos, Patrik Teodoros’u Maraş’a kendi yanına çağırdı, fakat Teodoros bu davete icabet edemeyip Buldacı Bey’i tercih etmek durumunda kalınca, Philaretos Maraş’ta yeni bir kataligosluk kurup, Başpiskopos Hovannes’i bu mevkie getirmek istedi ancak o kabul etmeyince Papaz Boğos’u Kataligosluk makamına tayin etti. Fakat Maraş’ta Philaretos tarafından oluşturulan bu kataligosluk devam ettirilemedi. Aynı yıl içinde (1085) Buldacı Bey, Maraş’ı da feth etti.¹¹ Böylece Maraş’a Türkler yeniden hâkim oldu.

Maraş’ın Türkler tarafından fethi üzerine elindeki diğer yerleri de kaybetme korkusuna kapılan Philaretos, Urfa’ya gitti. Urfa’nın fethi üzerine

---

⁹ Claude Cahen, *Osmanlılar’dan Önce Anadolu’da Türkler*, (trc. Yıldız Moran), İstanbul 1994, s. 89-90; Turan, 68-69.

¹⁰ Mateos, 161.

¹¹ Mateos, 150, 164-165, 168; Süryani Mikhail, *Vekâyinâme*, (nşr. J.B.Chabot), *Cronique de Michel le Syrien*, Paris 1924, II, 173; Krş. Turan, *Türkiye*, 69-71; Yinanç, 92; Mehmet Ersan, *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu’da Ermeniler*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1995, s. 141; Tufan Gündüz, “Kahramanmaraş”, *DİA.*, XXIV, 193.

de Sultan Melikşah'ın yanına giderek Müslüman oldu. Melikşah tarafından Maraş ve çevresi kendisine verildi (1087). Philaretos'un yerine geçen Barsama (1090) kısa bir müddet şehri idare edebildi. Emîr Bozan, Maraşlıların Barsama'ya karşı isyanı sayesinde şehri kolayca fethetti.¹²

Işın Demirkent,¹³ I.Kılıçarslan'ın (1093-1107) İznik'te "sultan" olduğu 1093 yılı başlarında, Elbistan ve Maraş bölgesinde Buldacı Bey tarafından kurulmuş olan Türk beyliğinin var olduğunu kaydetmektedir. Bu durum da bize Buldacı Bey'in kendisi ya da görevlendirdiği kumandanlar tarafından Elbistan ve Maraş çevresinde Selçuklu hâkimiyeti sağlandıktan sonra şehrin uzun bir süre Türklerin idaresinde kaldığını göstermektedir.

Maraş, 1097 yılında Haçlı istilasına uğradı. Birinci Haçlı Seferi¹⁴ ile Anadolu'ya giren Haçlılar, Kayseri'yi geçerek Göksun'a geldiler. Haçlı ordusu Göksun'da üç gün kaldı. Yerli halk Haçlılar'a karşı dostça davrandı. Haçlılar yürüyüşlerinin bundan sonraki zorlu dağlık kısmı için Göksun'da bol bol yiyecek maddesi almak imkânı buldular. Göksun'dan Maraş'a doğru uzanan yol Haçlı ordusunun önüne çıkan yolların belki de en çetini idi. Ekim ayı içine girilmişti ve Sonbahar yağmurları da başlamıştı. Antitorosları kesen yol çok kötü durumda idi. Derin uçurumların yanından geçen çamurlu patika yolda atlar birbiri ardından uçuruma düşüyorlar, birbirine bağlı yük hayvanlarından müteşekkil diziler olduğu gibi uçurumların derinliklerine gömülüyordu. Hiç kimse ata binmeye cesaret edemiyordu. Teçhizatlarının ağırlığı altında ezilen şövalyeler silahlarını daha az hafif olanlarla değiştiriyor, fakat bu da kâfi gelmiyor ve çoğu zaman da bitap düşerek bunları fırlatıp atıyorlardı. Dağlar Haçlılara Türklerin verdirdiği kayıplardan çok daha fazlasını verdirmekte idi. Araziyi iyi tanıyan yerli Hristiyan kılavuzların bulunmasına rağmen Göksun'dan Maraş'a giden yolda zaman zaman bazı yanlışlar da oldu ve Haçlı ordusu bu sebeple de ayrıca bir

---

¹² Gündüz, XXIV, 193.

¹³ Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I.Kılıç Arslan*, TTK Yay., Ankara 1996, s. 15.

¹⁴ Birinci Haçlı Seferi bütün Haçlı hareketlerinin en önemlisi ve hedefine yegane ulaşanıdır. Birinci Haçlı Seferi sonrasında; Mart 1098'de Urfa Haçlı Kontluğu; Haziran 1098'de Antakya Prinkepsliği; Temmuz 1099'da Kudüs Haçlı Krallığı kurulmuştur. Ancak haçlılar bölgeye geldiklerinde Ermeniler her zaman yardımcı olmuşlar, Haçlı reisleri ile işbirliği içine girerek Türklere karşı mücadele etmişlerdir. Haçlıların geldiği tarihlerde bölgede Ermeniler hâkimdir ve bazı küçük prenslikler oluşturmuşlardır.

sıkıntı çekti. Haçlı ordusu nihayet 15 Ekim 1097 tarihinde Maraş ovasına vardı.¹⁵

Maraş'ta kendilerine dostça davranan Ermeni halkı ile karşılaşan Haçlılar, şehirde birkaç gün kaldılar. Maraş hâkimi, bir zamanlar Bizans devlet memuru olan Thatul¹⁶ adında bir Ermeni reisi idi. Haçlılar tarafından Thatul'un yöneticilik yetkileri tasdik edildi. Haçlı reislerinden Bohemund da Maraş'ta ana Haçlı ordusuna katıldı.¹⁷ Antakya'ya doğru yola çıkmak üzere olan büyük Haçlı ordusu Maraş'ta iken Haçlı reislerinden Baudouin orduyu terk etti. Baudouin, Ermeni reisleri ile iyi bir iletişim kurmuştu ve Ermeniler aracılığı ile Maraş'ın doğusunda Raban ve Keysun hâkimi olan kardeşi Kogh (Goğ) Vasil (Basil)¹⁸ ile bilgi alışverişinde bulunuyordu.¹⁹

Birinci Haçlı Seferi'ne iştirak eden ordular savaşçı sayısı bakımından Ortaçağlarda o zamana kadar savaşa sürülen kuvvetlerin en kalabalığına sahiptiler. Bu kuvvetin uzun süren yolculuk sırasında çekilen mahrumiyetler sebebiyle ayrıca hem Bizans, hem de Türk kuvvetleriyle

---

¹⁵ Krş. R.Grousset, *Histoire des croisades et du royaume franc de Jerusalem*, Paris 1934, I, 48; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu*, TKK Yay., Ankara 1990, I, 6; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (terc. Fikret Işıltan), TTK Yayını, Ankara 1989, I, 148, n. 26.

¹⁶ Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos'un Haçlı ordusuna refakette vazifelendirdiği Tatikios'un da muvafakatıyla Maraş'taki valilik makamında bırakılmış olduğu Haçlı müelliflerince bildirilen ve ismi Thatul şeklinde yazılmış olan Ermeni valinin, Urfa Haçlı Kontluğu'nun kurucusu ve ilk hâkimi olan Baudouin de Boulogne'nin kayınpederi Taphnuz'un ile aynı şahıs olduğu hem Honigmann, hem de Runciman tarafından iddia edilmektedir. Geniş bilgi için bkz. Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu*, I, 59.

¹⁷ Runciman, I, 147-148.

¹⁸ Mateos ve Müverrih Vardan'a göre Kogh (Goğ) Vasil, I.Ruben zamanında Maraş ve civârının yöneticisi idi. Düşmanlarına ansızın yaptığı baskınlar ve yağma hareketleri sebebiyle Ermenice "hırsız" anlamına gelen Kogh (Goğ) ismiyle tesmiye olunmuş idi. Goğ Vasil, 1100 sonları 1101 başlarında muhtar bir prenslik kurmuştu ve Maraş bölgesi içinde, Behisni civarında bulunan Keysun şehrinde oturmakta idi. Vasil bu küçük prensliğini 1082'den 1112 tarihine kadar idare etmiş ve Haçlı şefleri ve özellikle de Tancred ile her zaman iyi ilişkilerde bulunmuştur. Mateos, s. 221 n.22; Müverrih Vardan, *Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)*, (Türkçe terc. Hrant D.Andreasyan), *Tarih Semineri Dergisi*, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Yay., 1-2, İstanbul 1937, s. 189.

¹⁹ Mateos, 221 n.22; Runciman, I, 155.

yaptıkları kanlı savaşlar sonunda Maraş'ta sayıca belki de yarıya indiğini kabul etmekte sakinca olmasa gerektir.²⁰

Haçlılar, Maraş'ta Katolik Kilisesi ve Latin Piskoposluğu kurduktan sonra şehirden ayrıldı ve Antakya'ya doğru yürüyüşlerine devam ettiler.²¹ Birinci Haçlı Seferi'nin ürünü olarak Urfa'da (10 Mart 1098) ve Antakya'da (3 Haziran 1098) birer Haçlı devleti kuruldu.

Maraş, 1099'da Bizans İmparatoru I.Aleksios Komnenos (1081-1118) tarafından ele geçirildi. Ancak Thatul şehrin yöneticiliği görevinden alınmadı. Haçlılar birkaç yıl önce kendi istekleriyle teslim ettikleri Maraş'ın bu defa Bizanslıların kontrol ve denetiminde olmasını kabullenemedi. Bu durumu ifade eden Mateos²² Haçlı reislerinin Maraş'ı ilk yıllarda I.Aleksios'a verdilerse de sonra sözlerinden döndüklerini, Antakya Prinkepsi Bohemund'un hemşirezadesi olan Richard de Principat ile birlikte Maraş şehri üzerine yürüdüklerini, Thatul'dan Maraş'ı talep edip ona karşı hücumlarda bulduklarını, Thatul'un çok sayıda zadedânla beraber Maraş'ı savunduğunu ancak Maraş ovasında karargah kurmuş olan Bohemond'un bütün bölgeyi kendisine tâbi kıldığını kaydetmektedir.

Antakya Prinkepsi Bohemond Malatya'yı işgal etmek için kuzeye doğru ilerlerken Maraş ovasında Dânişmend Gazi tarafından mağlup ve esir edilince Maraş 1100 yılında yeniden Türklerin eline geçti. Dânişmend Gazi'nin ölümünden sonra yerine geçen oğlu Gümüştekin Gazi, Bizans ve özellikle Haçlılar ile yapılan savaşlarda I.Kılıçarslan'ın müttefiki olarak önemli bir rol oynadı. Her iki hükümdar diğer Türk beyleri ile beraber, 1101 yılında Anadolu'ya giren Haçlı ordularına karşı başarı ile savaştilar. Bu olaylardan bir yıl sonra Gümüştekin Gazi'nin, Sultan I.Kılıçarslan'ın da ele geçirmek istediği Malatya'yı Eylül 1102 tarihinde fethetmesi ve yaklaşık üç yıldır elinde esir olarak tuttuğu Antakya Prinkepsi Bohemund'u fidye karşılığı serbest bırakması (1103), bölgede yeni güçlü bir Haçlı ittifakının oluşmasından endişe duyan I.Kılıçarslan tarafından hoş karşılanmadı. Bu nedenle I.Kılıçarslan, Gümüştekin Gazi'nin üzerine yürüdü ve Maraş yakınlarında onu mağlup etti²³ ve Maraş'ı Türkiye Selçuklu Devleti'ne

²⁰ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu*, I, 12.

²¹ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (trc. Fikret Işıltan) TTK Yayını, Ankara 1995, s. 336; Demirkent, *Sultan I.Kılıç Arslan*, 32.

²² Mateos, 204; Krş: *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford 1991, II, 845.

²³ Turan, 106-107, 145; Abdülkerim Özeydın, "Dânişmendliler", 470; Muharrem Kesik, *Sultan I.Mesud Devri Türkiye Selçukluları Tarihi (1116-1155)*, TTK Yayını, Ankara 2003, s. 35 vd.; Demirkent, 52.

bağladı. Daha sonra da Haçlılardan zulüm gören Elbistan Ermenilerinin daveti üzerine 1103 yılında Elbistan'ı da Haçlılar'dan teslim aldı. Sonra burada Haçlılar'a karşı şehirdeki Bizanslılar'a destek olacak bir kuvvet bırakarak şark seferine gitti.²⁴

Müverrih Vardan'ın²⁵ bildirdiğine göre I.Aleksios Komnenos, Bohemund'dan Kilikya şehirlerini kendisine iade etmesini istemiş sonra da bu şehirleri zorla geri almak üzere kumandanı Butumites'i göndermişti. Butumites 1103 yazında Çukurova'ya girmekle beraber pek kısa bir zamanda göreceği vazifenin gücünü aştığını fark etti. Aynı zamanda da Haçlıların, imparatorun namına Thatul'un hüküm sürmekte olduğu Maraş'a doğru genişlemek istediklerini haber aldı. Bunun üzerine süratle Maraş'a giderek muhtemelen Thatul'u uyardı ve Maraş'ı kurtarmış oldu. Fakat bundan sonra İstanbul'a geri çağrıldı. Ertesi yıl 1104 sonlarında Bohemund ve Joscelin Maraş'a sefer düzenlediler. Thatul, karşı koyabilecek veya her hangi bir şey yapacak durumda değildi. Bizans ordusu çok uzaklarda, Dânişmendliler de Haçlılarla anlaşma halinde idi. Thatul, kendisine İstanbul'a dönmek müsaadesini veren Joscelin'e Maraş'ı teslim ederken, Bohemund da Maraş'ın kuzeyinde bulunan Elbistan şehrini işgal etti.²⁶ Bu tarihten sonra Maraş şehri Bizanslılar'ın hâkimiyetinden çıktı, Haçlıların idaresine geçti. Haçlılar ile Türkler arasında devamlı el değiştiren şehir, I.Kılıçarslan tarafından 1105 yılında tekrar Türk hâkimiyetine alındıktan sonra Elbistan, Vezir Ziyaeddin Muhammed'e iktâ olarak verildi.²⁷

I.Kılıçarslan'ın ölümünden (1107) sonra Türklerin idaresindeki bazı bölgelerde olduğu gibi Ceyhan bölgesinde de bazı yerler kaybedildi ve Maraş yeniden Haçlılar'ın eline geçti. Çukurova'nın dağlık bölgelerinde Toroslarda yaşayan Ermeniler Kilikya Ermeni Prenslığının temelini atmaya çalıştılar.²⁸ Maraş'ta bir Latin Senyörlüğü kuruldu. Maraş, bazen Antakya Haçlı Prinkepsliği'ne bazen de Urfa Haçlı Kontluğu'na tâbi oldu.

Ermeni müelliflerin kaydına göre 1114 yılında Maraş'ta büyük bir deprem oldu. Bu depremde şehir tamamen yıkıldı. Urfalı Mateos²⁹ bu deprem ile Maraş bölgesindeki şehirlerin harap olduğunu belirttikten sonra şehirlerden "Maraş'ın akıbeti o kadar feci olmuştur ki, takriben 40 bin insan

---

²⁴ Turan, 106, 145.

²⁵ Vardan, 189.

²⁶ Runciman, II, 32-33

²⁷ Demirkent, *Sultan I.Kılıç Arslan*, 54.

²⁸ Turan, 148.

²⁹ Mateos, 256.

öldü, telef oldu. Bu, çok nüfuslu bir şehirdi ve bu felaketten hiç kimse kurtulamamıştı” der. Müverrih Vardan³⁰ bu depremin 19 Mayıs günü olduğunu, dağlardan ve yıkılan taşlardan korkunç sesler geldiğini belirttikten sonra “yeryüzü öyle bir sarsıldı ki, dünyanın sonu zannolundu, birçok şehir yıkıldı ve 40 bin insan yok oldu” diyerek Mateos’u tasdik eder. Süryanî tarihçi İbnü’l-İbrî,³¹ de 1114 yılı olaylarını zikrederken bu tarihte Maraş ve Raban’ın Khogh Vasil’in karısının idaresinde olduğunu belirtmekte ancak bu depremin 1115 yılında Araplar’ın 6. ayının (C.Ahir) 29.cu gününde, son derece şiddetli olduğunu, bu deprem ile bütün Maraş şehrinin yeraltına gömüldüğünü ve bütün şehrin halk için bir mezar olduğunu kaydetmektedir. Araştırmacı Runciman³² Haçlı kaynaklarında bu depremin 1114 Kasım’ında vuku bulduğunu ve bu müthiş depremin Antakya bölgesiyle Misis’ten Maraş ve Urfa’ya kadar Haçlı arazisini tahrip ettiğini ifade etmiştir.

Maraş, Antakya Haçlı Prinkepsliği’nin hâkimiyetinde iken Mateos’un³³ bildirdiğine göre 1116 tarihinde, Antakya kontu Raymond de Poitiers, Ermeni prensi Leon’u kıskanıp topraklarını ve hâkimiyetini elinden almak için bir plan yaptı. Ancak Raymond, bu planını savaş ile tatbik etmeye cesaret edemeyip Keysun ve Maraş kontu Baudoin ile anlaştı. Baudoin, Leon ile birlikte Raymond’un yanına gitti. Raymond, kendisine misafir gelen Leon’u bir kaleye hapsedti. Leon iki ay hapiste kaldıktan sonra Raymond’a Misis ve Adana şehirlerinden başka ayrıca fidye vermesi ve oğlunu rehin bırakması karşılığında serbest bırakıldı. Ancak Leon serbest kaldıktan sonra Raymond’a terk etmiş olduğu şehirleri tekrar geri aldı, komşu Latin prenslerini de ağır yenilgilere uğrattı.

Joscelin de Courtenay’ın Urfa kontluğuna tayini (1119) sonrasında Maraş, Antakya Prinkepsliği’nin tâbiyetinden çıkıp Urfa Haçlı Kontluğu’nun hâkimiyetine girdi.³⁴ Maraş, Urfa Haçlı kontluğunun hâkimiyetinde iken Türkler şehre akınlardan geri kalmadı. Türkler her fırsatta Maraş’a akınlar düzenledi. Emîr Balak adlı bir Türk komutanı 1124 sonları 1125 başlarında Haçlılara karşı savaştı. Bu savaşta Türk ordusunun bir kolu, Maraş kontunu ve Joscelin’in komutasındaki askerleri çember içine

---

³⁰ Vardan, 193.

³¹ İbnü’l-İbrî Ebü’l-Ferec, *Abu’l-Farac Tarihi*, (Türkçe trc. Ö.Rıza Doğrul), Ankara 1950, II, 353-354.

³² Runciman, II, 107.

³³ Mateos, 259, n. 102.

³⁴ Runciman, II, 126 n. 19.

aldıysa da kesin bir muvaffakiyet sağlanamadı.³⁵ Şehirde Haçlı yönetimi devam etti. 1133 yılına gelindiğinde Maraş, hala Urfa Kontluğuna tâbi idi.³⁶ 1135 yılında Leon, Maraş Senyörü Baudouin'e karşı savaş açtı ve Maraş'ı almak istediysede buna muvaffak olamadı ancak Maraş'a bağlı olan Servendikar Kalesini işgal etti.³⁷

Maraş şehrine 1136 tarihinde Dânişmendliler hâkim oldu. Mateos'un³⁸ bildirdiğine göre Dânişmendli Emîr Gazi'nin oğlu Melik II.Muhammed, Haçlılarla Ermeniler arasındaki çatışmalardan faydalanarak 1136 yılı Sonbaharında büyük bir ordunun başında olduğu halde, Elbistan ve Ceyhan bölgesini ele geçirdikten sonra Maraş'ı zapt etti. Buradan Keysun'a doğru yürüyüp bağbozumu mevsiminde köylerle manastırları tahrip ettikten sonra Keysun'u kuşattı ama şehri teslim alamadı. Afşin kumandasında bulunan bir kısım Türkler de Lazkiye'ye kadar ilerleyip döndüler. Maraş ve Keysun hâkimi ve Urfa kontluğunun başlıca vassalı olan Baudouin, hem Afşin'e hem de Dânişmendli Emîri II.Muhammed b. Gazi'ye karşı ülkesini savunabilecek durumda değildi.³⁹ Baudouin bu sıkışık durumda Bizans İmparatoru II.Ioannes Komnenos'u (1118-1143) yardıma çağırdı. Bu durumdan haberdar olan ve II.Komnenos'un büyük bir ordu ile hareketini öğrenen II.Muhammed Keysun'u bırakarak çekildi.⁴⁰ Bizans İmparatorunun yardımı ile Maraş Haçlıların elinde kaldı.

Süryani Mikhail'in⁴¹ kaydına göre Sultan I.Mesud, 1138 yılında Keysun ve Maraş bölgesine girerek buraları yağmaladı. Çukurova'ya kadar gelen İmparator II.Ioannes Komnenos da önce Maraş bölgesine girdi ve buradan güneye dönerek mutad olmayan yoldan Müslüman arazisine dahil oldu. Bizans imparatoruna bu seferinde Urfa Kontu II.Joscelin rehberlik etmekteydi. II.Komnenos, ordusunun bir kısmını I.Mesud'un üzerine gönderdi ise de o, imparatorun bölgeye geri dönüşünden önce buradan ayrılmıştı. Maraş'a gelmiş olan II.Komnenos kışı burada geçirdikten sonra İstanbul'a geri döndü. I.Mesud, imparatorun dönüşü sonrası Maraş bölgesine

---

³⁵ Mateos, 277.

³⁶ Bu hususta krş. Grousset, I, 400, II, 52; Runciman, II, 200 vd.; Der Nersessian, *The Kingdom of Cilician Armenia, A History of the Crusades*, II, 636; Demirkent, *Urfa*, II, 112, n. 474.

³⁷ Runciman, II, 164; Demirkent, *Urfa*, II, 112.

³⁸ Mateos, 287; Krş: Turan, 174.

³⁹ Runciman, II, 165; Demirkent, *Urfa*, II, 112.

⁴⁰ *Abu'l-Farac Tarihi*, I, 374; Mateos, 287, 289; Krş. Turan, 174.

⁴¹ *Vekâyinâme*, III, 8, 246; Demirkent, *Urfa*, II, 121.

girerek bazı köyleri yakıp yıktı ve halkını esir aldı.⁴² Ancak Maraş Haçlılarının elinde kaldı.

Azimi⁴³ ve İbnü'l-Esîr'in⁴⁴ kaydettiklerine göre 1141 yılı Mayıs sonlarında Dânişmendli Emîri II.Muhammed b. Gazi, Haçlılar'a ait olan Maraş bölgesine bir akın düzenledi. Maraş topraklarına girip bir kale feth etti ve Haçlıların kendine ait olan memleketlerde yaptıklarına karşılık olmak üzere halkını esir aldı. Ancak Dânişmendlilerin Anadolu'daki nüfuzuna son veren I.Mesud 1144 yılında Elbistan'ı feth etti ve büyük oğlu Kılıçarslan'ı Elbistan Meliki tayin etti. Kılıçarslan babasının bu bölgedeki seferlerine iştirak ederek, Haçlılar elinde kalan Maraş ve Göksun'a akınlara başladı.⁴⁵

Mateos⁴⁶ tarafından 1147 yılında olarak yanlış kaydedilen gerçekte 1146 yılı Ekim ayı sonlarında Kont II.Joscelin, askerlerini toplayıp Maraş senyörü olan Baudouin de Marès ile beraber Urfa'nın yakınına geldi ve geceleyin ihanet yolu ile şehre kolayca girdi. Ancak beş gün sonra Müslümanlar şehre yeniden sahip oldu.

Sultan I.Mesud 1147-1148 yılları arasında Anadolu'dan geçmeye çalışan İkinci Haçlı Seferi ordularına ağır darbeler indirdi. Bizans ile barış halinde bulunan I.Mesud, Haçlılar'ın Dimaşk önünde uğradığı mağlubiyetten de Maraş'a taarruz hususunda faydalandı. Antakya Haçlı Prinkepsi Raymond'un kendisine karşı savaşmaya hazırlandığını öğrenince Nureddin Mahmud Zengi'ye elçiler göndererek ondan, Haçlılar üzerine taarruz yapmasını istedi. Haziran 1149'da Nureddin'in birlikleri Haçlıları kuşattı. Raymond umumi bir taarruzla kuşatma çemberini kırmak istedi ise de başarılı olmadı. Raymond'un ordusu ağır bir yenilgiye uğradı. Maraş Senyörü Renaud ve Haşhaşi Reisi Ali b. Vefa maktuller arasında idi. Urfa Haçlı Kontu Joscelin, Raymond'u kurtarmak için hiçbir girişimde bulunmadığı gibi mevcut durumdan istifade etmek ümidiyle Maraş'a saldırdı. Şehre girdiyse de I.Mesud'un da şehre yaklaştığı haberi üzerine istiladan vazgeçti, bir miktar muhafız kuvvet bırakarak çekildi. Şehir halkı hayatlarına dokunulmaması şartıyla Selçuklulara teslim oldu. I.Mesud, Joscelin'i Tell-Başir yakınlarına kadar kovaladı. Fakat Haçlı takviye

---

⁴² Kesik, 59; Turan, 175.

⁴³ Azimi, *Vekâyinâme*, (nşr. Ali Sevim), *Azimî Tarihi, Selçuklularla İlgili Bölümler (430-538=1038/39-1143/44)*, TTK Yay., Ankara 1988, s. 55, 64. Krş: Turan, 175.

⁴⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, (trc. Abdülkerim Özaydın), *İslam Tarihi, İbnü'l-Esir el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, İstanbul 1985, XI, 79; Krş. Turan, 175.

⁴⁵ Turan, 197.

⁴⁶ Mateos, 299; Krş. Demirkent, *Urfa*, II, 153.

kuvvetlerinin yaklaştığı haberi geldiği gibi, Nureddin de ne de olsa kendisinin himayesinde olan Joscelin'in ülkesini Selçuklular'a kaptırmasını istemiyordu. Bundan dolayı I.Mesud geri çekilmeyi uygun buldu.⁴⁷

Sultan I.Mesud, Bizans ile barış halinde olunulması, Haçlıların Dımaşk önünde hezimete uğraması ve Antakya Prinkepsi Raymond'un da öldürülmüş olmasından faydalanarak 1149'da Artuklular ve Zengiler ile birlikte Kuzey Suriye'deki Haçlılar üzerine sefere çıktı. Bu seferde I.Mesud'un yanında oğlu ve veliahdı Kılıçarslan da bulunmakta idi. I.Mesud emrindeki kuvvetlerle 1149 yılında Maraş'a geldi ve şehri 11 Eylül günü çok kısa süren bir kuşatmadan sonra Haçlıların elinden teslim aldı.⁴⁸ Süryani Mikhail⁴⁹, Elbistan Meliki Kılıçarslan'ın Joscelin ile ittifak yaptıktan sonra babası Sultan I.Mesud'u buraya çağırarak birlikte Maraş'ı ele geçirdiklerini kaydederken İbnü'l-İbrî⁵⁰ Maraş üzerine yapılan bu seferin Sultan I.Mesud'un oğlu Kılıçarslan tarafından gerçekleştirildiğini kaydeder. Abdulhaluk Çay,⁵¹ Maraş'ın Kılıçarslan tarafından Selçuklu Devleti'ne dahil edildiğini söyler. Ancak kaynakların ifadelerinden Maraş'ı baba oğulun birlikte feht ettikleri, I.Mesud'un "sultan", Kılıçarslan'ın da "melik" sıfatıyla savaşa katıldığı ve şehre birlikte girdikleri anlaşılmaktadır.

Sultan I.Mesud, Maraş'ı feth ettiğinde Maraş senyörü Joscelin idi. I.Mesud, Maraş'ı kuşattığı vakit piskoposa ve diğer Haçlı ruhanilerine kendilerini salimen Antakya'ya göndereceğine dair söz vermişti. Bu sebeple şehirde bulunan Haçlılar'ın ve din adamlarının Antakya'ya gitmelerine izin verdi.⁵² Ermeni ve Süryani kaynakları⁵³ Sultan I.Mesud'un Antakya'ya gitmelerine müsaade ettiği Haçlılar'ın peşinden Türkleri gönderip öldürttüğünü söyleyerek ağır bir ithamda bulunurlar. Maraş'ı kaybetmiş olmanın acısıyla söylenmiş olan kin ve nefret içeren bu itham elbette doğru değildir. Belki Maraş'ı feth ettikten sonra I.Mesud askerlerinin şehri yağmalamasına göz yummuş olabilir. Maraş'ın zaptı sonrası şehir talan edildiği sırada, Süryani kilisesinin hazinesi Selçuklu askerleri tarafından

---

⁴⁷ Runciman, II, 272-274.

⁴⁸ Mateos 301; İbn Şeddâd, *el-Alaku'l-hatire fi Zikri Ümerâi 'ş-Şam ve'l-Cezire*, (nşr. Y.Zekeriya Abbare), Dımaşk 1978, I/2, 170. Krş. Cahen, 111; Turan, 187; Honigmann, "Maraş", İA., VII, 314.

⁴⁹ Süryani Mikhail, III, 10, s. 290

⁵⁰ *Abu'l-Farac*, II, 386

⁵¹ Abdulhaluk Çay, *II.Kılıç Arslan*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara 1987, s. 43, 47.

⁵² Kesik, 108; Turan, 187.

⁵³ Mateos, 301; *Abu'l-Farac*, II, 386; Süryani Mikhail, II, 155; Krş. Ersan, 144.

tahrip ve yağma edilmiş olabilir. Ama I.Mesud, hayatlarına güvence verdiği, içlerinde din adamlarının da bulunduğu Haçlıları hile ile öldürmüş olamaz. I.Mesud böyle bir davranışta bulunacak karakterde bir insan olmadığı gibi onun Hristiyan din adamlarına ve farklı dine mensup olanlara karşı hoşgörüsü tarihçe malumdur.

Maraş'ın fethi sonrası aldığı esirlerle beraber geri dönen Sultan I.Mesud ertesi yıl (1150) tekrar sefere çıktı, Keysun istikametinde ilerledi. İbnü'l-İbrî⁵⁴ ve Mateos⁵⁵ 22 Mayıs sonrası gerçekleştirilen bu seferi naklederken Keysun halkının bir kısmının Türklerin büyük kuvvetini görünce dağınık halde kaçtıklarını, sonra Piskopos Mar İoannes'i Sultan I.Mesud'un yanına gönderdiklerini ve şehirde bulunan Haçlıların sağ salim Ayntab'a gidebilmeleri hususunda anlaştıklarını, bu antlaşma tatbik edildikten sonra da halkın şehri sultana teslim ettiklerini kaydederler. Kaynakların ifadelerinden I.Mesud'un hiçbir zorlama olmaksızın Keysun, Behisni, Raban ve Merzuban'ı ele geçirdiği ve kendisine tabi kıldığı anlaşılmaktadır. I.Mesud Maraş bölgesini gelecekte Selçuklu sultanı olacak olan oğlu Kılıçarslan'a verdi. Bu tarihten sonra Maraş üzerinde Musul Atabegi Nureddin Mahmud Zengi ve Kılıçarslan arasında zaman zaman çekişme yaşandı. Maraş, Haçlıların yardımıyla Kilikya'da bir prenslik kuran Ermenilerin de sık sık saldırılarına maruz kaldı.

XII.yy.ın ilk yarısı boyunca, Kilikya'ya sahip olan Bizans, Ermeniler'in en önemli düşmanı idi. Ancak Bizans'ın bölgedeki önemini kaybetmesinden sonra Kilikya Ermenilerinin Selçuklular ve Haçlı Kontlukları ile ilişkileri yoğunluk kazandı ve XIII.yy.ın ikinci yarısından itibaren de Moğol ve Memlûklüler'le ilişkileri devam etti.⁵⁶

Kilikya Ermeni hâkimi II.Thoros'un kardeşi Stefan, bir bahane ile 1156'da Maraş'a geldi. Ancak şehre geceleyin girerek Ermenilerin evlerinde gizlendi. Maraş'taki bu durumdan haberdar olan II.Kılıçarslan babasının daha önce zaptetmiş olduğu Keysun'a gelmeğe mecbur oldu. Türklerin geldiği haberini alan Stefan ve adamları fena halde korktu, savaşmaktan kaçınarak şehri yağmaladı, yakıp yıktı ve halka zulüm ettikten sonra yanlarına bir miktar esir alarak şehri terk etti.⁵⁷ İbnü'l-İbrî⁵⁸ ve Mateos'un⁵⁹

⁵⁴ İbnü'l-İbrî, *Abu'l-Farac Tarihi*, Krş: Turan, 187-188, 197.

⁵⁵ Mateos, 304, n. 35, Krş: Turan, 187-188, 197.

⁵⁶ Nersessian, 45, Ersan, 22-23.

⁵⁷ Ersan, 144; Turan, 'a göre (199, n.6) bu ifade Ermenilerin Hristiyanlara zulmü bu halkın Ermeni değil ve herhalde Süryani olduğunu gösterir.

⁵⁸ *Abu'l-Farac Tarihi*, II, 395

bildirdiğine göre Ermeniler tarafından esir edilenler arasında bulunan Mar Dionysius adlı bir rahip, mel'un Ermeniler tarafından yakalanmış, fakat bunların ellerinden kurtularak Kalasyur manastırına yaya olarak gitmişti. Bu zat Maraş'ın tahribine dair üç yazı yazmıştır. Ancak bu yazılar günümüze kadar gelmemiştir.

Ermenilerin zulüm ve katliamlarından haberdar olan Türkiye Selçuklu Sultanı II.Kılıçarslan hemen hareket edip Maraş'a geldi. Hiçbir güçlkle karşılaşmadan şehre girdi. Şehirde kalmış olan Hristiyanlara iyi muamele etti, kaçtıktan sonra geri dönen Ermeniler'in evlerini, bağlarını ve tarlalarını kendilerine verdi.⁶⁰ Maraş ve civarında asayiş sağladıktan sonra, 1157 yılında Ermeni Prensi II.Thoros'un akınlarına karşı Bizans İmparatoru'nun da teşvikiyle Kilikya'ya girerek Anazarba önlerine kadar ilerleyen II.Kılıçarslan'ın 1180 yılına kadar Kilikya Ermenilerine karşı başka bir seferi bilinmemektedir.⁶¹

II.Kılıçarslan, Elbistan ve Maraş çevresinde hakimiyetini kuvvetlendirdiği ve Dânişmend oğullarını tazyike başladığı dönemde Nureddin Mahmud b. Zengî de Banyas'ı almış ve burasını son derece tahkim etmişti. Bölgede bu gelişmeler olduğu 1165 yılında Kilikya Ermeni Prensi II.Thoros Maraş'a saldırdı ve şehri yağmaladıktan sonra 400 Türkü esir aldı. Daha sonra da Atabeg Nureddin'e haber göndererek yanında esir olarak bulunan Hristiyan şeflerini kendisine satmasını istedi. Aksi halde elinde bulunan esir Türkleri yakacağını bildiren II.Thoros, Nureddin'in sözü edilen esirleri 100 bin dinara satmasıyla isteğini elde etmiş oldu.⁶²

II.Kılıçarslan, Hısn-ı Keyfâ hâkimi Kara Arslan b. Davud'un (1144-1167) ülkesine tecavüz etmiş, bunun üzerine Kara Arslan mektup yazarak Nureddin Mahmud b. Zengî'ye onu şikayette bulunmuştu ve Selçuklu sultanına karşı mukavemette bulunamayacağını bildirmişti. Bu şikayet üzerine gayrete gelen Nureddin, II.Kılıçarslan'a elçi gönderdi ve bazı isteklerde bulundu. II.Kılıçarslan, Kayseri'de kalarak yaz boyu Nureddin'in elçilerini oyaladı ve nihayet red cevabı verdi. Bu durum üzerine toplanan müttefikler ordusu 1172'de Sivas'tan Kayseri'ye doğru ilerlediği zaman Atabeg Nureddin de harekete geçerek II.Kılıçarslan'ın ülkesi üzerine yürümeye karar verdi. 3 Temmuz 1173'de Maraş kalesini muhasara etti. Bir gün süren kuşatma sonrası kaledekilere eman vererek şehri teslim aldı.

---

⁵⁹ Mateos, 31

⁶⁰ *Abu'l-Farac*, II, 395; Mateos, 315; Krş. Ersan, 144.

⁶¹ Ersan, 34; Turan, "Kılıçarslan II", İA., 689

⁶² *Abu'l-Farac*, II, 402.

Nureddin Maraş kalesine vali tayin edip yıkık kısımlarını tamir ettirdikten sonra Behisni'ye geldi.⁶³ Nureddin Maraş bölgesinde şehirler elde etmekte iken Selçuklular ile müttefikler arasında yapılan savaşta Selçuklu ordusu galip geldi ve müttefikler dağıldı.

Melikliği zamanında Elbistan'da idarecilik yapan II.Kılıçarslan sultan olduktan sonra da Maraş bölgesiyle yakından ilgilenmekteydi. Muhtemelen o, Maraş'a ayrı bir statü vermenin daha doğru olacağını düşünmekte idi. O, Maraş bölgesine gelip yerleşen Türkmenler arasında birliği ve düzeni sağlamak, Kilikya bölgesindeki Ermenilerin yapacağı saldırıları önlemek, Antakya Haçlılarının saldırılarını etkisiz hale getirmek, Suriye'deki Eyyubilerin Maraş bölgesi başta olmak üzere Selçuklu topraklarına taarruzlarını durdurmak ve bir direniş noktası oluşturmak amacıyla Maraş'ta bir uç beyliği kurmaya karar verdi. Bu sebeple komutanlarından Emîr Hüsameddin Hasan'ı Maraş beyi olarak atadı.⁶⁴

Maraş'ta kurulan bu Selçuklu uç beyliğinin kesin olarak hangi tarihte kurulduğu bilinmemektedir. İlyas Gökhan⁶⁵ beyliğin Miryakefalon Savaşı sonrası kurulmuş olabileceğini tahmin etmektedir. Ancak bu tarih çok erkendir. Biz, Maraş'ta beyliğin 1184 öncesi bir tarihte kurulmuş olabileceği kanaatinde değiliz. Eğer Miryakefalon Savaşı sonrası kurulmuş olsaydı II.Kılıçarslan'ın ülkesini oğulları arasında paylaştırırken Maraş'ı oğullarından birisinin idaresine vermesi ihtimali çok yüksek idi. Muhtemelen 1184 sonrası siyasi gelişmeleri içinde böyle bir uygulamaya gerek duyulmuştu. Bizim kanaatimiz odur ki Maraş'ta uç beyliği 1184 sonrası bir tarihte kuruldu ve bu beylik, şehir 1259 yılında Ermenilerin eline geçinceye kadar devam etti. Hüsameddin Hasan, sonra oğlu İbrahim, sonra da torunu Nusretüddin zamanında Maraş çok iyi idare ve imar edildi.

Sultan II.Kılıçarslan, 1184 yılında ülkesini eski Türk ananesine göre oğulları arasında paylaştırdığında Elbistan'ı Melik Mugiseddin Tuğrulşah'a verdi. Ancak II.Kılıçarslan'ın ölümü sonrasında meydana gelen siyasî bölünme ve kardeşler arası saltanat mücadeleleri Türkiye Selçuklu

---

⁶³ Ramazan Şeşen, "İmâd al-Dîn al-Kâtib al-İsfahânî'nin Eserlerindeki Anadolu Tarihiyle İlgili Bahisler", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III, Ankara 1971, s.; Krş. Turan, 204.

⁶⁴ İlyas Gökhan, 'Selçuklular Zamanında Maraş Emiri Nusreddin Hasan Bey', *I.Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyet Kongresi Bildirileri*, Konya 2001, I, 338-339.

⁶⁵ İlyas Gökhan, "XIII. Yüzyılda Maraş", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Temmuz 2005, S. 13, s. 193.

Devleti'ni sarstı. Bu dönemde ortaya çıkan karışıklıklardan istifade eden Kilikya Ermeni hâkimi II.Leon, bölgede Selçuklular aleyhine genişleme siyaseti başlatmış ve faaliyetlerini arttırmıştı. Türklerin idaresindeki bölgelere saldırılarda bulunmuş hatta Selçuklu meliklerini taciz ederek onların elinden bazı kaleleri almış ve memleketlerini tahrip etmişti.⁶⁶

Türkiye Selçuklu Devleti'nde 1192'de yaşanan saltanat değişimi sonrasında Gıyaseddin Keyhüsrev sultan oldu. Ancak saltanatı 1196'da ağabeyi Süleymanşah'a bırakmak zorunda kaldı. I.Keyhüsrev oğulları İzzeddin Keykavus ve Alâeddin Keykubad ile birlikte Elbistan'a ağabeyi Melik Mugiseddin Tuğrulşah'ın yanına gitti. Birkaç gün Elbistan'da kalan I.Keyhüsrev, Elbistan Meliki olan ağabeyinin kendisine yardım edemeyeceğini anlayınca Elbistan'dan Malatya'ya geçti.⁶⁷ Mugiseddin Tuğrulşah II.Süleymanşah'a tâbi Elbistan Meliki olarak görevine devam etti.

Kilikya Ermeni hâkimi II.Leon, Selçuklu Sultanı II.Süleymanşah'ın gerek saltanat mücadeleleri ve dahilî sorunlar ile gerekse Bizans Devleti ile uğraşmasını fırsat bilerek ve Selçukluların içinde bulunduğu durumdan istifade ederek topraklarını genişletmek için Toros dağlarından hareketle Selçuklu ülkesine saldırdı ve bazı yerleri de ele geçirdi. II.Süleymanşah bu Ermeni yayılmasını önlemek ve fırsat düşkünü II.Leon'u cezalandırıp işgal ettiği Selçuklu topraklarını geri almak üzere 1199 yılında Kilikya'ya bir sefer düzenledi. II.Leon ile rekabet halinde olan Tarsus'un kuzeyindeki Namrun bölgesi Ermenilerinin hâkimi Oşin ile birlikte II.Leon'a bağlı Ermenileri Selçuklu topraklarından attığı gibi Torosların güneyine çekilmeye mecbur bıraktı. II.Leon, II.Süleymanşah'a tâbiyeti kabul etti.⁶⁸

II.Süleymanşah'ın ölümünden sonra III.Kılıçarslan döneminde de harac ve bâc göndermeye⁶⁹ devam eden Kilikya Ermeni Kralı II.Leon, Türkiye Selçuklu Devleti'nde ard arda meydana gelen taht değişikliklerinden kaynaklanan otorite boşluğundan istifade etmek düşüncesiyle Selçuklu sınır şehirlerine saldırılarda bulundu. II.Leon 1205 yılında Göksun'a hücum ederek çevresindeki beldelerle birlikte ele geçirdi, Türklerden oluşan halkı

---

⁶⁶ Selim Kaya, *I.Gıyaseddin Keyhüsrev ve II.Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, TTK Yayını, Ankara 2006, s. 18, 69-70.

⁶⁷ Kaya, 99-101.

⁶⁸ Simbat, *Vekâyiname*, (Türkçe trc. Hrant D.Andreasyan), TTK Basılmamış Tercüme Eserler, nr. 68, s. 76; Süryani Mikhail, III, 413. Krş: Ersan, 41; Kaya, 70-71.

⁶⁹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü 'l-Âlâ'iyye fi Umûri 'l-Âlâ'iyye (Selçuk-name)*, (Türkçe trc. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1996, I, 96.

esir ettiği gibi mallarını da yağmaladı. Ertesi yıl Ocak 1206'da Maraş'a kadar gelen ve bir çok beldeyi elde eden II.Leon bölgede yağma ve tahribatta bulunmaya devam etti.⁷⁰ Hatta Halep hudutlarına kadar ilerledi ve o bölgede de saldırılarda bulundu. Halep Eyyubi hükümdarı el-Melikü'z-Zâhir, Ermenilere karşı yaptığı mücadelede başarılı olamadı. Kilikya Ermenileri tarafından Türk İslâm yurtlarına yapılan bu saldırılar Anadolu'dan Suriye'ye geçen ticaret yolunun emniyetini de ortadan kaldırdı, bölgede asayişin bozulmasına sebep oldu. İslâm kaynaklarından İbnü'l-Adîm⁷¹ ve Ermeni kaynaklarından Simbat'ın⁷² bildirdiklerine göre saldırılarına devam eden II.Leon 1207 sonları 1208 başlarında Elbistan'ı da kuşattı fakat burasını elde edemedi.

I.Gıyaseddin Keyhüsrev ikinci saltanatı döneminde takip ettiği siyasî faaliyetlerinde ticarî gelişmeleri de göz önünde bulundurduğu için ülkesinin iktisadî kalkınmasını yavaşlatan bu olaylar ve Ermenilerin saldırılarının artarak devam etmesi üzerine bir sefer düzenlemeyi düşünüyordu. II.Leon'un Elbistan'ı kuşatması üzerine bu düşüncesini vakit geçirmeksizin uygulamaya karar verdi. II.Leon'u cezalandırmak gayesiyle dedesi ve babası tarafından Selçuklu Devleti'ne dahil edilmiş olan Maraş'a gitti.⁷³ Maraş sonraki yıllarda İbn Şeddâd'ın⁷⁴ bildirdiğine göre Atabeg Nureddin Mahmud'un ve sonra da Eyyübîler'in hâkimiyetine girmişti. Selçuklular ile Eyyübîler arasında birkaç defa el değiştirmiş, en son II.Leon tarafından işgal edilmişti. 1208 yılı sonları 1209 yılı başlarında Maraş'ı kolayca ele geçiren ve tekrar Selçuklu ülkesine dâhil eden I.Keyhüsrev şehrin valiliğine Nusretüddin Hasan b. İbrahim'i tayin etti. II.Kılıçarslan'ın emîrlerinden olan ve onun tarafından daha önce de Maraş'a bey olarak atanan Nusretüddin Hasan'ın dedesi ile Maraş'ta zaten Selçuklular'a tâbi bir beylik oluşmuştu.⁷⁵

I.Keyhüsrev, Maraş'ı feth ettikten sonra Halep'teki Eyyubi hükümdarı el-Melikü'z-Zâhir'e bir elçi göndererek yapacağı Ermeni seferi için asker göndermesini istedi. Melikü'z-Zâhir, komutanlarından Seyfeddin b. Alameddin b. Candar ve İzzeddin Aybek'i I.Keyhüsrev'e yardıma gönderdi. Selçuklu-Eyyubi ordusu Ermenilerin elinde bulunan Petrus

⁷⁰ Bkz.: Simbat, 74. Krş: Ersan, 43 vd.; Kaya, 133

⁷¹ İbnü'l-Adîm, III, 159; Krş: Kaya, 134.

⁷² Simbat, 76; Krş: Kaya, 134.

⁷³ Kaya, 134.

⁷⁴ *el-Alakatu'l-hatîra*, I/2, 171; Krş: Kaya, 134.

⁷⁵ Turan, 286; Kaya, 134.

Kalesini ele geçirdi. Yaklaşık yarım asır önce II.Kılıçarslan tarafından Ermeni Prensi Thoros'tan alınan Petrus kalesi, Selçuklu sultanı tarafından Ermeni Prensinin kardeşi Stefan'a verilmişti. Maraş ve Elbistan arasında dağlık bölgede bulunan Petrus Kalesi'nin Selçuklular tarafından alınması Ermenilerin morallerini daha da bozdu. Bu arada kış yaklaşmış ve havalar soğumuştur. Gelişmeler karşısında çaresiz kalan Kilikya Ermeni Kralı II.Leon, Eyyubi hükümdarları el-Adil ve ez-Zâhir'e başvurarak Selçuklularla barış yapmak için arabuluculuk yapmalarını istedi. Kış mevsimi girdiği ve kar yağdığı için seferi yarıda bırakıp dönmeyi planlayan I.Keyhüsrev Ermeni Kralı'nın elinde bulunan Müslüman esirleri serbest bırakması, savaş tazminatı ödemesi, Halep sınırlarına da bir daha saldırmaması şartıyla barış antlaşmasını kabul etti. Bundan sonra Ermeni Krallığı, Selçuklulara tâbi oldu.⁷⁶ I.Keyhüsrev Maraş'ı zapt etmekle hem babasına ait bir mirası kurtarmış hem de dağlarla çevrili Kilikya Ermeni Krallığı'na girebilmek için Ceyhan vadisine hâkim bulunan şehri elde etmiş oldu.

1211 yılında I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in Bizans İmparatoru Laskaris ile Alaşehir'de yaptığı savaşta şehit olması üzerine, yerine kimin sultan olacağı tartışmaları başladı. Devlet erkânı bir araya gelerek şehzadelere hangisinin tahta çıkarılacağı meselesini müzakere etti. Maraş Emîri Nusretüddin Hasan b. İbrahim taht için I.Keyhüsrev'in çocuklarının en büyüğü olan İzzeddin Keykavus'u aday gösterdi, onun sultan seçilmesinde etkin rol oynadı.⁷⁷ İbn Bibî'nin⁷⁸ ifadesine göre "herkes onun seçiminin doğruluğu konusunda görüş birliğine vardı". Böylece Keykavus'un sultan olması sonrası Nusretüddin Hasan, Selçuklu ümerâsı arasında en nüfuzlu kişi konumuna geldi. Nusretüddin Hasan, I.Keyhüsrev döneminde olduğu gibi I.Keykavus döneminde de Maraş Emîrliğine devam etti ve I.Keykavus ile birlikte birçok sefere katıldı. İlyas Gökhan⁷⁹ Nusretüddin Hasan Bey'in ailesinin soylu bir Türk boyundan olduğunu söylemektedir.

Kilikya Ermeni Kralı II.Leon, Selçuklu topraklarına bir saldırı başlatmış, Ulukışla, Karaman, Ereğli Ermeni işgaline uğramıştı. Sultan

---

⁷⁶ Ali Sevim, *Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, TTK Yayınları, Ankara 1983, s.33, Mehmet Ersan 'Selçuklu Ermeni İlişkileri', *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, VI, 639; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 146; Turan, 286; Kaya, 133-135.

⁷⁷ Salim Koca, *Sultan İzzeddin Keykavus (1211-1220)*, TTK Yayını, Ankara 1997, s. 21; Emine Uyumaz, *Sultan I.Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, TTK Yayını, Ankara 2003, s. 14.

⁷⁸ İbn Bibî, I, 133.

⁷⁹ Gökhan, 196.

I.İzzeddin Keykavus, Antalya'nın fethinden sonra Ermenileri cezalandırmak üzere 1216 yılında Kayseri'ye hareket etti. I.Keykavus, Halep Eyyubi hükümdarı el-Melikü'z-Zâhir ile birlikte hareket etmek istedi. Amacı kendisi Maraş tarafından Çukurova üzerine yürürken el-Melikü'z-Zâhir'in de Antakya üzerinden hücum ederek II.Leon'u kısaç altına almaktı. el-Melikü'z-Zâhir, I.Keykavus'un teklifini olumlu karşıladı ancak yapacağı bu ittifaktan dolayı Mısır Eyyubi hükümdarı olan amcası el-Melikü'l-Adil'in tepki göstermesinden çekiniyordu. Durumu öğrenen amcasının olumsuz görüş bildirmesi ve II.Leon'un gayretleri ile kararsızlığı daha da artan el-Melikü'z-Zâhir, I.Keykavus ile ittifak yapıp savaşa katılmaktan kaçındı. Eyyubilerden yardım almaktan ümidini kesen I.Keykavus, Maraş Emîri Nusretüddin Hasan Bey'i emrindeki kuvvetlerle Eyyubilere ait Balat şehri üzerine sevk ederken ez-Zâhir'e son defa olmak üzere elçi gönderdi. Elçi, ez-Zâhir'in yanında iken, Emîr Nusretüddin'in Balat'ı vurduğu ve orada yaşayan Ermenileri cezalandırdığı haberi gelince ez-Zâhir elçiye, "acayib, hem bizden yardım istiyor, hem de memleketimizi tahrip ediyorsunuz" dedi. Elçi, Balat'ta bulunan Ermenilerin II.Leon'a yardım ettiklerini ve II.Leon'un Selçuklu ülkesine saldırısı sırasında ele geçirdiği malların Balat'ta bulunduğunu ve bunların da Türkmenler tarafından tespit edildiğini ve bu yüzden I.Keykavus'un da Emîr Nusretüddin'i Balat üzerine sefere gönderdiğini açıkladı. Elçinin bütün gayretlerine rağmen el-Melikü'z-Zâhir'i ittifaka alma teşebbüsü sonuçsuz kaldı. Aradan çok geçmeden ez-Zâhir öldü. Bütün yazı Yabanlu Pazarı'nda geçiren Selçuklu ordusu güz mevsiminde I.Keykavus'un emriyle hareket etti. Haçin (Saimbeyli), Kançin, Keban kaleleri feth edildi. Balat'tan dönen Maraş Emîri Nusretüddin Hasan Bey'de bu sefere iştirak etti. Bu zafer sonrası Ermeni Kralı II.Leon, Selçuklulara tâbi oldu.⁸⁰

Maraş Emîri Nusretüddin Hasan Bey, 1218 yılında I.Keykavus ile beraber Halep üzerine yapılan sefere katıldı. Sultan I.Keykavus, el-Melikü'z-Zâhir'in ölümü ve taht kavgaları sebebiyle Suriye'deki karışıklıklardan istifade ederek Eyyubilerden Sümeysat hakimi el-Melikü'l-Efdal'i Halep hükümdarlığına getirmek istiyordu. El-Melikü'l-Efdal de, buna karşılık Selçuklulara tâbi olacak, Urfa ve Harran bölgesi de Selçuklulara bırakılacaktı. I.Keykavus sefere çıkmadan Maraş sahibi Nusretüddin Hasan Bey'e bir ferman göndererek, saltanat kfilesinin kalabalık askerler ve birliklerle onun bölgesine gelmekte olduğu, muvazzaf askerleri ve adamlarını hazır etmesi, piyade ve süvarileri göreve çağırması, çok miktarda

---

⁸⁰ Turan, *Türkiye*, 286, 313-314, Koca, 40-44.

mancınık ve cephane gibi kuşatma aletlerini temin etmesini⁸¹ Muhtemelen Maraş'ta önemli ölçüde askerî teçhizat ve mühimmat bulunmaktaydı ki I.Keykavus, Nusretüddin Bey'den bunların hazırlanmasını istemişti. Elbistan'da toplanan Selçuklu ümerâsı Halep'e gitmek için Elbistan, Merzuban, Raban, Tell-Başir, Halep güzergahı üzerinde karar verince hemen hareket edildi. Merzuban Kalesi feht edildiği esnada Maraş Emîri de, büyük bir ordu ve çok miktarda askerî teçhizatla gelerek Selçuklu ordusuna katıldı. I.Keykavus, Nusretüddin Bey'in tam zamanında gelip hizmetine girmesine çok memnun oldu. Selçuklu ordusu ilerleyerek Raban kalesini aldı. I.Keykavus, Raban Kalesini Nusretüddin Hasan Bey'in damadına verdi. Sonra Tell-Başir Kalesi kuşatıldı. 10 gün süren bu kuşatmaya rağmen kale alınamadı. Sultan Keykavus, dışarıdan ihtiyaçlarını karşılamalarını engelleyince kaledekiler teslim oldu. Böylece fethedilen bu kalenin subaşılığı ve yöneticiliği Nusretüddin Hasan Bey'in kardeşine verildi.⁸² Sultan I.Keykavus'la Eyyubilerin Sümeysat hakimi el-Melikü'l-Efdal arasında daha önce yapılan anlaşmayla alınan Merzuban, Raban ve Tell-Başir kaleleri, el-Efdal'e verilecekti. Ancak bu kalelerin Nusretüddin Hasan Bey'in oğlu ve damadına verilmesi iki tarafın arasını açtı. El-Melikü'l-Efdal, I.Keykavus ile yaptığı ittifaktan ayrılarak, el-Melikü'l-Eşref ile işbirliği yaptı. Bu arada el-Melikü'z-Zâhir'in vefatı üzerine yerine geçen çocuk yaştaki oğlu el-Melikü'l-Aziz'in atabeyi Şihabeddin Tuğrul da I.Keykavus'a karşı Dımaşk Eyyubi hükümdarı el-Melikü'l-Eşref'ten yardım istemişti.⁸³ Selçuklu ordusunun Sivas Subaşısı Behramşah kumandasındaki öncü birliğinin ordunun merkez kolundan epeyce uzaklaşmış olduğunu ve sultanın uzakta olduğunu haber alan el-Melikü'l-Eşref Halep'e doğru ilerleyen Selçuklu ordusunun öncü birliğini ağır bir yenilgiye uğrattı. Eyyubi Meliklerinin Selçuklulara karşı birleştiğini ve ordusunun öncü kuvvetinin yok edildiğini öğrenen I.Keykavus el-Melikü'l-Eşref ile savaşmayıp geri döndü. Selçuklu ordusunun geri çekilmesi üzerine el-Melikü'l-Eşref Selçukluların eline geçmiş olan Raban ve Tell-Başir kalelerini geri aldı. Sultan daha önce Nusretüddin Hasan Bey'in damadını Raban kalesine, kardeşini de Tell-Başir kalesi komutanlıklarına atamıştı. Eyyubilerin bu kalelere saldırısı üzerine bu iki komutan, savunma yapmadan şehirlerini teslim ederek geri çekilmeye başladılar. Bu arada Eyyubiler, Selçukluların aleyhine bir plan hazırlayarak, I.Keykavus'un emirlerinin gizlice

⁸¹ İbn Bîbî, I, 185-194; Turan, 314-315; Cahen, 132; Koca, 52; Gökhan, 197.

⁸² İbn Bîbî, I, 205-207; Krş: Koca, 52-53; Turan, 316-317; Gökhan, 197.

⁸³ Faruk Sümer, "Keykavus I", *DİA.*, XXV, 353; Gökhan, 198.

kendileriyle işbirliği yaptığına dair bir şayia yaydılar. Hatta düzenledikleri sahte mektupların I.Keykavus'un eline geçmesini sağladılar. Düzmece mektuplara inanan I.Keykavus gazaba gelerek mektupta ismi geçen ve kendisine ihanet ettiklerini düşündüğü birçok Selçuklu ümerâsını Elbistan'da katletti. I.Keykavus, çok sevdiği ve çok değer verdiği Nusretüddin Hasan Bey'in damadı ve kardeşini idam ettirdi. Hatta komutanları bir kulübeye hapsederek onları diri diri yaktırdı.⁸⁴ Bir müddet sonra mektupların sahte olduğunu anlayınca çok üzüldü ve bu komutanlar için bir mescit yaptırdı. Bu mescide Yanmışlar Mescidi adı verilmiştir.⁸⁵ Bu olaydan sonra da Nusretüddin Hasan Bey'i Maraş emîrliği görevine devam etti.

I.Keykavus'un ölümü (1220) üzerine yerine kardeşi Alâeddin Keykubad geçti. I.Keykubad tahta çıktığında diğer birçok şehir gibi Maraş ve Elbistan da Türkiye Selçuklu Devleti'nin idaresinde idi.

I.Keykubad 1225 yılında Ermenilerin Suriye-Anadolu kervan yollarını tehdit etmeleri ve Müslüman tüccarlara tecavüzü üzerine, bölgeden geçen milletlerarası ticaret yollarında hâkimiyetini devam ettirmek amacıyla Antakya Prinkepsi Bohemond ile ittifak ederek Ermenilere savaş açtı. Karadan ilerleyen Selçuklu ordusu iki kola ayrıldı. Bir kol Silifke üzerinden hareket ederken, diğer kol da Maraş tarafından Ceyhan nehri vadisi yoluyla Çukurova'ya girdi. Bu sefer sırasında daha önce fethedilen Çinçin Kalesi yeniden alındığı gibi ve otuza yakın Ermeni kalesi Selçukluların eline geçti. Ermeni Kralı Hetum I.Keykubad'a elçi göndererek barış istedi. I.Keykubad kralın teklifini kabul etti ve antlaşma imzalandı. Ermenilere karşı yapılan savaşlarda Maraş Emîri de Selçuklu ordusu içinde görev aldı. I.Keykubad 1228 yılında tâbîlikten ayrılıp bağımsızlık isteyen Mengüçkoğulları Beyliği'nin Şebinkarahisar kolunun emîri olan Melik Muzafferiddin'in hâkimiyetine son verdiği ve Divriği hariç bütün Mengüçüklü topraklarını Selçuklu idaresine aldığı⁸⁶ bu sefere daha önce olduğu gibi Maraş emîrinin kuvvetleri de katılmıştı.

I.Keykubad'ın 1230 da Doğu Anadolu bölgesini istilaya kalkışan ve Eyyubilerin elinde bulunan Ahlat'ı alarak yakıp yıkan Harzemşahlar hükümdarı Celâleddin Harzemşah'a karşı Eyyubi hükümdarı el-Melikü'l-Eşref ile birlikte Yassı Çimen'de bir zafer kazandı. Harzemşahlar'dan alınan Ahlat Eyyubiler'e geri verildi. Celâleddin Harzemşah'ın ortadan kalkması

⁸⁴ İbn Bîbî, I, 213. Krş: Gökhan, 198; Sümer, "Keykavus I", XXV, 353.

⁸⁵ Koca, 57-59.

⁸⁶ İbn Bîbî, I, 346-347; Krş: Turan, 345; Gökhan, 199; Uyumaz, 32-33; Faruk Sümer, "Keykubad I", *DİA*, XXV, 358.

Selçukluları Moğollarla karşı karşıya getirdi. Birbirini takip eden Moğol akınları yüzünden harabe haline gelen Ahlat Eyyubiler tarafından ihmal edilince, hatta Eyyubiler Ahlat bölgesini terk edince bölgede dirlik düzenlik kalmadı. I.Keykubad'ın Ahlat ve çevresini imar ederek oraya sahip çıkması üzerine Eyyubiler bölgenin gasp edildiğini iddia etmeye başladılar. Bu durum üzerine Eyyubilerle Selçukluların arası açıldı. Mısır Eyyubi hükümdarı el-Melikü'l-Kamil, Anadolu'yu zapt edip aralarında paylaşacağı vaadiyle diğer Eyyubi meliklerini de yanına aldı. el-Melikü'l-Kamil ve el-Melikü'l-Eşref'in önderliğinde 16 Eyyubi melikin komutasındaki Eyyubi ordusu Halep-Antep-Elbistan-Kayseri kervan yolunun geçtiği Maraş'ın doğusunda bulunan Akçaderbend'den Anadolu'ya girmeye karar verdiler.⁸⁷ Bu durum üzerine I.Keykubad ümerâsı ve ordusunu toplayarak harekete geçti (1234). Selçuklu ordusu Akçaderbend geçidini ve diğer vadileri kapattı. Buradan geçmeye çalışan Eyyubi ordusu çok sert bir direnişle karşılaştı. Bölgenin dağlık ve yerleşim yerlerinden uzak olması ve savaşın uzaması Eyyubi ordusunda yiyecek sıkıntısına neden oldu. Eyyubi ordusu bölgedeki diğer geçitlerden geçmeyi denedilerse de buraları da tutan Selçuklu ordusunun direnişi karşısında geri çekilmek zorunda kaldılar. Geri çekilen Eyyubi ordusu, Hıns-ı Mansur ve Behisni istikametine geri çekilerek Harput üzerinden tekrar Anadolu'ya girmeyi denedilerse de başarılı olamadılar.⁸⁸ Nusreddin Hasan Bey, Eyyubiler'e karşı yapılan bu sefere de iştirak etmişti.

Sultan I.Keykubad, Eyyubilerle yapılan savaş sonrası uzun yıllardan beri Maraş emîri olan ve Selçuklu ümerâsının en deneyimlilerinden biri olan Nusretüddin Hasan Bey'in elinden Petrus kalesini aldı. Sonra da bir bahane ile Nusretüddin Hasan Bey'i idam ettirdi. Sultanın Nusretüddin Hasan Bey'i katletmesinin sebebi kesin olarak bilinmemekle beraber, böyle nüfuzlu bir komutandan kurtulmak amacıyla onu ortadan kaldırdığı düşünülebilir.⁸⁹ I.Keykubad, babasının ölümü üzerine ağabeyi I.İzzeddin Keykavus'la giriştiği saltanat mücadelesinde, başta Nusretüddin Hasan Bey olmak üzere birçok ümerânın muhalefeti yüzünden mücadeleyi kaybederek hapse atılmıştı. Alâeddin Keykubad sultan olduktan sonra kendisinin karşısında olan birçok Selçuklu ümerâsını öldürmüştü, ancak Nusretüddin Hasan Bey'e

---

⁸⁷ İbn Bîbî, II, 435; Krş: Turan, 377; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 178-179; Gökhan, 199-200; Sümer, "Keykubad I", XXV, 358-359.

⁸⁸ İbn Bîbî, II, 437; Krş: Besim Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, Matbaai Amire, İstanbul 1339, 40; Gökhan, 200.

⁸⁹ Yinanç, 91; Gökhan, 200.

onun nüfuzundan ve görev yaptığı bölgenin hassasiyetinden dolayı dokunmamıştı. Bölgede Ermenilere ve sonra da Eyyubilere karşı kazanılan savaşlardan sonra onu da öldürttü. Ancak 1234 yılında Nusretüddin Hasan Bey'in öldürülmesinden sonra, I.Keykubad onun beyliğine son vermeyerek, Maraş Emîrliği'ne oğlu Muzafferüddin'i getirdi.

1237 yılında babasını zehirleyerek tahtı elde eden sultan II.Gıyaseddin Keyhüsrev, bütün yetkilerini Sadeddin Köpek adlı vezirine devretmişti. Genç yaştaki sultan tecrübesizdi ve vaktinin çoğunu eğlenceyle geçiriyor, devlet işleri ve halkın sorunları ile ilgilenmiyordu. Sadeddin Köpek ise büyük bir hırs içinde saltanatı ele geçirmek amacıyla idi. Bu durumun ortaya çıkması üzerine II.Keyhüsrev, Köpek'i öldürttü. Devletin tepesinde bu gelişmeler yaşanırken Moğol istilası sırasında Harzemşahlar Devleti'nin yıkılmasıyla beraberindeki Türkmenlerle Anadolu'ya göç eden Baba İlyas el-Horasani adlı Türkmen şeyhi Amasya'ya gelip yerleşmiş, bir zaviye açarak Vefaiyye Tarikatı'nı yaymaya başlamış ve kısa zamanda etrafına pek çok mürid toplamıştı. Baba İlyas, daha çok eski Türk inançlarının İslamiyet ile yorumlanmış şeklini tasavvufi hüviyetle talim etmekteydi. Bu sıralarda Selçuklu ülkesinde hüküm süren siyasi, iktisadi ve içtimai düzensizlikler, Babaîlerin propagandalarına katkı sağlıyor ve işlerini kolaylaştırıyordu. Baba İlyas kendisini bir mehdi hüviyetiyle Türkmenlere tanıtmakta, baskı altında kalmış ve her türlü sosyal-iktisadi zorluklar içinde bunalmış sade insanlar da onu bu gözle görmekte idi. Birçok insanda ülkenin içerisinde bulunduğu bu durumdan kurtulmasının tek çaresinin Baba İlyas'ın eliyle olacağı inancı da yerleşmişti. Baba İlyas 1240 yılında Sultan II.Keyhüsrev'den iktidarı devralmak maksadıyla hazırladığı ayaklanmanın fiilî idaresini halifesi Baba İshak'a havale etti.⁹⁰ Bu hususu kaydeden İbn Bibi⁹¹ isimleri karıştırmış ve Baba İlyas yerine Baba İshak'ın adamlarından birini Maraş'a göndererek "filan ayın filan gününde bize inananlar atlarına binip beldelerin fethine çıksınlar. Bizim adımızı duyup fesatların kökünü kazımak ve insanların halini düzeltmek uğrunda çalışacak kimseler, elde edilecek ganimet ve maldan hisse sahibi olacaklar. Karşı gelenler ise, hiç tereddüt edilmeden öldürülecek, yakılacak, ortadan kaldırılacaktır" dediğini ve isyanın başlaması için gerekli emirleri verdiğini ifade etmiştir. Bu konuda yapılan araştırmalar ile de anlaşılmıştır ki isyanı planlayan ile uygulamaya koyan kişi aynı değil farklıdır. İsyân, Baba İlyas tarafından planlanmış, Baba

⁹⁰ A.Yaşar Ocak, "Babaîlik", *DİA*, c. IV, s. 373; Ali Sevim, "Keyhüsrev II", *DİA*, c. XXV, s. 349.

⁹¹ İbn Bibi, II, 50.

İshak tarafından da uygulamaya konulmuştur. Baba İshak, isyan öncesi Maraş, Kefersud, Malatya ve Elbistan çevresini içine alan Güneydoğu Anadolu bölgesinde faaliyetlerde bulunmakta idi.⁹² İsyân çıkartma emrini alan Baba İshak kendi bölgesindeki Türkmenleri silahlandırdıktan sonra hüviyetinin ve faaliyetlerinin tabii neticesi olan kıyam hareketine girişti, bölgedeki bazı yerleri ele geçirdi ve isyanı fiilen başlatmış oldu. Böylece 1240 yılında Maraş ve civarında başlayan ve bütün ülkeye yayılan Babaî İsyânı meydana geldi. İsyânın yayıldığı bölgelerde yoğun bir Türkmen nüfusu bulunuyordu. Maraş ve bilhassa Elbistan yöresindeki Türkmenlerin de katılımıyla isyan eden Babaîler önemli bir güç haline gelmişlerdi. Nejat Kaymaz sayılarının 6 bin atlı kadar olduğunu⁹³ belirtir. Babaîler önlerine çıkan bütün kuvvetleri mağlup edip şehirler zapt ederek ilerliyorlardı. Selçuklu Devletinin Malatya valisi Muzafferüddin Alişir topladığı kuvvetlerle Babaîlere karşı çıktı; ancak ağır bir yenilgiye uğrayarak Malatya'ya kaçtı.⁹⁴

Babaîler sayıları artarak ve üzerlerine gönderilen Selçuklu kuvvetlerini arka arkaya mağlup ederek Amasya ve Tokat'a kadar ilerlemişlerdi. İsyânın lideri Baba İlyas Amasya Kalesi'ne sığınmıştı, ancak yakalanarak idam edildi. Baba İlyas'a yardıma giden ancak onun Selçuklular tarafından öldürülmesine engel olamayan Babaîler, Amasya'da Mübazereddin Armağanşah yönetimindeki Selçuklu kuvvetlerini mağlup ettikten sonra intikam alma duyguları ile sultanın bulunduğu Konya'ya doğru yürüyüşe geçti. Kırşehir'in kuzeydoğusundaki Malya Ovasına geldiklerinde Emîr Necmeddin komutasındaki Selçuklu ordusuyla karşılaştılar. Ücretli zırhlı Frank askerlerinin ön saflarda yer aldığı Selçuklu ordusunun saldırısı karşısında, ölüm kalım mücadelesi vermelerine rağmen Babaîler mağlup oldu. Bu savaşta Baba İshak hayatını kaybetti. Babaîlerin kadınları ve çocukları hariç büyük çoğunluğu kılıçtan geçirilirken çok azı

---

⁹² Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu*, Damla Yayınevi, Konya 1991, s. 84; A.Yaşar Ocak, *Babaîler İsyânı (Alevîliğin Tarihsel Altyapısı yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü)*, Dergah Yayınları, İstanbul 1996, s. 83-89, 105, 113-129.

⁹³ Nejat Kaymaz, *II. Gıyaseddin Keyhüsrev*, Basılmamış Doktora Tezi, s. 71.

⁹⁴ İbn Bibi, II, 51. Krş: Turan, 311, 421; A.Yaşar Ocak, "Baba İshak", *DİA*, IV, 369; Ocak, "Babaîlik", IV, 373.

kaçabildi. Kaçanlar ülkenin uç noktalarına yayılarak izlerini kaybettirdiler. Böylece isyan bastırılmış oldu.⁹⁵

Babaî isyanı kendine mahsus birtakım şart ve sebeplerin meydana çıkardığı siyasî-sosyal bir olaydır. Babaîlik ise hükümetin isyanı bastırmasından sonra kurtulmayı başaran Baba İlyas müridlerinin başarısızlıkla sonuçlanan hareketlerinin fikrî sahaya intikal ederek mahiyet değiştirmesinden ibarettir.⁹⁶ İsyanın liderleri bazı yerel inançları ve eski Türk Şamanizm'ini de kullanarak, İsmailîlik mezhebiyle de karışık bir fikir ortaya çıkarmışlardı. Bu bakımdan Babaî ayaklanması, Türkmenler arasında ilk dinsel nitelikli hareket ve tarikat özelliğini taşımaktadır. Baba İlyas'a bağlı Türkmenlerin isyanı dolayısıyla ortaya çıkan ve gayr-i Sünnî bir istikamette gelişen dinî-tasavvufî harekettir.

Babaîlerin ayaklanması geç ve güç de olsa bastırılabilmiş ancak izleri ve etkileri uzun bir süre Anadolu'da devam etmiştir. Babaî ayaklanmasının hiç şüphesiz Maraş bölgesine olumsuz etkisi oldukça büyük olmuş ve Maraş'taki Selçuklu emîrliği zayıflamıştır. Bu ayaklanmanın akabinde Maraş ve Elbistan'da görülen Ağaçeri Türkmenlerinin isyanı ile Babaîlerin ilişkisinin olup olmadığı kesin olarak bilinmemekle birlikte pek çok benzer özelliklerin olduğu da dikkat çekmektedir. Zira Babaî ayaklanmasının bastırılmasından sonra isyan eden Ağaçeri Türkmenlerinin yaşadıkları alanlar daha önceden Babaîlerin etki alanında bulunmakta idi.⁹⁷ Bu gelişmeler yaşanmakta iken 1241 yılında Maraş Emîri Muzaffereddin'in ölümü üzerine Maraş Emîrliği'ne Nusretüddin Hasan Bey'in diğer oğlu İmameddin atandı.⁹⁸

1242 yılı Sonbaharında Anadolu sınırlarına yaklaşan Moğol kumandanı Baycu Noyan, Babaî isyanı dolayısıyla Selçukluların zayıf düşmesini fırsat bilerek kuşattığı Erzurum'u kısa sürede ele geçirip tahrip etti. Sultan II.Keyhüsrev böylece başlayan Moğol istilasını durdurabilmek için hazırladığı güçlü bir ordu ile Anadolu içlerine doğru ilerleyen düşmanı Zara ile Suşehri arasındaki Köseadağ'da karşıladıysa da Moğolların Selçuklu öncü kuvvetlerini imha etmesi üzerine ovaya inmekte olan bütün Selçuklu ordusu paniğe kapıldı, bazı kumandanlar safları terk ettiği gibi sultan da

⁹⁵ A.Yaşar Ocak, "Baba İshak", *DİA*, IV, 369. Makrizî, (*Kitabü's-Sülûk*, nşr. M.Mustafa Ziyade, Kahire 1934, I, 307) bu savaşta Babaîlerden 4000 kişinin öldürüldüğünü zikretmektedir.

⁹⁶ Ocak, "Babaîler", IV, 373.

⁹⁷ Gökhan, 203.

⁹⁸ Yinanç, 94.

Tokat istikametine kaçtı. Böylece başsız kalan Selçuklu ordusu dağıldı ve savaşmaksızın ağır bir hezimete uğradı. Köseadağ felaketinden sonra Selçuklu Devleti Anadolu'da merkezî hâkimiyetini kaybetti.⁹⁹

XIII. yüzyılın ikinci yarısında Maraş bölgesinde ortaya çıkan önemli olaylardan biri de Ağaçeri Türkmenlerinin isyanı idi. Ağaçeriler, XIII-XV.yüzyıllarda Maraş-Elbistan ve Malatya yörelerinde yaşayan büyük bir Türkmen topluluğunun adıdır. Ağaçeri Türkmenlerinin Anadolu'ya ne zaman ve nasıl geldikleri hususunda kesin bir kanaat yoksa da onların Moğol istilası üzerine Anadolu'ya geldikleri düşünülmektedir. Ağaçeri ismi, kavmî bir mana taşımadığı gibi daha sonraları da böyle bir mana kazanmamıştır. İbni Bibi¹⁰⁰ Ağaçerilerin Maraş Malatya bölgesinin ormanlık yerlerinde yaşadıklarını ve buralardan başlayarak bilhassa Çukurova ve Suriye taraflarına yayılmış olduklarını ifade eder. Claude Cahen¹⁰¹ Ağaçerilerin ormanlarla kaplı Toroslar'da ormancılık ve hayvancılıkla uğraştıklarını ve Oğuzlarla bağlantılarının bulunmadığını, Ağaçerilerin bir kısmının da Türk olmadığını belirterek, onların Moğol istilası öncesi Antakya ve Halep'in kuzeyinde görülen Suriye Türkmenleri adı verilen gruplarla aynı topluluk olduğunu söylemekte, Ağaçerilerin şehir ve kalelerde yaşamadıklarını ve ilkel bir topluluk olduğunu da belirtmektedir. Faruk Sümer'e¹⁰² göre, Ağaçerilerin, Babaî Türkmenlerinin Maraş-Malatya arasındaki ormanlık bölgeye sığınmış kalıntıları olmaları pek muhtemeldir. Ağaçeriler bölgelerde yol kesme, adam öldürme ve kervan soyma gibi olaylara karışmışlardır.

1254 yılından sonra Ağaçeri Türkmenleri, Selçuklu sultanları arasındaki çekişmeleri fırsat bilerek yaşadıkları bölgeden geçen iki önemli kervan yolunu vurmaya başlamışlardı. Bu yollardan biri Suriye ile ticaretin yapıldığı Kayseri-Elbistan-Maraş-Halep yolu idi. Bu yolun diğer bir alternatifi de Kayseri-Göksun-Maraş-Halep yolu idi. İkinci yol ise Suriye, El-cezire ve ıraklı tüccarların geldiği ve Sivas'a ulaştıkları, Sivas-Malatya yolu idi. Bu yollar üzerinde bulunan ve Milletlerarası bir fuar niteliğinde olup 40 gün süren Yabanlu Pazarı da bu yolun önemini arttırmakta idi.¹⁰³

Baycu Noyan Anadolu'yu istila ettiğinde Selçuklu tahtını II.Keykavus'un kardeşi IV.Kılıçarslan'a vermişti. Ancak Baycu Noyan'ın

⁹⁹ Ali Sevim, "Keyhüsrev II", *DİA*, XXV, 350.

¹⁰⁰ İbn Bibi, II, 143-144.

¹⁰¹ Cahen, 152, 154-155, 267-269.

¹⁰² Faruk Sümer, "Ağaçeriler", *DİA*, I, 460.

¹⁰³ Sümer, "Ağaçeriler", I, 460; Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayını, İstanbul 1985, s. 4; Gökhan, 205.

Hülagü tarafından Bağdat üzerine yapılan sefere çağırılması üzerine Anadolu'ya tekrar dönen II.Keykavus tahtını tekrar elde etti.¹⁰⁴ II.Keykavus iktidar olunca Ağaçerileri cezalandırarak bölgede asayiş sağlamaya karar verdi. Zaten Maraş Emîri İmameddin de başkent Konya'ya başvurarak devamlı yardım istiyordu. Meselenin önemi dolayısıyla Konya'dan Kayseri'ye gelen Vezir Kadı İzzeddin, Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş ve diğer Selçuklu beyleri buradan Ağaçeriler üzerine kuvvet sevk ettilerse de bu esnada Moğol kumandanı Baycu'nun Selçuklu sınırını geçtiği haberi alındığından, Ağaçeriler üzerine gönderilen kuvvet hiçbir iş göremeden süratle Konya'ya döndü. Moğol saldırısını durdurma yollarını aranıldı ama Selçuklular bu istilayı önleyemeyerek bir kez daha Moğollara mağlup oldular. Baycu Noyan'ın bu istilası, Anadolu Selçuklularını iyice yıpratmış gibi ülkedeki asayiş de bozdu. İyice serbest kalan Ağaçeriler soygun ve saldırılarını arttırdılar. Başboş şekilde hareket eden Ağaçeri Türkmenleri Maraş, Malatya, Hıns-ı Mansur (Adıyaman) ve Elbistan çevresinde birçok yağma ve çapulculuk yapıyorlardı. Ağaçeriler bu saldırılarında Hıns-ı Mansur'un bir köyünden 45 bin koyun ve 7 bin sığır çalmışlardı. Ancak Baycu gailisi atlatıldıktan sonra II.Keykavus en önemli komutanlarından Ali Bahadır'ı Ağaçerilerin üzerine gönderdi. Ali Bahadır, Malatya'yı sürekli tehdit altında tutan Ağaçerilerin üzerine yürüdü. Bir yandan Ali Bahadır'ın kuvvetleri, diğer yandan da Maraş Emîri İmameddin'in askerleri Ağaçerileri yurtlarında kıstırarak ağır bir yenilgiye uğrattıkları gibi, liderleri Cuti Bey'i de yakalayarak Malatya'daki Minşar kalesine hapsedtiler. Bu başarı ile Anadolu'da yeniden asayiş sağlandı ve ticaret yolları tekrar denetim altına alındı.¹⁰⁵

II.İzzeddin Keykavus ve kardeşi IV.Kılıçarslan arasındaki taht mücadelesinde IV.Kılıçarslan tarafını tutan Baycu Noyan, 1258'de Bağdat seferine katılınca kadar Anadolu'da kalarak, IV.Kılıçarslan'ın saltanatını sağlamlaştırmaya çalıştı. Baycu, yanında Engürek Noyan da olduğu halde Elbistan yöresine saldırarak muhtemelen çoğunluğunu Ağaçeri Türkmenlerinin oluşturduğu 7 bin kişiyi katletti ve birçok kişiyi de esir ederek Malatya tarafına götürdü.¹⁰⁶

---

¹⁰⁴ Turan, 485-486.

¹⁰⁵ *Abu'l-Farac*, II, 563-564; Krş: Yinanç, 94; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993, s. 230; Sümer, "Ağaçeriler", I, 461.

¹⁰⁶ *Abu'l-Farac*, II, 546. Krş: Faruk Sümer, Anadolu'da Moğollar, 32.

1258 yılında Moğollar Elbistan-Malatya taraflarında iken Kilikya Ermenileri Maraş'a saldırmışlardı. Maraş Emîri İmameddin, Selçuklu sultanına başvurarak yardım talebinde bulundu. Ancak beklediği yardım bir türlü gelmeyen İmameddin Kilikya Ermenilerinin saldırılarına tek başına karşı koyamayacağını biliyordu. Bu sebeple Maraş ve çevresinin Ermenilerin eline geçmesini önlemek için Suriye Eyyubi Meliki Nasır Selahattin Yusuf'a başvurarak yardım istedi. Şehir Ermeni istilasından kurtulduktan sonra Eyyubi hâkimiyeti altına girmeyi ve idaresindeki yerleri kendisine teslim etmeyi kabul ettiğini bildirdi. Ancak Eyyubi Meliki başka meselelerle uğraştığını bildirip yardıma gelmedi. Bunun üzerine İmameddin bölgeyi terk ederek Anadolu içlerine çekildi. Maraş'a saldıran Ermeniler 1258 yılında şehri ele geçirdiler. Sonra da Merzuban, Raban, Behisni ve Dersbak'ı elde ettiler. Maraş ve civarı bu tarihten sonra Kilikya Ermeni Krallığına bağlı şekilde idare edildi.¹⁰⁷

Moğollar, Türkmenlerin kuvvetini kırmadan Anadolu'daki hakimiyetlerini istedikleri gibi sürdürmeyeceklerini anladıklarından Hülagu 1261-1262 yılında 20 bin kişilik bir orduyu Maraş-Elbistan arasındaki dağlık bölgede bulunan Ağaçeriler üzerine sevk etti. Böylece Moğolların ikinci kez saldırısına uğrayan Ağaçeriler ağır bir yenilgiye uğradı. Ağaçerilerin çoğu öldürüldü ve sağ kalıp da kaçamayanlar da esir alındı. Bu mağlubiyetten sonra Ağaçerilerin kurtulanları Suriye'ye doğru göç etmek zorunda kaldı. Ancak Moğollardan ağır bir darbe yemelerine ve türlü zorluklarla karşı karşıya kalmalarına rağmen varlıklarını sürdürdüler. Nitekim XIV.yüzyılın ikinci yarısında Ağaçerilerin Sis (Kozan) ve Sivas'da karışıklıklar çıkardıkları bilinmektedir. Ancak bu yüzyıldan sonra yerli kaynaklarda Ağaçerilerden söz edilmemektedir. Bu husus, onların başka bir Türkmen topluluğu olan Dulkadirlielerin baskısı ile dağıldıkları ihtimalini akla getirmektedir ki muhtemelen Maraş'ta kalanları daha sonra kurulan Dulkadirli Beyliği'ne katıldılar. Ağaçerilerin bir kolu da doğuya göç ederek Karakoyunlular ile işbirliği yaptığı, başlarında Hasan adlı bir beyin bulunduğu, bu beyin annesinin Karakoyunlu Kara Mehmed'in kız kardeşi Tatar Hatun olduğu, XV.yy.da Karakoyunlularla birlikte İran'a göç ettikleri bilinmektedir.¹⁰⁸

---

¹⁰⁷ Gökhan, 207.

¹⁰⁸ Ebu Bekr Tihriani, Kitab-ı Diyarbekiriyye, (Türkçe trc. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 2001, s. 37. Krş: Sümer, Ağaçeriler, 461; Sümer, Anadolu'da Moğollar, 46.

Moğolların Anadolu'yu istilası üzerine, Kilikya Ermeni Kralı Hetum, önce kardeşi Simpat'ı Moğol Hanı Güyük'e göndererek bağlılığını bildirdi. Moğollar da Ermenilere, Çukurova yöresindeki bir çok kalenin kendilerine verileceğine dair söz verdiler. Kardeşi Simpat'ın Moğollar tarafından iyi karşılanması üzerine Moğollardan daha fazla menfaat elde edebilmek için Hetum bu defa bizzat kendisi, 1253'te Güyük Han'ın halefi Mengü Kağan'ın huzuruna giderek onunla görüştü.¹⁰⁹ Bu görüşmede önceki verilen imtiyazlar yenilendi ve Moğolların Ortadoğu'da yapacaklara seferlere Ermenilerin de asker göndererek destek vermesi kararlaştırıldı. İran Moğollarının başına atanan Hülagü ile de aynı sıcak ilişkileri kuran Hetum onu Türkiye topraklarına birlikte saldırmaya davet ediyordu. Anadolu'nun ikinci kez Moğol istilasına uğramasından sonra Selçuklu Devletinin iyice zayıflaması ve Maraş'taki valinin burayı terki üzerine şehri işgal eden Hetum Maraş'ın kendi idaresinde olmasını da Hülagü'ya onaylattı.¹¹⁰

Memlük Sultanı Zahir Baybars, Kilikya Ermenilerinin üzerine de zaman zaman sefer düzenlemiş ve bu arada Maraş'ı da birkaç kez ele geçirmişti. Bölgeye fırsat buldukça akın düzenleyen Memlük kuvvetleri 1265 yılında Kilikya Ermenilerinin üzerine bir sefer gerçekleştirdi. Amanos Dağlarındaki geçitten Çukurova'ya giren Memlük ordusu Ermenilerin elinde bulunan birçok yeri ele geçirdi. Hatta Memlük kuvvetleri Ermeni Kralı Hetum'un oğlu Leon'u ve onun oğlunu da esir etti. Onları yenen Memlük kuvvetleri daha sonra Sis'e yöneldi. Memlük ordusu bu sefer sırasında Ermenilere büyük kayıplar verdirdi. Birçok esir ve ganimet ele geçirdi. Ermeni Kralının oğlu ve diğer esirler Şam'a getirildi.¹¹¹ Ermeni Kralı Hetum, Memlüklüler'in eline esir düşen oğlunu kurtarmak için Moğollardan yardım istedi. Bu sırada Moğolların elinde Sungur el- Aşkar adlı bir Memlük komutanı esir olarak bulunuyordu. Moğollar, Hetum'a bu komutan ile oğlunu kurtarılabilceğini söylediler. Moğolların önerisini Memlüklüler kabul etti. Böylece iki esir karşılıklı olarak değiştirildi. Bu çatışmalar sırasında Ermenilerden alınan Behisni Kalesi tekrar onlara bırakıldı.¹¹²

1273'te Halep Naibi Emîr Hüsameddin el-Ayntabî Ermenilerin elinde bulunan Hades (Göynük) kalesini fethetme memur edildi. Göynük şehrinde bulunan Ermeniler buradan geçen tüccarlara saldırıp mallarını yağmaladıkları gibi Halep ile Anadolu arasında bağlantıyı sağlayan ve bu

---

¹⁰⁹ *Abu'l-Farac*, II, 555-556.

¹¹⁰ Yinanç, 98.

¹¹¹ Krş: Gökhan, 209.

¹¹² Makrizi, I, 578-579; Krş: Yinanç, 98; Gökhan, 209.

bölgede bulunan kervan yolundan geçişi de engelliyorlardı. Memlükler Ermeni kralına durumu bildirdikleri halde bir netice alınamamıştı. Temmuz 1273'te Memlük ordusu Göynük'e gelerek burayı kuşatıp zaptetti. Burada bulunan Ermenilerin büyük çoğunluğu esir edildi. Ertesi yıl 1274 yılında Memlükler'in Halep Naibi Emîr Hüsameddin el-Ayntabî askerleri ile Kilikya Ermenilerinin merkezi Sis ve Maraş'a hücum etti. Maraş şehrinin kapıları zorlandı, fakat alınmadı.¹¹³

Sultan III.Gıyaseddin Keyhüsrev'i istediği gibi idare eden Süleyman Muinüddin Pervane Moğolların Anadolu'da en güvendiği adamlardan biri idi. Bu durumdan istifade etmek isteyen ve Anadolu'da hakimiyeti kendi uhdesine almaya çalışan Pervane, bu amacına ulaşmak için Mısır Memlük Sultanı Baybars'la irtibat kurarak Moğollara karşı onu Anadolu'ya çağırdı. Zira bu sıralarda Moğollar ve Haçlılar'a karşı İslam dünyasının savunucusu olarak Baybars'ın yıldızı parlamıştı. Baybars ısrarlı davetler üzerine Anadolu'yu Moğol idaresinden kurtarmak için sefere karar verdi. Pervane bir taraftan Baybars'la berabermiş gibi davranıyor, diğer yandan da gizli bir şekilde Moğol ordusu ile haberleşerek onlarla birlikte Mısır ordusuna karşı hareket edecekmiş gibi görüntü veriyordu.¹¹⁴

1277 yılında Memluklerle Moğollar arasında Elbistan Savaşı yapıldı. Baybars komutasındaki Memlüklü ordusu Şubat 1277 tarihinde Kahire'den hareket ederek Dımaşk üzerinden Halep'e doğru ilerledi. Oradan Ayntab'a sonra Dülük'e, oradan Göynük'e ve Göynük'ten Akçaderbend'e ulaştı. İbn Bibi'nin¹¹⁵ bildirdiğine göre Moğol ve Selçuklu kuvvetleri, Mısırlıların Çukurova ve Suriye taraflarından Anadolu'ya girdikleri haberini alınca Moğol komutanları Tudavun Noyan, Toku Ağa ve Pervane komutasında Kayseri'de toplandıktan sonra buradan Binboğa dağlarına ulaştı. Bu sırada Mısır ordusunun bir gün sonra Elbistan ovasına gelmiş olacağı haberini alındı. Sultan Baybars da Moğollara yaklaşmış olduğu için ordusunu savaşa hazırlayıp öncü birlikler çıkardı. Sungur el-Akşar komutasındaki Memlüklü öncü birliği 14 Nisan Çarşamba günü Kirey komutasındaki üç bin kişilik Moğol öncü birliği ile karşılaştı. Moğol öncü birliği mağlup edilerek bir kısmı öldürüldü ve geri kalanları da esir edildi. Bundan sonra Moğol ordusunun Memlükler'e ani saldırı ihtimaline karşı Sultan Baybars ordusunu ihtiyat içinde tutarak her an saldırıya hazır hale getirdi. Bu ara Selçuklu ve Moğol ordusunun asıl kuvvetlerinin Ceyhan nehri yakınına gelmiş olduğu

¹¹³ Krş: Yinanç, 99; Gökhan, 210.

¹¹⁴ Kazım Yaşar Kopruman, "Baybars I", *DİA*, V, 222.

¹¹⁵ İbn Bibi, II, 186-196.

haberi alındı. Memlük ordusu Elbistan yöresindeki Huni kayalıklarının yüksek yerlerine çıkmışlardı. Moğolların 10 binden fazla askerleri vardı. Ayrıca Selçuklu askerleri ile bin civarında da Gürcü askeri bu savaşa Moğolların yanında katılıyordu. Moğollar, Selçuklu ve Gürcülere güvenmedikleri için onları kendilerinden ayırmışlardı.¹¹⁶ 15 Nisan 1277 tarihinde Sultan Baybars Huni¹¹⁷ ovasında Moğol ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı. Moğolların korktuğu başlarına gelmiş ve Selçuklu ordusu savaşa seyirci kalarak Memlükler'le anlaşma içinde olduğunu göstermişti. Savaş meydanında yaklaşık 7 bin Moğol askeri öldürüldü. Bu savaşa katılan Moğol komutanlarından başta Tudavun ve Toku olmak üzere bir çokları öldürüldü ve bir kısmı da esir edildi.¹¹⁸ Elbistan'a kadar gelen ve savaşı seyreden Pervane, Selçuklu kuvvetlerini savaşa sokmayarak Kayseri'ye, oradan da sultanı yanına alarak Tokat'a çekildi.¹¹⁹

Memlükler, Moğollar karşısında parlak bir zafer kazanmalarına rağmen Anadolu'yu Moğol istilasından kurtaramadılar. Çünkü Selçuklular, gereken desteği vermedikleri gibi Moğollardan korktukları için Baybars'la anlaşma içinde olduklarını gizlemeye çalıştılar. Baybars'a Anadolu'da yardım etmediler ve onu karşılamadılar. Bu sebeple Elbistan Zaferinin sonucu alınamadı. Sultan Baybars, Huni'den 16 Nisan tarihinde ayrılarak Kayseri'ye doğru hareket etti. Sarız, Yedioluk ve Pınarbaşı üzerinden Kayseri'ye gelen Sultan Baybars Selçuklu ümerâsının burayı terk etmiş olduğunu gördü. Bir süre burada kalan Baybars geldiği yoldan ülkesine dönmeye karar verdi. Çünkü Pervane huzuruna gelmemiş, bu sırada Abaka da büyük bir ordu ile Anadolu'ya gelmekte idi. Selçuklu veziri Pervane'nin ise Sultan Baybars ve İlhanlı hükümdarı Abaka'yı karşı karşıya getirerek savaşın neticesine göre hareket etmek istiyordu. Ama aslında Pervane'nin gayesi Anadolu'da tek söz sahibi kendisinin olmasıydı. Baybars geri dönerken Zamantı Kalesi yakınındaki Meşhur Yabanlu Pazarı'nın olduğu mevkie ve sonra Elbistan'a ulaştı. Elbistan'da bir kez daha savaşın olduğu meydanı gezen Baybars, kendisini karşılayan Elbistan ileri gelenlerine ne kadar Moğol askerinin öldüğünü sordu. Onlar da 6770 kişi¹²⁰ olduğunu söylediler. Ancak bu sayıya kaçarken öldürülenler dâhil değildi.¹²¹

¹¹⁶ İbn Şeddad, I, 85-86; Krş: Sümer, Yabanlu Pazarı, 70-71.

¹¹⁷ Makrizi, I, 628.

¹¹⁸ Sümer, Anadolu'da Moğollar, 42; Runciman, III, 295.

¹¹⁹ Sümer, Anadolu'da Moğollar, 43; Gökhan, 212.

¹²⁰ İbnü'l-İbrî (*Abu'l-Farac*, II, 559) öldürülen Moğol askerlerinin sayısını 5 bin olarak belirtmiştir.

¹²¹ İbn Şeddad, I, 88-89; Makrizi, I, 631-632; Krş: Sümer, Yabanlu, 93-94.

Akçaderbend'e ulaşan Sultan Baybars ordunun ağırlıklarını ve savaşta ele geçirilen ganimetleri Emîr Bedreddin el-Hazinedar idaresinde öncelikle bu geçitten geçirdi. Sultan ordusunun tamamını buradan geçirdikten sonra derbendin öbür tarafında mola verdi. Sonra da sarp dağlardan ilerleyerek Göksu'ya ulaşan Memlük ordusu burada geceledikten sonra Göynük yakınlarına geldiğinde Sultan Baybars Dımaşk'a, Antep üzerinde değil de Maraş üzerinden gitmeye karar verdi. Maraş ovasına gelerek konakladı. Sonra Maraş'tan hareket eden Memlük ordusu 11 Mayıs 1277'de Halep yakınlarında Anadolu seferine çıkarken konakladığı yer olan Harim'e ulaştı.¹²² Sultan Baybars Anadolu seferini Maraş üzerinden gerçekleştirmesi ve Moğollarla Elbistan'da karşılaşması önemlidir. Dolayısıyla kaynakların, Memlük ordusunun geçtiği ve konakladığı mevkiiler hakkında bilgiler vermeleri, bu tarihi mekânların isimlerinin günümüze kadar ulaşmasına neden olmuştur.¹²³

Elbistan'da Moğol ordusunun yenildiği ve Selçukluların kendisine ihanet ettiğini öğrenen Abaka hızla Anadolu'ya doğru ilerledi. Bu sırada Mısır ordusu Anadolu'yu terk etmişti. İkiyüzlü bir politika izleyen Pervane, Abaka'yı karşılamaya çıkmıştı. 1277 yılının Temmuz ayında Anadolu'ya gelen Abaka ordusunun büyük bir kısmını Memlükler üzerine sevk etti. Sonra savaşın cereyan ettiği Elbistan ovasına gitti. Savaş meydanında Moğol ölülerinin çokluğunu görünce üzüntüsünden ağlayan Abaka, Selçuklu askerlerinden ölen olmadığının farkına varınca hiddetlenerek Pervaneye kızdı. Pervane'nin verdiği bilgilere de inanmayarak Baybars'la ittifak içinde olduğunu söyleyenlerin sözlerinin doğru olduğuna inanmıştı. Savaş meydanında Baybars'ın işgal ettiği yerleri elindeki topuzunun sapıyla ölçerek onun yanında ne kadar asker olduğunu tahmin etmeye çalışan Abaka Mısır ordusunun gücünü anlayınca Memlüklerin üzerine sevk etmiş olduğu Göynük'e kadar ulaşmış olan ordusunun geri dönmesini emretti. Çünkü Suriye üzerine sevk ettiği askerlerinin sayısı 30 bin kişi idi. Bu miktarda asker ile Baybars'la baş edemezdi. Böylece Abaka, Elbistan yenilgisinin intikamını Memlükler'den alamadı. Selçuklulardan intikam alırcasına binlerce insanın öldürülmesini emretti. Öldürülenlerin sayısı 200 bin kişiydi. Bazı rivayetlere göre de Elbistan'dan Kayseri'ye oradan Erzurum'a kadar

---

¹²² İbn Şeddad, I, 89; Sümer, Yabanlu, 94-95; Gökhan, 213.

¹²³ Gökhan, 213-214.

çiftçi, asker ve ahaliden 500 bin kişi öldürülmüştü.¹²⁴ Pervane de Abaka tarafından kusurlu bulunarak Ağustos 1277'de Aladağ'da öldürüldü.

Elbistan Savaşı'ndan sonra Moğollar ile Memlükler arasında 1281 yılında Hama ile Humus arasında bir savaş daha yapıldı. Mısır Sultanı Seyfeddin Kalavun, Abaka'nın kardeşi Mengü Timur komutasında bir Moğol ordusunun Anadolu'ya gönderildiği haberini aldı. Mengü Timur Kayseri ve Elbistan arasında bir yerde karargâhını kurmuştu. Memlüklerin keşif kolu, Moğol ordusunun ilerlediği istikamet ve durum hakkında bilgi toplarken Abaka'nın Emîr-i Ahuru olan Çoltar Bahadır (Colbar) yakalayarak Dimaşk'ta bulunan sultanın huzuruna getirdi. Sultan, Çoltar Bahadır'dan Moğol askerlerinin sayısının 80 bin civarında olduğunu öğrendi ve askerlerin durumları hakkında bilgiler aldı. Moğollar askerlerini Sarus'a oradan da Elbistan'a nakletmiş, sonra Akçaderbend'i geçerek Rahbe tarafına gelmişlerdi. Anadolu tarafından ilerleyen başka bir grup Moğol askeri de Maraş'a inmişlerdi. Mengü Timur'un komutasındaki 80 bin kişilik Moğol ordusunun 50 bini Moğol asıllı geri kalanı da Gürcü, Türk, Ermeni ve Franklardan meydana geliyordu. Sultan Kalavun'un ordusu daha önceki savaşlarda olduğu gibi Hama ve Humus arasında karşıladığı Moğol ordusunu bir kez daha mağlup etmeyi başardı.¹²⁵ Bu savaş sonrası Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'de Memlük hâkimiyeti sağlamlaştı. Savaşta kusurlu bulunan Mengü Timur'un zehirlenerek öldürülmüş olduğu ve Abaka Han'ın de üzüntüsünden öldüğü rivayet edilmektedir.¹²⁶ Nüfuz mücadelesi veren Moğollar ile Memlükler arasında devam eden bu savaşlarda Maraş bölgesi ya savaş alanı ya da orduların geçtiği güzergâh olmuştu.

Maraş bölgesine hâkim olan Kilikya Ermeni Kralı Nisan 1289'da Trablusşam'da bulunan Sultan Kalavun'a bir elçi göndererek, sultanın Ermenilere merhamet etmesini ve hoşgörülü davranmasını istedi. Bu durum üzerine sultan Ermeniler'den Maraş ve Behisni'nin teslimini istedi. Bu teklifi Ermeni Kralı kabul etmedi. Sultan Kalavun askerlerini Naib-i saltanat Hüsameddin Toruntay'ın komutasında Halep'e gönderdi. Memlükler'in üzerlerine geldiğini gören Ermeniler yeni bir elçi göndererek sultana her yıl vergi vermeyi buna karşılık Maraş ve Behisni'nin kendilerinde kalmasını teklif ettiler. Memlük Sultanı da bu teklifi kabul etti.¹²⁷

¹²⁴ İbn Şeddad, I, 91-94; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, (Türkçe trc. Mehmet Keskin), Çağrı yayınları, İstanbul 1995, XIV, 464; Makrizi, I, 633; Gökhan, 214.

¹²⁵ Krş: Gökhan, 215.

¹²⁶ Turan, 547-576.

¹²⁷ Makrizi, I, 744.

Memlûkler, Güneydoğu Anadolu ve Çukurova bölgesini ele geçirerek, nüfuzlarını Adana, Kayseri, Malatya, Harput, Elbistan ve Maraş'a kadar yaymak istiyordu. 1292 yılında Ermenilerin elinde bulunan ve onların Katagigosluk Merkezi olan Rumkale Eşref Halil b.Kalavun tarafından fethedildi ve burasının adı Kaletü'l- Müslimin olarak değiştirildi.¹²⁸ Rumkalenin fethinden sonra ilerlemeye devam eden Memlûk ordusu, Mayıs 1293'te Behisni, Maraş ve Tell-Hamdun şehirlerini Ermenilerden aldı, buralara Müslümanlar yerleştirildi. Bilhassa Müslüman halkın yaşadığı Behisni'nin alınması halkın Ermeni idaresinden kurtulmasına neden oldu.¹²⁹ Ancak bir süre sonra Memlûk sultanının ölümü ve yerine küçük yaşta kardeşi Muhammed b. Kalavun'un tahta çıkarılması ve ümerâ arasında başlayan nüfuz mücadelesi esnasında Memlûkler Maraş bölgesine gereken önemi gösteremedi. Ermeniler Maraş'ın da içinde bulunduğu bölge şehirlerini yeniden işgal ettiler.¹³⁰

1298 yılına kadar Ermenilerin elinde kalan Maraş şehri 40 yıl devam eden Ermeni işgali sonrasında Memlûk Sultanı Hüsameddin Laçin zamanında yeniden fethedildi. Memlûk Sultanı tarafından Amik Ovası'nda toplanması ve birçok koldan Ermenilerin üzerine yürümesi emrolunan Memlûk ordusu Ermenileri cezalandırdıktan sonra geri dönmekte iken, sultan ordu komutanlarına haber göndererek Tell-Hamdun ile Maraş şehirlerinin alınmadan dönülmemesini emretti. Bunun üzerine Memlûk ordusu ikinci defa Ermenilerin üzerine yürüdü, Tell-Hamdun kalesi fethedildi. Halep Emîri Seyfeddin Tabahi Halep askerleri ile Türkmenleri Maraş'a gönderdi. Haziran 1298'de Maraş fethedildi. Maraş'ın alındıktan kısa bir müddet sonra bu havalide bulunan Türkmen boylarına ikta edildi.¹³¹ Maraş şehri 1337 yılında Dulkadir Beyliğinin kuruluşuna kadar Halep naipliğine bağlı Türkmen beyleri tarafından idare edildi.

Sonuç

Maraş şehri birçok kez Haçlı, Bizans ve Ermeni gibi Hıristiyan devletler ve putperest Moğollar tarafından istila edilmiştir. Yine Maraş bölgesi Anadolu Selçukluları ile Suriye ve Mısırda kurulmuş Türk devletleri arasında savaflara ve çatışmalara sahne olmuştur. Bölgenin tarihini anlatan İslâm kaynaklarında da Maraş'ın fethi anlatılırken Müslüman kumandanlar

¹²⁸ İbn Kesir, XIII, 541-542; Krş: Gökhan, 216.

¹²⁹ İbn Kesir, XIII, 548; Makrizi, I, 874; Krş: M. Halil Yinanç, "Besni", *İA.*, II, 571.

¹³⁰ Yinanç, 100.

¹³¹ İbn Kesir, XIV, 39; Krş: Yinanç, 100.

için “şehri yeniden bina etti” ifadesi birçok kez kullanılmaktadır. Böylesi çok istila, çatışma, karışıklık, savaş ve de deprem gibi tabii âfet gören bir şehirde kültür müesseselerinin korunması, asırlarca yaşayıp günümüze kadar gelebilmesi elbette ki çok zordur. Dolayısıyla Maraş'ta inşa edilen Selçuklu eserlerinin birçoğu tahrip edilmiş ve bazı istisnalar dışında günümüze ulaşabilen olmamıştır.

Maraş'ta Selçuklu dönemi eserleri olarak Şekerli Cami'nde bulunan H.600/M.1204 tarihli bir kitabeden başka Selçuklu emîrlerinin kendilerine veya onlar adına yaptırılan mimari yapılar bulunmuştur. Maraş bölgesi, Selçuklu Devleti'nin emîrleri Hüsameddin Hasan, oğlu İbrahim ve torunu Nusretüddin Hasan zamanlarında oldukça imar edilmiş, özellikle de Nusretüddin Hasan zamanında yaptırılmış olan Afşin Ashab-ı Kehf çevresindeki külliye ile Maraş çevresindeki bazı kalıntılar günümüze kadar gelmiştir. Ayrıca Elbistan'da Emîr Mübarizüddin Çavlı tarafından yaptırılan Elbistan Ulu Camii ve Çavlı Han, yine Selçuklu emîrlerinden biri tarafından yaptırıldığı tahmin edilen Akçaderbend ağzındaki Han ve Emîr Seyfeddin Ebubekir Candar Gazi adına yaptırılan Candar Gazi Türbesi, Selçuklular döneminde Maraş'ta inşa edilen günümüze kadar gelebilen bazı eserlerdir.¹³² Selçuklulardan sonra Dulkadir Beyliği (1337-1515) zamanında yapılan cami, medrese, türbe gibi birçok eserin Selçuklu mimarisinin özelliklerini taşıdığı görülür.

---

¹³² M.Halil Yinanç, “Elbistan”, *İA.*, VI, 225.

Maraş Emiri Nusretüddin Hasan Bey tarafından yaptırılan Ashabü'l-Kehf külliyesinin giriş kapısı

ORTAÇAĞ KAYNAKLARINA GÖRE 1114 MARAŞ DEPREMİ

İlyas GÖKHAN*

1114 depreminin yıktığı Maraş, günümüzde Namık Kemal denilen “Karamaraş” mevkinde bulunan yerdeydi. Şehri bu mevkie Hamdani hükümdarı Seyfüddevle taşımıştı. Maraş’ın taşınmasının sebebine gelince; Bizanslılarla Müslümanlar arasında sürekli el değiştiren şehir, Seyfüddevle tarafından fethedilince daha güvenli ve savunmaya elverişli bir yerde kurulmasına karar verilmişti. Maraş ve doğusunda bulunan Hades, 950’lerde inşa edilmeye başlanmıştı.¹³³ Maraş’ın yeniden inşası Kasım 954’de tamamlandı.¹³⁴ Seyfüddevle’nin Maraş’ı yeniden inşa etmesi ve mamur bir hale getirmesinden dolayı Arapların meşhur kaside yazarı el-Mütenebbî onu öven bir şiir yazmıştır.¹³⁵

Hades şehri eski yerinde yeniden inşa edilirken, Maraş ise eski olduğu mevkiden yarım saat uzaklıkta günümüzde Namık Kemal semti denilen yerde “Karamaraş” bölgesine taşındı. Çünkü eski Maraş tepeler üzerinde ve dere yamaçlarında kurulu olup, engebeli arazisi sebebiyle yaşamaya ve

---

* Yrd. Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçüimam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

¹³³ Yakutu’l-Hamevî, *Mucemü’l-Buldân*, C.II, Dar Sader, Beyrut, (BTY), s. 228; İbnü’l-Verdî, *Tarihu İbnü’l-Verdî*, C. I, Darü’l-Kütübî’l-İlmiye, Beyrut, 1996, s.276; Faruk Sümer, “el-Hades (Göynük) Şehri” *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, İstanbul Eylül 1993, s. 7.

¹³⁴ el-Antakî, Ebü’l-Ferec Yahyâ b. Saîd b. Yahyâ, *Tarihü’l-Antakî*, (tahk. Ömer Abdüsselam Tedmuri) Jarrous Pres, Trablus 1990, 83-84; İbnü’l-Esir, *İslâm Tarihi (el-Kâmil fi’l-Tarih)*, C.VIII, (Çev.: Ahmet Ağırakça), Bahar Yay., İstanbul, 1991, s.439; Yakut, II, 228; Ebî’l-Fidâ, *el-Muhtasar fi Ahbari’l-Beşer*, C. I, (Neşr.: Mahmud Deyyub), Darü’l-Kütüb’il-İlmiye, Beyrut, 1997, s.437; İbnü’l-Verdî, 275; Faruk Sümer s.7; Ostrogorsky, 263; Işıltan, 538; Nasuhî Ünal Karaarslan, “Hamdâniler”, *DİA*, C. XV, İstanbul, 1997, s.447.

¹³⁵ el-Antakî, 84-85; Yakut, II, 228.

savunmaya uygun bir yerde değildi. Seyfûddevele yeni kurulan Maraş'ın ortasına bir iç kale, askeri garnizon, idari bina, cami ve halkın yaşayacağı meskenler inşa ettirerek etrafını da bir dış surla çevirtti. Seyfûddevele Maraş'ın yeniden inşası ve taşınması ile ilgili işlerle amcasının oğlu aynı zamanda bir şair ve idareci olan Ebu'l-Firas'ı (Ebu'l-Aşair)¹³⁶ görevlendirdi. Şehrin inşasının tamamlanmasından sonra ahali buraya nakledildi.¹³⁷

Bir zamanlar el-Müntenebbî ve Seyfûddevele'nin amcasının oğlu Ebu'l-Firas gibi şairlerin yaşadığı Maraş Hamdaniler zamanında önemli sosyal ve kültürel gelişme göstermiştir. Ne yazık ki bu mamurluk uzun sürmemiş ve şehrin idaresi 962'de (H.351) yeniden Bizans'a geçmiştir.¹³⁸ Bundan sonra yüzyıl daha fazla Bizanslıların elinde kalan Maraş 1086'da Selçuklu komutanlarından Emir Buldacı tarafından fethedildi. Ancak 1097'de bölgeye gelen Haçlılar Maraş'ı işgal ettiler. Haçlılar tarafından Maraş'ta 1149'a kadar devam edecek olan bir senyörlük kuruldu. Bu dönemlerde kaynaklarda sıkça geçen ve önemli bir şehir olan Maraş'ın bu durumu uzun sürmemiş ve şehir Haçlıların elinde olduğu zamanda şiddetli bir depremle yerle bir olmuştur.

Maraş bölgesinin öteden beri bir deprem bölgesi olduğu görülmektedir. Maraş kelimesi Hititlerden gelmekle birlikte bir yakıştırmaya

¹³⁶ İbnü'l-Esir, VIII, s. 469, 494; İbnü'l-Adim, *Buğyetü't-Taleb Fi Tarihi Haleb*, C.IV, (Neşr.: S. Zekar) Darü'l-Fikr, Dımaşk, 1988, s. 2527–2532; Ebi'l-Fida, I, 442; İbnü'l-Verdî, I, 280, 282; İbn Kesir, *Büyük İslâm Tarihi* (el-Bidaye ve'n-Nihaye), C. XI, (Çev.: M. Keskin), Çağrı Yay., İstanbul 1995, 443.

¹³⁷ Maraş'ın Seyfûddevele tarafından yeniden inşa edilmesi ve şehrin birkaç defa yıkılıp başka yerlerde kurulması ile ilgili görüşlerimizi "Müslüman Arapların Fethinden Selçuklu Türklerinin Zamanına Kadar Maraş" adlı makalemizde açıkladık.

¹³⁸ el-Antakî, 97; İbnü'l-Esir, VIII, 459; Abu'l-Farac Gregory, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. I, (Süryaniceden Çev.: R.A. W. Budge, Türkçe Çev.: Ö.R. Doğrul), TTK Yay., Ankara, 1999, s. 261–262; Urfalı Mateos, 5; *Başkumandan Simbat Vekayinamesi*, (951–1334), (Çev.: Hrant D. Andreasyan), Türk Tarih Kurumu Tercüme Kısım, s. 2; İbnü'l-Verdî, I, 279–280; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev.: F. Işıltan), TTK Yay., Ankara, 1999, s. 265; Fikret Işıltan, "Seyf-üd-devle", *İA*, C. X, MEB Yay., Eskişehir, 1997, s. 539; René Grousset, *Başlangıçtan 1071'e Kadar Ermenilerin Tarihi*, (Çev.: Sosi Dolanoğlu), Aras Yay., İstanbul 2005, s.479; Kazım Yaşar Koprıman "Abbasiler Zamanında Bizans Sugûrunda Türklük Faaliyetleri", *Makaleler*, (Yay. Hazr. S. Yalçın, A. Çetin), Berikan Yay., Ankara 2005, s. 337; Mustafa Demirci, "İslâm- Bizans Mücadelesinde Bir Serhat Şehri: Maraş" *I. Kahramanmaraş Sempozyumu*, C. I, (6-8 Mayıs 2004 Kahramanmaraş), Maraşder ve Kahramanmaraş Belediyesi Yay., İstanbul, 2005, s.330–331.

göre Mer'aş adı Arapçada "Reaşe" fiilinden türemiş olup, titreme, zelzele ve sallanma gibi anlamlara gelmekteymiş. Belki de Maraş bölgesinde pek çok deprem olduğu için bu benzetme olmuştur. Bilimsel olarak ispatlanmamış olmakla birlikte Maraş'ın kuzeyinde bulunan Engizek ve Batısında bulunan Sır dağları(Uludaz dağ) bir zamanlar volkanik alanlarmış. Bunun kanıtı olabilecek Engizek dağında Deve kuyusu denilen mıntıkada çevresi lavlarla ve kül tabakaları ile örtülü bir "volkan bacası" bulunmaktaymış. Yine Uludaz dağ eteklerinde ve Kırkgöz deresinin iki yamacında yanmış kayalar varmış. Bütün bunlar Maraş'ın eski devirlerde Yanardağ ve deprem bölgesi olduğunu göstermekteymiş.¹³⁹ Maraş'ın bir deprem bölgesi olduğu bilinmekle birlikte, Yanardağ bölgesi olduğuna dair iddialar bilimsel olarak doğrulanmamıştır.

Maraş bölgesinde tarih boyunca pek çok deprem olmuştur. Andırın Sismik boşluğunu da içine alan ve Adana, Ceyhan ve Maraş yörelerinde etkili olan depremlerin bazıları; 209, 517, 524, 561, 1114, 1514 ve 1855 yıllarında olmuştur. Bunların şiddetleri 5 ile 9 arasında değişmekteydi. Maraş'a yakın Türkoğlu sismik boşluğunda kaydedilen en son deprem ise 1874'de 8 şiddetinde olmuştur.¹⁴⁰

Maraş, Suriye üzerinden geçip Antakya Amik ovasında ilerleyip Maraş- Gölbaşı Adıyaman üzerinden Erzurum'a kadar uzanan Arap fay hattı denilen deprem kuşağı üzerinde bulunmaktadır. Bundan dolayı tarih boyunca Maraş'ın pek çok depreme sahne olduğu tahmin ediyoruz. Maraş'ta meydana gelen depremlerin yerel olmayıp bölgesel olduğu görülmektedir. Bundan dolayı bu depremlerin bazıları çevrede bulunan ve daha tanınmış yerler olan Halep, Antakya ve Misis gibi yerlerin adı ile zikredilmiş, Maraş'tan pek bahsedilmemiştir. Maraş bölgesinde tarih boyunca görülen depremlerin en şiddetlisi 1114'te olamıdır. Bu deprem o kadar şiddetli olmuş ki pek çok müellif bunu "*Maraş Depremi*" şeklinde eserlerine kaydetmişlerdir. Bu depremden dolayı yerle bir olan ve bir enkaz yığınınına dönüşen Maraş şehrinin yeri değiştirilerek şimdiki olduğu yerde yeniden kurulmuştur.¹⁴¹

---

¹³⁹ Salman Canpolat, Etiler Zamanında Maraş, İş Matbaası, İstanbul 1948, s.7-8.

¹⁴⁰ Ramazan Demirtaş, Türkiye Sismik Boşluklar ve 27 Haziran Ceyhan (Adana), Depremi, Afet İşleri Genel Müdürlüğü, Deprem, Araştırmaları, Daire, Başkanlığı, s.24; (<http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/72d30ab508237ac-ek.pdf>).

¹⁴¹ 1114 Maraş depremi ile ilgili tetkik eserlerden şu iki makaleye bakılabilir. Feda Şamil Arık, " Selçuklular Zamanında Anadolu'da Meydana Gelen depremler",

Maraş'ta 1114'te meydana gelen deprem mahalli olmayıp tüm bölgeyi etkilemiş ve geniş bir alanda hasara neden olmuştur. Depremin merkez üssü Maraş olmakla birlikte Urfa, Adıyaman, Antep, Antakya, Adana, Mersin ve Halep şehirlerinde de yıkıma yol açmıştır. Bu büyük deprem hakkında dönemin muasır Bizans, Haçlı, Ermeni, Süryani ve İslam kaynakları bilgi vermektedirler.

Maraş depremini, olaya şahit olan müelliflerinin ya da bir müddet sonra onlardan nakiller yapanların yazdıklarından aktarmayı uygun gördük. Böylece ikinci dereceden kaynakların birincilerden aldıkları bilgileri nasıl aktardıklarına da dikkat çekmek amacıyla onların yorumlarını da aldık. Böylece bir olay hakkında müelliflerin farklı anlatımları ve düşüncelerini ortaya koymayı hedefledik.

1114 Maraş depreminin en önemli görgü tanıklarından biri Urfalı bir Papaz olan Mateos'tur. Müellif deprem olduğu sırada Urfa'da bulunmaktaydı ve bu şehirdeki sarsıntıya ve yıkıma şahit olmuş ve hadiseyi şöyle anlatmıştır: “*Marerî ayının 12 sine tesadüf eden Pazar günü, Haç yortusunda bir nişane belirdi. Bunun gibi İlahî gazap ne geçmişte ne de bizim zamanımızda görülmüş ve işitilmiş ve ne de kitaplarda okunmuştu. Derin bir uyguya dalmış bulunduğumuz sırada aniden müthiş bir gürültü koptu ve bütün dünya sarsıldı. Yeryüzü şiddetle titredi, kayalar yarıldı ve tepeler çatladı. Dağlarla tepeler şiddetle çınladı. Onlar canlı hayvanlar gibi ses çıkardılar. Dağların sesi, kulaklarda bir ordunun çıkardığı gürültüyü andırıyordu. Mahlûklar, Allah'ın gazabı altında şaşkın bir vaziyet içine düşmüş olup dalgali bir deniz gibi titriyorlar ve çalkalanıyorlardı Çünkü bütün ova ve dağlar sanki bakırdanmış gibi çınladılar ve ağaçtanmış gibi sallandılar. İnsanlar ağır hastalar gibi inliyorlardı. Yeryüzünden dehşete kapılmış umutsuz bir firari gibi figan ve haykırış sesleri yükseliyordu. Bu sesler, zelzeleden sonra da geceleyin bir saat kadar işitiliyordu. Bu felaket esnasında herkes kendi hayatından ümidini kesti ve kıyamet gününün geldiğini zannetti. Çünkü tam bir kıyamet gününü andıran bir hal vardı. Gün Pazar, makam “var”¹⁴² ve kamer de eksilmekte olduğundan, her şey kıyamet*

Tarih Araştırmaları Dergisi 1992-1994, A.Ü. DTCF. Yay., C.XVI, S. 27, s.19,23; Muharrem Kesik, “Maraş Depremi (1114)”, *Tarih Dergisi: Işın Demirkent Hatıra Sayısı*, S.45, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yay., İstanbul 2007, s.43-46.

¹⁴² *Var*: Ermeni musikisinin sekiz perdesinden biridir. Kilise ayinlerinde okunacak kasidelerin makamları bu sekiz perde üzerinden her gün ayrı ayrı tespit edilmiştir.hazin bir mahiyette olan “var” makamı ile Pazar günü ve kamerin sonu

gününi andırıyordu. Bundan dolayı, herkes yeis içine düşmüş ve ölü haline gelmişti. O gece birçok şehir ve bölgeler harap oldu. Harap olan yerler kâmilen Franklara aitti. Diğer bölgelerde ve Müslümanlara ait bulunan yerlerde hiçbir zarar vukua gelmedi. O gece, Samsat, Hisnımansur, Keysun, Raban ve Maraş harap oldu. Maraş'ın akabeti o kadar feci olmuştur ki takriben 40.000 insan telef oldu. Bu, çok nüfuslu bir şehirdi ve bu felaketten hiç kimse kurtulamamıştı. Sis şehrinde de aynı şey vukua geldi ve sayısız insan öldü. Birçok manastır ve köy harap oldu ve on binlerce erkek ve kadın telef oldu Karadağ'da bulunan meşhur Basilien manastırında, aziz Ermeni ruhanileri, yeni yapılan bir kiliseyi takdis etmek üzere toplanmış bulunuyorlardı. Bunlar ayin icra ettikleri sırada kilise onların üzerine yıkıldı ve otuz ruhani ile iki Vardabet enkaz altında şehit oldu. Onların cesetleri bugüne kadar orada kalmıştır. Maraş yakınında bulunup Hesuantz (Jésuéeens)¹⁴³ denilen büyük manastırda da aynı şey vuku buldu. Bu manastır yıkıldı ve bütün rahipler enkaz altında kaldı. Zelzele durduktan sonra kar yağmaya başladı ve yeryüzü karla kaplandı. Maşgvor¹⁴⁴ denilen meşhur Ermeni rahibi Grigor orada şehit oldu. Böylelikle birçok Hristiyan müthiş bir akibete maruz kaldılar. Bu, onların günahları yüzünden olmuştur. Çünkü bunların her biri, Allah'ın çizmiş olduğu yolu terk edip yanlış yollara girmiş, Mukaddes kitaplarda yazılı olan tembihlerden yüz çevirmiş ve çulğınca hareketlerde bulunmuşlardı. Onlar, Nuh zamanında, telef oluncaya kadar surf yiyip içmekle vakit geçiren insanlar gibi hareket ettiler ve işte nihayet Allah'ın gazabına uğradılar ve işledikleri büyük günahlar yüzünden telef oldular".¹⁴⁵ Görüldüğü gibi müellif olayın sebebini dini düşünceleri ve inancı ile açıklamaktadır. İnsanların ve yöneticilerin tanrıya isyanlarından dolayı onlar şiddetli bir depremle cezalandırılmıştır.

---

bir araya gelmiş olup müellifin naklettiği vakaya dair halkın beslediği batıl itikat izah olunabilir. Bk. Urfalı Mateos, Tarihi, ED DULAURIER'in notu, s.255/97.

¹⁴³ Müverrih Simbat, Ermeni Prensi Leon I.'in tetvic töreninde hazır bulunan ruhani mümessillerle baronların listesinde Antakya başpiskoposu ve Jésuséeens manastırı rahibi Joseph'in adını da zikretmiştir. Bk. Urfalı Mateos, ED DULAURIER'in notu s.256/98; <http://www.florilegium.org/files/CULTURES/Armenia-TL-art.html>)

¹⁴⁴ Maşgvor: derili, Kilikya manastırlarından birinin adıdır. Bu ad, aynı manastıra mensup olan rahiplerin hayvan derisinden yapılmış elbise giydiklerinden ileri gelmiş olmalıdır. Bk. Urfalı Mateos, ED DULAURIER'in notu, s.256/99.

¹⁴⁵ Urfalı Mateos, *Vekayinamesi Ve Papaz Grigor Zeyli*, (Türkçeye Çev. H.D. Andreyan, Notlar: E.Dulaurer, M. H. Yinanç, Ttk Yay., Ankara, 1987, s.253-256

Deprem olduğu sırada bölgede olduğunu bildiğimiz bir haçlı müellifi ve Papazı olan Fulcher of Chartres de olayı şöyle anlatmaktadır.“1114’de Arabistan’ın bir parçasına ve bizim topraklarımız olan Kudüs arazisi içini çekirge sürüleri istila etti. Bir kaç gün içinde Mayıs ve Nisan ayları boyunca bizim ürünlerimiz şiddetli şekilde zarar verdi.

Daha sonra Aziz Lawrance yortusunda(10 Ağustos 1014) bir deprem oldu. Daha sonra Kasım ayının 13. günü Misis’te bir depremle şehrin bir parçası tahrip oldu. Aynı şekilde daha büyük bir deprem, duyulanın en kötüsü, Antakya arazisini sardı ve parça ve bütün olarak kasabaları tahrip etti, duvarların yanında evler de dâhil. İnsanların bazıları acı içinde yığıntıların arasında boğularak telef oldular.

Antakya’nın 60 mil kuzeyinde bulunan Maraş şehrini bu depremin yıktığı söylenir. Evler ve duvarları tamamen kayboldu ve ne yazık ki orada yaşayan insanların hepsi depremde öldü¹⁴⁶ (Birkaç Arap yazarı tarafından zikredilen bu açıkça zikredilmektedir. Maraş’ta olan bu depremi 29 Kasım 1114’te, Antakya’nın üstünde Walter the Chancellor’u tarafından canlı olarak tasvir edildi. Maraş Antakya’nın 100 mil kuzeyinde bulunmaktadır)

Bu depremden Trialeth¹⁴⁷ olarak isimlendirilen Fırat nehri yakınındaki kasaba da yıkıldı.

Fulcher of Chartres Hiçbir kaynağın zikretmediği 1115 yılında Misis’de meydana gelen başka bir depremden daha bahsetmektedir. Bu depremde Misis şehri yıkılmıştır. Antakya arazisindeki diğer yerlerinde acıları daha az değildi.¹⁴⁸

Süryani Mihaıl ise: Maraş depremini “ 1426 (H1115) ’inci yılın İkinci Teşrin ayının 29’unda Pazar günü sabah erkenden çok şiddetli bir zelzele oldu ve Maraş şehri kâmilten toprağa gömüldü. Şehrin temelleri havaya uçtu, binalar da yere döküldü. Maraş, kendi sekenesinin mezarı oldu ve bunu görenler dehşet içine düştüler. Bu zelzele esnasında, Keysun’un himmetiyle bu kiliseler tekrar inşa edilmiştir. Bu zelzele neticesinde Samosat da harap oldu. Şehirde, birçok insanlar meyanında, Gargar kalesinin senyörü

¹⁴⁶ Fulcher of Chartres, A History of the Expedition to Jerusalem 1095–1127, (Editör: Harold S. Fink),The University of Tennessee Pres, 1969, s.210.

¹⁴⁷ Trialeth: ismininbib neresi olduğu tespit edilememiştir. Ancak Hagenmer adlı araştırmacı buranın Antakya’nın 100 mil doğusunda Fırat nehri üzerinde Balis olabileceğini belirtiyor. Sıbt İbnü’l-Cevzi H.508’de (7 Haziran 1114- 26 Mayıs 1115) burada bir deprem gördüğünü belirtmektedir.(Fulcher of Chartres), dipnotu s.210/5.

¹⁴⁸ Fulcher of Chartres, 214.

Konstantinius da öldü. Bütün bu şehirlerde ve köylerde binaların büyük kısmı yıkıldı."¹⁴⁹ şeklinde anlatmaktadır.

Bir Anonin Süryani kaynağı ise Maraş depremini "29 Kasım 1114'de Pazar akşamı, güneş batarken bir deprem Maraş'ı yıktı. Tamamen kent yıkıldı. Manastırlar da yıkıldı. Bütün kent duvarı çöktü. Yabancılar dışında 24.000 kişi ve yüzden fazla ruhban ve diyakon öldü. Hısn-ı Mansur ve birçok yer yok oldu"¹⁵⁰ satırları ile anlatmaktadır.

Süryani tarihçisi Abul'l-Faraç ise: Maraş depremini "H.509 miladi ise 1115'de Son Teşrin'in 29. gününde ve Arapların 6. ayının 29. gününde son derece şiddetli bir deprem oldu. Bu yüzden bütün Maraş şehri yeraltına gömüldü ve bütün şehir halk için bir mezar oldu. Samosata'da birçok evler yıkıldı ve bu sırada burada bulunan Gargar hâkimi Constantin ile birlikte ile birlikte enkaz arasında boğuldular. Edessa surunun kulelerinden 13'ü düştü. Ve Harran surunun bir kısmı yıkıldı. Balaş kalesinin yarısı ile birlikte 100 ev yıkıldı. Kışum'da Mar Jonh kilisesi ile Kırk Şehit Kilisesi yıkıldı. Fakat bu kiliseler piskopos Dionisius'un yardımı sayesinde yeniden inşa oldu."¹⁵¹ sözleriyle aktarmaktadır.

İslam tarihçilerinden biri olan Azimî ise "H.508'de Suriye'de büyük bir deprem oldu, kaleler yıkıldı; depremden önce hava kararmıştı."¹⁵² Diyerek deprem hakkında bilgi vermektedir.

Azimî'nin eserinden nakiller yapan Türk asıllı Memluk dönemi tarihçilerinden Ayıntaplı Aynî'nin eserinin Maraş depremini anlattığı kısmını Arapçadan Türkçeye çeviren Ali Sevim'in eserinden naklen: "Suriye'de deprem oldu; kaleler yıkıldı, bu arada Azaz kalesi de yıkıldı, bu kalede 400 kişi öldü, sadece mescidin damındaki müezzin kurtuldu; İlahi kudret onu, Azaz'ın ön kısmına sağ salım koymuş idi. Halep'e karşı isyan etmiş olan Azaz valisi kaçtı ise de gece kar yağması sonucunda, bazı kimseler onu yakalayıp atabeğe (Haleb atabeği Lülü) götürdüler"¹⁵³.

¹⁴⁹ Süryani Mikhail, *Vekayiname*,(1042–1193, 1195–1229) Türk Tarih Kurumu Tercüme Kısım, s.60-61.

¹⁵⁰ Anonim Süryani Kaynağı, I. ve II. Haçlı seferleri Vekayinamesi, (çev. Vedii İlmen), Yaba Yay., İstanbul 2005, s.26-27.

¹⁵¹ Gregory Abû'l- Farac (Bar Hebraeus), Abu'l- Farac Tarihi, C. II (Süryanice'den İngilizceye Çev: Ernest A. Wallis Budge, Türkçeye Çeviren: Ömer Rıza Doğrul), , TTK Yay., Ankara 1999, s.354.

¹⁵² Azimî Tarihi, Selçuklularla İlgili bölümler, (Çev. Ali Sevim), TTK Yay., Ankara, 1988, s.39.

¹⁵³ Azimi Tarihi, s.110, 411 nolu dipnot.

XIII. Yüzyılın büyük İslam tarihçilerinden biri olan İbnü'l-Esir ise 1114 depremini Maraş'ın adını zikretmeden “ *bu sene (H.509) el-Cezire, Suriye ve diğer bazı yerlerde şiddetli depremler oldu. Urfa, Harran, Sümeysat, Balis ve diğer bazı şehirlerin büyük bir kısmı harap oldu, pek çok kişi enkaz altında kalıp öldü.*” Anlatmaktadır.¹⁵⁴

İbnü'l-Kalanisî, ise H. 508 olayları arasında kaydettiği bu depremi “*Şam'da şiddetli bir yeraarsıntısı ile deprem oldu ve insanlar acı içinde kaldılar ve insanlar panik içinde ve korku içinde kaldılar.*”¹⁵⁵ diyerek yazmaktadır.

Halebli ünlü müellif İbnü'l-Adim ise *Zübtetü'l-Halep* adlı eserinde bu depremi şöyle anlatmaktadır: “ 508 Senesinin Cumadü'l-Ahire ayında 28. de Pazar gecesi Halep, Harran, Maraş, Şam sugurunda büyük bir deprem oldu. Antakya'nın kuzey kapısının burcu yıkıldı, bazı evler yıkıldı ve insanlar onların altında kalarak can verdiler. Azaz kalesi harap oldu ve Oranın valisi Halep'e kaçtı. O lülü'nün eline geçti ve Halep'e varır varmaz katledildi. Pek çok kale yıkıldı.”¹⁵⁶

Ermeni müelliflerinden biri olan Simbat, vekayinamesinde M.1114-15 olayları arasında Maraş Depremi hakkında bilgi vermektedir; “*Mareri ayına tesadüf eden haç yortusunda, Allah'ın hiddetinden dolayı bir zelzele oldu. Yeryüzü geceleyin sarsıldı, derinliklerden korkunç bir gürültü işitildi, deniz altüst oldu, dağlarla tepeler inledi ve birçok şehir yıkıldı. Antakya, Misis, Hısnımansur, Keysun, Ablasta (Elbistan), Raban, Samosat şehirleri yıkıldı. Maraş, temelinden yıkılıp altüst oldu ve burada kırk bin insan telef oldu. Bu sırada birçok ruhaniler, kilise takdisi ayini icra etmek üzere Karadağ'da bulunan Basilien manastırında toplanmışlardı. Kilise bunların üzerine yıkıldı ve otuz manastır papazı ile iki rahip öldüler.*”¹⁵⁷ İfadeleriyle Maraş depremi anlatılmaktadır.

XIV. Yüzyıl'ın Memluk tarihçilerinden biri olan İbn Aybek ed-Devadarî “*H. 508 yılında Haleb'de bir zelzele oldu. Sümeysat ve Maraş'ı*

---

¹⁵⁴ İbnü'l-Esir, *İslam Tarihi (el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi)*, C.X, Bahar Yay., İstanbul 1991, s.404.

¹⁵⁵ İbnü'l-Kalanisi, *Zeyli Tarihu Dımaşk*, (Neşr:H. F. Amedroz), Catholic Pres of Beyrut 1908, s.191.

¹⁵⁶ İbnü'l-Adim, *Zubdetü'l-Haleb min Tarih Haleb*, C.I, (Neşr:Sehil Zekkar) Darü'l-Küttabü'l-Arabiye, Kahire-Şam 1997, s. 378-379.

¹⁵⁷ Simbat, 51.

yerin dibine batırdı. İki şehirde de insanları helak etti”¹⁵⁸ diyerek deprem hakkında bilgi vermektedir.

XIV. Yüzyıl Memluk tarihçilerinden biri olan İbn Kesir bu depremi H.508 yılı olayları arasında anlatmaktadır. “*Bu sene Cezire diyarında korkunç bir deprem meydana geldi. Bu yüzden Cezire’deki kalenin on üç burcu Urfa’da da birçok ev, Horasan’ın bazı evleri yıkıldı. Çeşitli beldelerde çok sayıda ev yıkıldı. Bu beldelerin 100.000 kadar ahalisi öldü. Harran kalesinin yarısı yere battı. Yarısı sağlam kaldı. Sümeysat şehri yere battı. Yıkıntılar altında kalan çok sayıda insan öldü.*”¹⁵⁹

1114 Maraş depremi üzerinde tetkik eserlerde bilgiler bulunmaktadır. Suriye ve Filistin Selçuklu tarihi üzerine önemli bir eser yazan Ali Sevim eserinde Maraş depremine de geniş bir pasaj ayırmıştır. “*29 Kasım 1114 gecesi Kuzey Suriye’de, Halep’i de etkisine alan şiddetli bir deprem olmuştur. Halep’te bir kısım kale duvarları ile Antakya kapısı burcunu yıkan bu depremi birçok insanın da ölümüne neden olmuştur. Aynı şekilde Melikliğe bağlı Azaz ilçesinin kalesi de harap olmuş, buradaki Selçuklu valisi kaçarak Halep’e gelmiş, ancak aralarının açık bulunması dolayısıyla Lülü tarafından derhal öldürülmüştür. Azaz’a, kale ve ilçedeki yıkılan yerlerin süratle onartılması için yeni bir vali gönderilmiştir. Deprem, Halep kalesinde çok az tahribat yapmasına rağmen, Haçlıların eline geçen Esarib ve Zerdana kalelerinin büyük bölümlerinin yıkılmasına neden olmuştur.*¹⁶⁰ Böylece, esasen gerek Haçlı tehlikesi, gerekse iç yönetimin zalim baskısı ile en kötü ve mutsuz günlerini yaşayan Halep bölgesi halkı, deprem dolayısıyla da yeni ve daha güç yaşam şartlarıyla baş başa kalma durumuna düşmüştür.”¹⁶¹

1114 yılında Maraş merkez olmak üzere Adıyaman ve Antakya bölgesini de etkileyen yıkıcı bir deprem meydana geldi. Bu deprem Haçlıların elinde bulunan Maraş’ta büyük hasara yol açtı. Fulcher of Chartres ve Süryani Mikail, Maraş’ın tamamen tahrip olduğunu, evlerin ve surların yıkılarak yeraltına gömüldüğünü ve bütün insanları öldüğünü

¹⁵⁸ İbn Aybek ed-Devâdârî, *Kenzü’l-Dürer ve Cami’ül-Gurer ed-Durretü’l-Maziye Fî Ahbari’l-Devleti’l-Fatımye*, (neşr. Selahaddin el-Müncid) C.VI, Deutsches Archâologisches Institut Kairo, Kahire 1961, s.477.

¹⁵⁹ İbn Kesir, *Büyük İslâm Tarihi*(el-Bidaye ve’n-Nihaye), C. XII, (çev. M. Keskin), Çağrı Yay., İstanbul, 1995, s.339.

¹⁶⁰ İbnü’l-Adîm, *Zubdetü’l-Halep*, II, 173-174, Azimi, 196a.

¹⁶¹ Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçuklu Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1983, s.232.

yazmaktadırlar.¹⁶² Urfalı Mateos da Maraş'ta meydana gelen bu deprem hakkında bilgi vererek Samsat, Hısn-ı Mansur, Keysun ve Raban şehirlerinin de harap olduğunu belirterek sadece Maraş'ta 40000 kişinin enkaz altında kalarak telef olduğunu yazmaktadır. Maraş yakınlarında bulunan Hesuantz manastırında bulunan papaz ve rahiplerin enkaz altında kalarak can vermişler. Deprem Misis taraflarında da etkili olmuş ve Karadağ'da¹⁶³ bulunan Basilien manastırı yıkılmış ve birçok din adamı ölmüştür.¹⁶⁴ Bilhassa Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları Maraş, Keysun, Besni ve Raban taraflarında etkili olan bu depremin yol açtığı tahribattan sonra Haçlılar bölgedeki Ermenilerin elinde bulunan şehirleri ele geçirdiler. Böylece Frankların hâkimiyeti Maraş, Antep ve Adıyaman bölgesinde pekişmiş oldu.¹⁶⁵

Antakya Haçlı kontu Bohemund'un ölümünden sonra Maraş'a dönen ve senyörlüğün başına geçen Richard de Selarno 1114 büyük depremi sırasında hayatını kaybetti.¹⁶⁶

Güneyde İskenderun Körfezi'ndeki Karataş-Osmaniye Fay hattı da büyük deprem üretmiş ve üretebilir. 1945'te 6 büyüklüğünde bir deprem olmuş. Adana- Ceyhan'da 145 kişinin ölümüne yol açan 1998'deki 6,3 büyüklüğündeki depremin sebebi de yine bu fay. Bölgedeki sulak verimli tarım arazisinde yerleşildiği için çok büyük bir yapı hasarı meydana gelmişti. Bu fay 17 Ocak 2001'de de kırıldı ve 4,9 büyüklüğündeki Osmaniye depremini üretti. (1114'te Ceyhan, Antakya ve Maraş'ta hissedilen IX şiddetinde bir deprem olmuş. Kozan, Ceyhan'da 1268'de meydana gelen IX şiddetindeki depremde ise 60 bin kişi ölmüş. Tarihsel deprem kayıtları İskenderun Körfezi ve Antakya'da da birçok büyük deprem olduğunu gösteriyor.)¹⁶⁷

---

¹⁶² Fulcher of Chartres, s.210; Süryani Mikhail, s.60-61.

¹⁶³ Karadağ: Amanos Dağları'nın Maraş'a yakın olan doğu silsilesi olup bugün Gavur Dağı adıyla bilinmektedir.

¹⁶⁴ Azimî Tarihi, s.39; Urfalı Mateos, s.255-256; Gregory Abû'l- Farac, C. II, s.354.

¹⁶⁵ Işın Demirkent, Urfa Haçlı Kontluğu, I, TTK Yay., Ankara1990, s. 161-164.

¹⁶⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/Richard_of_the_Principate.

¹⁶⁷ Yazı: Tuncay Taymaz-Mustafa Alp Dağıstanlı, ATLAS Sayı 98 / Mayıs 2001.(
<http://www.sismikaktivite.org/makaleler/documents/Turkiyeninkritikdepremnoktalarasi.as>)

SONUÇ

Deprem Hakkında Müelliflerin Düşünceleri: Bu depremi anlatan Hıristiyan kaynakları bu felaketin Tanrı tarafından kendilerine verilen bir ceza olduğunu düşünmektedirler. Bu müelliflere göre Hıristiyanlar doğru yoldan sapıp Tanrının emirlerine karşı çıkmışlar, günahkâr olmuşlar ve bundan dolayı da onlar bu musibete maruz kalmışlardır. Hıristiyan müelliflere göre deprem sadece Hıristiyanların yaşadığı topraklarda yıkıcı ve ölümcül olmuş, Müslümanların yaşadığı topraklarda ise bir etkisi olmamıştır. Bu tür anlatımlara Ortaçağ kaynaklarında sıkça rastlanır. Semavi dinlere inanan Müslüman, Hıristiyan ve Yahudilerin yanında putperest ve ilkel topluluklar dahi başta deprem olmak üzere bütün doğal felaketleri bir takım doğaüstü güçlere ya da Tanrının insanoğlunu cezalandırması olarak değerlendirmektedirler. Bir felaketin yaşandığı süreçte insanlar Tanrıya karşı sorumluluklarını hatırlayıp, ibadetlerini artırıp, kurban keserler ve yoksullara yardımlarda bulunurlar. Bu süreçte bazı insanlar musibetlerden kurtulmak için daha mütevazı olurlar ve günlerini oruçlu şekilde de geçirirlerdi.

Felaket anlarında genellikle dinî önderler ve ruhanilerin toplumda üslendikleri roller artardı. Onlar kendi toplumlarını manevi yönde güçlendirmek amacıyla onları bir takım faaliyetlere girişirlerdi. Bu durumdan yöneticilerde istifade ederlerdi. Bu durumlarda onlar rakiplerine veya düşmanlarına karşı halkın desteğini almak için dinî duyguları ön plana çıkarırlardı.

Depremi Olduğu Şehirler: Hemen hemen bütün kaynaklar 1114 depreminin Maraş, Elbistan, Hades, Urfa, Harran, Hısnımansur (Adıyaman), Keysun, Besni, Gerger, Samsat, Ayıntap, Dülük, Haleb, Esarib, Zerdana, Tell-Başir, Birecik, Suruç, Balis, Azaz, Antakya, Adana, Sis (Kozan), Misis ve Mersin gibi yerlerde etkili olduğunu yazmaktadırlar. Geniş bir alanı kapsayan bu depremden daha çok şehirlerdeki havadisler hakkında bilgi verilirken kırsal alanlardaki felaketin tahribatından bahsedilmemektedir.

Depremi Hasarları ve Demografik Kayıplar: Depremi en fazla hasara ve demografik kayıplara uğradığı şehir şüphesiz ki Maraş'tır. Maraş'ın şehir merkezinin yanında kırsalında da depremin hasarları olmuştur. Bilhassa Maraş'ın Elbistan kazası da depremlerle yerle bir olup şimdiki yerine taşınmıştır. Eski Elbistan'ın kara Elbistan denilen belde olduğu iddia edilmektedir. Depremle yerle bir olan hem Maraş hem de Elbistan "kara" ismi ile anılır olmuştur. Bu isim batmış, yıkılmış ve terk edilmiş yerleşim yerleri için kullanılan bir ifadedir.

Depremın hasarlara yol açtığı en fazla yerlerden bazıları da Urfa, Harran, Keysun, Antakya, Misis ve Azaz'dır. Depremden meydana gelen demografik kayıplar kaynaklarda muhtelif verilmektedir. En fazla kayıp Maraş'ta olup 40000 rakamı ifade edilmektedir. Bunun yanında insan kayıpları 24.000 ile 100.000 rakamlarıyla da telaffuz edilmektedir. Bu verilen rakamlar çok abartılı olmakla birlikte önemli ölçüde insan kaybının olması muhakkaktır.

Kaynaklarda açıkça belirtilmemekle birlikte bu depremin İskenderun, Misis, Ceyhan, Tarsus ve Adana gibi yerlerde bir tsunamiye sebep olduğu günümüz araştırmacıları tarafından ileri sürülmektedir. Gerçekten de denize yakın olan Misis'in sular altında kalarak battığı belirtilmektedir.

29 Kasım 1114 tarihinde olan bu deprem sonrası kış şiddetlenmiş, hatta kar yağmıştır. Deprem sebebiyle evleri yıkılan, yaralanan ve yakınlarını kaybeden insanlar bir de ağır kış şartları ile uğraşmak zorunda kalmışlardır. Bu durum depremden ve soğuklardan ölen insanların sayılarını artırmıştır.

Depremın Siyasi Sonuçları: Maraş depremi bölgede önemli siyasi sonuçlar doğurmuştur. Deprem olduğu sırada Urfa'dan başlayarak Adıyaman, Maraş, Antep, Antakya ve Çukurova Haçlıların kontrolü altındaydı. Buraların şehirlerinin ve kalelerinin surlarının yıkılmasından endişe duyan ve Müslümanların saldırılarından korkan Haçlılar hızlı bir şekilde yıkılan surları tamir ettirmişlerdir. Haçlılar bu sırada Büyük Selçuklu sultanı Muhammet Tapar'ın Haçlılar üzerinde düzenlemeye çalıştığı seferin de haberini alınca daha da endişelenmişlerdir.¹⁶⁸ Depremın çok hasara yol açtığı Adıyaman sınırlarında bulunan Keysun Ermeni idarecisi Dığa Vasil ve annesinin Selçuklu Valisi Aksungur'la anlaşmasından istifade eden Urfa kontu Baudouin du Bourg, Ermenilerin elinde bulunan araziye ele geçirerek topraklarını genişletme imkânı bulmuştur.¹⁶⁹ Bu depremden Gerger hâkimi Konstantin ile Maraş senyörü Richard de Salerne hayatlarını kaybetmişler ve bunların makamlarında boşluklar meydana gelmiştir.¹⁷⁰ Ayrıca pek çok Hristiyan ruhani de ölmüştür.

Müslümanların elinde bulunan memleketlerin bilhassa Azaz şehrinin tamamen yıkılması üzerine buranın Selçuklu valisi Haçlıların saldırısından

¹⁶⁸ Steven Runcimen, Haçlı seferleri II, (çev. F. Işıltan), TTK Yay., Ankara s.107;

¹⁶⁹ Demirkent, 161.

¹⁷⁰ (<http://en.wikipedia.org/wiki/Richard-of-Salerno>)

korkarak Haleb'e kaçıyordu. Ancak burada aralarının açık olduğu Haleb atabeyi Lülü tarafından öldürülmüştür.

Bu depremden sonra Müslüman ahali de Haçlıların ani bir saldırısından korkarak yıkılan surları tamir etmek için acele etmişlerdir.

Çukurhisar Kaya Mezarları

MEMLUKLAR DEVRİNDE MARAŞ

İlyas GÖKHAN*

1.Giriş

Maraş, halife Hz. Ömer devrinde Halid b.Velid tarafından 637 tarihinde İslam topraklarına katıldı. Bu tarihlerde Maraş'ın da bulunduğu Avasım (Sugur) adı verilen bölge üzerinde İslam-Hıristiyan çatışması başladı. Üç yüz yıldan fazla süren bu mücadeleler sonunda, Avasım bölgesinde Maraş (962) dâhil birçok şehir Bizans'ın eline geçti.¹ Bundan sonra bölgeye Selçuklu Türklerin geldiği tarihe kadar yüz yıldan fazla Bizans hâkimiyetinde kalan şehir, 1064-65 yıllarından itibaren Afşin adlı Türk komutanı akınlarda bulundu. Maraş 1071-72'de Alparslan'ın Çavuldur adlı bir beyi tarafından fethedildi. Ancak bu fetih kalıcı olmadı ve şehir üzerinde Ermeni asıllı Fileretos adlı bir Bizans valisi denetim kurdu. Maraş'ın kesin Türk hâkimiyetine girişi ise Türkiye Selçuklu sultanı Süleyman Şah'ın komutanlarından Buldacı'nın 1086'da fethiyle olmuştu. Bu tarihten 1097'de Haçlılar tarafından işgaline kadar şehir, bu Türk emirinin idaresinde kaldı. Maraş emiri olarak adlandırılan Buldacı 1097'de I.Kılıç Arslan'ın çağrısı üzerine Haçlıların kuşattığı İznik'in savunulmasına çağırılınca bir daha geri dönemedi. Bu arada Anadolu üzerinden Kudüs'e yürüyen Haçlı ordusunun geçtiği güzergâh üzerinde bulunan Maraş, Ermenilerin de yardımı ile Katolik Hıristiyanların işgaline uğradı. Şehirde, Haçlılar 1097'den 1149'a kadar süren bir senyörlük kurdular. Ancak bu süreçte bir yandan Selçuklu, diğer yandan da Danişmendli Türklerinin saldırılarından yıpranan Haçlı senyörlüğü yıkıldı. 1149'da Türkiye Selçuklu Sultanı I.Mesud tarafından Haçlılardan alınan Maraş yeniden Türk

---

* Yrd. Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçüimam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

¹ Bu konuda geniş bilgi için bk. Kâzım Yaşar Koprıman, "Abbasiler Zamanında Bizans Sınırında Türklük Faaliyetleri" *Makaleler*, (hazr. S. Yalçın- A. Çetin), Berikan Yay., Ankara 2006, s. 331-346; Mustafa Öztürk, "Dört Halife Döneminde Bilâd-ı Şam'da İslamlaşma ve Kültürel Değişme" *Omejan Pritsak Armağanı*, Sakarya Üniversitesi Yay., Sakarya 2007, s.405-416.

topraklarına katıldı.² Onun oğlu II. Kılıç Arslan zamanında Maraş yöresine yerleştirilen Türkmenler Kilikya Ermenilerinin üzerine akınlarda bulundular. Bu akınlardan biri Rüstem adlı Türkmen beyinin liderliğinde 5000 kişi ile 1187'de Kilikya'ya Ermenileri üzerine yapılmıştı. Ancak başta Rüstem Bey olmak üzere Türkmenlerin çoğunluğu Ermeniler tarafından öldürüldü.³

Selçuklular zamanında hızla gelişen Maraş'ta 1180'lerde bir Uç Beyliği oluşturulup başına da II. Kılıç Arslan'ın emirlerinden Hüsameddin Hasan getirildi.⁴ II. Kılıç Arslan, Maraş ve çevresine özel bir önem verdi. Çünkü bölge Kilikya Ermenileri ve Antakya Haçlıları ile huduttu. Ayrıca Güneydoğu Anadolu ve Suriye üzerinden Selçuklu Ülkesine giden önemli kervan yolları da Maraş üzerinden geçmekteydi. Hüsameddin Hasan'dan sonra oğlu Melik İbrahim ve torunu Nusretüddin Hasan Bey tarafından idare edilen Maraş Uç Beyliğinin hudutları Afşin'den Raban ve Tell-Başir'e kadar uzanıyordu. Nusretüddin Hasan Bey'in 1234'de Alâeddin Keykubad tarafından öldürülmesinden sonra yerine oğullarından önce Muzaffereddin sonra da İmadedddin Maraş Uç Beyi oldu. Bu dönemde Maraş bölgesinde Baba İshak ve Ağaçeri Türkmenlerinin isyanları görüldü. Ayrıca Anadolu'da başlayan Moğol İstilasası da bu Uç Beyliğinin zayıflamasına neden oldu. Bu fırsatları değerlendiren Kilikya Ermenileri 1258'de şehri işgal ederek bölgedeki Selçuklu Türklerinin hâkimiyetine son verdiler.

2.Maraş Çevresinde Memlukların Faaliyetleri 1260–1298

1243 Köseadağ savaşıdan sonra Selçuklu tabiiyetinden çıkan Kilikya Ermeni Prensi Hetum ve kardeşi Simpat ayrı zamanlarda, Anadolu'yu işgal eden Moğolların başkenti Karakorum'a kadar giderek onlara tabi olmuşlar ve Türklere karşı onlarla ittifak kurmuşlardı. İki taraf arasında yapılan anlaşma gereği Moğollar, Anadolu'da işgal edilecek birçok yerin Ermenilerin olmasını kabul etmişlerdi. Ermeni prensi Hetum 1253'te Güyük Han'ın yerine geçen Mengü Kağan'nın yanına giderek onunla ittifakı

---

² Maraş Haçlı senyörlüğü ile ilgili geniş bilgi için bk. İlyas Gökhan, "Maraş Haçlı Senyörlüğü" *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 172, İstanbul 2008, s.71-106.

³ Faruk Sümer, "Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar", *Tarih Araştırmalar Dergisi*, S.I, Ankara 1963, s.4.

⁴ Bu konuda geniş bilgi için bk.İlyas Gökhan "Selçuklular Zamanında Maraş Uç Beyliği ve Nusretüddin Hasan Bey", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi I. Milletlerarası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri (Konya 11-13 Ekim 2000)*, Cilt I, Konya, 2001, s.335-347,

yeniledi.⁵ Kilikya Ermeni prensi ve Moğol Hanı arasında yapılan görüşmede Ortadoğu'da Müslümanların üzerine yapılacak seferlere Ermenilerin de katılması konusunda anlaşma yapıldı. Bu sırada Maraş Bölgesinde bulunan Selçuklu Uç Beyliği yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı zayıflamıştı. Bu durumu değerlendiren Ermeniler Maraş'a sürekli saldırılarda bulundular. Ermenilerin saldırılarından korunmak amacıyla son Maraş Uç Beyi İmadeddin sultanı II. İzzeddin Keykavus'tan yardım istedi. Ancak bu sırada Anadolu'ya başlayan İkinci Moğol istilası ile uğraşan sultan, Maraş'a yardım gönderemedi. Bunun üzerine İmadeddin, Dımaşk Eyyubî meliki en-Nasır Yusuf Selahaddin'e başvurarak hâkimiyeti altında bulunan bütün şehirleri ona vereceğini vaat etti. Ancak o, bu sırada Mısır'ı Eyyubilerden alan Memluklarla uğraştığından dolayı bir cevap veremeyince İmadeddin şehri terk ederek Anadolu içlerine çekildi ve bir daha da kendisinden haber alınmadı. Ermeniler de Selçuklu idaresininin terk ettiği Maraş'ı 1258'de işgal ettiler. Ermeni prensi Hetum, Maraş'ın kendisinin olmasını İran Moğollarının başına geçen Hülagu Han'a onaylattı. Maraş'la birlikte Merzuban, Raban, Behisni ve Derbsâk⁶ gibi yerler de Ermeniler tarafından istila edildi.⁷ Moğollar 1261–62 tarihlerinde Maraş-Elbistan ve Malatya arasında yaşayan Ağaçeri Türkmenlerinin üzerine 20 bin kişilik bir birlik göndererek onları etkisiz hale getirdiler. Bundan sonra Ağaçeri Türkmenleri Anadolu'nun çeşitli yörelerine dağılarak zayıfladılar.⁸

1260'da Ayn-ı Calut savaşı ile İlhanlılara (Moğollara) ağır bir darbe indiren Memluk Türkleri Suriye'deki Eyyubî devletçiklerini ortadan kaldırarak Mısır ile Suriye'yi birleştirmişlerdi.⁹ Böylece onlar, İlhanlı,

---

⁵ Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, (Süryanice'den İng. çev:E.A.W.Budge, Türkçeye çev. Ö.R.Doğrul), C.II, TTK Yay, Ankara 1999, s.555,556; Simbat, *Vekayiname*, (H. Andreasyan), TTK Basılmamış Tercümeler Kısmı, İstanbul 1946, s.88; Urfalı Vahram, *Vekayiname, Kilikya Kralları Tarihi*, (H. Andreasyan), TTK Basılmamış Tercümeler Kısmı, İstanbul 1946, s.22.

⁶ *Derbsâk*: Kırıkhan yakınlarında şimdi Terbizek olarak bilinen yerin adıdır.

⁷ Simbat, *Vekayiname*, s.88; Urfalı Vahram, *Vekayiname*, s.23; M. Halil Yinanç, "Maraş Emirleri", *TTEM*, Sayı 84, s.98; Ernest Honigmann, "Maraş", *İA*, MEB Yay., C.VII, Eskişehir 1997, s.315; Mehlika Aktok Kaşgarlı, *Kilikya Ermeni Baronluğu Tarihi*, Kök Yay., Ankara 1990, s.75.

⁸ Faruk Sümer, "Ağaçeriler" *DİA*, C.I, İstanbul 1988, s.460–461; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmalar Dergisi*, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yay., Sayı I, Ankara 1970, s.46.

⁹ Atâ Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*(çev. Mürsel Öztürk), Bertold Spuler, *İran Moğolları*(çev. Cemal Köprülü), Ankara 1987, s.59; Abdülkerim Özeydin, "

Anadolu Selçuklu ve Kilikya Ermenileri ile de komşu olmuşlardı. 1260'da Memluk tahtına çıkan Zahir Baybars, İlhanlı ve Kilikya Ermenilere karşı mücadeleye başladı. Bu amaçla Anadolu'ya pek çok sefer düzenledi. Bu seferlerde birçok yer Memluklar tarafından fethedilmesine rağmen Maraş'ın kesin olarak alınması 1298'de oldu.¹⁰

Baybars zamanında (1260–1277) Anadolu'da Türkmenler, İlhanlıların baskı ve zulümlerinden dolayı bir kısmı Bizans'a sığınırken bir kısmı da Memluk Türklerine iltihak etmişlerdi. Baybars bu Türkmenleri Gazze'den Antakya'ya kadar olan alana yerleştirerek onlara yurt ve dirlik vermişti. İbn Şeddat bu Türkmenlerin 40 bin çadırdan oluştuğunu yazmaktadır.¹¹ Memluklar 1268'de Antakya Haçlı Prenskepliğine son vererek onlardan aldıkları yerlere pek çok Türkmeni yerleştirdiler. Bu Türkmenler daha sonra Antakya'nın kuzeyine doğru ilerleyerek Maraş ve etrafını yurt tuttular.

Mısır ve Suriye'de hâkimiyetlerini sağlamlaştırıp İlhanlıları da yendikten sonra Memluk Türkleri, Anadolu'nun güney ve güneydoğusu ile ilgilenmeye başlamışlardı. Memlukların öncelikli hedefi Moğollarla ittifak yaparak sürekli Müslümanların aleyhine faaliyetler yapan Kilikya Ermenileriydi. 1265'te Memluk ordusu Ermenileri cezalandırmak amacıyla Suriye'nin kuzeyinden Anadolu'ya girdi. Antakya ile Maraş arasında bulunan Derbsâk kalesi Ermenilerden alındı. Yine Maraş'a yakın bir yerde olan Sarventikar¹² kalesi de muhasara edildi. Memluklara karşı ittifak kuran İlhanlı ve Ermeniler mağlup edildi.¹³ Memluk kuvvetleri Ermenilerin elinden Behisni'yi aldılar. Daha sonra ise burayı Moğolların elinde esirken,

---

Aynicâlût Savaşı”, *DİA*, C.IV, İstanbul 1991, s.275-276; Abdülkadir Yuvalı, “İlhanlılar”, *DİA*, C.XXII, İstanbul 200, s.102-103; Cüneyt Kanat, “*Baybars Zamanında Memlûk- İlhanlı Münasebetleri*” *Tarih İncelemeler Dergisi*, Sayı XVI, İzmir 2001, s.31.

¹⁰ Takiyiddin Ahmed el-Makrîzî, *Kitabü's-Süluk li-Marifet-i Düveli'l-Mülük* (neşr.M.M. Ziyade), C.I/I, Kahire 1956, s.551, 552, 839; Bedreddin Mahmut Aynî, *İkdü'l-Cuman, Asr Selâtin el-Memalik*, (neşr. M.M. Emin), C.I, Kahire 1987, s.422, 423.

¹¹ İbn Şeddat, *Baybars Tarihi*, (çev. Şerefüddin Yaltkaya), C.II, İstanbul 1941, s.155.

¹² *Sarventikar*: Osmaniye'nin Kaypak köyü yakınlarında bulunan bir kale.

¹³ el-Aynî, *İkdü'l-Cuman*, C.I, s. 422–425

Ermenilerin aracılığıyla kurtarılan Sungur el-Aşkar adlı bir komutanının ricasıyla onlara geri verdiler.¹⁴

İlhanlılar 1271’de Memlukların elinde olan Antep’e bir saldırı yaparak şehri kuşattılar. Buradan Suriye’nin kuzeyine doğru ilerleyen onları durdurmak amacıyla Memluklar karşı saldırıya geçtiler. Bu arada Baybars, Alâeddin Taybars ve İsa b.Mehna komutasında bir askeri birliği de Ermenilerin elinde bulunan Maraş üzerine gönderdi. Maraş kapılarına kadar dayanan Memluk kuvvetleri Ermenilere ağır kayıplar verdirmişler, fakat şehri alamadan geri dönmüşlerdi.¹⁵ Bu mücadeleler sırasında Memluk ordusu hem İlhanlıları mağlup ederek Suriye’yi onların istilasından kurtarmış hem de onların müttefiki olan Ermenilere bir gözdağı vermiş oldu.

1273’te Sultan Baybars, Halep naibi Hüsameddin el-Ayıntabî’yi Ermenilerin elinde olan Maraş’ın doğusunda bulunan Göynük’ü fethetme memur etti. Hades¹⁶ olarak da bilinen burası, Halep-Akçaderbend-Elbistan-Kayseri kervan yolunun ağzında olup stratejik bir mevkiydi. Burada yaşayan Ermeniler bölgeden geçen tacirlere saldırıyorlardı. Baybars, onların saldırılarının durdurulması için Kilikya Ermeni Prensine elçi göndermesine rağmen bir netice alamamıştı. Bunun üzerine Halep- Ayıntap- Dülük-Pazarcık üzerinden Göynük önlerine gelen Memluk ordusu şiddetli bir kuşatma sonrası 1273 Temmuz’unda burayı fethetti. Burada yaşayan Ermenilerin büyük çoğunluğu esir edildi ve onların tekrar yerleşmesine mani olmak için Göynük kalesi tamamen yıkıldı.¹⁷

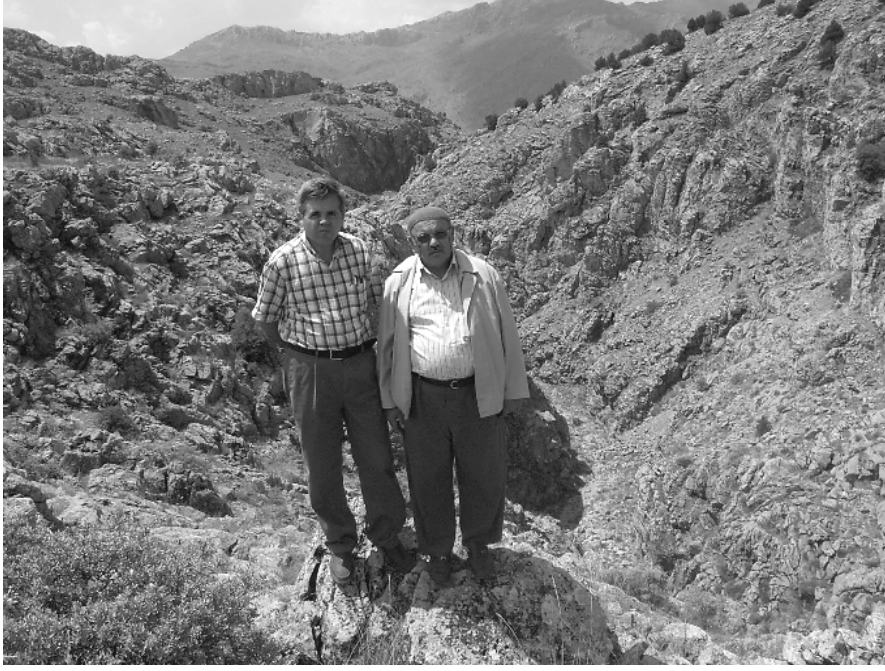
---

¹⁴ el-Makrîzî, *Kitabü’s-Süluk*, C.II/I, s.578-579, Vahram, *Vekayiname*, 24-25;Yinanç, “*Maraş Emirleri*”, Sayı 84, s.98

¹⁵ Baybars el-Mansuri, *Zubdetü’l-Fikre Fi Tarihi’l-Hicre*, (neşr. D.S.Richard), Beyrut 1998, s.133. el-Aynî, *İkdü’l-Cuman*, C.II, s.91-92 el-Makrîzî, *Kitabü’s-Süluk*, C.I, s.600.

¹⁶ *Hades*: Kahramanmaraş’ın doğusunda olup Adata, Hadata, Hadesü’l-Hamra, Darbü’l-Hades, Darbü’s-Selame ve Göynük gibi adlarla bilinen tarihi bir yerleşim merkezidir. Bk. “*Hades*”, *İA*, C.V/I, Eskişehir 1997, s.42, Ernest, Honigman, “*Maraş- Tarihi*” *İA*, C.VII, Eskişehir 1997, s. 85; İbn Şeddat, *Baybars Tarihi*, C.II, s.85, 5. dipnot; Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı*, Türk Dünyası Araştırmaları Yay., İstanbul 1985, s.66; Faruk Sümer, “*el-Hades (Göynük) Şehri*” *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, İstanbul Eylül 1993, s.4-8.

¹⁷ Şahabeddin Ahmed b.Abdulvahab en-Nüveyri, *Nihayetü’l-Ereb fi Fünunü’l-Edeb*, (neşr. M.A. Şaire) Merkezü Tahkikü’t-Teras, C.XXX, Kahire 1990, s.336, Baybars el-Mansuri, *Zubdetü’l-Fikre*, s.139, el-Aynî, *İkdü’l-Cuman*, C.II, s.118,119, Yinanç, “*Maraş Emirleri*”, Sayı 84, s. 99.

Memluklu Sultanı Baybars'ın geçtiği Akçaderbent'e yapılan tetkik gezide Yaşar Alparslan Hoca ve İlyas Gökhan Bey birlikte.

Baybars, 1274'te de Halep naibi Hüsameddin el-Ayıntabî'yi bir ordu ile Kilikya Ermenilerinin merkezi olan Sis üzerine gönderdi. Amanos dağlarını geçerek Çukurova'ya inen Memluk ordusu Ermenilerin elinde bulunan yerlerde tahribatlarda bulundu. Hüsameddin el-Ayıntabî daha sonra Maraş üzerine yönelerek şehri muhasara etti. Memluklar karşısında direnemeyeceklerini anlayan Ermeniler, Baybars'a para ve hediyeler göndererek af dilediler. Bunun üzerine ordu geri döndü ve bir müddet daha Maraş onların eline bırakıldı.¹⁸ Süryani tarihçisi Ebul-Fereç, 1275'te Kilikya Ermenilerinin elinde bulunan topraklarda yaşayan 10.000 kadar Türkmenin, Memluk Türkleri ile ilişkileri nedeniyle Ermeni prensi tarafından kılıçtan geçirildiğini, ailelerinin esir edilip mallarının yağmalandığını belirtmektedir.¹⁹ Bunun üzerine ondan intikam almak amacıyla 1276'da

¹⁸ Baybars el-Mansuri, *Zubdetü'l-Fikre*, s.144, el- Aynî, *İkdü'l-Cuman*, C.II, s.131;Yinanç, "Maraş Emirleri", Sayı.84, s.99

¹⁹ *Abu'l-Faraç Tarihi*, C.II, s.595.

Memluk kuvvetleri ve 1000 Türkmen atlısı Maraş tarafından Kilikya üzerine yürüdü. Ermeni prensi Leon, amcası Baron Simbat'ı bunlara karşı gönderdi. İki taraf Maraş yakınlarında karşılaşmış ve Ermenilerin ileri gelenlerinden başta baron Simbat olmak üzere pek çoğu öldürüldü. Memluk ve Türkmenler de ağır zayıat vermişler olmalı ki Ermenilerin elinde bulunan topraklara girmekten imtina ederek geri dönmüşlerdi.²⁰

3.Huni Zaferi 1277 (Elbistan)

1277'de Sultan Baybars Selçukluları İlhanlı zulmünden kurtarmak için Anadolu'ya sefere çıktı. Bu sırada Selçuklu veziri Süleyman Muineddin Pervane İlhanlılara karşı Memluklar ile ittifak kurarak Baybars'ı yardıma çağırmişti. Moğol ve Haçlılara karşı İslam dünyasının savunucusu olarak yıldızı parlayan Baybars ısrarlı davetler üzerine Anadolu'ya yürümek zorunda kalmıştı.²¹

Baybars'ın Anadolu seferine katılan Dîvânü'l-İnşa²² kâtibi İbn Abdüzzahir'in tuttuğu notlardan Memluk ordusunun Elbistan'a gelişi, cereyan eden savaş ve Memlukların bölgedeki faaliyetleri ayrıntılı bir şekilde anlaşılmaktadır. Ayrıca onun notlarını eserine kaydeden İbn Şeddat ve Kalkaşandî gibi pek çok müellif de yapılan savaşı anlatırlar. Anadolu'ya yürümek amacıyla Baybars ordusuyla, 26 Şubat 1277'de Kahire'den hareket etmiş, 15 Mart'ta Dımaşk'a ve 6 Nisan'da da Halep'e ulaşmıştı. Burada bir gün kaldıktan sonra Heylan²³ köyü üzerinden ilerleyerek Ayıntab-Dülük-Mercü'l-Dibac²⁴-Göynük (Hades'ül-Hamra) üzerinden Göksu nehrini geçerek Akçaderbend'e gelindi.²⁵

İbn Bibi'nin belirttiğine göre, Memlukların üzerlerine geldiği haberini alan Anadolu'daki İlhanlı komutanları Tudavun Noyan ve Tuku Ağa, vezir Pervane'nin de olduğu Selçuklu ordusunu yanlarına alarak

²⁰ *Abu'l-Faraç Tarihi*, C. II, s.596; Simbat, *Vekayiname*, s.89.

²¹ Kazım Yaşar Koprıman, "Baybars I", *DİA*, C.V, s.222

²² *Dîvânü'l-İnşâ*: Yabancı devletlerle, eyaletlerle ve tabi hükümdarlarla yapılan yazışmaları, veliaht ve diğer görevlilerin tayinleriyle ilgili tefviz ve tevkileri, halkın şikayetleriyle ilgili devlet kararlarını hazırlardı. Bk Kazım Yaşar Koprıman, "Divân (Memlûklerde)" *Makaleler*, (hazr. S. Yalçın- a. Çetin), Berikan Yay., Ankara 2006, s.455.

²³ İbn Şeddat, *Baybars Tarihi*, s.84.

²⁴ *Mercü'l-Dibac*: İpek Çayırı anlamına gelen bu yer bu günkü Yukarı Pazarcık'da bulunan bir yerin adıdır.

²⁵ Sümer, *Yabanlu Pazarı*, s.67-68.

Elbistan'a doğru hareket etmişlerdi. Bunlar Binboğa (Horon) dağları yakınından geçerek savaşın cereyan edeceği yere doğru yaklaşmıştı. Bu arada ileri gönderilen Kirey adlı bir komutan emrinde 3000 kişilik öncü birlik ise Memluk ordusunu Akçaderbend geçidinin Elbistan ağzında bekliyordu. Baybars, Sungur el-Aşkar komutasında bir öncü birliği onların üzerine gönderdi. İki öncü birliği arasında 14 Nisan 1277 Çarşamba günü yapılan vuruşmayı Memluklar kazandılar.²⁶

Birleşik İlhanlı ve Selçuklu ordusu Ceyhan nehrinin bir kolu olan Hurman Çayı yakınına gelmiş ve geceyi burada geçirmişti. Baybars da ordusunu Elbistan'dan geçirerek buranın kuzey batısında bulunan Huni kayalıklarının yüksek yerlerine çıkıp karargâhını kurmuştu. İlhanlı ordusunda 10.000 Moğol, 1000 Gürcü ve çok sayıda da Selçuklu askeri vardı. İlhanlı komutanları, Selçuklu ve Gürcü askerlerine güvenmedikleri için onları kendilerinden ayırmışlardı.²⁷ 15 Nisan 1277 tarihinde Memluk ordusu ile İlhanlı ordusu Elbistan'ın kuzey batısında bulunan Huni²⁸ ovasında karşılaştı. Burada yapılan savaş Memluk ordusunun zaferi ile sona erdi. Moğolların korktuğu başlarına gelmiş ve Selçuklular savaşa iştirak etmeyerek seyirci kalarak Memluklarla anlaşma içinde olduklarını göstermişlerdi. Savaş meydanında başta Tuda ve Toku adlı komutanlar olmak üzere 7000 Moğol askeri öldürülmüş ve pek çok da esir edilmişti.²⁹ Elbistan'a kadar gelen ve savaşa seyirci kalan Pervane ise savaş alanı terk ederek önce Kayseri'ye gelmiş daha sonra Selçuklu sultanını da yanına alarak Tokat'a çekilmişti. Memluklara gelince Huni ovasında parlak bir zafer kazanmışlardı. Savaş meydanında birkaç komutan kaybetmişlerdi ama Moğolların pek çoğunu öldürüp savaşa katılmayan Selçuklu ümerasından da birçok kişiyi ele geçirmişlerdi.³⁰

Baybars, Huni ovasından 16 Nisan tarihinde ayrılarak ordusuna Kayseri'ye doğru hareket emrini verdi. Memluklar, Ashabü'l-Kehf mağarasının bulunduğu Efsus yakınlarından geçerek Kayseri'ye doğru

---

²⁶ İbn Bibi, *el-Evamirü'l-Ala'îye fi'l-Umuri'l-Ala'îye (Selçukname)*, (çev.Mürsel Öztürk), C.II, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1996, s.186-196.

²⁷ İbn Şeddat, *Baybars Tarihi*, s.85-86; el-Aynî, *İkdü'l-Cuman*, C.II, s. 157; Faruk Sümer, *Yabanlı Pazarı*, s.70-71

²⁸ el-Makîzî, *Kitabü's-Süluk*, C.I/II, s.628.

²⁹ Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.42; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (çev. F. Işıltan), TTK Yay., C.III, Ankara 1998, s.295

³⁰ İbn Şeddat, *Baybars Tarihi*, C.II, s.85-87; Baybars el-Mansuri, *Zubdetü'l-Fikre*, s. 153-154; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.43

ilerledi. Sultanın yanında bulunan İbn Abdüzzahir, Kayseri'ye doğru gittikleri yolun yakınında Ashabü'l- Kehf'in bulunduğunu ve söz konusu yerin Yedi Uyurlar hadisesinin geçtiği mağara olduğunu belirtmektedir.³¹ Memluk ordusu muhtemelen Yalak(Yeşilkent), Saruz, Yedioluk, Zamantı ve Karatay Kervansaray'ı üzerinden geçerek Kayseri'ye ulaşır. Baybars, şehrin Selçuklu yöneticileri tarafından terk edilmiş olduğunu gördü. Bir süre burada kalan sultan, Pervane'nin huzuruna gelmemesi üzerine Kayseri'yi terk ederek geldiği yoldan ülkesine dönmeye karar verdi. Baybars'ın Kayseri'yi kısa süre sonra terk etmesine Pervane'nin huzuruna gelmemesi, bu sırada İlhanlı hanı Abaka'nın büyük bir ordu ile üzerine geldiği haberini alması ve Kayseri'de başlayan iâşe sıkıntısı sebep olmuştu. Pervane ise Baybars ve Abaka'yı karşı karşıya getirerek savaşın neticesine göre hareket etmek niyetindeydi. Onun gerçek amacı Anadolu'da tek söz sahibi olmaktı. Baybars dönüş yolculuğunu geldiği yolun biraz kuzeyinden yaptı. Alâeddin Kervansaray (Sultan hanı)- Yabanlu Ovası ve Zamantı kalesi takip edilerek 30 Nisanda Elbistan'a ulaştı. Savaşın yapıldığı Huni ovasını bir kez daha gezen Baybars, kendisini karşılayan Elbistan ileri gelenlerine ne kadar Moğol askerinin öldüğünü sormuş, onlar da 6770 kişi saydıklarını belirtmişlerdi. Ancak bu sayı sadece savaş meydanında öldürülenler olup kaçarken telef edilenler dâhil değildi.³² Süryani tarihçisi Abu'l- Farac ise öldürülen Moğol askerlerin 5.000 kişi olduğunu yazar.³³

Elbistan üzerinden geçerek Akçaderbend'e ulaşan Baybars, ordusunun ağırlıklarını ve Moğollardan aldığı ganimetleri hazinedarı Bedreddin idaresinde önce yollamış ve iki gün bekledikten sonra geri kalan kuvvetlerle ilerleyerek Akçaderbent'in yanındaki kervansaray³⁴ gelmişti. Buradan onun yolunu değiştirerek sarp dağlar üzerinden ilerlediği görülmektedir. Baybars'ın bu şekilde hareket etmesinin sebebi muhtemel bir Moğol saldırısı ve pususundan sakınmasıdır. Göksu'ya ulaşan Memluk

---

³¹ Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı*, s. 75.

³² Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı*, 93,94, İbn Şeddat, *Baybars Tarihi*, 88,89.

³³ *Abu'l- Farac Tarihi*, s.599.

³⁴ *Zilli Han*: Elbistan yakınında harabeleri bulunan Selçuklu Kervansarayını olup 1563 tarihli Maraş Tahrir defterinde adı geçmektedir. Buna göre Elbistan Kazası sınırında bulunan Till-Kebir köyünün geliri Kanlı Beli, Göç Gören, Ağce Derbent ve Zilli Han üzerinden geçen tarik-i ammin (halk yolu= kervan yolu) üzerinde olması nedeniyle, Akçaderbend ve Zilli Han isimlerindeki derbentleri korumak için avarız bırakılmıştır. Refet Yinanç, Mesut Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri* (1563), CII, Ankara Üniversitesi Yay., Ankara 1986, s.511,585; Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı*, s.68.

ordusu burada geceledikten sonra 4 Mayıs tarihinde Göynük'e geldi. Sultan, yine taktik icabı yolunu değiştirerek ülkesine, geldiği Antep üzerinden değil de Maraş tarafından gitmeye karar verdi. Sarp dağlardan ovaya inen Memluk ordusu el-Han³⁵ ırmağı yönündeki harap bir durumda bulunan el-Eskerkiş³⁶ adlı kalenin yanında konaklamış daha sonra Maraş'a bağlı Börklüce³⁷ yakınından geçerek Karasu³⁸ çayı yönündeki Merri³⁹'de konakladı. Buradan hareket edilerek Derbsâk karşısına mola verilmiş ve daha sonra da 11 Mayıs'ta Baybars, Haleb yakınlarında Anadolu seferine çıkarken konakladığı yer olan Harim'e ulaştı.⁴⁰ Baybars'ın Anadolu seferinin Maraş üzerinden gerçekleştirmesi, Moğollarla Elbistan Huni ovasında savaşıması birçok müellifin Maraş ve çevresi hakkında bilgi vermesine neden olmuştur. Bu sayede Ortaçağ'da Maraş ve çevresinin tarihinin aydınlanmasına katkıda bulunulmuş oldu.⁴¹

Elbistan'da ordusunun yenildiği ve Selçukluların kendisine ihanet ettiğini öğrenen İlhanlı hükümdarı Abaka Han, hızla Anadolu'ya girdi. Yanında vezir Pervane de olduğu halde doğruca çatışmanın olduğu Huni

---

³⁵ *el-Han Nehri*: Bu gün bu isimde bir nehir yoktur. Kuvvetli ihtimaldir ki Pazarcık yakınlarından geçerek Maraş'ın güneyini kat ederek Ceyhan nehrinin kolu olan Aksu nehri olmalıdır. Bu nehrin geçilmesinden sonra bir kaleye geldiğine göre burası da Aksu kenarında bugün harabeleri olan kalelerden biridir.

³⁶ *el-Eskerkiş*: Pazarcık ilçesinde Aksu nehri kenarında bulunan iki kaleden biri olmalıdır. Bunlardan Aksu'ya yakın olan Ulubağçe köyü yakınındaki kale kalıntısı olmalıdır.

³⁷ Börklüce: yeri bilinmeyen Maraş ovasında bir yer olmalı.

³⁸ *Karasu*: İslâhiye'nin kuzeyindeki Kara Emen gölünden çıkıp Amik gölüne dökülen çayın adıdır.

³⁹ *Meri*, Mari gibi isimlerle bilinen burası Pylae Amanides veya Americae olup yazarlar tarafından Mari olarak bilinir. Amanos dağları ile Çukurova arasında Arapların Derbend el-Mery dedikleri boğazdır. Şam veya Suriye boğazı adı da verilir. Bugün Güzeldağ ve Akmadağ yakınlarındadır. Bk. Gorikos Senyörü Hetum, *Vekayiname*, (çev. H. Andreasyan), TTK Basılmamış Tercüme Kısım, İstanbul 1946, s.17, Ed. Dulaurier'in notu.)

⁴⁰ İbn Şeddat, *Baybars Tarihi*, s. 89; İbnü'l-Verdi, *Tarihu İbnü'l-Verdi*, C.II, Darü'l-Kütüb'ül-İlmiye, Beyrut 1996, s.219, Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı*, 94,95.

⁴¹ XV. Yüzyıl Memluk tarihçilerinden ve kendisinden önceki kaynaklardan alıntılar yaparak Baybars ile Moğollar arasındaki savaşı anlatan İbn Tagribirdi bu konuya geniş bir yer ayırmıştır. Ayrıca Müellif eserine savaşı kazanmasından dolayı Baybars'a yazılan uzun bir kasideyi de kaydeder. İbn Tagribirdi, *Nücumü'z-Zâhire fi Mülükü'l-Kahire*, (neşr.M. H. Şemseddin), C.VII, Darü'l- Kütübü'l-İlmiye, Beyrut 1992, s.149-155.

ovasına 1277'nin Temmuz'unda ulaşarak savaş meydanında Moğol ölülerinin çoklunu görünce üzüntüsünden kahrolmuş, bir tek Selçuklu askerinin bile ölmediğini anlamış ve tuzağa düştüklerine dair söylentilere inanmıştı. Bundan dolayı da Pervane'nin kendisine ihanet ettiğini anlamıştı. Abaka, elindeki topuzunun sapıyla savaş meydanında Baybars'ın ordusunun kapladığı alanı ölçmüş ve onun yanında ne kadar asker olduğunu tespit etmeye çalışmıştı. Bundan onun usta bir savaşçı olduğu da anlaşılmaktadır. Bundan sonra Abaka 30.000 kişilik ordusuna Baybars'ı takip etme emrini verdi. Bu kadar sayıda asker ile Baybars'la baş edemeyeceğini anlamış olmalı ki, Göynük'e kadar ulaşan ordusuna geri dönme emrini verdi. Abaka, Moğolların yenilgisinin intikamını Memluktardan alamadı. Ancak o yenilginin intikamını almak için Elbistan'dan başlayarak uğradığı Kayseri, Sivas, Erzincan ve Erzurum gibi şehirlerde on binlerce Türkü katletti. Anadolu'da onun emriyle öldürülenlerin sayısının 500 bin kişi olduğu iddia edilmektedir.⁴² Bu cinayetlerden Selçuklu veziri Pervane de nasibini almış ve 1277 Ağustos'unda Van'ın kuzeyinde bulunan Aladağ'da öldürüldü.

Memluklar Huni savaşında da olduğu gibi Anadolu üzerine Maraş üzerinden geçmekteydiler. Buna karşılık Anadolu'daki İlhanlı güçleri de Memluk toprakları olan Suriye şehirlerine yine aynı bölgeden yürümekteydiler. Bundan dolayı iki taraf arasında Maraş savaş alanı haline gelmişti.

Baybars'ın 1277'de ölümü ve arkasından yerine geçen iki oğlundan sonra Memluk sultanı olan Seyfeddin Kalavun (1279–1290) İlhanlı ve Ermenilerle mücadeleye devam etti. O, 1281'de Abaka'nın kardeşi Mengü Timur komutasında bir ordunun Anadolu'ya gönderildiğini ve bunların gerçek amaçlarının Memlukların üzerine yürümek olduğu istihbaratını almıştı. Mengü Timur, Kayseri ve Elbistan arasında bir yere gelerek burada karargâhını kurmuştu. Bunun üzerine Kalavun da Ayıntap, Göynük ve Akçaderbend üzerinden geçerek Elbistan'a ulaşan bir keşif kolu gönderdi. Memlukların bu keşif kolu daha önce iki tarafın karşılaştığı Huni ovasına ulaşmış ve burada karşılaştığı bir gurup Moğol askerini mağlup ederek onların arasında bulunan Abaka'nın Emir-i ahuru olan Çoltar Bahadır'ı (Colbar) yakalamıştı. Bu şahıs Dimaşk'ta bulunan Kalavun'un huzuruna getirilerek, Moğol askerlerinin durumu hakkında bilgi alındı. Onun verdiği bilgiye göre İlhanlı ordusundaki askerlerin sayısı 80.000 olup bunun 50.000 Moğol olup geri kalanları ise Türk, Gürcü, Ermeni ve Haçlılardan

---

⁴² İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, (çev. Mehmet Keskin), C.XIV, Çağrı Yay., İstanbul 1995, s. 464.

oluşmaktaydı. İlhanlı ordusu Sarız-Elbistan-Akçaderbent-Göynük üzerinden geçerek Rahbe tarafına gelmişti. Sultan Kalavun ise yeniden Bedreddin Beçka el-Alai komutasında 200 kişilik bir keşif kolu göndererek İlhanlıların nereye saldıracığını öğrenmeye çalıştı. Bu arada Orta Anadolu üzerinden gelen başka bir Moğol birliği de Ermenilerin elinde bulunan Maraş'a inmişti. Mengü Timur'un komutasında Hama'ya doğru ilerleyen 80.000 kişilik ordu Rahbe üzerinden Hama tarafına doğru yönelir. Memluk ordusu da Hama ile Humus arasında bu orduyu karşıladı ve bir kez daha yenmeyi başardı.⁴³ Bu yenilgi üzerine Mengü Timur zehirlenerek öldürülmüş, Abaka'nın ise üzüntüsünden kahrolarak öldüğü rivayet edilmektedir.⁴⁴

Seyfeddin Kalavun, 1289 Nisan'ında Kilikya Ermeni prensinin elçisini Trablusşam'da kabul etmişti. Bu elçileri vasıtasıyla Ermeni prensi Memluklara barış tekif etmekteydi. Sultan barışın ancak Maraş ve Behisni'nin teslim edilmesiyle mümkün olacağını bildirdi. Ermeniler ise buna yanaşmayınca sultan, Hüsameddin Toruntay'ı adlı komutanı Haleb'e göndererek Ermenilerin üzerine yapılacak bir sefer için hazırlık yapmasını istedi. Bu haberi alan Ermeni prensi ise Memluk sultanına yeni bir elçi göndererek her yıl göndereceği haraç karşılığında Maraş ve Behisni'nin tesliminin istenmesinden vazgeçilmesini teklif etti. Kalavun da bu teklifi kabul etti.⁴⁵ Böylece Maraş bir süre daha Ermenilerin elinde kalmaya devam etti.

Kalavun'un yerine geçen oğlu Eşref Halil zamanında (1290–1292) Memlukların Haçlılar ve Ermenilere karşı seferleri devam etti. Eşref Halil, Haçlıların elinde olan Doğu Akdeniz sahillerindeki son kale olan Akka'yı 1291'de fethettikten sonra, 1292'de Fırat'ın batısında bulunan Ermenilerin elinde olan Rumkale üzerine yürüdü. Bir aydan fazla süren kuşatma sonrası alınan Rumkale'de bulunan Ermeni Katoligosluk merkezi de kaldırılarak buranın adı da Kaletü'l-Müslimin olarak değiştirildi.⁴⁶ Bu kalenin fethinden

---

⁴³ Baybars el-Mansuri, *Zubdetü'l-Fikre*, s.194-196

⁴⁴ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1993, s.575.

⁴⁵ İbnü'l-Fırat, *Tarihu İbnü'l-Fırat*, C.VIII, (neşr. Costi K. Zurayk, Nejla İzzeddin), Beyrut Amerikan Üniversitesi Yayını, 1936.s.81; el-Makrîzî, *Kitabü's-Süluk*, C.I/II, s.744.

⁴⁶ İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, s.541,542; Simbat, *Vekayiname*, s.91; Gorigos Senyörü Hetum, *Vekayiname*, s.19-20; İbnü'l-Fırat, *Tarihu İbnü'l-Fırat*, C.VIII, s.136; Muammer Gül, "Mısır Memlûklerinin Hudud Kalesi Rumkale ve Anadolu'da Memlûk İzleri" *Fırat üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XII/II, Elazığ 2002, s.361-362.

sonra Memluklar burada bir naiplik merkezi oluşturarak Fırat'ın batısında bulunan yerleri ve Ermenilerin elinde bulunan mntıkları kontrol etmeyi hedeflediler. Rumkale stratejik konumu nedeniyle Anadolu'yu işgal altında tutan Moğollar ve onlarla birlikte hareket eden Ermenilerin Suriye'ye yapacakları hücumlara karşı durabilmek için elde tutulması gereken bir yerdi. Memlukların bu yöredeki mücadelesinin amacı da hâkimiyetlerini Çukurova, Kayseri, Malatya, Harput, Elbistan ve Maraş'a kadar olan alanlara yaymaktı.

Rumkale'nin fethinden sonra ilerlemeye devam eden Memluk ordusu, 1293 Mayıs'ında Behisni, Maraş ve Tell-Hamdun gibi yerleri Ermenilerin elinden aldı. Söz konusu yerlere Memluklara tabi olan Türkmenler yerleştirildi. Müslüman ahalinin yaşadığı Behisni'nin alınması halkın Ermeni idaresinden kurtulmasından dolayı sevince neden olmuştu.⁴⁷ Ancak Ermeniler bir süre sonra Maraş'ı Memluklardan geri aldılar. Bu arada ümerası tarafından Eşref Halil'in öldürülmesi, yerine küçük yaşta kardeşi en-Nasır Muhammed b. Kalavun'un tahta çıkarılması ve ümera arasında başlayan nüfuz mücadelesi gibi sebeplerden dolayı Memluklar Maraş bölgesine gerekli önemi veremediler. Bu yüzden de Ermeniler Maraş'ı yeniden ele geçirdiler.⁴⁸

4.Memluklar Döneminde Maraş (1298–1337)

1293'te Ermeniler tarafından yeniden işgal edilmesinden sonra Maraş beş yıl daha onların elinde kaldı. Ancak bu sürede Memluklar sürekli Kilikya Ermenilerini baskı altında tutmaktaydılar. Bu yüzden onların elinde bulunan toprakları küçülmüştü. 1298'de sultan Hüsameddin Lâçin, Kilikya Ermenilerinin üzerine büyük bir sefer emrini verdi. O, Mısır ve Suriye'de bulunan bütün Memluk beylerinin bu sefere iştirak etmelerini istedi. Bu seferin amaçlarından biri daha önce fethedildiği halde Ermeniler tarafından yeniden işgal edilen Maraş ve Tell- Hamdun'un alınmak istenmesiydi. Lâçin'in kendisi de Dımaşk'a kadar gelerek ordusunu Kilikya Ermenilerinin üzerine sevk etti. Maraş ile Antakya arasında Amik ovasında toplanan Memluk ordusu bölümlere ayrılarak Ermenilerin üzerine yürüdü. Ordunun komutasını Emir-i Silah Bedreddin ve Alameddin ed-Devadarî

⁴⁷ İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, C.XIII, s.548, İbnü'l-Fırat, *Tarihu İbnü'l-Fırat* C.VIII, s.155 , el-Aynî , C.II,151; el-Makrîzî, *Kitabü's-Süluk* C.I/II, s.784, İbn Tagribirdi, *Nücumü'z-Zâhire*, C.VIII, s.12.

⁴⁸ İbnü'l-Verdi, *Tarihu İbbü'l-Verdi*, C.II , s.326, Yinanç, "Maraş Emirleri", Sayı, 84, s.100.

yapmaktaydılar. Amanos geçitleri aşılarak Çukurova'ya giren Memluklar, Ermenilerin elinde bulunan pek çok kaleyi ele geçirerek onların merkezi Sis önlerine kadar geldi. Ancak burada komutanları arasında bir itilaf çıktı. Onların bazıları Ermenilerin elinde bulunan yerlerin tamamının fethedilmesini savunurken bazıları da yağma ve tahrip yapılarak gözdağı verilmesini istiyorlardı. Bu anlaşmazlık yüzünden ordu Amik ovasına geri dönmüştü. Bu durumu haber alan Laçin, komutanlarına Tell-Hamdun ve Maraş'ı fethetmeden geri dönmelerini emrini gönderdi. Bunun üzerine ordu yeniden Amanos dağlarını aşarak Çukurova'ya girmiş ve pek çok kale ele geçirildikten sonra 18 Haziran 1298'de Tell-Hamdun'u fethetmişti. Ordu Çukurova tarafında bu faaliyetleri yaparken bölgenin doğusunda ise diğer bir Memluk ordusu Maraş üzerine yürümüştü. Halep naibi Seyfeddin et-Tabahî askerlerini ve bölgede bulunan Türkmenleri Maraş'ın fethine memur etmişti. Amik ovasından ilerleyen bu kuvvetler 21 Haziran 1298'de (H.10 Ramazan 697) Maraş önlerine geldi. Derhal şehir kuşatılarak Ermeniler teslim zorlandı. Memluk ordusu karşısında Çukurova'da ağır kayıplar veren Ermeniler fazla direnmeden Maraş'ı da teslim etmek zorunda kaldılar.⁴⁹ İbn Kesir, Memluk ordusunun Maraş'ı fethiyle sevinç davullarının çalındığını belirtmektedir.⁵⁰ Bu tarihten itibaren Maraş'ta 1337'e kadar sürecek olan Memluk dönemi başladığı gibi bir daha da XX. Yüzyıl başlarına kadar şehir gayrimüslimlerin istilasına uğramadı. Memluklar Maraş'ta doğrudan doğruya bir idare kurmayarak şehir ve havalisini Türkmen boylarına iktâ ettiler.⁵¹ Memlukların bu fetih hareketinden sonra bölgede bulunan pek çok yer tekrar Ermenilerin eline geçmesine rağmen Maraş bir daha elden çıkmadı.

Memluk idarecileri, Kuzey Suriye, Antakya ve Antep taraflarında yaşayan Türkmenleri Maraş ve Elbistan taraflarına yerleşmeye teşvik ettiler. Daha çok Oğuzların Bozok koluna mensup Afşar, Beydilli ve Bayat boylarına mensup bu Türkmenler Maraş ve Amik ovalarında kışlarken, Malatya, Sivas, Kayseri ve Maraş arasındaki dağlarda yaylamaktaydılar. Bu Türkmenler koyun sürülerine sahip olup hayatlarını hayvancılıkla sürdürmekteydiler. Ayrıca onlar bazı zamanlar Kilikya Ermenilerinin

---

⁴⁹ en-Nüveyri, *Nihayetü'l-Ereb*, C.XXXI, (tahk. Elbaz el- 'Arîni) Kahire, 1992, s.340; Ebi'l- Fidâ, *Tarihü'l- Ebi'l- Fida*, C. IV, H.1286 s.38; İbn Aybek ed-Devadarî, C. VIII, s.340; Ernest Honigmann, "Maraş" *İA*, MEB Yay., s.315.

⁵⁰ İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, C. XIV, s. 39

⁵¹ İbn Tagribirdî, *Nücumü'z-Zâhire*, C.VIII, s.73; M. H. Yinanç, "Maraş Emirleri", Sayı.84, s.100.

üzerlerine yağma akınlarında da buldukları gibi çoğu zamanda Halep naipliğine bağlı olarak Memluk askerleriyle birlikte başka cephelerde savaşa giderlerdi. Memluk sultanı ve ümerasası Türk olmaları hasebiyle akraba olarak gördükleri bu Türkmenlere büyük yakınlık gösterip onları sürekli desteklediler. Bundan dolayı Güneydoğu Anadolu ve Suriye'nin kuzey bölgelerinde yaşayan pek çok Türkmen kitlesi Maraş ve Elbistan taraflarına gelip yurt tutmuşlardı. Böylece bölgede Türkmen nüfus kesafeti hızla artmıştı. İleride Dulkadir Beyliğini kuracak bu Türkmenler zamanında Maraş bölgesi "*Türkmen Deposu*" haline gelmişti. Bundan dolayı da bölgede ön plana çıkan beylere Türkmen beyi denirdi. Memluk sultanları da Maraş ve Elbistan çevrelerini "*Vilâyet-i Türkman*" olarak nitelemişlerdir. Faruk Sümer, Memluklar zamanında Güneydoğu Anadolu'nun batısına yerleştirilen bu Türkmenleri, Şam Türkmenleri olarak belirtir. Onlar, Selçukluların Suriye'yi ilk fethi sırasında yerleşen, Moğolların Türkistan ve İran'ı istilası sırasında onların önünden kaçarak buraya gelen ve Anadolu'daki Moğol zulmünden dolayı göç edenlerden oluşmaktaydı. Bu Türkmenler Üçok ve Bozok şeklinde ikili bir teşkilat sahiptiler. Bozok koluna bağlı Avşar, Bayat ve Beydilli, Üçok koluna bağlı olanlar ise Yüreğir, Kınık, Salur ve Bayındır boylarıydı.⁵²

Maraş bölgesi Memlukların eline geçtiği sırada bölgenin siyasi durumu şöyleydi; Antakya, Ayıntap, Besni, Runkale (Halfeti), Birecik ve Maraş Memlukların kontrolü altındaydı. Maraş'ın kuzeyinde bulunan Elbistan tarafları ise Anadolu'da bulunan Moğol genel valilerinin idaresindeydi. Çukurova bölgesinde merkezleri Sis olmak üzere Kilikya Ermeni prensliği bulunmakta olup Moğollarla ittifak halindeydi. Konya ve çevresine sahip olan Selçuklu Sultanlığı ise yıkılmaya yüz tutmuştu. Karaman, Mut ve Ermenek taraflarına ise Karamanoğulları hâkim olup İlhanlılarla mücadele etmekteydiler. İlhanlılara gelince bu sırada İran, Irak ve Anadolu'nun hâkimi olarak tanınmakta olup Gazan Han'ın başa geçmesiyle kısmen eskiye göre güçlenmişlerdi Ancak onun İslamiyet'i kabul etmesi sebebiyle eskiden olduğundan Müslümanlara daha hoşgörülü bir siyaset izlemeye başlamıştı. İlhanlılar arasında İslamiyet'in yayılması bazı Moğol boyları arasında husumetlerin ortaya çıkmasına neden olmuştu. Hatta büyük bir Moğol boyu olan Uyrat kabilesi eski Moğol inançlarına sahip olup, Gazan Han'la anlaşmazlığa düşüp Memluklara sığınmıştı. Anadolu'daki İlhanlı hâkimiyeti sürmekte olup, onlar 1277 Huni

---

⁵² Faruk Sümer, "*Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar*", s. 8-9.

yenilgisinden sonra Selçuklu sultanlarının yetkilerini sınırlayarak ülkeyi genel valileri ile idare etmeye başlamışlardı.

1292'de tahtını III. Toros'a bırakarak İstanbul'a giden Ermeni prensi II. Hetum, 1298'de İstanbul'dan geri dönerken Kayseri'de muhalifleri tarafından yakalanıp gözlerine mil çekilmesine rağmen tahtı üçüncü defa elde etmeyi başarmıştı. II. Hetum, tahta geçtikten sonra daha önce olduğu gibi Memluklara karşı Moğollarla işbirliğine devam etti. Bu arada İlhanlıların Anadolu'da bulunan Sülemiş adlı bir komutanı, Gazan Han'a karşı isyan ederek Memluklara sığınmıştı. Memluk sultanı onu Halep naibi Begtekin ve Türkmenlerle birlikte Anadolu'da bulunan İlhanlı kuvvetleri üzerine gönderdi. Bunlar Ayıntap üzerinden geçerek Maraş'a bağlı Pazarcık ile Elbistan arasında bulunan Akçaderbend'e ulaştığında birleşik Moğol ve Ermeni ordusuyla karşılaştılar. Yapılan şiddetli bir çatışmada Memluk kuvvetleri yenildi ve Halep naibi de savaş meydanında öldürüldü. Asi Moğol komutanı Sülemiş ise Ankara taraflarına kaçmıştı. Fakat daha sonra yakalanıp Tebriz'e götürülüp öldürüldü.⁵³

1302–1303'de (H.702) İlhanlı ordusunun Rahbe tarafından Memluk topraklarına girdiği haberi gelince başta Halep çevresi olmak üzere Suriye'nin kuzeyinde yaşayan Müslüman halk arasında bir panik başladı. Bu arada bir İlhanlı birliği de Güneydoğu Anadolu üzerinden Maraş'a doğru ilerlemişti. Bunun üzerine Maraş tarafında yaşayan Türkmenler arasında da panik olmuş ve onlar koruyucuları olarak düşündükleri Memluk topraklarına doğru yönelmişlerdi. Suriye'nin kuzey kısımlarında başlayan bu keşmekeşe son vermek amacıyla Memluk kuvvetleri İlhanlıların üzerine yürüdü. Ancak bu sırada onların Kutluşah adlı komutanları bir çatışmayı göze alamayarak Rahbe tarafına doğru çekilmişti.⁵⁴ Memluk dönemi müelliflerinden en-Nüveyri İlhanlıların Suriye'nin kuzeyinde oluşturdukları tehlikeyi Maraş'tan bahsetmeden teferruatlı şekilde anlatmaktadır.⁵⁵ Bu sırada Memluklar tarafından idare edilen Maraş ve çevresi Kuzey Suriye'nin güvenliği için stratejik ehemmiyeti olan bir mevkiydi. Bilhassa Halep ve etrafındaki beldeler üzerine yapılan Moğol ve Ermeni saldırılarına burada önlem alınarak savuşturulabilirdi.

⁵³ Simbat, *Vekayiname*, 95-97; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.68-69.

⁵⁴ Baybars el-Mansuri, *Zubdetü'l -Fikre*, s.367-368; el-Aynî, *İkdü'l-Cuman*, C.IV, s.208.

⁵⁵ en-Nüveyri, *Nihaytü'l-Ereb* (neşr.A.Said A'sûr) Merkezü Tahkikü't-Teras, C.XXVII, Kahire 1985, s.415-416.

1308–1309 tarihinde Diyarbakır valiliğine tayin edilen Moğol komutanı Sutay görevine başlar başlamaz Memluklara ait Rumkale tarafına bir baskın yaptı. Memlukların kuzey hudutlarında olan bu bölgede pek çok Türkmen topluluğu yaşıyordu. Faruk Sümer'in belirttiğine göre güneyde Gazze'den, kuzeyde Ayıntap'a kadar olan bölgede yaşayan Türkmenlerin yoğunlaştığı şehirler, Halep-Ayıntap- Antakya ve Trablusşam yöreleriydi. Bu Türkmenler Bozok ve Üçok şeklinde ikili İl teşkilatlarını muhafaza edip, Bozoklar genellikle Halep-Ayıntap, Üçoklar ise Antakya-Trablusşam bölgelerinde oturmaktaydılar. Bu Türkmenler Memlukların en güvenilir yardımcıları durumuna gelmişlerdi. Daha Baybars zamanında Kilikya Ermenileri üzerine yapılan seferlere katılan Türkmenler, İlhanlılara karşı açılan seferlere de iştirak etmekteydiler. Türkmenlerden Çukurova'ya yapılan seferlere katılan Üç ok koluna mensup Yüreğir, Kınık, Bayındır ve Salur iken Kuzey ve kuzeydoğuya yapılan seferlere katılanlar ise Boz ok koluna mensup Bayat, Avşar, Beydilli boylarıydı.⁵⁶ Bu sonuncu grup Dulkadir Beyliğini kuran unsurlardı.

Memluklara bağlı olarak bölgede oturan Bozok koluna mensup Türkmenlerin başında Arif Paşa'nın verdiği bilgiye göre Dulkadir adlı bir bey bulunmaktaydı. Muhtemelen Dulkadir 1310'da ölmüş ve Türkmenlerin başına da oğlu Karaca geçmiştir.⁵⁷ Dulkadir adlı Türkmen beyinin adı sadece Şikarî tarihinde geçmektedir. Karamanoğullarının özel tarihini anlatan bu eserde Dulkadir ile ilgili bir takım bilgilere ulaşılır. Kronolojik olarak verilmeyen bilgilerden Dulkadir Bey, oğlunu 40 bin kişilik bir kuvvetin başında Karamanoğlu Mehmet Bey'e karşı Selçuklulara yardım amacıyla Konya'ya gönderir. Ancak Mehmet Bey, Konya'da Selçuklu ordusunun yenip Cimri'yi tahta çıkardıktan sonra Dulkadir'i (oğlunu) hapse atar. Anadolu'daki Moğol valisi Eretne sayesinde Dulkadir'in oğlu hapisten kurtulup Maraş'a dönerek Türkmenlerin başına geçer. Karamanoğlu Mehmet Bey (ö. 1277) ile muasır olduğu düşünülen Dulkadir'in Karaca'nın babası olduğu ileri sürülmektedir.⁵⁸ Refet Yinanç, başka hiçbir kaynakta geçmeyen bu bilgilerin kesin doğru olmadığını ifade etmekle birlikte Dulkadir'in Karaca'nın babası olduğunu kabul eder.⁵⁹

M. Halil Yinanç, XIV. Yüzyılın başlarından itibaren 30 yıl devam eden Anadolu'daki Moğol valileri zamanında Maraş'ın kuzeydoğusunda

⁵⁶ Faruk Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, s.77.

⁵⁷ Arif Paşa, Maraş ve Elbistan'da Dulkadiroğulları Hükümeti, s.

⁵⁸ Şikari Tarihi, s.

⁵⁹ Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, TTK Yay., Ankara 1989, s. 9.

bulunan Elbistan bölgesinin tarihinin tamamen karanlık olduğunu söylemekle birlikte söz konusu dönemde en sert ve azgın Türkmen boy ve oymaklarının yaylağı olan bölgenin tamamen Moğolların hâkimiyeti altında olmadığını bildirmektedir.⁶⁰ Zaten bölgenin güney kısımları yani Maraş ve etrafı Memluklara tabi Türkmenlerin yaşadığı alanlardı. Memlukların Kilikya Ermenileri ve Moğollara karşı düzenledikleri hemen hemen her sefere iştirak eden Türkmen unsurlarının büyük bir kısmı Maraş yöresinde yaşayanlardı. XIV. asrın başında Türkmenler tarafından idare edilen Maraş bölgesinde yaşayan Avşar, Beydilli ve Bayat boyları sürüleri ile birlikte yazları yaylalarda kışları ise ovada oturmaktaydılar.⁶¹ Anadolu'da İlhanlıların zayıflamaları ile nüfuz alanlarını genişleten Türkmenler Maraş'tan sonra Elbistan'a kadar olan sahayı ele geçirmişlerdi.

Memluklara bağlı olan Türkmenlerin reislerinden olan Dulkadir Beyliğinin kurucusu Karaca'nın adı ilk defa el-Makrîzî'nin es-Sülük adlı eserinde geçmektedir. Buna göre Memluk sultanı en-Nasır Muhammed b. Kalavun, 1317-18'de (H.717) Birecik'te (Bikre-Birgi) oturan Zeyneddin Karaca et-Türkmanî'ye bir emirlik beratı verdi.⁶² İşte bu Karaca, Dulkadir'in oğlu olup söz konusu beyliğin kurucusu olan beydir. Dulkadir Beyliğinin kurulmasından yirmi yıl öncesine ait olan bu bilgilerden anlaşılmaktadır ki, beyliği kuran Bozok koluna mensup Türkmenler, Birecik'ten Maraş ve Elbistan'a kadar olan sahada oturmaktaydılar. Bu sahada Behinsi, Nizip, Rumkale, Merzubân (Yavuzeli), Raban(Araban), Ayıntap, Dülük gibi şehirlerde yaşayan Türkmenler Memluklara bağlı olup, söz konusu şehirler fethedildiğinde ahali Mısır veya Suriye'nin güneyinden getirilmeyip, bölgede bulunan Türkmenler yerleştirilmişti.

Ebi'l-Fida 1307-1308'de (H.707) Müslüman bir Moğol komutanı olan Bulargu'nun, Ermeni prensi Hetum, yeğeni Toros ile ileri gelen pek çok Ermeniye öldürdüğünü yazar. Samimi bir Müslüman olan Bulargu Ermenilerin merkezi Sis'te bir cami yaptırmak istemişti. Ancak bunu istemeyen Hetum, durumu İlhanlı hükümdarı Olcaytu'ya haber vermişti. Bunu haber alan Bulargu başta Hetum olmak üzere Ermeni ileri gelenlerini kılıçtan geçirdi. Bunun üzerine Ermeniler onu İlhanlı hükümdarı Olcaytu Han'a şikâyet ettiler. Yakalanan Bulargu ortadan kaldırıldı.⁶³

⁶⁰ M. Halil Yinanç, “*Elbistan*” *İA*, C.VI, s. 228.

⁶¹ Besim Darkot, “*Maraş*” *İA*, C.VII, s. 311.

⁶² el-Makrîzî, *Kitabü's-Sülük*, C.II/I, s. 177.

⁶³ Simbat, *Vekayiname*, s.100-101; Ebu'l- Fida, *Tarihu Ebu'l-Fida*, C. IV, s.56; l-Aynî, *İkdü'l-Cuman*, V, s.458.

Muhammed b. Kalavun 1314–15'te (H.714) Halep valisi Seyfeddin Sevda vefat edince yerine Emir Alâeddin Tanboğa el-Mardinî'yi atadı.⁶⁴ Uzun yıllar Halep valiliği yapacak olan bu şahıs zamanında Maraş yöresinde bulunan Türkmenler ona bağlandılar. 1315-16'da (H.715) Memluk ordusu İlhanlıların elinde bulunan Malatya'yı fethetmek için sefere çıktı. Bu sefer katılan ve aynı zamanda bir tarihçi olan Ebu'l-Fida Memluk ordusunun Malatya üzerine yürüyüşünü ve şehrin alınışını ayrıntılı bir şekilde anlatır. O, Malatya ahalisinin Müslüman olması sebebiyle fethedildiğini yazmaktadır. Bu sefere Memluk ordusu Dımaşk valisi Tengiz'in komutasında Halep-Ayıntap-Merzubân-Raban yolu takip edilerek Romiye köprüsünden Göksu (Nehrü'l-Ezrak) geçilerek gitmiştir. Gölbaşına ulaşan Memluk ordusu Elbistan'ın doğusunda bulunan Kamereddin Han'ına uğramış ve buradan geçitler aşılarak Zibatra'ya (Doğanşehir) gelinmiş, daha sonra ise Malatya'ya ulaşılarak şehir kuşatılmış ve fethedilmişti. Memluk ordusuna bu seferine Behisni, Kâhta, Gerger, Rumkale naip ve beylerinin askerleri ile bölgede yaşayan Türkmenler de katıldı.⁶⁵

1317-18'de (H717) Halep naibi Alâeddin Tanboğa'nın emrinde kalabalık bir Türkmen kitlesi İlhanlılara karşı çıkılan bir sefere iştirak etti.⁶⁶ Türkmenler 1320-21'de ise (H.720) Memlukların Kilikya Ermenilerinin üzerine yaptıkları sefere katılmışlardı. Ancak onların önemli bir kısmı Ceyhan nehri geçilirken boğularak ölmüşlerdi.⁶⁷

1336'da Temmuz-Ağustos'unda (H736'de Zilhicce) Memlukların Behisni naibi İzzeddin Özdemir en-Nuri, yanına aldığı Türkmenlerle birlikte Elbistan bölgesinden geçerek Eretnalıların elinde bulunan Darende üzerine yürüdü ve 23–24 Ağustos 1336'da (H.737 Muharrem Ayı ortası) şehri âmânla teslim aldı.⁶⁸ Behisni naibinin Darende'yi fethine bölgede bulunan Dulkadir Türkmenleri de katıldılar.

5. Türkmenlerin Dulkadir Beyliğini Kurması

1335'de Ebu Said Bahadır Han'ın ölümü İlhanlı devleti yıkılmış ve Anadolu'da bulunan Türkmenler rahat bir nefes almışlardı. Bu tarihlerde Elbistan'da Türkmenlerin başında Taraklı Halil diye bir lider bulunmaktaydı.

---

⁶⁴ Ebu'l-Fida, *Tarihu Ebu'l-Fida*, C. IV, s. 76.

⁶⁵ Ebu'l-Fida, *Tarihu Ebu'l-Fida*, C. IV, s. 77.

⁶⁶ Ebu'l-Fida, *Tarihu Ebu'l-Fida*, C. IV, s. 84.

⁶⁷ Ebu'l-Fida, *Tarihu Ebu'l-Fida*, C. IV, s. 91.

⁶⁸ Ebu'l-Fida, *Tarihu Ebu'l-Fida*, C. IV, s. 120.

Aynı sıralarda Zeyneddin Karaca Bey'in ise Maraş taraflarında olması muhtemeldir. Buradan şu kanata varmamız mümkündür; İlhanlı idaresinde olan Orta Anadolu'ya yakın olduğu için Elbistan da onların nüfuz alanı içindeydi. İlhanlı devletinin yıkılmasından sonra ölümü Elbistan bölgesinde yaşayan Türkmenlerin serbestlik kazanmasına neden olmuştu. Dolayısıyla daha önce Moğolların Anadolu valilerine bağlı olan Elbistan yöresindeki Türkmen Beyleri, onların hâkimiyetinin zayıflamasıyla Maraş-Antep-Rumkale ve Birecik tarafında yaşayan ve Memlukların Halep naipliğine bağlı olan Türkmenlerin saldırısına maruz kalmışlardır.

Moğolların bölgedeki hâkimiyetinin zayıflaması ile Taraklı Türkmenlerinin lideri Halil Bey, Elbistan'ı sahiplenerek en-Nasır Muhammed'in Halep valisi Alâeddin Altunboğa'ya başvurarak ona yüz at göndermiş ve buna karşılık da şehrin hâkimiyet beratını almıştı. Ancak Taraklı Halil'in bölgedeki hâkimiyeti fazla sürmemiş ve ona rakip olarak başka bir Türkmen lideri olan Karaca Bey çıkmıştı. el-Makrîzî, Halil b. Tarafi olarak verdiği bu Türkmen beyinin emrinde yedi yüz kişi olduğu halde Memluk ülkesine geldiğini, Elbistan naipliğinin istediğini belirterek onun 1000 silahlı adamı ve 10 emirinin bulunduğunu yazmaktadır. Memluk sultanı da Taraklı Halil'e Elbistan naipliğini verdi.⁶⁹

1317'lerde Birecik taraflarında oturduğunu bildiğimiz Karaca'nın yaklaşık 20 yıl içinde faaliyetleri hakkında kaynaklar bilgi vermemektedir. Ancak çeşitli zamanlarda onun, emrindeki Türkmenlerle birlikte Memluk ordusuna katılarak, Ermeni ve Moğollara karşı seferlere çıktığı söylenebilir. Karaca Bey'in, 1335'te Maraş – Andırın üzerinden Kilikya Ermenilerin üzerine yürümesi ve Memluk sultanı adına onlarla savaşmasına bakacak olursak onun bu coğrafyayı çok iyi bildiği ve daha önce de bu taraflarında yaşadığı anlaşılıyor. Dulkadir Beyliğinin kuruluşundan iki yıl önce Ermeniler üzerine yürüyerek onlara ağır zayıatlar verdiren ve mallarını yağmalayan Karaca bey'in bu başarısı şöhretinin artmasına neden olmuştu. Bundan sonra Karaca Bey, Elbistan'a göz dikmişti. Ancak bu bölgede yaşayan Türkmenlerin başında bulan Taraklı Halil de kolayca ortadan kaldırılacak bir kişi değildi. Uzun yıllardan beri Elbistan yöresinde Türkmen lideri olduğu tahmin edilen Taraklı Halil, Dulkadirlilerle çatışmaktan ve siyasi mücadeleye girmekten kaçınmadı. Karaca Bey, Taraklı Halil'in üzerine onunla adaş oğlunu göndererek Elbistan'ı almak istedi. Karaca'nın oğlu Dulkadirli Halil ile Taraklı Halil arasındaki kanlı hesaplaşmadan Dulkadirliler galip çıktı. Bunun üzerine Taraklı Halil, Karaca Bey'e karşı

---

⁶⁹ el-Makrîzî, *Kitabü's-Süluk*, C. I/II, 415.

Memlukların Halep valisi Altunboğa'ya sığınarak yardım istedi. Altunboğa ise Taraklı Halil'in kışkırtmasıyla Karaca Bey'i tehdit ederek, Halep'e gelip hesap vermesini istedi.

Taraklı Halil'e saldırdığından dolayı sorguya çağırıldığına göre Karaca Bey, Halep valisi tarafından çok iyi tanınmaktaydı. Valinin tehditlerine aldırmayan Karaca Bey, onunla arası açık olan Şam Valisi Tengiz'in dostluğunu ve yardımını kazanmak amacıyla kıymetli hediyelerle birlikte 200 de at gönderdi. Karaca Bey, Dimaşk valisi Tengiz'e yazdığı mektupta sultanı en-Nasır'ın sadık bir kölesi olduğunu bildirdi. Bu durumu Kahire'de sultana ileten Dimaşk valisi, aynı zamanda onunla da görüşerek bölgedeki Türkmenlerin ekseriyetinin Karaca'nın etrafında olduklarını bildirdi. Tengiz, Taraklı Halil'in emrinde 1000 kadar atlı olduğunu ve bununla bölgenin asayişini sağlayamayacağını ve Memluk devletine fazla yararlı olamayacağını bildirdi. Buna karşılık da Halep valisi Altunboğa da, Taraklı Halil'i destekledi. Maraş ve Elbistan'da iki Türkmen liderinin mücadelesine Halep ve Şam valileri de kendi aralarındaki anlaşmazlık neticesinde taraf olmuşlardı.⁷⁰

Durumu yakından takip eden ve uzun yıllardan beri Memluk sultanı olan en-Nasır, iki Türkmen liderini de Kahire'ye çağırdı. Karaca ve Taraklı Halil bu daveti alınca Kahire'ye koşmuşlar ve her ikisi de aynı zamanda ulaşmıştı. Onları mülakata alan sultan, tercihini Karaca bey'den yana kullanarak onu “*Türkmenlerin Emiri*” olarak ilan etti. Sultan tarafından bir de menşur verilen Karaca Bey, Maraş ve Elbistan'a dönerken, Kahire'de bir sultan gibi uğurlandı. Ayrıca sultan onun maiyetinde bulunan Türkmenlerin her birine de kıymetli hediyelerle birlikte hil'atlar (kıymetli elbise) verdi. Böylece Karaca, babasının adını alacak olan ve iki yüzyıl devam ederek Dulkadir Beyliğini kurmuş oldu.⁷¹ Bu beylik üzerinde Memluklar yıkılıncaya kadar söz sahibi olmak istediler. Memluklar hiçbir zaman Dulkadir beylerini müstakil bir hükümdar olarak kabul etmeyerek onları “Elbistan ve Maraş naibi” veya “Türkmen beyi” olarak gördüler. Memluk sultanının Karaca Bey'i Kahire'de huzuruna kabul etmesi ve ona Türkmen beyliğini vermesi Dulkadir Beyliğinin kuruluşu olarak kabul edilmektedir.

Dulkadir Beyliği⁷² kurulduktan sonra hızla genişlemeye başladı. Karaca Bey, kuzey komşusu Eretnelilerin elinden Darend'e'yi aldığı gibi tabi olduğu, Memluk devleti topraklarına da göz dikerek Halep'i almak istedi.

⁷⁰ el-Makrîzî, *Kitabü's-Süluk*, C.I/II, s.430-431.

⁷¹ Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s.10.

⁷² Dulkadir Beyliği ile ilgili geniş bilgi için bk. Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*.

Karaca, beyliğinin batı komşusu olan Kilikya Ermenilerinin topraklarına saldırarak Andırın'ın kuzeyinde bulunan Geben kalesini de ele geçirdi. Karaca Bey'in 1353'te Memluklar tarafından ortadan kaldırılmasından sonra yerine oğlu Halil Bey geçti.

Sonuç

Memluk Türkleri, 1260'da Suriye'yi ele geçirdikten sonra kuzeye doğru ilerleyerek bu bölgede bulunan Kilikya Ermenileri ve onların müttefiki olan İlhanlılara karşı mücadele ederek Maraş'a kadar uzanan seferler yaptılar. Sultan Baybars, Anadolu'yu Moğol istilasından kurtarmak için çıktığı seferde İlhanlıları 1277'de Maraş'a bağlı Elbistan'ın Huni ovasında hezimete uğrattı. 1298'de ise Ermenilerin elinden alınan Maraş ve çevresine Türkmenleri yerleştirildi. Halep valisine tabi olan bu Türkmenler, Memluk ordusuna hizmet ettiler. Türkmenler daha sonra Memluklara bağlı olarak Dulkadir Beyliğini kurdular. Bazı zamanlar Memluklara karşı da isyan eden Dulkadir Türkmenleri uzun yıllar Maraş ve Elbistan bölgesine hâkim oldular. Dulkadir Beyleri XV. Yüzyıl başlarından itibaren beyliğin hudutlarını Doğuda Harput'tan batıda Kırşehir ve Bozok'a, kuzeyde Darend'e den güneyde Hassa'ya kadar genişlettiler. Bu beylik kuruluş tarihi olan 1337'den Osmanlı'ya bağlandığı 1515 tarihine kadar yaklaşık iki yüz yıl boyunca bölgede siyasi, sosyal ve ekonomik yönden önemli roller oynadı. Çok dinamik bir yapıya sahip olan Dulkadir Türkmenleri müstakil olmak için Memluklarla sürekli çatıştılar. Ayrıca Eretne, Akkoyunlu, Karakoyunlu, Karamanoğulları, Kadı Burhaneddin Ahmet, Timur, Osmanlı ve Safevi gibi devletlerle Dulkadir Türkmenleri başa baş mücadele ettiler.

Memluklu Sultanı Baybars'ın geçtiği Akçaderbent'e yapılan tetkik gezide İlyas Gökhan Bey ve Serdar Yakar birlikte.

MARAŞ VE ÇEVRESİNDE ERMENİLER (1071-1299)

Selim KAYA*

Malazgirt Savaşı sonrası Anadolu'ya yönelik politikalarını uygulamaya koyan Selçuklular, fetih hareketına girişirken Ermeniler, şaşkınlık içerisinde dağınık bir durumda idi. Bizans'a hizmet eden Ermeni reisleri, İmparator IV.Romanos Diogenes'in Sultan Alparslan karşısında mağlup olmasından sonra Bizans Devleti'nden ümidini kesmiş ve kendi başlarına hareket etmeye başlamışlardı. Ermenilerin ileri gelenlerinden biri olan Philaretos Brakhamios, sadakatle bağlı olduğu IV.Romanos Diogenes'in tahttan indirilmesini ve yerine VII.Mikhail'in imparator ilan edilmesini kabullenememiş ve Maraş'a gelmişti.

Philaretos'un kimliği hakkında bilgi veren Ermeni tarihçi Urfalı Mateos,¹ Philaretos'un, din ve âdetçe bir Romalı, baba ve anne tarafından da bir Ermeni olduğunu, çocukluğunu Hısn-ı Mansur bölgesinde bulunan Zoruri-Gozern manastırında amcasının yanında geçirdiğini ve daha sonra Minşar'a (Masara) yerleştiğini kaydeder. IV.Romanos Diogenes döneminde askeri yeteneklerinden dolayı "Domestikos" rütbesine yükseltilen ve Urfa yakınlarında bir kale olan Romanopolis'e "Satrap" olarak tayin edilen Philaretos, imparatorluğun doğu ordularında görevli olup Malazgirt Savaşı sırasında Palu'daki Bizans kuvvetlerinin komutanı idi. 1071 sonrası Anadolu'daki umumi otorite boşluğundan yararlanarak Maraş ve civarında yol kesicilik ve soygunculuk yapan elli altmış kişiden oluşan bir Ermeni çetesiyle karşılaşan Philaretos, onların reisi oldu.²

Philaretos, gerek Bizans tarafından göçe zorlanan, gerekse doğudan gelen Selçuklu baskısı nedeniyle memleketlerinden ayrılmak durumunda kalan ve belli bir siyasi otoritenin de bulunmayışından dolayı, başıboş

---

* Yrd. Doç. Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

¹ Urfalı Mateos, *Vekayinâme (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1131-1162)*, (Türkçe terc. Hrant D. Andreasyan), Ankara 1987, s. 147.

² İbnü'l-İbrî, *Vekayinâme*, (Türkçe terc. Ö.Rıza Doğrul), *Abu'l-Farac Tarihi*, TTK Yayını, Ankara 1987, I, 330; Krş: Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, TTK Yayını, Ankara 2007, s. 37-38.

dolaşan Ermenileri kısa sürede etrafında toplayıp 1074 yılında Maraş merkezli bir Ermeni Prenslığı kurmayı başardı. Sonra Keysun ve Ra'ban başta olmak üzere bölgedeki birçok şehir ve kaleye de hâkim olan Philaretos, Siirt ve Harput dağlık bölgesinde Bizans'a sadık kalarak hâkimiyetini devam ettiren ve kendisine tabi olmayı kabul etmeyen soydaşı Prens Thornig'i de, Emîr Kapar'ın yardımı ile öldürttü.³

Anadolu'daki ve kendi memleketindeki Ermenilerin durumlarından rahatsız olan Ani Ermeni piskoposu Barseğ, bazı prens ve din adamlarıyla birlikte hem konulan vergilerin ağırlığından şikâyetçi olmak ve hem de Maraş merkezli bir prenslik kurmayı başaran Ermeni Philaretos'un Hıristiyan halka yaptığı zulmü arz etmek üzere Isfahan'a, Sultan Melikşah'ın yanına gitti. Ermeni heyetini çok iyi bir şekilde karşılayan Melikşah, Ermeni katolikosluğunun tek bir makam ile temsil edilmesi, bütün kilise, manastır ve ruhanilerin vergi dışı tutulması, Ermenilerin dinlerini diledikleri gibi uygulamaları ve ticaretlerini eskisi gibi yürütebilmeleri hususlarında ferman hazırlatıp Barseğ'a verdikten sonra bu Ermeni elçilik heyetini, Selçuklu askerlerinin refakatinde memleketine geri gönderdi.⁴ Selçuklu ailesinden olan Azerbaycan valisi Kutbeddin İsmail de vergileri yeniden düzenledi, Ermenilerle meskûn mahalleri imar ettirdi, Ermeni kilise ve manastırlarını Selçuklu devleti adına himayesine aldı. Mateos,⁵ Kutbeddin İsmail'in bu icraatını "o, bütün Ermenistan'ı idaresi altına almış olup memleketi imar etmeye başlamış ve bütün manastırları İranlıların fenalıklarına karşı himaye etmişti" şeklinde ifade eder.

Zaman içinde Maraş'tan Malatya'ya kadar olan bölgeye hâkim olan Philaretos, 1077 sonları 1078 başlarında, hakimiyet alanını daha da genişletmek amacıyla hizmetinde bulunan Vasil adındaki kumandanını bir atlı birliği ile beraber Urfa hakimi Leon'un üzerine gönderdi. Şehrin altı ay boyunca kuşatma altında kalması üzerine ayaklanan halk, Leon'u öldürdü ve Urfa'yı Vasil'e teslim etti. Böylece Bizans İmparatorluğu'nun Urfa üzerindeki hâkimiyetine geçici bir süre için de olsa son verildi ve Urfa,

---

³ Mateos, *Vekayinâme*, s. 147-150; *Abu'l-Farac Tarihi*, I, 331; Krş: Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1984, s. 68-69; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953, s. 69; Ersan, *a.g.e.*, s. 38.

⁴ Mateos, *Vekayinâme*, s. 176; Krş: Ali Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, Ankara 1983, s. 19-20; Ersan, *a.g.e.*, s. 34.

⁵ Mateos, *Vekayinâme*, s. 179; Krş: Sevim, *a.g.e.*, s. 20; Ersan, *a.g.e.*, s. 34-35.

Philaretos'un idaresine geçti.⁶ 1078 yılına gelindiğinde Çukurova'nın Tarsus, Anazarba, Misis gibi önemli şehirleri de Philaretos'a tâbi olmuştu.⁷

Philaretos Çukurova bölgesinde işgal ve yağma faaliyetleri ile meşgulken Urfa ile ilgilenememişti. Ermeni İşhan'ın Philaretos'a giderek onu Urfa'ya getirmesi ile şehir 23 Eylül 1083 tarihinde Philaretos'a teslim edildi. Böylece Urfa'ya yeniden hâkim olan Philaretos, birkaç gün sonra başta Simbat ve İşhan olmak üzere hâkimiyet mücadelesine katılanları taraftarlarıyla beraber tutuklattı, evlerini yıktırdı ve Urfa Ermenilerine zulm etti. Prens Arcuk'u işkencelerle öldürttü, İşhan ve kardeşi Todorik'in gözlerini çıkarttı, Maraş'a götürdüklerini de zincirle bağlı oldukları halde hapsetti.⁸

I.Süleymanşah'ın Antakya'yı feth ettiği ve Ahmed Gazi'nin de Malatya'yı kuşattığı sıralarda Emîr Buldacı, Philaretos'un elinde bulunan Yukarı Ceyhan Bölgesi'ni, Elbistan ile Keysun ve Ra'ban şehirlerini 1085 yılında feth etti. Emîr Buldacı, Keysun'u ele geçirdiğinde, şehirde Philaretos'a bağlı olarak 1082 yılından beri Kogh-Vasil hüküm sürmekte idi.⁹ Buldacı, Selçuklulara tâbi olmayı kabul eden Kogh-Vasil'i yönetici olarak yerinde bıraktı. Philaretos, hâkimiyetinden çıkan Keysun'da oturan Ermeni Patriği Teodoros'u Maraş'a çağırdı. Patrik bu davete icabet etmeyip Selçuklu idaresinde kalmayı tercih edince Philaretos ona çok kızdı ve Maraş'ta yeni bir katolikosluk kurup başpiskopos Hovannes'i bu mevkiye getirmek istedi. Hovannes de, Philaretos'un davetini kabul etmeyince başrahip Boğos'u katolikosluk makamına getirdi.¹⁰

---

⁶ Mateos, *Vekayinâme*, s. 155; Krş: Kafesoğlu, *a.g.e.*, s. 82; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi, I*, (Türkçe terc. Fikret Işıltan), Ankara 1989, I, 57; M.Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1944, s. 121; Ersan, *a.g.e.*, s. 38.

⁷ *Abu'l-Farac* (I, 330-331), Philaretos'un Kilikya dahilindeki bazı muhkem yerleri zapt ettiğini, Kilikya ve Antakya üzerinde hakimiyet kurduğunu naklederken zapt ettiği şehirler arasında Tarsus, Anazarba, Misis gibi yerleri saymazken Süryanî Mikhail (Süryanî Mikhail, *Vekayinâme*, TTK'nda basılmamış nüsha, s. 30-31) Tarsus ve Misis'e hâkim olduğunu bildirir.

⁸ Mateos, *Vekayinâme*, s. 160-161; Krş: Ernest Honigmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, (Türkçe terc. Fikret Işıltan), İstanbul 1970, s. 141-143; Yinanç, *a.g.e.*, s. 113-114; Ersan, *a.g.e.*, s. 51.

⁹ Mateos, *Vekayinâme*, s. 221; Ersan, *a.g.e.*, s. 68.

¹⁰ Ersan, *a.g.e.*, s. 42. Mateos'a (*Vekayinâme*, s. 164-165) ve Süryanî Mikhail'e (*Vekayinâme*, II, 173) göre Boğos, Philaretos'a karşı mevcut kin ve nefretinden dolayı bir kaç gün sonra burayı terk etmiş, Müverrih Vardan'a (*Türk Fütühatı Tarihi*,

Anadolu'da Selçuklu akınları çoğaldığı ve Türklerin fetihleri arttığı dönemde Philaretos, hâkim olduğu şehirlerin birer birer elinden çıkması üzerine, Melikşah'ın yardımını sağlamak ve kaybettiği şehirlerin geri verilmesini sağlamak amacıyla, yanına aldığı değerli armağanlarla Sultan Melikşah'a gitti. Bu sırada Melikşah başka bir yoldan Kuzey Suriye'ye hareket ettiğinden onu orada bulamadı, fakat el-Cezire'de Sultanın huzuruna çıkabilme imkânını buldu.¹¹ Daha önce hâkim olduğu yerleri tekrar elde edebilmek için Müslüman dahi olan Philaretos'a Melikşah, Urfa'yı dirlik olarak verdi. Ancak Philaretos'un oğlu Barsama başta olmak üzere şehir halkının girişimleri ile 1086 sonları 1087 başlarında bu karardan vazgeçilerek Maraş'a tayin edilen Philaretos çok geçmeden burada öldü.¹² Onun ölümünden sonra Selçuklular Maraş'a bir Türk vali tayin etmediler ve şehir Ermenilerin yönetimine bırakıldı. Philaretos'un ölümünden sonra Kogh-Vasil, Keysun'u kendine merkez edindi ve Ra'ban'ı da alarak hâkimiyet sahasını genişletmeye çalıştı.¹³

Birinci Haçlı ordusu Konya Ereğlisi'ne geldikten sonra takip edilecek güzergâh hususunu tartışıp Kayseri, Komana (Şar), Göksun ve Maraş üzerinden Antakya'ya ulaşma kararı alınca, Tankred, ana Haçlı ordusundan ayrılarak, ahalisini Ermeniler ile Bizanslıların oluşturduğu, dostça karşılanacağını ve devlet kurmak için pek güçlük çekmeyeceğini düşündüğü¹⁴ Çukurova'ya gitmeye karar verdi. Ermeniler ile temas halinde olduğu anlaşılan Tankred, bu kararı alırken ana Haçlı ordusuyla birlikte yola devam ettiği takdirde kendisine bir hâkimiyet sahası bulamayacağını veya bu iş için çok çaba sarf etmesi gerektiğini de göz önünde tutmuş olmalıdır.¹⁵

Haçlılar, Kayseri-Göksun üzerinden Maraş'a geldiklerinde sevinç gösterileriyle karşılandıkları bu şehri Bizans valisi Ermeni Tatul

---

s. 184) göre ise Philaretos tarafından katolikos tayin edilen Boğos, 1091 yılında Maraş'ta ölmüştür.

¹¹ Mateos, *Vekayinâme*, s. 170-171; Jarnley C.J., "Philaretos Armenian Bandit or Byzantine General?", *Revue des Etudes Armeniennes*, IX, Paris 1972, s. 350'den naklen Ersan, *a.g.e.*, s. 42; Turan, *a.g.e.*, s. 69, 71; Sevim, *a.g.e.*, s. 22, 24-25.

¹² *Abu'l-Farac*, I, 333; Krş: T.S.R. Boase, "The History of the Kingdom", *The Cilician Kingdom of Armenia*, Edinburg-London 1978, s. 4; Sevim, *a.g.e.*, s. 25; Ersan, *a.g.e.*, s. 42.

¹³ *Abu'l-Farac*, II, 342; Ferdinand Chalandon, *Jean II Cammène (1118-1143) et Manuel I Cammène (1143-1180)*, Paris 1912, s. 99; Ersan, *a.g.e.*, s. 68.

¹⁴ Runciman, *a.g.e.*, I, 152.

¹⁵ Ersan, *a.g.e.*, s. 111.

yönetiyordu.¹⁶ Bizans adına hareket eden Tatul, Haçlılara her türlü yardımı yapmış ve onlara en iyi şekilde hizmet etmiş olsa gerektir ki Haçlılar, Tatul'u, görevden almayı yetkilerini tasdik ederek yerinde bıraktılar.¹⁷

Burada şu hususu ifade etmeliyiz ki; Haçlı seferlerinin asıl kahramanları soylu derebeyleri ve şövalyeler değil, Ermenilerdir. Haçlı Seferlerinin devam etmesi için Ermeniler ellerinden gelen her şeyi yapmışlardır. İstanbul'dan Kudüs'e kadar uzanan yol boyunca Haçlılar Ermenilerle birlikteydiler ve Ermeniler, Haçlılara yol boyunca mihmandarlık ettiler.¹⁸ İşte Ermenilerden yardım alanlardan biri olan Baudouin, Maraş üzerinden Urfa'ya yönelirken, Tankred Antakya önündeki ana Haçlı ordusuna katıldı. Böylece her iki Haçlı reisi de Çukurova'yı terk ederken geride Haçlı kuvveti olarak Tarsus'ta Guinimer, Adana'da Welfo, Misis'de Tankred'in bıraktığı bir birlik kalmıştır. Bu üç şehir, Bizans'ın Çukurova'yı istila etmesine kadar Haçlılar tarafından yönetildi.¹⁹

Malatya hâkimi Gabriel'in daveti üzerine, Antakya'nın Ermeni patriği Giprianos ile Maraş Ermeni patriği Grigores'i da yanına alan I.Bohemund, Richard de Salerne ile birlikte tedbirsizce yoluna devam ederken, Gümüştekin'in, Malatya'yı Aksu vadisinden ayıran dağlık bölgede kurduğu pusuya düştü. Gayet rahat ve tedbirsizce ilerleyen Haçlı kuvvetlerine ani bir saldırı gerçekleştiren Gümüştekin, I.Bohemund ve Richard'ı esir aldı (1100). Savaş alanından kaçmayı başaran bir askerin Urfa'ya giderek durumu I.Baudouin'e bildirmesi üzerine Urfa Kontu hemen harekete geçti. Gümüştekin ise elinde bulunan kıymetli esirleri kaybetmemek için geri çekilirken, I.Baudouin Türklere ait bir bölgede tuzağa düşmekten korktuğu için takipten vazgeçti ve Malatya'ya gitti. Türk kuşatmasından kurtulmanın sevinci içindeki Gabriel, şehrin idaresini sevinçle karşılamış olduğu I.Baudouin'e bıraktı. Gabriel ile anlaşan I.Baudouin, 50 şövalyesini Malatya'da bırakarak Urfa'ya geri döndü. Baudouin, hâkimiyetini Ermeni Gabriel'e kabul ettirmiş olmakla birlikte, Urfa Haçlı Kontluğu'nun Malatya'daki hâkimiyeti uzun süreli olmadı.²⁰

1104 ilkbaharında I.Bohemund ile Joscelin Maraş ve Elbistan'a sefer

---

¹⁶ Mateos, *Vekayinâme*, s. 204; Krş: Ersan, *a.g.e.*, s. 43.

¹⁷ Runciman, *a.g.e.*, I, 147; Ersan, *a.g.e.*, s. 43.

¹⁸ Bu konuda geniş bilgi için bkz: Mehlika (Aktok) Kaşgarlı, "Haçlı Seferleri ve Ermeniler", *21.Yüzyıla Girerken Tarihe Dostça Bakış: Türk Ermeni İlişkileri Uluslar arası Sempozyumu, Bildiriler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, s. 30.

¹⁹ Ersan, *a.g.e.*, s. 115.

²⁰ Ersan, *a.g.e.*, s. 75.

düzenledi. Haçlı kuvvetlerine karşı koyacak durumda olmayan Tatul, Maraş'ı Joscelin'e teslim ederken, I.Bohemund da Elbistan'ı işgal etti. Maraş'ı Joscelin'e terk eden Tatul ise İstanbul'a gitti. I.Bohemund, Elbistan'a bir garnizon yerleştirdi. Bu garnizon, bilhassa 7 Mayıs 1104 tarihinde Haçlıların uğradıkları Harran yenilgisinden sonra, nüfuzlu yerli Ermenileri hapse atmak suretiyle Elbistan'da tutunmaya çalışmaktaydı.²¹ Mateos,²² 1105 yılı olaylarını anlatırken, Elbistan'da yaşayan Ermenilerin, kendilerini büyük sıkıntılara ve felakete maruz bırakan Haçlılardan intikam almak için Türklerden gizlice yardım istediklerini ve oralarda bulunan Türk atlıları gizlice şehre aldıklarını, durumu fark eden garnizon komutanının, şehir halkına saldırıp onları cezalandırmak istediye de halkın, yaklaşık 300 kişi olduğu kaydedilen Haçlılar'ı mağlup edip hepsini kılıçtan geçirdiğini bildirmektedir. Elbistan'ı Haçlılardan alan atlılar, Türkiye Selçuklu Sultanı I.Kılıçarslan'ın ordusuna mensup kuvvetlerdir. Nitekim I.Kılıçarslan, burayı Meyyafarikin hâkimi Ziyaeddin Muhammed'e iktâ etmiştir.²³

Çukurova'da bulunan Ermenilerin, Birinci Haçlı Seferi'nin ortaya çıkarttığı durumdan yararlanarak Türklere saldırmaları ve topraklarını genişletmeye çalışmaları üzerine 1107 yılında 12 bin kişilik bir Türkmen kuvveti Çukurova bölgesindeki Anazarba yöresine akın düzenledi. Bu Türk kuvveti Ermenilere ait arazileri tahrip ve yağma ettikten sonra Kogh-Vasil'in idaresindeki Berdus'a (Pertus)²⁴ geldiler. Bunu haber alan Kogh-Vasil, 1107 sonu 1108 başlarında dayısı Bedros ile birlikte Türklere saldırdıysa da Keysun'a çekilmek zorunda kaldı.²⁵

1135 yılında I.Leon'un Servendikar Kalesi'ni ele geçirmesi üzerine, Zengi'ye karşı sefer düzenlemek düşüncesinde olan Antakya hâkimi Raymond, bu düşüncesini gerçekleştirmeden önce Kilikya Ermenilerine karşı bir sefer düzenleyip gerisini emniyete almaya karar verdi. Kudüs Kralı Foulque'un da onayını alan Raymond, Keysun ve Maraş hâkimi Baudouin ile birlikte harekete geçti. Urfa kontu Joscelin ise, Foulque'un vassali ve Baudouin'in metbuu olmakla birlikte dayısı olan I.Leon'un tarafını tutmayı tercih etti. Yeğenin de yardımını temin eden I.Leon, 1136 yılında Antakya

---

²¹ Ersan, *a.g.e.*, s. 43.

²² Mateos, *Vekayinâme*, s. 229; Krş: Ersan, *a.g.e.*, s. 43.

²³ Ersan, *a.g.e.*, s. 43.

²⁴ Kahramanmaraş merkezine bağlı şimdiki Aybeyli (Bertiz) kasabası. Krş: Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul 1993, s. 164.

²⁵ Mateos, *Vekayinâme*, s. 232-233; Krş: Turan, *a.g.e.*, s. 151; Sevim, *a.g.e.*, s. 28; Ersan, *a.g.e.*, s. 68-69.

Prinkepsi Raymond'u mağlup etti.²⁶ Antakya hâkimi Raymond kaçarak hayatını kurtardı. Ancak I.Leon kazandığı zaferden sonra Baudouin tarafından yapılan Raymond'u ziyaret edip onunla konuşma teklifini kabul ederek, Raymond'un yanına gitti. Fakat Raymond tarafından tutuklandı ve bir kaleye hapsedildi. İki ay hapis yatan I.Leon, Misis ve Anazarba şehirlerini Raymond'a vermeyi, fidye olarak 60.000 dahekan ödemeyi ve rehine olarak da bir oğlunu göndermeyi kabul etti. Bu şartları yerine getireceğine dair söz vermesi üzerine Raymond, I.Leon'u serbest bıraktı.²⁷

I.Leon tutuklandığında, oğullarından üçü kendi aralarında mücadeleye başlamış, iki kardeş birleşip diğer kardeşleri Konstantin'in gözlerini kör ederek onu saf dışı bırakmıştı. Ancak I.Leon, hapis hayatından kurtulduktan sonra tekrar prensliğin idaresini eline aldı ve ilk iş olarak Raymond'a terk etmek zorunda kaldığı şehirleri geri alma faaliyetine girişti. I.Leon tarafından mağlup edilen ve şehirleri ellerinden alınan Misis ve Anazarba şehirlerinin Haçlı reisleri Kudüs Kralı Foulque'den yardım istediler. Haçlılar, I.Leon'u mağlup edemeyince daha önce rehine olarak almış oldukları I.Leon'un oğlunu geri vermeye mecbur oldular. Bu sırada Bizans imparatorunun Kilikya üzerine bir sefer düzenlemekte olduğu haberi alındı. Vaktiyle Bizans'ın elinde bulunan Kilikya'daki şehir ve kaleler peyderpey Ermeni prensliği ve Antakya Haçlı Prinkepsliği tarafından ele geçirilmiş, İstanbul'un bölge üzerindeki hâkimiyeti neredeyse kalmamıştı. Bu duruma son vermek isteyen imparator II.Ioannes Komnenos, bölgeye bir sefer düzenlemişti. İmparatorun bu seferini haber alan Haçlılar ile Ermeniler aralarında anlaşma yapmak zorunda kaldı.²⁸

İmadeddin Zengî'nin Haleb valisi Emîr Seyfeddin Savar, 1136 yılında Lazikiye bölgesine yaptığı ani bir baskından sonra kuzeye doğru harekâtına devam ederek, Keysun ve Maraş civarına kadar uzanıp bol miktarda ganimetle döndü.²⁹ Danişmendli Emîr Gazi'nin oğlu Melik Muhammed ise 1136 sonu 1137 başlarında Haçlılar ile Ermeniler arasında başlayan savaştan faydalanarak büyük bir ordunun başında olduğu halde

---

²⁶ Ersan, *a.g.e.*, s. 123-124.

²⁷ Simbat, s. 53; Mateos, *Vekayinâme*, s. 259; Krş: Runciman, *a.g.e.*, II, 165; Ersan, *a.g.e.*, s. 124.

²⁸ Simbat, s. 53; Mateos, *Vekayinâme*, s. 259; Krş: Runciman, *a.g.e.*, II, 165, 169; Ersan, *a.g.e.*, s. 124.

²⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, (Türkçe terc. Abdülkerim Özaydın), İstanbul 1987, XI, 45; Krş: Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, I, 109-110; Ersan, *a.g.e.*, s. 71.

Elbistan ve Ceyhan Bölgesi'ni ele geçirdikten sonra Maraş'a geldi. Buradan Keysun'a karşı yürüyüp bağbozumu mevsiminde köylerle manastırları tahrip etti. Ancak Emîr Muhammed Bizans İmparatoru'nun Çukurova'ya doğru hareket ettiği haberini alınca geri çekildi.³⁰

1138 yılına gelindiğinde Türkiye Selçuklu Sultanı I.Mesud (1116-1155), önce Keysun bölgesine, sonra da Maraş'a sefer düzenlemiş ve iki şehir arasındaki yerleri talan edip esirler aldıktan sonra dönmüştü.³¹

Bu konuda şu hususu da vurgulamak gerekir ki Ermeniler ile Türkler her zaman kavaga ve savaş içinde olmamışlardır. İki taraf zaman zaman savaşmış, zaman zaman da dostane ilişkiler içinde bulunmuşlardır. Bazen birbirlerinden destek ve yardım alarak düşmanlarına karşı koymuş, bazen de ortak düşmana karşı müttefik olarak birlikte hareket etmişlerdir. Türklerle Ermeniler arasındaki ilişkiyi yansıtmaya açısından, Sultan I.Mesud ile Ermeni Baronu II.Toros arasındaki yazışma ilgi çekicidir. Bizans İmparatoru'nun teşviki ile Çukurova'ya sefer düzenleyen I.Mesud, saldırıdan önce Ermeni Baronuna haber gönderip, "Ben senin memleketini tahrip etmeye gelmedim. Bize itaat et, Roamlıların elinden almış olduğun yerleri iade et, biz sana dost kalacağız" diyerek hareketinin sebebini bildirmiştir. II.Toros'un bu teklife cevabı "Bir hükümdar olan sizlere gönül rızasıyla itaat ediyoruz. Çünkü siz, bizim yükselip gelişmemizi hiçbir vakit kıskanmamış ve memleketimizi tahrip etmemişsiniz. Fakat bizim memleketimizi Romalılara vermek hususuna gelince, bunu asla kabul edemeyiz" şeklinde olmuştur.³²

Maraş, I.Mesud'un Haçlılara karşı giriştiği sefer sırasında Türkiye Selçuklu topraklarına dâhil edildi. Sultan ve oğlu Kılıçarslan, 1149 yılında Maraş'ı kısa bir süre kuşattıktan sonra, halkın canına dokunulmayacağına dair teminat vererek şehri teslim aldı.³³ İbnü'l-İbrî'ye³⁴ göre bu seferi Mesud'un oğlu Elbistan Meliki Kılıçarslan tek başına gerçekleştirdi. Süryanî Mikhail'e³⁵ göre Kılıçarslan, Joscelin ile ittifak ettikten sonra babasını yardıma çağırды ve baba-oğul birlikte Maraş'ı ele geçirdi. Olayların bizzat

---

³⁰ *Mateos*, s. 287-290; *Abu'l-Farac*, II. 374; *Süryanî Mikhail*, s. 112; Krş: Ersan, *a.g.e.*, s. 44; Turan, *a.g.e.*, s. 174.

³¹ *Abu'l-Farac*, II, 375; *Süryanî Mikhail*, s. 113.

³² *Papaz Grigor Zeyl*, s. 307-308; *Simbat*, s. 56; Krş: Ersan, *a.g.e.*, s. 248.

³³ *Abu'l-Farac*, II, 386; *Süryanî Mikhail*, s. 155; *Papaz Grigor Zeyl*, s. 303; Krş: Turan, *a.g.e.*, s. 187.

³⁴ *Abu'l-Farac*, II, 386

³⁵ *Süryanî Mikhail*, s. 155.

şahidi olduğunu kaydeden Papaz Grigor³⁶ da bu seferde baba oğulun birlikte olduğunu belirterek Süryanî Mikhail'i destekler.

Sultan I.Mesud'un ölümü üzerine Selçuklulardaki yönetim boşluğundan faydalanan Kilikya Ermeni Baronu II.Toros'un kardeşi Stephan, 1156 yılında ağabeyinin onayını ve yardımını almaksızın, etrafındaki insanların tahrikleriyle, Maraş Beyi'nin bir Ermeni köyüne girmesini sebep göstererek Maraş'a saldırdı. Ancak II.Kılıçarslan'ın, Keysun'a doğru gelmekte olduğu haberini alınca şehri yağmalattı, evleri ve götürmeyecekleri her şeyi yaktı ve yanına bir çok esir alarak kaçtı. Hiçbir güçlkle karşılaşmadan şehre giren II.Kılıçarslan, şehirdeki Hıristiyanlara zulm edilmemesini emretti, onlara şefkatle muamele etti, geri dönen Ermenilere evlerini, bağlarını ve tarlalarını iade etti.³⁷

II.Kılıçarslan 1156 yılında Maraş ve civarında asayişe sağladıktan sonra, 1157 yılında Ermeni Baronu II.Toros'un akınlara karşı Kilikya'ya giderek Anazarba önlerine kadar ilerledi. Olayların aleyhine geliştiğini fark eden II.Toros, kardeşi Stephan'ın Türklerden almış olduğu Berdus'u onun karşı çıkmasına rağmen, dostluğunu kazanmak için Sultan II.Kılıçarslan'a verdi. Papaz Grigor'un³⁸ "büyük sultan" olarak tanımladığı II.Kılıçarslan'ın gelmesiyle şehir ve çevresi asayişe kavuştu. II.Kılıçarslan, 1157 Ağustosunda yine bölgede huzur ve sükunu sağladıktan sonra Konya'ya geri döndü.

II.Kılıçarslan döneminde Türklerle Ermeniler arasındaki ilişkiler çoğunlukla dostane idi. Nitekim Grigor³⁹ ve Simbat⁴⁰ bu durumu II.Kılıçarslan, "(II.)Toros'un samimi bir dostu idi. O, (II.)Toros ile olan dostluğunu da takviye etti" şeklindeki sözleriyle teyit etmektedir. II.Kılıçarslan ile II.Toros arasındaki dostane münasebet, 1160 yılında Ermeni Baronu'nun, Selçuklu Sultanına saldıran Haçlılara asker yardımında bulunmasının dışında, II.Toros'un ölümüne kadar devam etti. II.Kılıçarslan, 1180 yılına kadar Kilikya Ermenilerine karşı başka bir sefer düzenlemedi. Ancak bu tarihten sonra II.Kılıçarslan, II.Toros'un kardeşi Stefan'ın Selçuklu hâkimiyetindeki Maraş'a saldırması, şehrin Hıristiyan halkını katlederek mallarına el koyması ve sağ kalanların evini barkını terk etmesi üzerine

³⁶ Papaz Grigor *Zeyl*, s. 303; Krş: Turan, *a.g.e*, s. 187.

³⁷ *Abu'l-Farac*, II, 395; Papaz Grigor *Zeyl*, s. 315; Krş: Osman Turan, "Kılıçarslan II", *İA*, VI, 689; Ersan, *a.g.e*, s. 45.

³⁸ Papaz Grigor *Zeyl*, s. 318; Krş: Turan, *a.g.e*, s. 199.

³⁹ Papaz Grigor, *Zeyl*, s. 317-318.

⁴⁰ Simbat, s. 57.

duruma müdahale etmek zorunda kaldı. Maraş'a gelerek tekrar şehre hâkim olan Selçuklu Sultanı, şehirden kaçan Hıristiyan halkın tekrar evlerine dönmesini için gerekli her kolaylığı sağladı.

Selçukluların fethinden sonra kısa süreli de olsa, zaman zaman Nureddin Mahmud ve Salahaddin Eyyûbî'nin eline geçen Maraş'ın idaresine, Selçuklu hâkimiyeti sırasında II.Kılıçarslan tarafından Hüsameddin Hasan getirildi. Hüsameddin Hasan, Sultan I.Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında da aynı görevde bulundu. Ondan sonra da oğlu İbrahim ve torunu Nusretüddin Maraş beyi olarak görev yaptı. Aynı aileden gelen bu beyler zamanında Maraş, oldukça mamur bir şehir haline geldi.⁴¹

1164 yılında Haçlı-Ermeni müttefik ordularına karşı savaşan Atabeg Nureddin Mahmud, birleşik orduyu büyük bir bozguna uğrattı. Bu savaşta Ermeni Prensi II.Toros ve kardeşi Mleh kaçarak Antakya'ya ulaşmayı başarırken, Trablus Kontu II.Raymond, Bizans'ın Tarsus Valisi Konstantin Koloman ve Antakya Prinkepsi Renaud'un halefi III.Bohemund yakalanarak Haleb'e götürüldü.

Abu'l-Farac⁴² ve Süryanî Mikhail⁴³ 1165 yılında Atabeg Nureddin Mahmud'un esir aldığı Bizanslı vali Konstantin Koloman'ı 150 ipekli elbise karşılığında serbest bırakmasından sonra Ermeni Prensi II.Toros'un, diğer esirleri satın almak üzere Haleb'e bir miktar altın ve gümüş gönderdiğini, Atabeg Nureddin Mahmud'un altın ve gümüşleri almasına rağmen esirleri serbest bırakmaması üzerine de Maraş üzerine yürüdüğünü bildirir. Maraş'a saldıran II.Toros üzerine gelen büyük bir Türk kuvvetini mağlup edip şehri yağmalattı ve 400 Türk'ü esir aldıktan sonra Nureddin Mahmud'a haber göndererek, yanında bulunan Hıristiyan ileri gelenlerini kendisine satmasını, aksi takdirde yanındaki Türk esirleri yakıtacağını bildirdi. Bu durum üzerine Nureddin Mahmud, sözü edilen esirleri 100 bin dinara II.Toros'a satmak zorunda kaldı.

Kilikya Ermeni prenslerinin en başarılılarından biri olan II.Toros 1168 yılında öldü. İstanbul'dan kaçarak Kilikya Ermeni Baronluğunu

---

⁴¹ İbn Bîbî, *El-Evamirü'l-Alaiyye f'l-Umuri'l-Alaiyye*, (Türkçe terc. Mürsel Öztürk), *el-Evamiru'l-Alaiyye fi'l-Umuri'l-Alaiyye (Selçukname)*, Ankara 1996, C.I, s. 133; Krş: Turan, *a.g.e.*, s. 286; İlyas Gökhan, "Selçuklular Zamanında Maraş Uç Beyliği ve Nusretüddin Hasan Bey", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi I. Milletlerarası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri (11-13 Ekim 2000 Konya)*, C. I, Konya 2001, s.335-347.

⁴² *Abu'l-Farac*, II, 402; Krş: Ersan, *a.g.e.*, s. 46.

⁴³ Süryanî Mikhail, s. 200; Krş: Ersan, *a.g.e.*, s. 46.

yeniden kuran, haleflerine kendi bulduğundan çok daha uygun koşullarda bir miras bırakan, ömrünün son yıllarında kendini dine veren ve rahiplik yapan II.Toros öldüğünde geride Rupen adında küçük bir çocuğu bulunuyordu. II.Toros, kendisinden sonra oğlu Rupen'in tahta oturmasını ve teyzesinin oğlu Thomas'ın da ona naiblik etmesini vasiyet etmişti. Ancak onun ölümünden sonra Kilikya Ermeni Baronluğu'nda taht mücadelesi ortaya çıktı.⁴⁴

1187 yılında III. Rupen ölüp yerine kardeşi II.Leon geçtiği sıralarda Rüstem adlı bir Türkmen Beyi de, Malatya ve Kayseri yörelerinde kendisine katılan emrindeki beş bin atlı ve birçok yaya ile Kilikya'ya girdi. Maraş üzerinden Ermenilerin elinde bulunan yerlere akınlar düzenledi, Sis'e kadar ilerleyerek geçtiği yerleri yağmaladı. Ancak bölgenin sarp ve dağlık olması, geçitlerin Ermeniler tarafından tutulması yüzünden başta Rüstem Bey olmak üzere birçok Türkmen öldürüldü. Rüstem Bey'in Ermeni topraklarına düzenlediği seferi II.Kılıçarslan'ın tertiplelediğini düşünen II.Leon, şehzadelerin taht mücadelesine başladığı ve devletin güç durumda bulunduğu bir sırada, misilleme olarak Selçuklu topraklarında bulunan Bragana Kalesi'ndeki garnizona bir ordu gönderdi (1188). II.Leon'un batılı ücretli askerlerinden ve ordunun komutanı olan Baudouin'in de öldürülenler arasında olduğu bu saldırı sonuçsuz kalınca, II.Leon iki ay sonra daha büyük bir orduyla tekrar Bragana'ya geldi. Kaleyi ele geçirdikten sonra kale komutanını da öldürdü.⁴⁵

Üçüncü Haçlı seferinin arefesinde Kilikya Ermeni Baronluğu, artık Ortadoğu'daki önemli Hıristiyan güçlerden biriydi. Papalık makamından II.Leon'a gönderilen mektuplar bunun açık bir göstergesidir.⁴⁶

II. Kılıçarslan'ın ölümünden sonra, Ermeni Baronu II.Leon, sultanın oğulları arasında başlayan saltanat kavgasından istifa ederek Türklerin elinde bulunan pek çok kaleyi ele geçirdi. Hatta Süryani Mikhail'in⁴⁷ verdiği bilgiye göre Anadolu'da 72 müstahkem yer Ermeniler tarafından işgal edilmişti. Bu kalelerden bazıları da Bizans'a aitti. Hatta bazı kaynaklara⁴⁸ göre II.Kılıçarslan'ın oğlu Elbistan Meliki bulunan Mugiseddin Tuğrulşah bile II.Leon'un yanına giderek ona tabi olduğunu belirtmişti. Ancak bu bilgi

---

⁴⁴ Ersan, *a.g.e.*, s. 143.

⁴⁵ *Abu'l-Farac*, II, 447-448; Simbat, s. 63; Krş: Ersan, *a.g.e.*, s. 150.

⁴⁶ Mehlika Aktok Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Ankara 1990, s. 59-60; Ersan, *a.g.e.*, s. 150.

⁴⁷ Süryani Mikhail, s. 291.

⁴⁸ Süryani Mikhail, s. 291; *Abu'l-Farac*, II, 466.

diğer kaynaklar tarafından doğrulanmamaktadır. Dolayısıyla şüpheyile bu bilgiye şüpheyile bakmak gerekir. Kilikya Ermenilerinin Türk topraklarına saldırılarının devam etmesinden dolayı 1199'da II.Rükneddin Süleymanşah, Ermeniler üzerine bir sefer düzenlemiş bu sefer sonunda Ermenileri Selçuklulara tâbi hale getirmişti.⁴⁹

1204'de Sultan II.Süleymanşah'ın ölümü ve yerine çocuk yaşta bulunan oğlu III.Kılıçarslan'ın geçmesi üzerine Kilikya Ermeni Baronu II.Leon Selçuklu tâbiyyetinden çıkarak Türk topraklarına saldırdı. Göksun ve çevresini işgal ederek Elbistan'a kadar geldi (1205) ve Türkleri esir edip mallarını yağmaladı.⁵⁰ II.Leon, Anadolu ve Suriye'de saldırılarına devam ederek Aralık 1205-Ocak 1206 Antakya'nın kuzeyinde bulunan Derbsâk'ı ele geçirip yakmış ve halkını da esir etmişti. Bu tarafta Ermeniler ilerlemelerine devam ederek Halep yakınlarına kadar sokularak bölgede yaşayan Türkmenleri öldürüp mallarını yağmalamışlardı. Bu defada Amik ovasından kuzeye doğru yönelen Ermeni kuvvetleri Maraş yakınlarına kadar gelerek birçok yeri yağmalayıp bölge halkını esir edip bir kısmını da öldürmüşlerdi.⁵¹ Ermenilerin ele geçirdiği Halep yakınındaki beldelerle Antakya yakındaki Derbsâk Halep Eyyübî meliki Melikü'z-Zâhir'in elindeydi. Maraş ve Göksun çevreleri ise Selçuklularındı. Melikü'z-Zâhir Ermenilerin üzerine yürüdüyse de II.Leon onunla çatışmadan kaçmış ve elde ettiği ganimetlerle Kilikya'ya dönmüştü.⁵²

Ermenilerin Selçuklu ve Eyyübî topraklarına saldırıları bir türlü hız kesmiyordu. Bu saldırılar sebebiyle Anadolu ve Suriye şehirleri arasındaki ticaret yollarının güvenliği sarsılmış ve tacirler zarar etmeye başlamışlardı. II. Leon 1207-1208'de Göksun üzerinden Elbistan'a kadar ulaşmış, şehri kuşatmış fakat alamamıştı. Ancak bölgede önemli ölçüde tahribat ve yağmada bulunmuştu.⁵³

Kilikya Ermenilerinin Göksun ve Elbistan'daki tahribatları, arkasından da Maraş'ı yağmalayıp Haleb'e kadar inmeleri sebebiyle

---

⁴⁹ Simbat, 74; Sevim, *a.g.e.*, s. 33; Kaşkarlı, *a.g.e.*, s. 112; Selim Kaya, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II.Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi*, TTK Yayını, Ankara 2006

⁵⁰ Simbat, 76; Ersan, *a.g.e.*, s. 43; Selim Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Rükneddin Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, TTK Yay., Ankara 2006, s. 133.

⁵¹ Kaya, *a.g.e.*, s. 133.

⁵² İbnü'l- Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, XII, 195-196; Ebû Şame, *Zeylü'r- Ravzateyn*, (neşr: es-Seyyid Aziz el-Attar el-Hüsaynî) Darü'l-Ceyl, Beyrut 1947, s. 53.

⁵³ Simbat, s. 76, Kaya, *a.g.e.*, s. 134.

Selçukluların Ermeniler üzerine bir sefer yapmaları zaruret haline gelmişti. Kilikya Ermeni Baronunun Selçuklu topraklarına düzenlediği saldırılar ve Selçuklu tacirlerine yapılan zulümler sebebiyle I.Gıyaseddin Keyhüsrev de ikinci saltanatı döneminde Kilikya Ermenileri üzerine sefer düzenledi. I.Gıyâseddin Keyhüsrev Ermenileri iki ateş arasında bırakmak için Halep Eyyübî hükümdarı Melikü'z-Zâhir'e ittifak teklif etti. Selçuklu sultanı Eyyübî hükümdarına elçi yollayarak asker göndermesini istedi. Bunun üzerine Melikü'z-Zâhir Seyfeddin İbn Alemüddin ve İzzeddin Aybek komutasında bir ordu gönderdi. Birleşik Eyyübî ve Selçuklu ordusu 1208 sonları 1209 başlarında Kilikya Ermenilerinin üzerine yürüdü. Bu çatışmalar sırasında Ermenilerin eline geçtiği görülen başta Maraş, buranın kuzeyinde bulunan Pertus Kalesi olmak üzere birçok yer Ermenilerin elinden alındığı gibi bu kalenin senyörü olan Baron II.Leon'un oğlu Gregoire (Kirkor) esir alındı. Bilhassa Maraş ve Elbistan arasındaki dağlık bölgede bulunan Pertus kalesinin alınması, Ermenilerin morallerini bozdu. Bu arada kış ayları yaklaştığından dolayı sultan ertesi yıl yeniden seferden yapmak kaydıyla geri dönmüştü. Ermeni Baronu II.Leon taraflar arasında tekrar barışın sağlanabilmesi için Eyyübî Melikleri el-Adil ve ez-Zahir'den aracı olmalarını istedi. I.Gıyâseddin Keyhüsrev, Müslüman esirlerin serbest bırakılması, tazminat ödenmesi ve Halep sınırlarına bir daha tecavüz edilmemesi şartları ile barış teklifini kabul etti. Bundan sonra Ermeni Prensi Selçuklu sultanına tabi olarak onun adına sikkeler kestirmiştir. II.Leon, bu antlaşmaya I.Keyhüsrev'in saltanatı süresince sadık kaldı ve onun adına sikkeler kestirdi.⁵⁴ Ermenilerden alınan Pertus kalesi de Nusretüddin Hasan Bey'e tevcih edildi.⁵⁵

Uzun bir süre (22 yıl) saltanat süren Kral II.Leon, bu zaman zarfında Konya'da tahta oturan beş ayrı Selçuklu Sultanı ile bazen dostane bazen de düşmanca ilişkilerde bulundu. I.Keyhüsrev'den sonra oğulları İzzeddin Keykâvus ile kardeşi Alâeddin Keykubâd arasındaki saltanat mücadelesinde Kilikya Ermeni Baronu II.Leon taraf oldu. İzzeddin Keykâvus'un sultanlığına karşı gelen Alaeddin Keykubad'ın yanında yer alıp, Selçukluların iç işlerine karışarak kendi krallığı adına menfaat sağlamaya

---

⁵⁴ İbnü'l Verdi, *Tarihu İbnü'l Verdi*, Darü'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut 1996, II, 124; İbn Tagribirdî, *en-Nücumü'z-Zâhire*, VI, s. 168; İbn Furat, *Tarihu İbnü'l-Furat*, C.IV-V, (Neşr: Hasan Muhammed eş-Şem'a), Bağdat 1970, s. 260; Krş: Turan, *a.g.e.*, s. 286–287; Sevim, *a.g.e.*, s. 34; Kaşgarlı, *a.g.e.*, s. 112; Ersan, *a.g.e.*, s. 164; Kaya, *a.g.e.*, s. 134.

⁵⁵ Turan, *a.g.e.*, s. 286; Gökhan, *a.g.m.*

çalıştı. Ancak I.Keykâvus saltanat işlerini yoluna koyduktan sonra Ereğli ve Larende'yi Ermenilerden alarak onları cezalandırdı.⁵⁶

Ermeni Baronu II.Leon, Selçuklu ordusunun Antalya'yı fethi sırasında, Türk topraklarına karşı saldırıya geçmiş ve bazı yerleri işgal etmişti. Antalya'nın fethinden sonra kışı Konya'da geçiren Sultan I.İzzeddin Keykâvus ilkbaharda Kayseri üzerinden Maraş'a hareket etti. Bölgedeki beylere haber gönderip Yabanlu Pazarı'nda toplanmalarını istedi. Sultan I.Keykâvus'un amacı, bozulan Haçlı-Ermeni ittifakından faydalanıp, Ermenileri tekrar itaat altına almak ve Ermeni seferlerini tamamlamaktı. Bu düşünceyle hareket eden I.Keykâvus, 1216 Mayısında, Haleb hâkimi Melikü'z-Zâhir'e elçi göndererek Selçuklu ordusunun Maraş'tan, Haleb askerlerinin de Derbesak'tan Ermeni topraklarına girerek Antakya'yı birlikte ele geçirmeyi teklif etti. Haleb hâkimi bu teklifi kabul edip bizzat Maraş'a gelmeye hazırlanırken, Melikü'z-Zâhir'in elçisinin Haleb hâkimi adına bazı ağır şartları kabul etmesi üzerine tereddütte kaldı ve amcası Eyyûbî hükümdarı Melikü'l-Adil'e fikrini sordu. O da, cevap olarak Selçukluların Haleb üzerinde emelleri olduğunu bildirdi. Nitekim İbn Tagribirdî,⁵⁷ Haleb Eyyûbî hükümdarı Melikü'z-Zâhir'in de Ermenilerin üzerine sefere çağrıldığını, ancak onun Selçukluların Halep'i alma ihtimaline karşı katılmadığını yazmaktadır. Bu sırada II.Leon da Melikü'z-Zâhir'e elçi ve ağır hediyeler göndererek onu ittifaktan vazgeçirmeye çalışıyordu.⁵⁸

Haleb hakiminin kararsızlık içinde bulunduğu bir sırada Maraş Emîri Nusretüddin Hasan, Sultanın emriyle, Maraş'tan yola çıkarak Amik ovasını boydan boya geçerek Haleb Eyyûbîlerine bağlı olan fakat içinde II.Leon'a yardım eden ve destek veren Ermenilerin yaşadığı Balat'ı kuşattı. Kale şiddetli bir muhasara ile ele geçirilerek Ermeniler cezalandırıldı.⁵⁹ Maraş Emîrinin Balat'ı alarak içindeki ahaliyi cezalandırdığı haberi Ermeniler tarafından Haleb'e ulaştırılınca, Melikü'z-Zâhir Selçukluların gerçek niyetinin Suriye topraklarını istila etmek olduğunu zannederek bu durumdan endişe duydu. Ancak I.Keykâvus Ermenilerin Balat'ı bir üs olarak kullandıklarını, Müslüman tüccarlara saldırarak mallarını yağmaladıklarını ve ele geçirdikleri malları burada sakladıklarını, ayrıca onların Kilikya Ermenilerine yardım ettiklerini ve bundan dolayı da Maraş Emîrinin Balat'a

---

⁵⁶ Ersan, *a.g.e.*, s. 164.

⁵⁷ *en-Nücumü'z-Zâhire*, VI, 188.

⁵⁸ Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, TTK Yay., Ankara 1997, s. 40; Ersan, *a.g.e.*, s. 168.

⁵⁹ Turan, *a.g.e.*, s. 313.

girmesini istediğini ifade etti. Selçuklu sultanı, Melikü'z-Zâhir'in gönlünü almak için ondan özür bile diledi.⁶⁰

Melikü'z-Zâhir'in 1216 yılında ölümünden sonra baş gösteren karışıklık üzerine Behisni beyi Altun-Buga, Haleb emîrlerinden Aybey ve bölgedeki birçok emîr ve beyler I.İzzeddin Keykâvus'un tabiiyetine girdi.⁶¹ Selçuklu Sultanı I.Keykâvus, aynı yılın sonbahar başlarında Kösidere yoluyla Ermeni topraklarına girdi ve Gökerin'e ulaştı. Oradan Ermenilerin en müstahkem kalelerinden biri olan Haçin Kalesi'ne yöneldi ve kaleyi kuşattı. Kale, mancınıklarla dövülerek halk teslimine zorlandı. Nihayet, II.Leon'un göndereceği yardımdan ümidini kesen kale halkı, Sultan'a haber göndererek canlarının bağışlanması, çocukların, kadınların ve mallarının korunması şartlarıyla kaleyi teslim edeceklerini bildirdiler. İsteklerinin kabul edilmesi üzerine kalenin ileri gelenleri Sultanın hizmetine girdi ve hâkimiyet sancağı kaleye dikildi. Yüksek divan naipleri hazineden, ambarlardan ve sair yerlerden ihtiyat tedbirini aldıktan sonra kalenin zapt edildiğini Sultana arz ettiler. I.İzzeddin Keykâvus, buraya muhafız ve dizdar tayin ettikten sonra, Kaçin Kalesi'ne yöneldi.⁶²

Selçuklular Kaçin Kalesi'nde de direnmeyle karşılaşınca kaleyi kuşatıp mancınıklarla hisarı tahrip etmeye başladı. Diğer taraftan, üzerinde silahlı on kişinin yürüyebileceği merdivenler kuruldu. Okçular, ok atışlarıyla kalede bulunan Ermenilere göz açtırmadı ve merdivenler vasıtasıyla dört bir taraftan içeri girildi. Kale kapısının açılmasıyla dışarıda kalmış olan askerler de içeri girdiler. Karşı koyanlar öldürüldü ve silahları ele geçirildi. Zabt edilen yerlerin korunması için memur ve kütüval tayin edilmesinden sonra yoluna devam eden Sultan, II.Leon'un bulunduğu Geben Kalesi önüne geldi ve burayı da kuşattı. Ancak ihtiyarlığı ve nikris hastalığından dolayı kötürüm bir halde olan II.Leon, kendisine sadık adamları ile beraber çıkış hareketinde bulunarak kurtulmayı başardı.⁶³

Selçuklu ülkesine her fırsatta saldıran Ermenileri cezalandırmak isteyen I.Alaeddin Keykubad, Antakya Haçlı Prinkepsi IV.Bohemund ile ittifak sağladıktan sonra Selçuklu kuvvetlerini biri denizden diğer ikisi karadan olmak üzere üç koldan bölgeye sevk etti. Çukurova'nın fethiyle görevlendirilen emîrlerden Antalya Subaşı Mübarizeddin Ertokuş, sahilden ilerleyerek Manavgat ve Anamur başta olmak üzere 40 kaleyi fethederek

---

⁶⁰ Koca, 41-42; Ersan, 49.

⁶¹ Ersan, *a.g.e.*, s. 169.

⁶² Ersan, *a.g.e.*, s. 169.

⁶³ Ersan, *a.g.e.*, s. 169.

Silifke'ye kadar ilerlediği gibi Ermenilere Kıbrıs'tan gelecek yardımı da önledi.⁶⁴

Karadan taarruz edecek olan ve iki koldan ilerleyen Selçuklu ordusunun Maraş yönünden Çukurova'ya girecek kuvvetlerinin komutanı Çaşnigir Mübarizeddin Çavlı idi. Ceyhan vadisinde bulunan Çinçin Kalesi, Mübarizeddin Çavlı tarafından fethedildi. Larenden hareket eden ve Sartavul Geçidi'nden geçip Göksu Vadisi'ni takip ederek bütün Isauria (İç-il) ve Silifke'yi bölgesini feth ederek ilerleyen Selçuklu kuvvetlerin başında I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in kayınpederi Emir Komnenos Mavrozomes bulunmakta idi. Yine İbn Bîbî'nin⁶⁵ kaydına göre karadan ilerleyen Selçuklu kuvvetleri 30 civarında kaleyi ele geçirdi.

Ermeniler, Selçuklu ordusu karşısında tutunamayınca, İsabella'nın nâibi Konstantin, 1225 sonları 1226 başlarında I.Alaeddin Keykubad'a barış teklifinde bulundu. Ermeniler, her sene bin atlı ve beş yüz çarkçı neferi harp hizmetine göndermeyi, 1218 yılında yapılan antlaşma da belirlenen haracı iki misline, yani 40 bin dinara çıkarmayı ve Ermenilerin keseceği sikkede Sultanın adının da bulunması şartlarını kabul etmek zorunda kalmış ve yeniden Selçuklulara tâbi olmuşlardır.⁶⁶

Moğolların müttefiki olmanın avantajlarını, onların zafer kazandığı sürece kullanan Ermeniler, Ayrı Calut mağlubiyetinden sonra Suriye'de Moğolların gücü zayıflamaya başlayınca, onların müttefiki olmanın cezasını, Ortadoğu'da yeni bir siyasi güç olarak ortaya çıkan Memlûklerin en önemli hedeflerinden biri olmakla çekmişlerdir.⁶⁷

Moğolların önünden kaçarak Anadolu'ya gelen Türkmenler, burada Rum ve Ermeni beldelerine saldırarak hem "gaza" görevlerini yerine getiriyorlar hem de geçimlerini temin ediyorlardı.⁶⁸ Maraş ve civarında yerleşmiş olan Ağaçeri Türkmenleri de vezir Sahip İzzeddin zamanında ülkenin düzeninin yeniden kurulmasına çalışıldığı bir dönemde Anadolu, Suriye, Halep ve Çukurova yörelerinde yol kesmeye, kervanları soymaya, yolcuları öldürmeye başlamışlardı. Sahip İzzeddin ile Beylerbeyi Yavtaş, Ağaçeri Türkmenlerini cezalandırmak üzere bir ordu ile hareket ettiler. Ancak Baycu Noyan'ın Erzincan'a geldiğini haber alınca geri dönmek zorunda kaldılar. Ağaçeri Türkmenleri de Suriye ve Ermeni hudutlarına

---

⁶⁴ İbn Bîbî, I, 354.

⁶⁵ İbn Bîbî, I, 353-354.

⁶⁶ Ersan, *a.g.e.*, s. 180.

⁶⁷ Ersan, *a.g.e.*, s. 196.

⁶⁸ Turan, *a.g.e.*, s. 477.

kadar yayılıp bir kaç yıl buraları istila etti ve yağmaladı.⁶⁹

Moğol istilasından sonra da Türkmenler, Ermenilere karşı saldırılarına devam ettiler. Oğuzların Afşar boyuna mensup İslam Bey, 1254'te Korykos'a kadar ilerledi. Diğer bir Türkmen beyi Sarum Bey, 1259'da Ermeni beldelerine akınlar düzenledi, ancak I.Hetum'un kardeşi Simbat'ın mukabelesi ile karşılaştı ve sayıca kalabalık Ermeniler karşısında bir varlık gösteremedi. Türkmenleri Ereğli'ye kadar takip eden ve Mundas Kalesini ele geçiren Simbat, başarılarından dolayı babası tarafından “şövalye” unvanı ile ödüllendirildi.⁷⁰

Memlûkler, 1265 sonu 1267 başlarında gerçekleştirdikleri Kilikya seferinden sonra 1268 yılında Antakya Haçlı Prinkepsliği'ni ortadan kaldırdı. 1269 yılında kendi isteğiyle tahttan feragat eden I.Hetum'un yerine geçen oğlu III.Leon döneminde (1269-1289) de Kilikya'ya yönelik Memlûk ve Türkmen akınları devam etti.

1275'te Memlûk Sultanı Baybars Kilikya'ya bir sefer düzenledi. 7 Mart 1275'te Hama'ya ulaşan ve Kilikya'ya yönelen Sultan Baybars'ın ordusuna, kış mevsimini geçirmek üzere bölgeye gelmiş olan ve bölgenin geçitlerini çok iyi bilen Türkmen aşiretleri de dahil oldu. Baybars, Emîr İshak Muhenna ile Emîr Hüsameddin Ayntabi'nin kumandaları altında bulunan Memlûk kuvvetlerini Maraş istikametine sevk etti. Emîr Seyfeddin Kalavun el-Elfi ve Hazinedar Emîr Bedreddin Bilik Arap komutasındaki Memlûk kuvvetlerini de Misis istikametine gönderdi. Misis'e baskın düzenleyen komutanlar, İçel'de bulunan küçük bir Ermeni topluluğunu kılıçtan geçirdikten sonra oraya hâkim oldular.⁷¹

Ordusunun başında olduğu halde en-Nehru'l-Esved'i geçen Baybars, 21 Mayıs 1275'de Sis'e varana kadar büyük ve küçükbaş hayvanlardan oluşan çok miktarda ganimet ele geçirdi. Sis'i yağmalatan Sultan, şehirdeki Ermeni Kralı'nın sarayı ile köşklerini ve bahçelerini tahrip ettirdi. Bu arada Derbend er-Rum'a gönderilmiş olan bir müfreze de aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu Moğol tutsaklarıyla beraber döndü. Getirilen Moğol hanımları askerlere dağıtıldı. Diğer taraftan, Ayas'a sevk edilen Emîr Bedreddin Beysari ve Emîr Seyfeddin Ayıtmış es-Sadi'nin birlikleri şehri

---

⁶⁹ İbn Bîbî, II, 143-144; Krş: Turan, *a.g.e.*, s. 477; Faruk Sümer, “Ağaç-Eriler”, *Belleten*, Sayı 103, Ankara 1962, s. 523; Ersan, *a.g.e.*, s. 196.

⁷⁰ Simbat, s. 88; Krş: Turan, *a.g.e.*, s. 519; Osman Turan, “Kılıçarslan IV”, *İA*, VI, 704.

⁷¹ Ersan, *a.g.e.*, s. 208.

yağmaladı ve Misis' e hareket etti. Burayı da tamamen tahrip ettikten sonra bir kısmı Sis'e, bir kısmı da Tarsus yönüne gitti. Adana yönüne giden Emîr Bedreddin Aydemiri'nin emrindeki Memlûk askerleri bir çok esir aldı. Bu seferde Memlûkler çok büyük ölçüde ganimet elde etti. Sultan Baybars Nisan ayı içinde Kuzey Suriye'ye girdi.⁷²

Bu sefer esnasında III.Leon'un düşman saldırılarından korunmak için kalelerine sığındığı sanılıyor. Bire tarafına gönderilen Memlûk birliğini durduramayan Moğollar ise Bire'yi terk etti ve şehir Memlûklerin eline geçti. Memlûkler, Resulayn ve Cezire'ye kadar Moğolları gerilettiler. Moğollar 1275 kışında Bire'yi almaya çalıştılar, fakat kış mevsiminin zor şartları onları dönmeye mecbur etti.⁷³

1276'da da Memlûklerin Ermeniler üzerine yeni bir seferi görülüyor. Kilikya'yı Maraş'ın kuzeydoğu tarafından istilaya çalışan Memlûk ordusuna bölgedeki Türkmenler de katıldı. Ermeni ordusunun başında bulunan başkomutan Simbat, saldırılara karşılık verdi. Memlûk ve Türkmen kuvvetlerinden oluşan orduyu ağır kayıplara uğratmasına rağmen, Maraş yakınlarındaki çarpışmada birçok baron gibi Simbat da hayatını kaybetti.⁷⁴

1276 yılı kışında Atabay Noyan kumandasındaki Moğol kuvvetleri Bire Kalesi'ni almak için harekete geçmiş, fakat şiddetli kar yağışının ve acı soğukların başlaması yüzünden sonuç alamayarak dönmüşlerdi. Onların geri çekilmesi üzerine çok sayıda Türkmen Kilikya'ya gitmek üzere toplandı ve Maraş taraflarına geldi. Bunlara, Baybars'ın Bire üzerine sevk etmiş olduğu Emîr Hüsameddin Ayntabi kumandasındaki bin kişilik Memlûk ordusu da katıldı. Türkmenlerin hareketini haber alan Baron Simbat, ordusuyla birlikte Maraş civarındaki Türk ve Memlûk kuvvetlerine saldırıya geçti. Yapılan şiddetli çarpışmalarda Baron Simbat'tan başka Harbizag Prensi ile ileri gelen 13 Ermeni reisi ve 300 atlı öldürüldü. Türkmenler de çok kayıp verdiğinden daha ileri gitmeyip etrafi yağmaladıktan sonra geri döndüler. Ancak Türkmenler, aynı yılda üç kez daha Ermeni topraklarına akınlarda bulundular.⁷⁵

20 Haziran 1277'de Dımaşk'da ölen Baybars, Çukurova'ya

---

⁷² Simbat, s. 90; *Abu'l-Farac*, II, 594-595; M.Fuad Köprülü, "Baybars I", *İA*, II, 359; Turan, *a.g.e.*, s. 511; Ersan, *a.g.e.*, s. 208.

⁷³ Ersan, *a.g.e.*, s. 209.

⁷⁴ Simbat, s. 90; *Abu'l-Farac*, II, 596; Krş: Turan, *a.g.e.*, s. 511.

⁷⁵ *Abu'l-Farac*, II, 596; Simbat, s. 90; Krş: Turan, *a.g.e.*, s. 511-512; Ersan, *a.g.e.*, s. 197.

düzenlenen seferlerde bölgeyi yağmalatarak, Moğollar'a ulaşacak yardım kaynaklarını ortadan kaldırmayı ve Ermeni Krallığına ait bazı kalelerin Memlûklere devrinde ısrar etmesiyle de Kuzey Suriye' yi işgal yollarından birini kapatmayı amaçlıyordu. Bunlardan başka, Ayas'dan başlayıp Kilikya üzerinden Anadolu'ya geçen bir ticari yolu hâkimiyetine almak istemesi de, düzenlenen seferlerin sebepleri arasındadır. Baybars zamanında Ermenilerden Derbesak, Derkus, Talmış, Keft Dubbin, Ra'ban ve Merziban kaleleri alındı.⁷⁶

Baybars'ın yerine geçen genç oğlu el-Melik es-Said Berke, babasının nüfuzlu emirleri olan Kalavun ve Baysari'yi, kendi tahtı için tehlikeli gördü ve onları Mısır'dan uzak tutmak için Kilikya Ermenilerine karşı sefere gönderdi.⁷⁷

1283 yılında Sultan Kalavun, Baybars'ın ölümünden sonra Haleb'e saldıran Moğol kuvvetleriyle birlikte hareket ederek Müslümanlara karşı gaddarane bir tutum sergileyen ve Hims'da Moğollar ile Memlûkler arasında yapılan savaşa azımsanamayacak bir kuvvetle katılan Ermeni kralı III.Leon'u cezalandırmak için Haleb valisine Ermeniler üzerine bir akıncı kuvveti gönderilmesini emretti.⁷⁸

Bölgeyi yağmalamak için bu buyruğu fırsat bilen Haleb emîri, yaklaşık 700 kişiden oluşan bir akıncı kuvveti ile Mayıs 1283'de Ermeni topraklarına girdi. Ayas'a doğru ilerleyen Memlûk askerleri, yolda rastladığı Ayas limanından hareket edip Anadolu'ya gitmekte olan 200 develik bir ticaret kervanını yağmaladı. Daha sonra Ayas'a ulaşan bu akıncı kuvveti, tamamen boşaltılmış olan şehri yağmaladı. Memlûk kuvvetleri, Ayas'tan İskenderun'a ulaştığında keşif kuvveti Tell Hamdun yakınında bir düşman birliğinin bulunduğunu haber verdi. Bunun üzerine Memlûk askerleri buraya yönlendirildi. Tell Hamdun'a yakın bir yerde iki taraf arasında yapılan çarpışmayı kazanan Memlûk kuvvetleri Ermenileri Ceyhan ve Tell Hamdun'a kadar kovaladı. Buradan geri dönerken de karşılaştıkları başka bir Ermeni topluluğunu katledip atlarını aldıktan sonra ganimet yüklü olarak geri döndü. Haleb kuvvetleri, ertesi yıl (1284) yine Ermenilerin elinde bulunan, Cezire'nin bir kalesi olduğu tahmin edilen ve yollar üzerindeki eşkiya akınlarının hareket noktası olan Tima (ya da et-Tuni) 'yı kuşattılar ve ele geçirdiler.⁷⁹

---

⁷⁶ Ersan, *a.g.e*, s. 209.

⁷⁷ Ersan, *a.g.e*, s. 209.

⁷⁸ Ersan, *a.g.e*, s. 212.

⁷⁹ Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I,

11 Ağustos 1284'de tahta oturan Argun'un Hanlık dönemi (1284-1291), dış politikada huzurun hüküm sürdüğü, Ermeni-Moğol münasebetleri açısından da gayet sakin geçen bir dönemdir. Esasen Argun'un tahta çıkmasından sonra başlayan iktisadi çöküntü ve aşağıda söz konusu edeceğimiz 1285 yılında imzalanan barış antlaşması, adeta Moğol-Memlûk münasebetlerine bağlı olan Ermeni-Moğol ilişkilerinin de sakin geçmesini sağlamıştır.⁸⁰

Abaka Han'ın ölümünden sonra da Moğolların yardımından ümidini kesen III.Leon, Memlûk Devleti'nin Ortadoğu'da büyük bir güç olması karşısında Krallığının geleceği hususunda endişeye düşmüştü ve Sultan Kalavun ile bir antlaşma yapmanın yollarını aramaya başlamıştı. Nihayet, Templierlerin aracı olması üzerine Sultan Kalavun, Ermeni Kralı'nın isteğine olumlu cevap verdi ve 1285 yılında görüşme yapılmasını kabul etti. Kalavun, Kralın gönderdiği elçilerden Maraş ve Behisni'nin kendilerine teslim edilmesini istedi. Onun bu isteğini Kral'a bildirmek üzere elçiler Kilikya'ya döndü. Onların ardından Sultan da Hıms'a geldi. Burada bulunduğu sırada Ermeni Kralı'nın elçileri çok sayıda değerli armağanlarla tekrar huzura geldiler. Kralın, Maraş ve Behisni'nin teslimini kabul etmediğini, buna karşılık her yıl yüklü miktarda vergi ödemeyi taahhüt ettiğini bildirdiler. Yapılan görüşmeler sonucunda 7 Haziran 1285'den başlamak ve on yıl, on ay, on gün, on saat geçerli olmak üzere bir barış antlaşması yapıldı. Buna göre Ermeni Kralı her sene Memlûk Sultanına 1 milyon dirhem vergi verecek, bunun 500 bin dirhemi peşin ödenecek, bunun dışında 50 at ve katır ile mihlalarıyla birlikte on bin nal ve değerli kumaşlar gönderecekti. Ayrıca, Kralın Ülkesinde tutuklu bulunan bütün tacirler serbest bırakılacak, onların ticari eşya ve malları geri verilecekti. Antlaşmanın kaleme alınmasından sonra Sultan, emîrlerinden birini Kralın antlaşmaya göre ödemesi gereken vergi ile bir önceki yılın vergisini tahsil etmek ve tutukluların serbest bırakılmasını sağlamak için Sis'e gönderdi.⁸¹

Taraflar arasında yapılan bu antlaşmanın, on yıl sürmediği, Sultan Kalavun 1289'da Trablus'u fethettiğinde, Trablus'a gelen Ermeni elçilerinin merhamet dilemeleri ve rızasını talep etmelerinden anlaşılıyor. Sultan, elçilerin isteklerinin karşılanması için Maraş ve Behisni'nin teslimini, ayrıca daha önce yapılan antlaşma gereğince ödenmesi gereken verginin tekrar gönderilmeye başlanmasını şart koşmuştur. Trablus'tan ayrılan elçiler Hıms'a

---

Ankara 1970, s. 56; Turan, *a.g.e.*, s. 585; Ersan, *a.g.e.*, s. 212-213.

⁸⁰ Ersan, *a.g.e.*, s. 212.

⁸¹ Ersan, *a.g.e.*, s. 213-214.

gitmişler ve daha sonra armağanlar ile geri dönerek, ödenmesi gereken vergileri ödeyebileceklerini, ancak Maraş ve Behisni'nin teslim edilemeyeceğini bildirmişlerdir. Bu gelişmeler, Ermenilerin on yıl süre ile geçerli olacak antlaşmaya sadık kalmadıklarını, bunun üzerine Memlûk kuvvetlerinin saldırılarına devam ettiğini göstermektedir.⁸²

III.Leon'dan sonra 1289 yılında tahta oturan II.Hetum'un ilk hâkimiyet döneminin en önemli gelişmesi, Rumkale'nin Memlûkler tarafından fethidir. el-Melik es-Said (1277-1279) zamanında kuşatılan (1279), fakat ele geçirilemeyen Rumkale, Sultan el-Melik el-Eşref Salahaddin Halil (1290-1293) tarafından Memlûk topraklarına dahil edildi.⁸³

Mayıs 1291'de Akka'yı zapt eden ve Suriye sahilinde Hıristiyan hâkimiyetini ortadan kaldıran Sultan el-Melik el-Eşref Halil, yoluna devam ederek bizzat ordusunun başında olduğu halde, Ermeniler üzerine yürüdü ve uzun zamandan beri Ermeni katalikoslarının makamı olan Rumkale'yi kuşattı. Kral II.Hetum, dayısı olan Baron Raymond'u seçme askerlerden oluşan bir kuvvetle Memlûklere karşı savaşmaya gönderdi. Karamanlılardan da yardım alan Memlûkler, mancınıkların sayesinde surları yıktı. Dış surları geçtikten sonra, bir lağım açarak iç kaleyi temelinden oynatmaya ve bu suretle burayı da ele geçirmeye teşebbüs ettiler. Ahali, kalenin elden gideceğini anlayınca, 33 günlük bir karşı koymadan sonra hayatlarının bağışlanmasını istediler. Sultan, daha önce defalarca teslim olmalarını ve bütün varlıklarını alıp oradan çekilmelerini teklif ettiğinden, şimdi onların taleplerini geri çevirdi. Fakat ertesi günü Katolikos Stephannos, piskopos ve papazları yanına alıp Sultanın katına çıktı. el-Melik el-Eşref Halil, onların ricasını bu sefer geri çevirmedi ve hiç kimsenin öldürülmemesi hususunda emir verdi. Ancak 30 binden fazla Hıristiyan Mısır'a götürüldü. Bunların bir kısmı burada hapsedildi, bir kısmı da köle yapıldı (1292)⁸⁴

II.Hetum'un 1292'de kendi isteğiyle krallık tacını bırakmasından sonra tahta III.Toros oturdu. İki yıllık III.Toros dönemi, Memlûkler ile münasebetler açısından savaşız geçti denilebilir. Rumkale'nin fethinden sonra Memlûk Sultanı el-Melik el-Eşref Halil'in Çukurova'ya ordu göndermek için 1293'de Suriye'ye geldiğini haber alan Ermeni Kralı, bu

---

⁸² Cüneyt Kanat, "Memlûkler ve Çukurova", *Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana: Köprübaşı*, İstanbul 2000, s. 95; Ersan, *a.g.e.*, s. 214.

⁸³ Ersan, *a.g.e.*, s. 214.

⁸⁴ Simbat, s. 91-92; *Abu'l-Farac*, II, 640; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (Türkçe terc. Yıldız Moran), İstanbul 1979, s. 286; Ersan, *a.g.e.*, s. 214-215.

seferi durdurabilmek için hemen Sultana elçi göndererek barış yapmak istediğini bildirdi. Dımaşk'ta iken Ermeni Kralı'nın elçisini kabul eden el-Melik el-Eşref Halil, Behisni, Maraş ve Tell Hamdun kalelerinin Memlûk hâkimiyetine terk edilmesi, yıllık cizyenin ve gönderilen hediyelerin miktarının iki katına çıkarılması şartlarıyla barışın yapılabileceğini bildirdi. Bu şartlarda antlaşma yapıldıktan sonra ülkelerine dönen elçiler, 6 Temmuz 1293 (28 Receb 692)'de yanlarında o yılın vergisi ve hediyeler olduğu halde, sözü edilen kaleleri teslim almak üzere görevlendirilen Şam naibi Emîr Seyfeddin Togan ile birlikte Dımaşk'a geldiler. Onlar Dımaşk'a geldiklerinde Sultan, Kahire'ye döndüğünden elçiler de Kahire'ye giderek vergi ve hediyeleri takdim ettiler. Bu arada antlaşma şartlarında adı geçen kalelerden sadece Behisni teslim alınmış ve oraya naib olarak Emîr Bedreddin Bektaş tayin edilmiş, ayrıca bir kadı ile hatib de görevlendirilmişti.⁸⁵

Ermeni baronlarının isteği üzerine II.Hetum tekrar tahta oturduktan sonra Kıbrıs ile ilişkilerini, II.Henry'nin kardeşi Amalric ile kardeşi Isabella'ı evlendirerek güçlendirmişti. Ancak Moğol Hanımı ziyaret edip geri döndükten sonra, 1295'te Bizans İmparatoru ile ittifak kurmak için kardeşi Toros ile birlikte İstanbul'a gittiğinde, Ermeni Katolikosu VII.Gregory ve Papa VIII.Boniface'in desteğini kazanan diğer kardeşi Simbat 1296 yılında iktidarı ele aldı.⁸⁶

Gerek Moğolların, gerekse Ermenilerin iç meseleler ile meşgul olduğu bir dönemde tahta oturan Hüsameddin Laçın zamanında (1296-1298), Memlûk Devleti'nin Çukurova'ya bir sefer düzenlenmesi için gerekli şartlar mevcut idi. Devlet erkanı sefere karar verdikten sonra, Emîr-i Silah Bedreddin Bektaş komutasında 10 bin kişiden oluşan bir Memlûk kuvveti yola çıkarılmıştır. Bu arada Suriye'deki naiblere de haber gönderilerek asker hazırlamaları emredildi. Emîr Bedreddin Bektaş komutasındaki kuvvetlere Hama hâkimi el-Melik el-Muzaffer, Alem ed-Din Sancar ve Şemseddin Aksungur da katıldı. Memlûk ordusunun sefer hazırlığında olduğunu haber alan Ermeni Kralı aceleyle barış talebinde bulunmuş ise de, kendisine olumlu bir cevap verilmemiştir. Emîr Bedreddin Bektaş komutasındaki Memlûk ordusu, Bagras üzerinden İskenderun ve Tell Hamdun'a geldi. Hama hâkimi el-Melik el-Muzaffer ile Alem ed-Din Sancar ve Şemseddin Aksungur'un emrindeki kuvvetler de Ceyhan Nehrine ve oradan Sis yakınlarındaki geçitlere ulaşmışlardır. Bundan sonra Emîr Bedreddin Bektaş Adana'ya yönelirken, Hama hâkimi de Sis'e yöneldi. Emîr Bedreddin

---

⁸⁵ Ersan, *a.g.e.*, s. 215-216.

⁸⁶ Ersan, *a.g.e.*, s. 218.

Bektaş, Adana'da yağma hareketlerinde bulunduktan sonra üç gün boyunca kalacağı Misis'e geldi. Memlûk ordusu bu bölgede ekinleri yakıp, birçok kıtal ve yağma hareketinde bulunduktan, Tell Hamdun, Nuceyme ve Maraş'ın da aralarında bulunduğu pek çok kaleyi ele geçirdikten sonra Haleb'e döndü. Bütün bu olanlardan sonra Ermeni Kralı'nın isteği üzerine taraflar arasında bir barış antlaşması yapıldı. Ancak ele geçirilen bu kaleler, 1299'da Moğollar'a mağlup olana kadar Memlûklerin elinde kaldı.⁸⁷

Gazan'ın emriyle, daha önce Baydu taraftarı olan Toğaçar Noyan'ı öldüren Baltu Noyan, Anadolu'da Gazan Han'a karşı isyan etmişti. Bu isyan hareketinden sonra Gazan, Baltu'ya huzuruna gelmesi için bir kaç defa yarlıg gönderdi. Baltu'nun bu emri dinlememesi üzerine, Kutluğ-Şah'ı 30 bin kişilik bir kuvvetle Anadolu'ya gönderdi. Kırşehir'de Malya ovasında yapılan savaşta karşı koyamayacağını gören Baltu kaçıp Beyşehir bölgesine giderken takip edildiğini anladı. Baltu önce Karamanoğullarına sığınmak istediye de, onların kabul etmemesi üzerine Kilikya Ermeni Kralı'nın ülkesine girdi. II.Hetum, ona kendi ülkesinde yer vermediği gibi, Şam tarafına geçmesine de engel oldu. Nihayet Baltu'yu yakalattıran II.Hetum, Gazan Han'a gönderdi ve Gazan da onu Tebriz'de idam ettirdi (1299).⁸⁸

Memlûklerin Moğollara ileri karakol durumunda olan Ermeni beldelerini Türkmenler ile birlikte istilaya girişmesi ve Maraş'ı ele geçirip Türkmenler ile iskan etmesi üzerine, en-Nasır Muhammed b. Kalavun'un ikinci kez sultan olmasının hemen ardından 1299 sonu 1300 yılı başlarında Suriye seferine çıkan Gazan Han'a, Ermeni kralı II.Hetum 5 bin kişilik bir orduyla katıldı. Gazan Han, Fırat'ı geçip Haleb'i işgal etti, Hims'i geçip Dımaşk'ı teslim aldı. Moğol ordusunda bulunan Ermeniler, Gazan'ın emirlerine rağmen etrafi talana başladı, camilerde, türbelerde ve medreselerdeki halılara ve kandillere varıncaya kadar yağmaladı. Ermeniler, Memlûklerin Çukurova'ya yaptıkları akınların öcünü almak istercesine halka zulm etti. Emir Kıpçak engel olmasa Dımaşk'ı da yağmalayacak olan II.Hetum, bu savaştan sonra Moğolların ele geçirdiği esirlerden de çok sayıda satın aldı. Bölgedeki bütün olumsuz gelişmelere rağmen 1301 yılında Memlûk kuvvetleri bütün Suriye'yi idaresi altına almış, Moğol kuvvetlerinin tamamı çekilmişti.⁸⁹

⁸⁷ Kanat, a.g.m, s. 96; Ersan, a.g.e, s. 218.

⁸⁸ Aksarayı, *Müsameretü'l-Ahbar*, (Türkçe terc. M.N.Gençosman), Ankara 1943, s. 154-155, 157-158; Krş: Turan, a.g.e, s. 617-618; Cahen, a.g.e, s. 293; Ersan, a.g.e, s. 219.

⁸⁹ Ersan, a.g.e, s. 219-220.

Gazan Han'ın Suriye seferine katılan ve sefer sonucuna göre hareket ederek itaatten çıkan Ermeni Kralı, Memlûklere ödemekte olduğu vergiyi göndermemişti. Memlûk Sultanı en-Nasır Muhammed b. Kalavun, Çukurova'ya bir sefer düzenlenmesini emretti. Mayıs 1302'de Mısır'dan yola çıkan Memlûk ordusuna Hama'daki kuvvetler de dâhil oldu. Haleb ve Bagras üzerinden Sis önlerine gelen Memlûk ordusu, Sis çevresini yağmaladı. Gelişmelr üzerine Ermeni Kralı tekrar Memlûklere tâbi olmak zorunda kaldı. Ancak Ermeniler her fırsatta tâbiyetlerini bozdu.⁹⁰

Sonuç,

Türklerle Ermeniler zaman zaman dostane zaman zaman da hasmane ilişkiler içinde bulunmuşlardır. Ancak Ermeniler dostane ilişkilerin devamlı ve uzun süreli olmasına imkan tanımamışlardır. Her fırsatta Müslüman beldelerine saldırılar düzenlemişler ve Türklerin aleyhine faaliyetten uzak kalmamışlardır.

---

⁹⁰ Ersan, *a.g.e*, s. 220-221.

DULKADİR BEYLİĞİ ÖNCESİ MARAŞ TARİHİ BİBLİYOGRAFYASI

Selim KAYA*

Bu bölümde tespit edebildiğimiz Dulkadir Beyliği dönemi öncesine ait bilgilerin bulunduğu eserler şöylece sıralanabilir:

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi (1243-1453)*, I-II, Cem Yayınevi, İstanbul 1977.

ALP, Sedat, *Hitit Çağında Anadolu*, Tübitak Yayını, Ankara 2001.

el-ANTAKÎ, Ebü'l-Ferec Yahyâ b. Saîd b. Yahyâ, *Tarihü'l-Antakî*, (tahk. Ömer Abdüsselam Tedmurî) Jarrous Pres, Trablus 1990.

ANONİM Süryani Kaynağı, I. ve II. Haçlı Seferleri Vekayinamesi, (Türkçe terc. Vedii İlmen), Yaba Yay., İstanbul 2005.

ARIK, Feda Şamil, “ Selçuklular Zamanında Anadolu’da Meydana Gelen depremler”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 1992-1994, AÜDTCF. Yay., C.XVI, S. 27, s.19-33.

ATALAY, Besim, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1339. Yeni neşr: Ukde Yayını, Kahramanmaraş 2008.

AVCI, Casim, *İslâm Bizans İlişkileri*, Klasik Yay., İstanbul 2003.

AYNÎ, Bedreddin Mahmut, *İkdü'l-Cuman fi Tarihi Ehli'z- Zaman (Asr Selatin el-Memalik)*, (Neşr. M. M. Emin), I-IV, Heyetü'l- Mısıryye, Kahire 1987.

AZİMÎ, *Vekâyinâme*, (Nşr. ve Türkçe terc. Ali Sevim), *Azimî Tarihi, Selçuklularla İlgili Bölümler (430-538=1038/39-1143/44)*, TTK Yayını, Ankara 1988.

---

* Yrd. Doç. Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

- el-BAĞDADÎ İbnü'l-Ferec Kudâme b. Cafer, *Kitabu'l-Harac*, ((Neşr.: M.J. De Goeje), Matbaatü'l-Beril, Leyden 1889.
- BALCI, Mekselina, *Çivi Yazılı Belgeler Işığında Maraş Bölgesi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2001.
- BAYBARS el-Mansuri Emir Rükneddin ed Devadarî, *Zubdetü'l -Fikre Fi Tarihi'l-Hicre*, (Neşr. D.S.Richard), In Kommission Bei Unnited Distributing, Beyrut 1998.
- BAYRAM, Mikail, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu*, Damla Yayınevi, Konya 1991.
- BELÂZURÎ, *Fütûhu'l-Büldân*, (Türkçe terc. Mustafa Fayda), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1987.
- BRANDAU Birgit - SCHICKERT Hartmut, *Hititler*, (Türkçe terc. N. Mertoğlu), Arkadaş Yay., Ankara 2003.
- BROOKS, E.W., "The Arabs in Asia Minor", *Journal of Hellenic Studies*, 1898, XVIII, s. 182-207.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, (Türkçe terc. Yıldız Moran), İstanbul 1994.
- CANPOLAT, Salman, *Etiler Zamanında Maraş*, İş Matbaası, Maraş 1945.
- CHAHİN, M., *The Kingdom of Armenia*, London-New York-Sydney 1987.
- CÜVEYNÎ Atâ Melik, *Tarih-i Cihan Güşa*, (Türkçe terc. Mürsel Öztürk),
- ÇAY, Abdulhaluk, *II.Kılıç Arslan*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara 1987.
- DARKOT, Besim, "Maraş" *İA*, MEB Yay., C.VII, s. 311-321.
- DARKOT, Besim, "Tarsus", *İA*, MEB Yay., s. 17-22.
- DARKOT, Besim, "Göksun" *İA*, C.IV, s. 812-814.
- DEMİRCİ, Mustafa, "İslâm- Bizans Mücadelesinde Bir Serhat Şehri: Maraş" *I. Kahramanmaraş Sempozyumu*, C. I, (6-8 Mayıs 2004 Kahramanmaraş), Maraş'der ve Kahramanmaraş Belediyesi Yay., İstanbul, 2005, s.328-337.
- DEMİRKENT, Işın, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I.Kılıç Arslan*, TTK Yayını, Ankara 1996.

- DEMİRKENT, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu*, I-II, TTK Yayını, Ankara 1990.
- DEMİRKENT, Işın, *Haçlı Seferleri*, Dünya Yayınevi, İstanbul 1997.
- EBU'L-FİDâ, *el-Muhtasar fî Ahbarî'l-Beşer*, C. I, (Neşr.: Mahmud Deyyub), Darü'l-Kütüb'il-İlmiye, Beyrut 1997.
- ELÇİBEY Ebulfez, *Tolunoğulları Devleti*, (Hazr.: Fazil Gezenferoğlu, Çev.: Selçuk Aklın), Ötüken Yay, İstanbul 1997.
- ERSAN, Mehmet “Selçuklu Ermeni İlişkileri”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C.VI, s. 639.
- ERSAN, Mehmet, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, TTK Yayını, Ankara 2007.
- ERSAN, Mehmet, “I.Haçlı Seferi Sırasında Kilikya (Çukurova)'nın Haçlıların Eline Geçmesi”, *Haçlı Seferleri ve XI.Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri 26-27 Mayıs 1997 Bildiriler*, İstanbul 1998, s. 65-72.
- ERSAN, Mehmet, “Ermenilerin Türk İdaresini Kabulü ve Kendilerine Tanınan Haklar”, *Uluslararası Türk Ermeni İlişkileri Sempozyumu, 24-25 Mayıs 2001, Bildiriler*, İstanbul 2001, s. 1-12.
- ERZEN Afif, *Doğu Anadolu ve Urartular*, TTK Yay., Ankara 1992.
- EVLİYA Çelebi, *Seyahatname*, C. IX-X, (Sadeleştiren Mümin Çevik), İstanbul, 1986.
- EVREN Aysel, “Göksun” *Türkiye Turizm Aylık Turistik Mecmua (Maraş-Adıyaman)*, S. 14, Ankara, 1963, C.II
- FULCHERİS Chartonensis, *A History of the Expedition to Jerusalem 1095–1127*, (Editör: Harold S. Fink), Tennessee 1969.
- GÖKÇEK, L.Gürkan, “Kültepe Tabletlerinde Maraş Bölgesi” *I. Kahramanmaraş Sempozyumu Bildirileri, (6-8 Mayıs 2004 Kahramanmaraş)*, C. I, İstanbul, 2005, s. 310-311.
- GÖKHAN, İlyas, “Selçuklular Zamanında Maraş Uç Beyliği ve Nusretüddin Hasan Bey”, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi I. Milletlerarası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri (11-13 Ekim 2000 Konya)*, C. I, Konya 2001, s.335-347
- GÖKHAN, İlyas, “XIII. Yüzyılda Maraş”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 13, Konya Temmuz 2005, s.191–222

- GÖKHAN, İlyas Gökhan, “Maraş Haçlı Senyörlüğü” *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 172, İstanbul 2008, s.71-106.
- GÖKHAN, İlyas (Editör), *Maraş Emirleri*, Ukde, Kahramanmaraş 2008.
- GROUSSET René, *Histoire des croisades et du royaume franc de Jerusalem*, Paris 1934.
- GROUSSET, René, *Başlangıçtan 1071'e Kadar Ermenilerin Tarihi*, (Türkçe terc. Sosi Dolanoğlu), Aras Yay., İstanbul 2005.
- GÜL, Muammer, “Mısır Memlûklerinin Hudud Kalesi Rumkale ve Anadolu'da Memlûk İzleri” *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XII/II, Elazığ 2002, s.359-371..
- GÜLEÇ, Ali, “Afşin” *Türkiye Turizm Aylık Turistik Mecmua (Maraş-Adiyaman)*, S. 14, Ankara, 1963, C.II
- GÜNALTAY, Şemdetin, *Yakın Şark IV, -I. Bölüm Perslerden Romalılara Kadar Selevkoslar, Nabatiler, Galatlar, Bitinya ve Bergama Krallıkları-*, TTK Yay., Ankara 1987.
- GÜNDÜZ, Tufan, “Kahramanmaraş”, *DİA*, XXIV, 192-194.
- HALEP SALNAMESİ (H.1300)*, I-II, (Hazırlayan Said Öztürk), Kahramanmaraş Belediyesi Yay., İstanbul 2006.
- HALİFE b. HAYYAT, *Tarihu Halife b. Hayyât*, (Çev.: A. Bakır), Bizim Büro Basımevi, Ankara 2001.
- HETUM, *Vekayiname*, (Türkçe terc. H. Andreasyan), TTK Basılmamış Tercüme Kısım.
- HİTTİ, Philip K., *History of Syria*, Macmillan-Co Ltd, New York . St. Martin's Press, London, 1957.
- HONİGMANN, Ernest, “Maraş” *İA*, MEB Yay., C.VII, s. 312-315.
- HONİGMANN, Ernest, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (Türkçe terc. F. Işıltan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1970.
- İSTAHİRİ Ebu İshak İbrahim b.Muhammed el-Farisî el-Istahrî, *Mesâlikü'l-Memâlik*, Matbaatı Beril, Beyrut 1927.
- İŞILTAN Fikret, “Seyf-üd-devle”, *İA*, MEB Yay., C. X, s. 536-539.

- İBN AYBEK ed-DeVADARî, *Kenzü'd-Dürer ve Cami'ül-Gurer ed-Durretü'l-Maziye Fî Ahbari'd-Devleti'l-Fatmiyye*, (Neşr. Selahaddin el-Müncid) I-VI, Deutsches Archâologisches Institut Kairo, Kahire 1961.
- İBN BîBî, *el-Evâmirü'l-Âlâ'iyye fî Umûri'l-Âlâ'iyye (Selçuk-name)*, (Türkçe terc. Mürsel Öztürk), I-II, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1996.
- İBN HAVKAL, *Kitabu Suretü'l-Arz*, (Neşr. R. Blachère, H.A.R.Gibb, P.Kahle, J.H. Kramers, H. Von Mzik, C.A. Nalliona, A.J. Wensick), Leiden 1939.
- İBN HURDAZBÎH Ebî Kasım Abdullah İbn Hurdazbih, *el-Mesalik ve'l-Memâlik*, (Neşr. M.J.De Goeje), Matbaatü'l-Beril, Leyden 1889.
- İBN HURDAZBÎH, 106-107; Zekeriya Kazvinî, *Acâibü'l-Mahlûkât ve Garâibü'l-Mevcudât*, (Neşr.: Faruk Said), Darü'l-Afaki'l-Cedide, Beyrut 1988.
- İBN KESİR, *Büyük İslâm Tarihi (el-Bidaye ve'n-Nihaye)*, I-XIV, (Türkçe terc. Mehmet Keskin), Çağrı Yay., İstanbul 1995.
- İBN RUSTEH, Ebu Ali Ahmed b. Ömer b. Rusteh, *Kitabu'l-Alakatü'n-Nefise*, (Neşr. F. Wüdenfeld), Lugdunı Batavorum, Apud E.J. Brill, 1892.
- İBN ŞEDDAD, *Baybars Tarihi*, (Türkçe terc. Şerefüddin Yaltkaya), I-II, İstanbul 1941.
- İBN ŞEDDAD, *el-Alaku'l-hatire fî Zikri Ümerâi's-Şam ve'l-Cezire*, (nşr. Y.Zekeriya Abbare), Dımaşk 1978.
- İBN TAGRİBİRDÎ, *Nücumü'z-Zâhire fî Mülükü'l-Kahire*, (neşr. M.H. Şemseddin), I-VII, Darü'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut 1992.
- İBNÜ'L-FURAT, *Tarihu İbnü'l-Fırat*, C.VIII, (neşr. Costi K. Zurayk, Nejla İzzeddin), Beyrut Amerikan Üniversitesi Yayını, Beyrut 1936.
- İBNÜ'L-ADİM, *Zübtetü'l-Haleb min Tarih Halep*, (Neşr: S. Zekkar), Darü'l-Küttabü'l-Arabiye, Kahire-Şam 1997.
- İBNÜ'L-ADİM, *Bugyetü't-Taleb Fi Tarihi Halep*, I-IV, (Neşr. S. Zekkar) Darü'l-Fikr, Dımaşk 1988.
- İBNÜ'L-ESİR, *el-Kâmil fî't-Tarih*, (Türkçe terc. Abdülkerim Özaydın-Ahmet Ağırakça), *İslam Tarihi, İbnü'l-Esir el-Kamil fî't-Tarih Tercümesi*, İstanbul 1985, 1991.

- İBNÜ'L-FURAT, *Tarihu İbnü'l-Fırat*, (Neşr. Costi K. Zurayk-Nejla İzzeddin), I-VIII, Beyrut Amerikan Üniversitesi Yay., Beyrut 1936.
- İBNÜ'L-İBRÎ ABU'L-FARAC (Bar Hebraeus), *Vekayiname*, (Süryanice'den İngilizceye terc. Ernest A. Wallis Budge, Türkçe terc. Ö.Rıza Doğrul), *Abu'l-Farac Tarihi*, I-II, TTK Yayını, Ankara 1987, 1999.
- İBNÜ'L-İBRÎ ABU'L-FARAC (Bar Hebraeus), *Tarihi Muhtasarüd-Düvel*, (Türkçe terc. Şerafeddin Yaltkaya), İstanbul 1941.
- İBNÜ'L-KALANİSİ, *Zeyli Tarihu Dımaşk*, (Neşr. H. F. Amedroz), Catholic Pres of Beyrut 1908.
- İBNÜ'L-VERDÎ, *Tarihu İbnü'l-Verdî*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut 1996.
- KAEGİ, Walter E., *Bizans ve İlk İslam Fetihleri*, (Türkçe terc. Mehmet Özay), Kaknüs Yayınları, İstanbul 2000.
- KAFESOĞLU İbrahim, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953, Sonraki baskı: TTK Yayını Ankara.
- Kahramanmaraş Müzesi Hopaz Höyüğü 1987 Kurtarma Kazısı Raporu* (Kahramanmaraş Müzesi Arşivi).
- Kahramanmaraş Müzesi 1995 Yılı Domuztepe Örenyeri Kazı Raporu*, (Kahramanmaraş Müzesi Arşivi).
- Kahramanmaraş Müzesi Tanıtma Kataloğu; Kahramanmaraş Müzesi 1996 Yılı Domuztepe Örenyeri Nihai Bilimsel Kazı Raporu*, (Kahramanmaraş Müzesi Arşivi).
- Kahramanmaraş İli ve İlçeleri Prehistorik Dönem Yüzey Araştırmaları Raporu 2007*, (Kahramanmaraş Müzesi Arşivi).
- Kahramanmaraş Müzesi 2007 Yüzey Araştırmaları Sonuç Raporu*, (Kahramanmaraş Müzesi Arşivi).
- Kahramanmaraş Müzesi Kılılı Köyü Höyüğü Raporu 2007*, (Kahramanmaraş Müzesi Arşivi).
- Kahramanmaraş Müzesi Türkoğlu Korucu Höyüğü Raporu 2007*, (Kahramanmaraş Müzesi Arşivi).
- Kahramanmaraş Müzesi Minehöyük Raporu 2008*, (Kahramanmaraş Müzesi Arşivi).

- KANAT, Cüneyt, “Baybars Zamanında Memlûk- İlhanlı Münasebetleri” *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı XVI, İzmir 2001, s. 29-39.
- KANAT, Cüneyt, “Memlukler ve Çukurova”, *Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne Adana: Köprübaşı*, İstanbul 2000, s. 92-107.
- KARAARSLAN, Nasuhî Ünal, “Hamdâniler”, *DİA*, C. XV, s. 446-449.
- KAŞGARLI, Mehlika Aktok, *Kilikya Ermeni Baronluğu Tarihi*, Kök Yay., Ankara 1990.
- KAYA, Selim, *I.Giyaseddin Keyhüsrev ve II.Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, TTK Yayını, Ankara 2006.
- KAYA, Selim, “Haçlı İstilası Öncesi Ortaçağda Maraş Şehri”, *Belleten*, LXXI, 262, (Aralık 2007), s. 857-890.
- KAYA, Selim (Editör), *Maraş Emirleri*, Ukde, Kahramanmaraş 2008.
- KAYMAZ, Nejat, *II.Giyaseddin Keyhüsrev*, Basılmamış Doktora Tezi.
- KESİK Muharrem, “Maraş Depremi (1114)”, *Tarih Dergisi: Işın Demirkent Hatıra Sayısı*, S.45, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yay., İstanbul 2007, s.43-46.
- KESİK Muharrem, *Sultan I.Mesud Devri Türkiye Selçukluları Tarihi (1116-1155)*, TTK Yayını, Ankara 2003.
- KOCA Salim, *Sultan İzzeddin Keykavus (1211-1220)*, TTK Yayını, Ankara 1997.
- KOCAŞ, M.Sadi, *Tarihte Ermeniler ve Türk Ermeni İlişkileri*, İstanbul 1990.
- KOPRAMAN Kazım Yaşar “Abbasiler Zamanında Bizans Sugûrunda Türklük Faaliyetleri”, *Makaleler*, (Yay. Hazr. S. Yalçın, A. Çetin), Berikan Yay., Ankara, s. 331-346.
- KOPRAMAN, Kazım Yaşar Koprman, “Baybars I”, *DİA*, C.V, s.222
- KÖKTEN, İ.Kılıç, “Maraş Vilayetinde Tarihten Dip Tarihe Geçiş”, *Arkeoloji Dergisi*, X/I, (1960), s. 44-49.
- KÖKTEN, İ.Kılıç, “Maraş ve Antalya Vilayetlerinde Süreli Dip Tarih Araştırmaları hakkında Kısa Bir Rapor”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, XI/ 1 (1962), s. 39-48.
- KÖSEOĞLU, Cengiz, *Maraş İlinin Uygarlık Tarihi*, (Kahramanmaraş Müzesi Arşivi).

- MACGUEN, J. G., *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, (Türkçe terc. E. Davutoğlu) Arkadaş Yay., Ankara 2001.
- MAKRİZİ Takıyyüddin Ahmed el-Makrîzî, *İttiâzu'l-Huneḡa bi-Ahbari'l-Eimmetü'l-Fatımiyyünü'l-Hulefa*, (Neşr. Cemaleddin eş-Şeyyal, Cumhuriyetü'l-Mısr'l-Arabiyye Vezaret'ül-Evkaf, Kahire 1996.
- MAKRİZİ Takıyyüddin Ahmed el-Makrîzî, *Kitabü's-Süluk li-Marifet-i Düveli'l-Mülük* (Neşr. M.Mustafa Ziyade), C.I/I, Kahire 1934, 1956.
- el-MUKADDESİ, *Ahsenü't-Tekâsım*, (Neşr.: Muhammed Mahzum), İhyâu't-Terasü'l-Arabiyye, Beyrut, 1987.
- NERSESSİAN Der Nersessian, *The Kingdom of Cilician Armenia, A History of the Crusades, II*,
- NÜVEYRİ Şahabeddin Ahmed b.Abdulvahab en-Nüveyri, *Nihayetü'l-Ereb fi Fünunü'l-Edeb*, (Neşr. A.Said Aşûr, M.Abdulhadi Şaire) Merkezü Tahkikü't-Teras, C. XXVII-XXX, Kahire 1985-1990.
- OCAK A.Yaşar, “Baba İshak”, *DİA*, C. IV, s. 368-370.
- OCAK A.Yaşar, “Babaîlik”, *DİA*, C. IV, s. 371-375.
- OCAK A.Yaşar, *Babaîler İsyanı (Aleviliğın Tarihsel Altyapısı yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü)*, Dergah Yayınları, İstanbul 1996.
- The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford 1991.
- OSTROGORSKY, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, (Türkçe terc. F. İşıltan), TTK Yayını, Ankara 1995, 1999.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, “*Aynicâlût Savaşı*”, *DİA*, C.IV, s.275-276.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, “*Dânişmendliler*”, *DİA*, C.IV, s. 470-472.
- ÖZDEMİR, Abdurrahman, “*el-Mütenebbî'nin Şiirinde Maraş*” *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 14, Sakarya 2006.
- ÖZGÜÇ, Tahsin, “*Elbistan Ovasındaki Tetkik Gezileri ve Karahöyük Kazısı*”, *Bellekten*, XII/45 (1948) , s. 226-232.
- ÖZKARCI, Mehmet, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Kahramanmaraş*, C. I-II, TTK Yay., Ankara, 2007.
- ÖZMEN, Aslan, *Göksun Tarihi*, Afa Matbaacılık, İstanbul 1992.

- ÖZTÜRK Mustafa, “Dört Halife Döneminde Bilâd-ı Şam’da İslamlaşma ve Kültürel Değişme” *Omejan Pritsak Armağanı*, Sakarya Üniversitesi Yay., Sakarya 2007, s.405-416.
- RAMSAY, W. M., *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, (Türkçe terc. Mihri Pektaş) İstanbul 1961.
- REŞİDÜDDİN Fazlullah-ı Hemedânî, *Câmiü’t-Tevârih*, (neşr. Behmen Kerimi), Tahran 1338, I, 49; *Zikr-i Tarih-i Al-i Selçuk*, (terc. Ahmed Ateş), Ankara 1960, s. 33, 39.
- RUNCIMAN Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (Türkçe terc. F. Işıltan), TTK Yayını, I-III, Ankara 1989, 1998.
- SAYMAN (Durukan) Gülgün, “Andırın ilçesi Monografyası II”, *Tirşik*, S. 11, Mart 2008, s.18-22.
- SEVİM Ali, “Keyhüsrev II”, *DİA*, C. XXV, s. 349-350.
- SEVİM Ali, *Anadolu’nun Fethi Selçuklular Dönemi*, TTK Yayını, Ankara 1993.
- SEVİM Ali, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, TTK Yayınları, Ankara 1983.
- SEVİM Ali, Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi, TTK Yay., Ankara 1983.
- SİMBAT, *Vekayiname*, (951–1334), (Çev.: Hrant D. Andreasyan), Türk Tarih Kurumu Basılmamış Tercüme Kısım.
- Sivrimine Höyüğü Tescil Raporu 2007*, (Adana Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü Arşivi).
- SÜMER Faruk, “Anadolu’da Moğollar”, *Selçuklu Araştırmalar Dergisi*, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yay., Sayı I, Ankara 1970.
- SPULER, Bertold, *İran Moğolları*, (Türkçe terc. Cemal Köprülü), Ankara 1987.
- SÜMER Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayını, İstanbul 1985.
- SÜMER Faruk, “Ağaçeriler” *DİA*, C.I, s.460–461.
- SÜMER Faruk, “Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar”, *Tarih Araştırmalar Dergisi*, S.I, Ankara 1963, s.1-107.

- SÜMER Faruk, “el-Hades (Göynük) Şehri” *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, İstanbul Eylül 1993, s. 4-8.
- SÜMER Faruk, “Keykavus I”, *DİA.*, XXV, 352-354.
- SÜMER Faruk, “Keykubad I”, *DİA.*, XXV, 358-359.
- SÜMER Sümer, “Çavuldur”, *DİA.*, c.VIII, s. 235-236.
- SÜMER, Faruk, “Anadolu’da Moğollar” *Selçuklu Araştırmalar Dergisi*, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, I, Ankara 1970, s.1-147.
- SÜRYANİ Mikhail, *Vekâyinâme*, (nşr. J.B.Chabot), *Cronique de Michel le Syrien*, Paris 1924. Türkçe çevirisi: SÜRYANİ Mikhail, *Vekayiname*, (1042-1193, 1195-1229) Türk Tarih Kurumu Basılmamış Tercüme Kısım.
- ŞEKER, Mehmet, *Fetihlerle Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*, Ankara 1987.
- ŞENYÜREK Muzaffer Süleyman, “Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Karahöyük Kazısında Çıkarılan Kafataslarının Tetkiki” *Belleten* C.XIII/49, (1949).
- ŞEŞEN Ramazan, “İmâd al-Dîn al-Kâtib al-İsfahânî’nin Eserlerindeki Anadolu Tarihiyle İlgili Bahisler”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III, Ankara 1971, s. 249-369.
- ŞEŞEN Ramazan, *Selahaddin Devrinde Eyyubiler Devleti*, İstanbul 1983.
- TANKUT Hasan Reşit, *Maraş Yollarında*, Receb Ulusoglu Matbaası, Ankara 1944. Yeni neşr: Ukde, Kahramanmaraş 2008.
- TEKİNDAĞ, Şehabettin, “Alaüddin Keykubad ve Halefleri Zamanında Selçuklu-Küçük Ermenistan Hudutları”, *TD*, I, İstanbul 1949-1950, s. 29-34.
- TEXIER, Charles, *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, C. III, (Çev.: Ali Suat, Latin harflerine aktaran: K. Y. Kopruman, sadeleştiren: Musa Yıldız), Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı Yay., Ankara 2002.
- TİHRANİ Ebu Bekr Tihrani, *Kitab-ı Diyarbekiriyye*, (Türkçe terc. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 2001.
- TURAN Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993.

- TURAN Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1993. Turan Yayıncılık, İstanbul 1971.
- UÇAR, Şahin, *Anadolu'da İslam Bizans Mücadelesi*, İşaret Yayınları, İstanbul 1990.
- UMAR Bilge, *İlkçağda Türkiye Halkı*, İnkılap Yay., İstanbul 1999.
- UMAR Bilge, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1993.
- URAS, Esat, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul 1987.
- URFALI MATEOS, *Vekâyinâme*, (Türkçe terc. Hrant D.Andreasyan, Notlar: E. Dulaurer, M. H. Yinanç), *Urfalı Mateos Vekâyinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, TTK Yayını, Ankara 1987, 2000.
- URFALI VAHRAM, *Vekayiname, Kilikya Kralları Tarihi*, (Türkçe terc. H. Andreasyan), TTK Basılmamış Tercüme Kısım.
- UYUMAZ Emine, *Sultan I.Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, TTK Yayını, Ankara 2003.
- ÜNAL Ahmet, *Hititler Devrinde Anadolu I*, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 2002.
- VARDAN (Müverrih) Vardapet, *Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)*, (Türkçe terc. Hrant D.Andreasyan), *Tarih Semineri Dergisi*, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Yay., 1-2, İstanbul 1937, s. 154-245.
- YAKUBÎ, *Kitabu'l-Büldan*, (Neşr. F. Wüntenfeld), Lugdunı Batavorum, Apud E.J.Brill, 1892.
- YAKUT el-Hamevî, *Mucemü'l-Buldân*, I-V, Dar Sader, Beyrut tarihsiz.
- YILDIZ Hakkı Dursun, "Avasım" *DİA*, C.IV, s. 111-112.
- YİNANÇ M. Halil, "Elbistan" *İA*, C.VI, s. 225-243.
- YİNANÇ M. Halil, "Besni", *İA*, C. II, s. 569-573.
- YİNANÇ Mükrimin Halil, *Maraş Emîrleri*, (haz. Selim Kaya), *Müslümanlar Tarafından Fethinden XIII.yy. Sonuna Kadar Maraş Beyleri*, K.Maraş 2004.
- YİNANÇ, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri, I Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1944.

YİNANÇ Refet – ELİBÜYÜK Mesut, *Maraş Tahrir Defteri (1563)*, I-II, Ankara Üniversitesi, Osmanlı Araştırmalar ve Uygulama Merkezi Yay., Ankara 1986, 1988.

YİNANÇ, Refet, *Dulkadir Beyliği*, TTK Yayını, Ankara 1989.

YÖRÜKAN, Yusuf Ziya, *Müslüman Coğrafyacıların Gözüyle Ortaçağ'da Türkler*, Selenge Yay., İstanbul 2004.

YURTSEVER Cezmi, *Andırın Tarihi*, Ermem Matbaası, Adana 2008.

YUVALI Abdülkadir, “İlhanlılar”, *DİA*, C.XXII, İstanbul 200, s.101-103.

ZOROĞLU, Kamil Levent, “Kahramanmaraş'ın İlkçağdaki Yeri” *I. Kahramanmaraş Sempozyumu Bildirileri (6-8 Mayıs 2004 Kahramanmaraş)*, C. I, Kahramanmaraş Belediyesi Yay., İstanbul 2005.

EL-MÜTENEBBÎ'NİN ŞİİRİNDE MARAŞ

Abdurrahman ÖZDEMİR*

Mar'ash in The Poetry of al-Mutanabbi

Summary: al-Mutanabbî is a great poet who existed in the first half of fourth century of Hegira. He was born in 303/915 in Qûfa and noticed with his extraordinary intelligence and ability of poetry. He took course from important savants in Qûfa. On the other hand he walked around Damascus together his father and learned unmixed Arabic from bedouins in desert, and gained perfection in it. He had a narcissist character. Although His real name was Ahmad, he was famous with al-Mutanabbi (Assertor of prophethood). This is an important evidence of his narcissist characteristic structure. He obtained the real fame after his making acquainted with The Hamdânîd Ruler Sayf al-dawla, and was well-known by his eulogies for that ruler. One of the eulogies intended for mentioned ruler is the poem that was subject for our article. The poem being mentioned was composed on conquering of Sayf al-dawla Mar'ash (A great city in Turkey).

Key Words: al-Mutanabbi, Sayf al-dawla, Mar'ash, Turkey, Qûfa, Poem.

Anahtar Kelimeler: el-Mütenebbî, Seyfûddevlle, Maraş, Türkiye, Kûfe, Şiir.

GİRİŞ

el-Mütenebbî, Arap dili ve edebiyatının en belirgin şahsiyetlerinden biridir. Hicrî 4., Milâdî 10. asrda yaşamış ve hükümdar, emir ve vezirlere yazdığı methiyelerle temâyüz etmiş bu dev şair, sonraları yazılan belagat kitaplarında ele alınan her bir mesele için şahit, yani örnek teşkil edebilecek, her biri yekdiğerlerinden şaheser nitelikte pek çok beyite imza atmıştır.

Arap dili ve edebiyatı açısından bu denli belirgin bir kişilik olan el-Mütenebbî, alanla ilgili dilimizde yapılan çalışmalara bu önemine eşdeğer bir

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Ü. Çorum İlahiyat F.

sayı ve hacimde yansıyamamıştır.¹ Daha önce bir yüksek lisans tezi ile bir makale çerçevesinde ele alınmış bu büyük şair üzerine, ülkemizin güzide şehirlerinden biri olan Maraş'ın Seyfüddeve tarafından fethedilip, imanı ve kalesinin inşası dolayısıyla yazdığı bir methiye bağlamında yoğunlaşıp, kendisiyle ilgili birikime mütevazı bir katkı sunalım istedik. Elinizdeki çalışma bu talebimizi icra sadedinde sarf ettiğimiz çabanın bir ürünüdür.

Merkezinde ilgili şiirin tahlili yer alan bu çalışmanın fail illeti konumunda bulunan şaire dair kısa bir terceme-i hal sunmak, hem onun Arap dili ve edebiyatı alanındaki yerini zihinlerde netleştirmesi, hem de adı geçen şiire hangi koşulların vücut verdiğinin anlaşılması bakımından yararlı olacaktır.

I- EL-MÜTENEBBÎ'NİN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ:

Asıl adı Ahmet olup, hicrî 303 yılında Kûfe'nin Kinde mahallesinde dünyaya gelmiştir². Nesep zinciri Ahmed b. el-Huseyn b. el-Hasen b. Abdüssamed el-Cu'fi olup, künyesi Ebu't-Tayyib, lakabı el-Mütenebbî'dir³. Kendisine doğduğu şehre nispetle el-Kûfi, mahallesine nispetle el-Kindî, kabilesine nispetle el-Cu'fi⁴ denmişse de, o daha ziyade el-Mütenebbî lakabıyla ün kazanmıştır⁵.

- ¹ Dilimizde Mütenebbî ile ilgili tespit ettiğimiz başlıca çalışmalar, Mehmed Şerefeddin'in 1925 yılında Dâru'l-Fünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuasının birleşik 3-4. sayısında neşredilen "Mütenebbî'den Evvel Şiir I" isimli ve aynı yazarın adı geçen derginin 5. sayısında neşrettiği "Mütenebbî II" başlıklı makalelerini, Dursun Hazer'in 2003 yılında Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi 4. sayısında yayımlanan "el-Mütenebbî'nin Şiirinde Humma Tasvir" başlıklı makalesi ve Selahattin Goran'ın Bedrettin Aytac'ın danışmanlığında 1999 yılında hazırladığı "el-Mütenebbî'nin Şiirinde Medh" isimli Yüksek Lisans Tezi'dir.
- ² Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâil es-Se'âlibî, *Yattimetu'd-debr fî mehâsini ebî'l-asr*, I-V, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1983, I, 141; el-Hatîb el-Bağdâdî - Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit, *Târîhu Bağdâd*, I-XIV, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut, ty, IV, 102; İbnü'l-Hallikân - Ebu'l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâu ebni'î'l-Şemân*, I-VIII, Dâru Sâdir, Beyrut 1978, I, 123; Abdulkâdir b. Ömer el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb ve lubbu lubâbi lisâni'l-Arab*, I-XIII, Mektebetü'l-Hancî, Kahire 1989, II, 347; Mehmed Şerefeddin, "(Mütenebbî)'den Evvel Şiir", *Dâru'l-fünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, 3-4(1925) s. 214.
- ³ el-Hatîb el-Bağdâdî, *a.g.e.*, IV, 102.
- ⁴ Yemen'de yer alan Sa'du'l-Aşîre kabilesinin kollarından biridir. Ayrıntılı bilgi için bkz. es-Sem'ânî - Ebû Sa'd Abdulkarim b. Muhammed b. Mansûr el-Mervezî, *el-Ensâb*, I-X, Tahk Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemânî, Beyrut 1980, III, 268; Yâkût el-Hamevî -

Babasının adı Hüseyin olup, sakalık yaparak geçimini sağladığı rivayet olunur⁶. Babası onu Kûfe eşrafının çocuklarının okuduğu Küttâb'a vermiş, o da Şîî düşüncenin hakim olduğu bu okulda şiir, dil ve i'rab dersi almıştır⁷. Babası Şam'a göç edince, onunla birlikte köy, kent, kır, bayır, çöl demeden anılan diyarı dolaşmış, babası gittiği her yere onu da beraberinde götürmüş ve oralarda bulunan mekteplerde okutmuştur. Daha o günlerde en eşsiz, en harikulâde ürünler ortaya koyacak bir istidada sahip olduğu sezinlenmiştir⁸.

Çocuk yaşta ilim ve edebiyata düşkünlüğüyle temayüz etmiş, değişik nedenlerden ötürü birkaç yıl ikamet mecburiyetinde kaldığı çöllerde bedevilerin arasında Arapça'nın katışıksız ve saf halini öğrenmiştir⁹. Komşusu Ebu'l-Hasen Muhammed b. Yahya el-Alevî ez-Zeydî'nin anlattığına göre o ilim ve edebiyat ehlinin yanından ayrılmadığı gibi daimi uğrağı sahaflardı¹⁰. Ayrıca başta ez-Zeccâc (ö. 311), İbnu's-Serrâc (ö. 316), Küçük Ahfeş lakabıyla tanınan Ebu'l-Hasen el-Ahfeş (ö. 315), İbn Düreyd (ö. 321), Ebû Ali el-Fârisî (ö. 377) ve Ebu'l-Hasen en-Nâşî (ö. 365) olmak üzere devrin büyük alim ve şairlerinden ders aldığı yönünde rivayetler de mevcuttur¹¹.

Keskin bir zekanın yanı sıra güçlü bir hafızaya sahipti. Edebî branşlara ilgi duymuş ve bu alandaki maharetiyle göz kamaştırmıştır. Dille ilgili çok rivayette bulunanlardan olup, az kullanılan garip kelimeleri dahi bilirdi. Ona bir şey soruldu mu, sorulan konuyla ilgili Arap kelimelerinden hemen nazım veya nesir bir misal getirirdi. Kendisiyle ilgili günümüze kadar ulaşmış aşağıdaki rivayet, hem belleğinin gücünü hem de Arap diline hakimiyette ne denli mümtaz bir konumda bulunduğunu göstermesi bakımından ilginçtir: Bir gün Ebû Ali el-Fârisî'nin kendisine "dilimizde فطلى vezninde kaç çoğul var" diye

Ebû Abdullah Şihâbuddîn Yâkût b. Abdullah, *Mu'cemu'l-buldân*, I-VII, Tahk. Ferîd Abdülazîz Cündî, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1990, II, 168; Kelhâle, *a.g.e.*, I, 195.

⁵ Tam künyesi, farklı nisbe ve şecereleri için bkz. İbn Hallikân, *a.g.e.*, I, 120.

⁶ İbn Hallikân, *a.g.e.*, I, 124.

⁷ Abdulkâdir el-Bağdâdî, *a.g.e.*, II, 347; Dursun Hazer, "el-Mürenebbî'nin Şiirinde Humma Tasvir", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(2003/2), s.18.

⁸ es-Se'âlibî, *a.g.e.*, I, 141.

⁹ Kimi kaynaklarda sırf dilini geliştirmek için çöllerde dolaştığı söylenir. Bkz. el-Hatîb el-Bağdâdî, *a.g.e.*, IV, 102.

¹⁰ el-Hatîb el-Bağdâdî, *a.g.e.*, IV, 102-103; Mehmed Şerefeddin, *a.g.m.*, s. 215.

¹¹ Mehmed Şerefeddin, *a.g.m.*, s. 216.

sorması üzerine, hiç düşünmeden ¹²حجلی ve ¹³ظربنی çoğullarını sıralamıştır. Sonrasında üç gün lügat kitaplarını tetkik eden Ebû Ali, belirtilen vezinde bir üçüncü çoğul tespit edemediğini söylemiştir¹⁴.

Gerek karşı cinse aşırı düşkünlük gibi bir zaaf, gerekse hemcinsine alaka gibi bir sapkınlıktan son derece uzak, iffetli bir karaktere sahiptir. Çoğunluk şairlerin hilafına şaraba da meyli yoktur. Israr karşısında nadiren içtiği söylenir¹⁵. Karakterinin bu güçlü yönüne karşılık, en büyük zaafı aşırı kibirli, narsist¹⁶ biri oluşudur. Gençlik dönemi geçip orta yaşlara geldikçe kendisinde önüne geçemediği baş olma, sultanlara yakın bulunma; şecaat arz etme ve üstün mevkileri işgal tutkusu iyice kendini belli etmeye başladı¹⁷. Yalan söyleme gibi bir itiyadı bulunmadığı halde, aşırı gururu, ilk ve tek olmak üzere, kendisinden önceki kuşağın şairleri Ebû Temmâm ve el-Buhturî'yi tanımadığı, hatta adlarını dahi duymadığı yalanını ona söyletmiştir. Halbuki, gerek öldüğü sırada eşyası arasında bulunan kendi el yazması nüshadaki işaretlerden ve gerekse sonraki araştırmalardan bu iki şairden bir çok mana ve mazmun aldığı ortaya çıkmıştır¹⁸. Dönemin ileri gelenlerine yazdığı methiyeleri huzurlarında oturarak okuması da bu kişilik yapısını ele veren bilinçli bir

¹² Keklik anlamına gelen حَجَل kelimesinin çoğuludur. Bkz. İbn Manzûr - Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab*, I-XV, Dâru Sâdir, Beyrut 1990, XI, 143; el-Cevherî - Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Fârâbî, *es-Sıhâb*, I-VII, Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, Beyrut 1984, IV, 1667; el-Fîrûzâbâdî - Ebû Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yakub b. Muhammed, *el-Kâmûsu'l-mubîd*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1993, 1269-1270; a. mlf, *a.g.e.*, (Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*), I-III, İstanbul 1852, III, 173.

¹³ Kedi büyüklüğünde pis kokulu bir hayvana delalet eden ve Türkçe'mizde "Göcen" sözcüğüyle karşılanan Arapça ظربان kelimesinin çoğuludur. Bkz. İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 571; el-Cevherî, *a.g.e.*, I, 174; el-Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, 142; Mütercim Âsım Efendi, *a.g.e.*, I, 194.

¹⁴ İbn Hallikân, *a.g.e.*, I, 120-121; Mehmed Şerefeddin, a.g.m., s. Bir gün sahaflarda, sahibinin ezbere okuduğu takdirde hediye edeceği vaadinde bulunduğu Esmâ'î'ye ait 30 varaklık bir kitabı, tek okumada ezberlediği ve sahibinden aldığı rivayet olunur. Bkz. el-Hatîb el-Bağdâdî, *a.g.e.*, IV, 103; Mehmed Şerefeddin, a.g.m., s. 217.

¹⁵ Mehmed Şerefeddin, a.g.m., s. 217 - 218.

¹⁶ es-Se'âlibî, I, 142; Mehmed Şerefeddin, a.g.m., s. 218; Dursun Hazer, a.g.m., s.21.

¹⁷ es-Se'âlibî, *a.g.e.*, I, 142-143.

¹⁸ es-Se'âlibî, I, 164-171; Mehmed Şerefeddin, a.g.m., s. 218 - 219; Adı geçen iki şairin divanlarını ezbere bildiği söylenir. Abdulkâdir el-Bağdâdî, *a.g.e.*, II, 350.

tutuundur¹⁹. Ayrıca kendisinin paragöz ve cimri olduğu yönünde de güçlü rivayetler vardır²⁰.

Kendisine el-Mütenebbî lakabının verilış nedenine ilişkin farklı rivayetler mevcuttur.

İlkinde göre o, Semâve Çölü'nde peygamberlik iddiasında bulunmuş, tesiri altına aldığı kişileri kendisine biate çağırmış, bunun sonucu olarak başta Benî Kelb olmak üzere çevre kabilelerden pek çok insanı ona tabi olmuştur²¹. Hadise yayılıp İhşidî'lerin Hums emiri Lü'lü' tarafından duyulunca, ordusuyla onun üzerine yürümüş, taraftarlarını dağıtmış, kendisini esir alarak hapsedmiştir. Uzun süren esaret ve mahpusluk dönemi, ölüm cezası veya nedamet arzı seçeneklerinden ikincisini tercihle iddialarından vazgeçip tevbe ettiğini bildirmesi üzerine serbest bırakılmıştır²².

Diğer bir rivayete göre ise bazı sözleri nedeniyle ona "el-Mütenebbî / Nebilik taslayan" denmiştir. Bunlardan biri (أنا أول من تنبأ بالشعر) = Ben şiiir vahyedilenlerin ilkiyim), sözüdür²³. İbn Cinnî ise

"Allah'ın lutfettiğı bir kavim içinde yalnızca ben,
Semûd içinde Sâlih misali tıpa tıp ve de aynen."²⁴

Mealindeki beyti yüzünden kendisine bu lakabının verildiğini bizzat El-mütenebbî'nin ağızından duyduğunu belirtmiştir²⁵.

Kendine taparcasına aşık narsis karakterine²⁶, dinin zahirine ters düşen batını bir itisada sahip oluşuna²⁷ ve namaz, oruç gibi ritüellerini icra etmedeki duyarsızlık ve ihmaline²⁸ bakılarak bir hüküm vermek gerekirse, birinci

¹⁹ Mehmed Şerefeddin, a.g.m., s. 219, 222; Fıayazının iletki saihalarında hükümdarlardan başkasını şiiirle meth'e layık görmemiş, bu gerçekçyle Vezir el-Mihlebbî'yi övmekleten imtina etmesi üzerine, anılan vezir Iraklı şairleri Mütenebbî'yi hicve mecmur etmiş ve bu durum onu hayli incitmiştir. es-Se'âlibî, a.g.e., I, 150.

²⁰ es-Se'âlibî, a.g.e., I, 149-150.

²¹ el-Hatib el-Bağdâdî, a.g.e., IV, 104; İbn İ İalîkân, a.g.e., I, 122.

²² es-Se'âlibî, I, 141; el-Hatib el-Bağdâdî, a.g.e., IV, 104; İbn Hallikân, a.g.e., I, 122.

²³ İbn Hallikân, a.g.e., I, 122.

²⁴ أنا في أمة تداركها الله - - غريب كصاخ في نورد

²⁵ es-Se'âlibî, I, 142.

²⁶ es-Se'âlibî, a.g.e., I, 142-143.

²⁷ Abdulkâdir el-Bağdâdî, a.g.e., II, 348.

²⁸ Mehmed Şerefeddin, a.g.m., s. 225.

rivayetin tahakkuku, yani peygamberlik iddiasında bulunduğu için mezkur lakabı almış olması kuvvetle muhtemeldir. Sonraki rivayetler, bu yargıyı nakzeden birer alternatif olmaktan ziyade, onun mütemmimi bir nitelik arz etmektedir. Çünkü gerek kendisine şîr vahyedildiğini söylemesi, gerekse Allah'ın Salih peygamberi göndererek Semûd'a nasıl lutfetmişse, kendisini göndererek de kavmine ihsanda bulunduğunu inna etmesi, olsa olsa onun peygamberlik iddiasında bulunduğunu pekiştirici donelerdir.

Ayrıca kendisine nazil olduğunu iddia ettiği bir takım sözleri ayet²⁹ diye bedevilere okuduğuna dair rivayetler de mevcuttur. Sonraki dönemlerde bu yönde sorulan sorulara kaçamak cevaplar vermesi, çok sıkıştığında kendisini çekemeyenlerin uydurması olduğunu söylemesi³⁰ böyle bir iddianın geçmişte hiç vuku bulmadığını ispata yetecek güçte argümanlar değildir.

Hicrî 330 yılında Seyfûddeve b. Hamdân'ın hizmetine girmiş³¹, onun yanında olağanüstü bir tazim ve itibar görmüş, kendisini bahşişten ve taltiften yana sınırsız bir nimet içerisinde bulmuştur³². O da bunun karşılığında geçmişte yakın-uzak, tanıdık-yabancı demeden iltifat ve bahşiş gördüğü herkese yönelttiği methiyelerini³³ şîr Seyfûddeve'ye hasretmiş, Rum diyarına yaptığı seferlere beraberinde iştirak ederek, zaferlerini kayda geçirmiştir³⁴. İzahı sadedinde bulunduğumuz şîr de bu nitelikteki eserlerinden biri olup, Seyfûddeve'nin Maraş'ı fethi dolayısıyla nazmedilmiştir.

Onaltı yıl süren bu ikbal dönemi el-Mütenebbî'nin hicrî 346 yılında Seyfûddeve'nin yanından ayrılarak Mısır'a gitmesi ve orada Kâfûr el-İhşidî'nin hizmetine girmesiyle son buldu³⁵. Böylesi radikal bir karar alınmasına gerekçe olarak iki farklı rivayet ileri sürülür. Birincisi, Seyfûddeve'nin

²⁹ Ebû Ali b. Ebû Hâmid, babasının Halep'te iken aşağıdaki sözleri sure diye Ebu'l-Tayyib'den nakleden bir kavmin varlığından haberdar olduğuna dair bilgiyi kendileriyle paylaştığını bildiriyor:

الرحم السيار. والغات الدرار. والليل والنهار. إن الكافر لفي الأخطار. امض على مستك. واقف أثر من كان قبلك من نرساير. فإن الله
el-Hatib el-Bagdâdî, *a.g.e.*, IV, 104-105.

³⁰ el-Hatib el-Bagdâdî, *a.g.e.*, IV, 104-105.

³¹ el-Hatib el-Bagdâdî, *a.g.e.*, IV, 102; İbn Hallikân, *a.g.e.*, I, 122.

³² Abdulkâdir el-Bagdâdî, *a.g.e.*, II, 351.

³³ es-Salîbî, *a.g.e.*, I, 145.

³⁴ Abdulkâdir el-Bagdâdî, *a.g.e.*, II, 351; Mehmed Şerefeddin, *a.g.m.*, s. 225.

³⁵ el-Hatib el-Bagdâdî, *a.g.e.*, IV, 102; İbn Hallikân, *a.g.e.*, I, 122; Abdulkâdir el-Bagdâdî, *a.g.e.*, II, 352.

huzurunda tertip edilen bir ilmî münazara esnasında İbn Hâleveyh'nin öfkelenerek elindeki anahtarla kafasını yarmasına karşın Seyfüddevle'nin hadiseye seyirci kalarak el-Mütenebbî'ye sahip çıkmamasıdır³⁶. Diğer ise, ondaki baş olma sevdasını bilen Kâfûr'un valilik vaadiyle onu kandırmasıdır³⁷. Hangi gerekçeyle olursa olsun o, hicrî 346 yılında Seyfüddevle'nin hizmetinden ayrılarak hayatında yeni bir sayfa açmıştır.

Mısır'da Kâfûr tarafından ağırklanmasına ve gereken ikramı görmesine karşılık daha ilk şürindeki şu ifadeleriyle bu tasarrufundan duyduğu pişmanlığı dışa vurmaktan kendini alamamıştır:

“Kurtuluşu ölümden araman dert olarak yeter sana;
Ölümlerin arzulanır olması kafidir anlayana.”³⁸

Orada Seyfüddevle ile yaşadığı ikbal günlerinin tadını bulamamış; o günlerin özlemi, aldığı bu radikal karardan duyduğu pişmanlık, kendisine verilen sözlerin yerine getirilmeyişi ve bütün bunlardan daha vahimi, hoşlanmadığı bir kişiyi methe mecbur kalışı üst üste gelerek vücudunu zayıf düşürmüş ve hastalanmasına neden olmuştur³⁹. Şiirlerinden birinde yakalandığı bu humma illetini tasvir ederek, adeta dertlerinin sözcüsü kalmıştır⁴⁰.

Sayda valiliğini istediği Kâfûr'un, valilik makamına geldiği takdirde kimsenin ona gücü yetmeyeceği gerekçesiyle, onun bu talebini reddetmesi⁴¹ bardağı taşıran son damla olmuş hicrî 350 senesi kurban bayramı gecesi Kâfûr aleyhine zehir zemberek bir hiciv yazarak Mısır'dan ayrılmıştır⁴². Kâfûr'un, onu ele geçirmek üzere dört bir tarafa gönderdiği adamlarının⁴³ takibinden kurtularak soluğu Bağdat'ta almıştır⁴⁴.

Bağdat'ta bir müddet kaldıktan sonra İran'a gitmiş, orada Bütveyhî emiri Adududdevle için methiyeler nazmetmiş⁴⁵, ve adı geçen emirin takdîrini

³⁶ İbn Hallikân, *a.g.e.*, I, 123.

³⁷ İbn Hallikân, *a.g.e.*, I, 122.

³⁸ كفى بك ماء أن ترى الموت شاقيا - وحسب الشيا أن يكن أمانيا Abdulkâdir el-Bağdâdî, *a.g.e.*, II, 352.

³⁹ İbn Hallikân, *a.g.e.*, I, 121;

⁴⁰ Dursun Hazer, *a.g.m.*, s. 30.

⁴¹ Abdulkâdir el-Bağdâdî, *a.g.e.*, II, 351.

⁴² İbn Hallikân, *a.g.e.*, I, 122; Abdulkâdir el-Bağdâdî, *a.g.e.*, II, 353.

⁴³ İbn Hallikân, *a.g.e.*, I, 122.

⁴⁴ el-Hatîb el-Bağdâdî, *a.g.e.*, IV, 102.

⁴⁵ el-Hatîb el-Bağdâdî, *a.g.e.*, IV, 105.

kazanmıştır. Adududdevle nezdinde üst düzeyde bir ikrama tabi tutulmasına, maddî – manevî ileri seviyede bir alâka görmesine⁴⁶ karşın, muhtemelen vatan hasretine dayanamayarak, önce Bağdat, ardından Kûfe'ye geçmek üzere oradan ayrıldı. Bu seyahati esnasında Mütenebbî'nin kafilesinin yolu Fâtik b. Ebu'l-Cehl el-Esedî ve bir grup adamı tarafından Nu'mânîyye⁴⁷ yakınında kesildi. Çıkan çatışmada el-Mütenebbî, oğlu Muhassed ve uşağı Müflih⁴⁸ hicrî 354 yılı Ramazan ayının son günlerinde öldürüldü⁴⁹.

Ölümüyle birçok sevenini üzmüş; onlardan biri olan Ebu'l-Kâsım el-Muzaffer b. Ali et-Tabesî yazdığı bir mersiye ile duygularını şöyle dile getirmiştir:

“Sürüşünü gözetip gütmesin Allah, bu zamanın, bu devrin,
Ki böyle bir dile kastla, bize verdi en acısını cevrin.

Bir ikincisini daha görmedi Mütenebbî'nin, insanlar,
Hangi ikinci görülmüş devrinde tek olana; misal mi var?

Hep bir ordu içindeydi, nefsinin yüceliği ve gururundan,
Yüce sultanlar katındaydı, kopmazdı onların huzurundan.

Şiiriyle nebi oldu, onu erdirdi bu rütbeye şür,
Ne var ki mucizeleri anlamlarda görüldü, oldu zahir.”⁵⁰

Şiirin zirve noktasında yer alan en meşhur şairlerden biridir. Şiiri hakkında insanların bir kısmı onu Ebû Temmâm'dan üstün görürken, bazıları da adı geçen şairi ona tercih etmişlerdir. Şair Ahmed b. Muhammed en-Nâmî'nin ifadesine göre o, şiirde kendisinden önce doldurulamayan bir boşluğu doldurmuştur⁵¹.

⁴⁶ İbn Hallikân, *a.g.e.*, I, 123.

⁴⁷ Bağdat'a iki mil uzaklıkta, Âkâl Manastırı'nun yakınında Bağdat'ın sevad arazisinin batı yakasında bulunan bir yer olup, “Sâfiye” veya “Hıyâlî's-Sâfiye” adlarıyla da anılır. Bkz. İbn Hallikân, *a.g.e.*, I, 123.

⁴⁸ İbn Hallikân, *a.g.e.*, I, 123.

⁴⁹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *a.g.e.*, IV, 105; İbn Hallikân, *a.g.e.*, I, 123.

⁵⁰ لا رعى الله سرب مفا الزعان - إذ دعانا في مثل ذلك اللسان⁵⁰

مارأى الناس ثاق النبي - أي ثاق برى لبحر الزمان

كان من نفسه الكبيرة في حيد - حش وفي كبرياء ذي سلطان

İbn Hallikân, *a.g.e.*, I, 124. وهو في شعره نبي، لكن - ظهرت معجزاته في المعاني

⁵¹ İbn Hallikân, *a.g.e.*, I, 121.

Şiirlerinde "lâ edriyye, tenâsüh, tezârye ve şîa" mançalarının etkileri sezilir⁵². Şiirinde lafız ve mana bakımından birçok tekrar mevcuttur⁵³. Kendisi Amr b. Kulsûm, Beşşâr b. Bürd ve el-Ferazdak gibi meşhur birçok şairden alıntı yaptığı⁵⁴ gibi Ebu'l-Ferac el-Bebbeğâ', Vezîr el-Mihlebî, es-Sâhib gibi pek çok şair de onun lafız ve manalarını şiirlerinde kullanmıştır⁵⁵.

Divanı bir çok alim tarafından şerhedilmiş, hatta bir hocası İbn Hallikân'a el-Mütenebbî Divânı'nın uzun-kısa 40 civarında şerhinden haberdar olduğunu bildirmiştir. Doğrusu bu kadarı, başka hiçbir şaire nasip olmamış bir rakamdır⁵⁶. Bunlar arasında en tanınmış olarak Ebu'l-Alâ' el-Ma'arrî'nin *Şerhu Divâni Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî'si*; Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî'nin *Şerhu Divâni'l-Mütenebbî'si*; Ebu'l-Bekâ' Abdullah b. el-Huseyn'in *et-Tibyân fî şerhi'd-Divânı*; İbn Sîde'nin *Şerhu Müşkîlâti Divâni'l-Mütenebbî'si*; Nâsif el-Yazıcı'nın *el-Arfu'l-tayyib fî şerhi Divâni Ebi't-Tayyib'i* ve Abdurrahman el-Berkûkî'nin *Şerhu Divâni'l-Mütenebbî'si* zikredilebilir.

II- ŞİİRİN METNİ VE ÇÖZÜMLEMESİ

Şiir çözümlenmelerinde analistlere ait farklı tutumlar mevcuttur. Küni önce şiirin şekil ve muhtevâsına ilişkin çözümlenmelerde bulunup, bunların ardından şiirin kendisini sunarken; kimisi de bunun tam tersi bir seyir izleyerek önce metni vermekte, ardından değişik bakış açılarından çözümlenmesini yapmaktadır. Elinizdeki bu çalışmada biz yukarıda zikredilen yöntemlerden ikincisini tatbik edeceğiz.

A. Şiirin Metni:

Çalışmamıza konu olan şiir, şairnaîze ait divanın elimizdeki matbu nüshasında⁵⁷ yer alan 289 şiirden biri olup, söz konusu eserin 325 – 328. sayfaları arasında yer almaktadır. Divandaki özgün biçimine uysun diye 33. beytin acüzünü⁵⁸ şiire başlık olarak uygun gören nâşirin tasarrufuna biz de uyduk.

⁵² Abdulkâdir el-Bağdâdî, *a.g.e.*, II, 348, 349.

⁵³ Tekrarları için bkz. I, 171-181.

⁵⁴ Yapıldığı alıntılar için bkz. es-Seâlibî, *a.g.e.*, I, 164-171.

⁵⁵ Kendisinden alıntı yapan şairler için bkz. es-Seâlibî, *a.g.e.*, I, 159-164.

⁵⁶ İbn Hallikân, *a.g.e.*, I, 121.

⁵⁷ Divânı'l-Mütenebbî, el-Mektebetu's-selâfiyye, Beyrut, ty., 583 s.

⁵⁸ Acüz: Beytin ikinci mısraına denir. Bkz. es-Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *Miszânü'ş-şehob fî sinâati şîri'l-Arab*, 11. bs., Matbaatü Hicâzî, Kahire 1951, s. 19.

وَحَبُّ الشُّجَاعِ الْحَرْبِ أَوْزَدَهُ الْحَرْبَا

CE SURUN CENK AŞKI MÜYESSER KILDI ONA KAVGAYI

1- فَذَيْتَاكَ مِنْ رَبِّعٍ وَإِنْ زَيْتَنَا كَرَبَا فَأَنْتَ كُنْتَ الشَّرْقَ لِلشَّمْسِ وَغَرَبَا

Can fedayız sana ey mesken, artırsan da hüznümüz;
Zira sende battı güneş akşam, sende doğdu gündüz.

2- وَكَيْفَ عَرَفْنَا رَسْمَ مَنْ لَمْ يَدْعَ لَنَا فُؤَادًا لِعِرْقَانِ الرَّسُومِ وَلَا لُبًّا

Nasıl tanıdık onun izini, koymamışken bizde;
Ne feraset kalpte, ne akıl başta, ne de fer gözde.

3- نَزَلْنَا عَنِ الْأَكْوَارِ نَمْشِي كَرَامَةً لِمَنْ بَانَ عَنْهُ أَنْ نُلِمَّ بِهِ رَكْبًا

Eyerlerden indik, yürüdük anısına saygıdan;
Binikle ziyaret hatırın yıkar diye kaygıdan.

4- نَذَمُ السَّحَابِ الْغُرِّ فِي فِعْلِهَا بِهِ وَتُعْرَضُ عَنْهَا كُلَّمَا طَلَعَتْ عَيْنَا

Kınarız ak bulutu; zira kalıntıların siler,
Çıktı mı sırt döner hepimiz öfkesinden dış biler.

5- وَمَنْ صَحِبَ الدُّنْيَا طَوِيلًا تَقَلَّبَتْ عَلَى عَيْنِهِ حَتَّى يَرَى صِدْقَهَا كَذْبًا

Kim ki dünyada kalır da yaşarsa bir hayli zaman,
Ters döner gözünde her şey, görür hep doğruyu yalan.

6- وَكَيْفَ التَّنَادِي بِالْأَصَاتِلِ وَالضُّحَى إِذَا لَمْ يَعُدْ ذَلِكَ النَّسِيمُ الَّذِي هَبَّا

Nasıl zevk alayım sıcak kuşlukla serin akşamdan,
Esip kılmayacaksa o meltem, yine gönlümü şâdân.⁵⁹

7- ذَكَرْتُ بِهِ وَصْلًا كَانَ لَمْ أَفْرَ بِهِ وَعَيْشًا كَأَنِّي كُنْتُ أَقْطَعُهُ وَتَبَا

Sayesinde andım vuslatı sanki hiç tatmamış gibi
Ve kat ettiğim hayat yolun uçarak bir kuş gibi.

⁵⁹ Şâdân: Sevinçli, keyifli. Bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Yayına Hazırlayan: Aydın Sami Güneçal, Aydın Kitabevi Yayınları, 14. Baskı, Ankara 1997, s. 974.

8- وَقَتَانَةُ الْعَيْنَيْنِ قَتْلَةَ الْهَوَى إِذَا نَفَحَتْ شَيْخًا رَوَّاحُهَا شَيْبًا

En temiz duyguların katili o gözleri fettarı⁶⁰
Pir-i faniye ulaşa kokusu, olur nev civan.⁶¹

9- لَهَا بَسْرُ الثَّرِّ الَّذِي قَلَبَتْ بِهِ وَتَمَّ لَرَّ بَدْرًا قَبَلَهَا قَلْبُ الشَّيْبَا

Taki misal üstünde duran inciden bir teni var;
Ondan önce görmedim aya zinet olmuş yıldızlar.

10- فَيَا شَوْقِي مَا أَبَقَى وَيَا لِي مِنَ الْهَوَى وَيَا دَمْعُ مَا أَجْرَى وَيَا قَلْبُ مَا أَسْتَى

Ne kaıcı, aşk u şevkim; ayrılmaz bir parça bende.
Nice akar gözyaşım, nasıl da kalbim aşka teşne⁶²

11- لَقَدْ لَعِبَ الْبَيْنُ الْمُسْتَبُ بِهِ وَبِي وَرَوَّعَنِي فِي السَّيْرِ مَا زَوَّدَ الضُّبَا

O yaman ayrılık ki oynadı onla ve hem benle,
Bir kıldı seyirde beni keler misal sürüngenle.

12- وَمَنْ تَكُنِ الْأَسَدُ الضُّوَارِي جُدُودَهُ يَكُنْ لَيْلَةً صَبْحًا وَمَطْعَمَهُ ضَبَا

Kim ki maharetli ve yiğit aslanlardır atası,
Geceyi gündüzdür onun, av etidir tek gıdası.

13- وَأَمْسَتْ أَبَالِي بَعْدَ إِذْرَاكِي الْعَلَى أَوْ كَانَ تُرَانًا مَا تَبَاوَلْتُ أَمْ كَسَبَا

Bu denli yücclere ermişken aldınş etmem, bill
Miras mı yediğim, yoksa gayretim mi ona anıl?

14- وَرَبُّ غُلَامٍ عَلَّمَ الْمَجْدَ نَفْسَهُ كَتَمَلِيمِ سَيْفِ الدَّوْلَةِ الطَّعْنَ وَالضَّرْبَا

Nice genç var ki eyledi şerefi kendine talim,
Seyfüddevlé'nin ta'n ile vurması buna misalim.

15- إِذَا الدَّوْلَةُ اسْتَكْفَتْ بِهِ فِي مَلِمَةٍ كَفَاهَا فَكَانَ السَّيْفُ وَالْكَسْفُ وَالْقَلْبَا

Devlet yardım isterse bir belaya olup da duçar
Yetişir; kalp olur duyar, kılıç ve el olur kırar.

16- تَهَابُ سَيْوْفُ الْهِنْدِ وَهِيَ حَدَائِدُ فَكَيْفَ إِذَا كَانَتْ نِزَارِيَّةَ عَرَبَا

Sırf çeliktendir diye Hint kılıçlarından korkulur;
Ya Nizar oymağından bir Arapsa hal nice olur.

⁶⁰ Fettân: Câzibeli, gönül alıcı. Bkz. Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 263.

⁶¹ Nev-civân: Genç, delikanlı. Bkz. Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 828.

⁶² Teşne: Susamış. Bkz. Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 1096.

17- وَيُرْهَبُ نَابَ اللَّيْثِ وَاللَّيْثُ وَحَدَّةٌ فَكَيْفَ إِذَا كَانَ اللَّيْثُ لَهُ صَحْبًا

Bir tek aslanın dişi dahi ürpertirken beşeri
Düşün nice korku salar, dost tutan yağınla şîr⁶³

18- وَيَحْتَسِي عِبَابُ الْبَحْرِ وَهُوَ مَكَانُهُ فَكَيْفَ بِمَنْ يَغْشَى الْبِلَادَ إِذَا عَبَا

Ürkütür dalgalar, deniz yerinde dururken bile;
Ya taşıp ülkeleri kaplarsa! Tabiri zor dile.

19- عَلِيمٌ بِأَسْرَارِ الدِّيَانَاتِ وَاللُّسْفَى لَهُ خَطَرَاتٌ تَقْضِيحُ النَّاسِ وَالْكَتَبَا

Çok iyi bilendir, dinî meselelerle kavilleri;
İnsanları ve kitapları susturur, tevilleri.

20- فَيُورِكْتَمَنْ مِنْ غَيْثٍ كَانَ جُلُونَا بِهِ تَتَبَتِ الدِّيَابِجَ وَالْوَشَى وَالْعَصْبَا

Öyle bereketli bir yağmursun ki üzerimizde,
İpekli, sırma ve cepken bitirirsin derimizde.

21- وَمِنْ وَأَهْبِ جَزَلًا وَمِنْ زَاجِرٍ هَلَا وَمِنْ هَاتِكِ دِرْعًا وَمِنْ نَائِرٍ قَصْبَا

Hüben boldur senin, “hele” diye develeri koğarsın
Yırtarsın zurları, bağırsakları deşer yayarsın

22- هَتَيْبًا لِأَهْلِ الشُّغْرِ رَأَيْكَ فِيهِمْ وَأَنْكَ حِزْبَ اللَّهِ صِرْتِ لَوْمِ حِزْبَا

Hakkındaki fikrin serhat halkına ne devlettir!
Hakk'ın hizbi onlarla bir; ne de büyük fazilettir.

23- وَأَنْكَ رُعْتَ الذُّهْرِ فِيهَا وَرَيْنُهُ فَإِنْ شَاكَ فَلْيُحْدِثْ بِسَاحَتِهَا خَطْبَا

Kara bahtını korkuttun göstermedin şelkine rıza,
Şüphelenen toprağında hadi çıkarsın maraza.

24- فَيَوْمًا بِخَيْلٍ تَطْرُدُ الرُّومَ عَنْهُمْ وَيَوْمًا بِجُودٍ تَطْرُدُ الْفَقْرَ وَالْجَدْبَا

Gün olur fakr ve kıtlığı kovarsın sahavetinle⁶⁴
Gün gelir Rumdan temizlersin atlarla savletinle⁶⁵

25- سَرَابَاكَ تَنْتَرَى وَالْمُسْتَقَّ هَارِبًا وَأَصْحَابُهُ قَتْلَى وَأَمْوَالُهُ نُهْبَى

Domestik kaçıyor, peş peşe gelen birliklerinden;
Hâk ile yeksan ashâbı, sürülüyor mülklerinden.

⁶³ Şîr: Arslan. Bkz. Develioğlu, *a.g.e.*, s. 999.

⁶⁴ Sahavet: Cömertlik. Bkz. Develioğlu, *a.g.e.*, s. 910.

⁶⁵ Savlet: Şiddetli hücum, saldırı. Bkz. Develioğlu, *a.g.e.*, s. 922.

26- أتى مرعشاً يستقرب الجند مقبلاً وأبصر إذ أقبلت يستبعد القرى

Uzağı yakın eden bir hızla tuttu geldi Maraş'a;
Üzerine bir vardın; ürktü, geçti hemen kaçışa.

27- كذا بترك الأعداء من بكره القنا ويقفل من كانت غنيمته رعباً

Mızrağından ödünü koparır düşmanların böyle
Ganimeti korku olanlardan kılar sillesiyle

28- وهل ردة عنه باللقان وقوفه صدور العوالي والمنطهمة القبا

Savabilir miydi ondan Lukân'da durma kararı
İri belli yağız atlarla atılan mızrakları.

29- مضى بعنما التف الرماحان ساعة كما يتلقى الهدب في الرعدة الهدبا

Kavuşması üstünden geçti bir saat mızrakların;
Uykuda kavuşması gibi kırıktan saçakların.

30- والكنبه والى والبطعن سوزة إذا ذكرتها نفسه لمس الجنبا

Kaçtı ancak, ne var ki acıtan bir yarası vardı;
Aklına her gelişte yan ve yöresini yoklardı.

31- وخلى العذارى والبطريق والقرى وشعث النصارى والقرابين والصلبا

Bıraktı gıdı, köyler, patrikler ve körpe kızları;
Hem putlarla kurbanlar ve Hıristiyan azizleri.

32- أرى كنا يتغى الحياة لنفسه حريصا عليها مستهالما بسها صبا

Hepimiz kendisi için istiyor bence hayatı;
Çok düşkün ve meftun ona, yettiği kadar takatı

33- فحسب الجسبان النفس أوردت البقا وحب الشجاع الحرب أوردت الحربا

Korkağın can sevgisi temin etti ona bekayı
Cesurun cenk aşkı müyesser kıldı ona kavgayı

34- ويختلف الرزقان والفعل واحدا إلى أن تسمى إحسان هذا إذا ذنبا

Kazançlar farklıdır, gayret ve çaba olsa da aynı;
Sanma birine vaki ihсан, öbürünün ayıbı.

35- فأضحت كأن السور من فوق يديه إلى الأرض قد شق الكواكب والنزبا

O kadar oldu ki sanki surun boyu dipten doruğa;
Yarıyor, meydan okuyor yıldızlara ve toprağa.

36- تَصُدُّ الرِّيحُ الْهُوجَ عَنْهَا مَخَافَةً وَتَقْزَعُ فِيهَا الطَّيْرُ أَنْ تَلْقَطَ الْحَبَّ

Korkusundan esemiyor ona doğru sert rüzgarlar;
Ürken kuşlar yem bulmak için değiştirdi rehğüzâr⁶⁶.

37- وَتَرْدِي الْجِبَادُ الْجُرْدُ فَوْقَ جِبَالِهَا وَقَدْ نَنَفَ الصَّنْبُرُ فِي طَرَقِهَا الْعُطْبَا

Bakımlı atlar dağlarında tozu dumana katar;
Yolda karları dağıtır rüzgar, sanki pamuk atar.

38- كَفَى عَجَبًا أَنْ يَعْجَبَ النَّاسُ أَنَّهُ بَنَى مَرْعَشًا؛ تَبَا لَأَرَائِهِمْ تَبَا

Hayret edişine insanların şaşırması aslında
Yuh onlara! Diyorlar: “Nasıl etti Maraş’ı inşa?!”.

39- وَمَا الْفَرْقُ مَا بَيْنَ الْأَنْامِ وَمَا بَيْنَهُ إِذَا حَذَرَ الْمَحْذُورَ وَاسْتَنْعَبَ الصَّنْعَا

Sıradan insanlarla ne farkı bulunurdu zira;
Çetin işlerden kaçsaydı, göğüs germeseydi zora.

40- لِأَمْرِ أَعْتَنَهُ الْخِلَافَةَ لِلْعَبْدِي وَسَمَّيْتُهُ ذُوْنَ الْعَالَمِ الصَّارِمِ الْعُضْبَا

Düşman için onu seçmesinde elbet var bir hikmet;
Ki tek ona verdi “seyf” lakabın makâm-ı hilafet.

41- وَلَمْ تَفْتَرِقْ عَنْهُ الْأَسِنَّةُ رَحْمَةً وَلَمْ تَتْرِكِ الشَّامَ الْأَعْمَادِي لَهُ حُبًّا

Doğrulmuş mızraklar çekilmedi ona merhametten;
Sauma, Şam’ı bıraktı düşmanları sırf muhabbetten.

42- وَلَكِنْ نَفَاهَا عَنْهُ غَيْرَ كَرِيمَةٍ كَرِيمُ النَّسَا مَا سُبَّ قَسَطٌ وَلَا سَبًّا

Lakin sürdü şâmı yüce onları ordan hor hakir
Horlanmadı hiçbir zaman, etmedi kimseyi tahkir.

43- وَجَيْشٌ يُتَّبِعِي كُلَّ طَوْدٍ كَأَنَّهُ خَرِيْقُ رِيَّاحٍ وَاجْهَتُ غُصْنًا رَمَلْبَا

Bir ordu ki dağları delip, ediyor kendine râm⁶⁷;
Sanki taze bir dala rast gelmiş fırtınadır encâm⁶⁸.

44- كَأَنَّ نُجُومَ اللَّيْلِ خَافَتْ مُغْسَارَةَ فَمَدَّتْ عَلَيْهَا مِنْ عَجَاجِيْبِهِ حُبْبَا

Gece perde çekti üstüne yıldızlar haşşyetinden;
Kopardığı toz bulutundan ki nâşî savletinden.⁶⁹

Rehğüzâr: Geçit, geçecek yol. Bkz. Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 884.

Râm: İtaat eden, boyu eğen. Bkz. Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 876.

Encâm: Nihayet, son, alabet. Bkz. Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 221.

45- فَمَنْ كَانَ يُرْضِي اللّٰهُمَّ وَالْكَفَرَ مَأْكُهُ فَهَذَا الَّذِي يُرْضِي الْمَكَارِمَ وَالرَّبَّاءَ

Edânî ve küffâr⁷⁰ mutlu etsin sair sultanlar;
Onunsa maksudu; bir Rabbi, bir de halûk⁷¹ insanlar.

B. Şiirin Çözümlemesi:

Çalışmamızın bu kısmında yukarıdaki şiir farklı bakış açılarına göre değerlendirilmeye tabi tutulacak ve analiz edilecektir. Bağlam kavramıyla karşılaştığımız bu bakış açılarından ilki şiirin sebep-i inşadı meselesidir ki onun arka planını sunması bakımından önemlidir.

1. Tarihî ve Teleolojik Bağlam:

Şairimizin yolunun ne zaman ve nerede Maraş'la kesiştiğinin ve bu şiiri vücuda getirmesinde nelerin amil olduğunun tebarüz etmesi için Müslümanların Maraş'la ilk temasından başlayarak şiirin inşad zamanına kadar geçen süreçte yaşananları sıralamak yararlı olacaktır.

Ahır dağının güney etekleriyle aynı adı taşıyan ovanın kuzeyi arasındaki eğimli arazi üzerinde yer alan Maraş, çevresindeki kentleri birbirine bağlayan yolların kesiştiği bir kavşak rolü oynamış, eskiden beri büyük bir ticaret merkezi olmuştur⁷².

Onun bu stratejik konumu o yörede tutunma mücadelesi veren bütün kavimlerin ilgisini çekmiştir. Henüz yeni kurulmuş genç İslam devleti de böylesi stratejik önemi haiz bir şehre ilgisiz kalamamış, Hz. Ömer zamanında Suriye'de fetihlerde bulunan Halid b. el-Velid, Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın emrine istinaden ordusuyla Maraş üzerine yürümüş, 16/637 yılında kenti zaptederek, kalesini yıktırılmış, orada yaşayan Hıristiyan ahali, canlarına dokunulmamak şartıyla şehri Müslümanlara teslim etmiştir⁷³. İslâm ülkesiyle

⁶⁹ Nâşî: Öürü, dolayı, sebebiyle. Bkz. Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 809./ Savlet: Şiddetli hücum, saldırı. Bkz. Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 922.

⁷⁰ Edânî: Aşağılık kimseler. Bkz. Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 203./ Küffâr: Kâfirler, inkârcılar. Bkz. Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 533.

⁷¹ Halûk: İyi huylu, insanîyetli. Bkz. Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 320.

⁷² Besim Darkot, "Maraş", *İA*, VII, 310.

⁷³ Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzurî, *Futûhu'l-buldân*, Tahk. Abdullah Enîs et-Tabbâ', Ömer Enîs et-Tabbâ', Müessesetü'l-meârif, Beyrut 1987, s. 265; İbnü'l-Esîr-Ebu'l-Hasen Ali b. Ebu'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerim b. Abdulvahid eş-Şeybânî, *el-Kâmil fi't-târih*, Tahk. Ebu'l-Fidâ' Abdullah el-Kâdî, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1987, II, 344; Abdurrahman b. Haldûn, *Târîhu İbn Haldûn*

Bizans toprağı arasındaki serhatlarda yer alan bu kenti⁷⁴ 30/651 yılından itibaren Müslüman komutanlardan Süfyan b. Avf Anadolu içlerine ve Bizans'a yönelik akınlarmda üs olarak kullanmıştır⁷⁵.

Gerek serhat kenti oluşu, gerekse üst düzey stratejik önemi Maraş'ın istikrar kazanmasını engellemiş, adeta Müslümanlarla Bizanslılar arasındaki nüfuz mücadelesinin mahalli, her iki taraf için de güç ve iktidar gösterisinin aracı olmuştur.

İlk Emevî halifesi Muaviye (41-60/661-680) Maraş şehrini imar ettirdi ve burada bulunan garnizondaki asker sayısını artırdı⁷⁶. Halife Yezîd b. Muâviye'nin 63/683 yılındaki ölümünün ardından Maraş'a yönelik Bizans saldırıları yoğunlaşmış, bunun üzerine Müslümanlar şehri tahliye etmişlerdir⁷⁷. Böylelikle bölge yeniden Bizans'ın eline geçmiş oldu. Babası Mervan b. el-Hakem'in ölümünden sonra Abdülmelik b. Mervan Bizanslılarla barış antlaşması yapmıştır⁷⁸.

74/693 senesinde Muhammed b. Mervân bu anlaşmayı bozarak Bizanslılara savaş açmış, Bizanslılar da ertesi yılın (75/694) Cemaziyevvel ayında Maraş cihetinden hareketle⁷⁹ güneye doğru ilerlemiş, Maraş ovasında önlerine çıkan Müslümanlarla yaptıkları şiddetli savaşta mağlup olarak geri püskürtülmüşlerdir⁸⁰. İslâm ordusunun zaferiyle sonuçlanan bu savaştan sonra Müslümanlar bölgeye yeniden hakim oldular. Sonrasında Halife II. Velid'in oğlu Abbas, Maraş'a kadar gelerek burayı bayındır hale getirip asker yerleştirdi ve büyük bir cami inşa ettirdi⁸¹.

(Kitâbu'l-iber ve divânü'l-mübtedâ ve'l-haber fî eyyâmî'l-arab ve'l-acem ve'l-berber ve men âsarahum min zev'i's-sultâni'l-ekber), Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1992, II, 518.

⁷⁴ Yâkût el-Hamevî, *a.g.e.*, V, 126.

⁷⁵ el-Belâzurî, *a.g.e.*, s. 265; E. Honigmann, "Maraş", *İA*, VII, 313.

⁷⁶ el-Belâzurî, *a.g.e.*, s. 265.

⁷⁷ el-Belâzurî, *a.g.e.*, s. 265.

⁷⁸ el-Belâzurî, *a.g.e.*, s. 265.

⁷⁹ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'r-rusul ve'l-mulâk*, Tahk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-meârif, 4. Bs., Kahire, ty., VI, 202; İbnu'l-Esîr, *a.g.e.*, IV, 138, 150.

⁸⁰ el-Belâzurî, *a.g.e.*, s. 266.

⁸¹ el-Belâzurî, *a.g.e.*, s. 266.

Son Emevî Halifesi II. Mervân (126-132/744-750) Humus halkına hilafetini kabul ettirme mücadelesi içinde ilken⁸², 129/747 yılında⁸³ Bizanslılar Maraş'ı yeniden kuşattı. Halk can güvenliği karşılığında şehri boşaltarak Ce-zîre ve Cünd Kinnesrîn tarafına göç etti. Bizanslılar şehri tahrip ettiler. Mervân Humus işini halledip, kalesini yıktıca, Maraş'ın imarı için bir ordu gönderdi, söz konusu ordu eliyle Maraş yeniden kurularak, tekrar bir şehir hüviyeti kazandı⁸⁴. Aynı halifenin iç fitnelerle boğuştuğu esnada şehir tekrar Bizans'ın saldırısı ve tahribiyle karşılaştı⁸⁵(130/747)⁸⁶. II. Mervan'ın halifeliğinin son zamanlarında Maraş yeniden fethedildi. Hicrî 130 yılında el-Velid b. Fişâm Bizanslılarla savaşta Amik ovasına konuşlandı ve Maraş kalesini inşa ettirdi⁸⁷.

132/750 tarihinde halifeliği ele geçiren Abbasiler zamanında Maraş üzerinde Müslümanlarla Bizanslılar arasında çatışmalar devam etti. 137/754 yılında Bizans'ın kontrolüne geçen Maraş, Rumlar tarafından yeniden yıkıldı⁸⁸. Abbasi Halifesi Ebu Cafer el-Mansur döneminde Salih b. Ali tarafından onarılan şehir, Halife Mehdî zamanında tahkim edildi⁸⁹.

161-162/778-779 yıllarında 80 bin kişilik büyük bir Bizans ordusu Maraş'ı kuşattı. Şehri alamamakla birlikte, etrafı yakıp yıkarak ciddi bir tahribata bulundu⁹⁰.

Adı geçen şehir Hades'le beraber, Abbasiler döneminde Müslüman ordularının bölgedeki iki önemli üssünden biri haline geldi. Abbasi Halifesi Harun Reşid zamanında şehir yeniden imar edilerek⁹¹ Bizanstan gelen saldırıları önlemek için batısına Haruniye (Düziçi)⁹² Kalesi inşa edildi.

⁸² Hasan Kurt, "Mervan II", *DİA*, XXIX, 226.

⁸³ Tufan Gündüz, "Kahramanmaraş", *DİA*, XXIV, 192.

⁸⁴ el-Belâzurî, *a.g.e.*, s. 266.

⁸⁵ el-Belâzurî, *a.g.e.*, s. 266.

⁸⁶ Gündüz, *a.m.d.*, *DİA*, XXIV, 192.

⁸⁷ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, V, 52; İbn Haldûn, *a.g.e.*, III, 164.

⁸⁸<http://www.kahramanmaras.bel.tr/sehirajandasi/sehrintarihialtmemuler/muslumanlardone mi.htm> 2006-03-10

⁸⁹ el-Belâzurî, *a.g.e.*, s. 266; Gündüz, *a.m.d.*, *DİA*, XXIV, 192.

⁹⁰ el-Belâzurî, *a.g.e.*, s. 266; Gündüz, *a.m.d.*, *DİA*, XXIV, 192.

⁹¹ Yâkût el-Hamevî, *a.g.e.*, V, 126.

⁹²<http://www.kahramanmaras.bel.tr/sehirajandasi/sehrintarihialtmemuler/muslumanlardone mi.htm> 2006-03-10

254/868 yılında Mısır'da bir Türk devleti kuran Tolunoğlu Ahmet zamanında Sığur Eyaleti Tolunoğulları Devleti'nin eline geçti. Bir kaç defa Tarsus'a kadar gelen Ahmet b. Tolun⁹³ Maraş'ı da idaresi altına aldı⁹⁴.

Hicrî III. Asrın sonlarına doğru Bizanslılar Maraş üzerine yeniden saldırıya başladılar. Bizans komutanı Andronikos, Muharrem 292/Kasım 904'te Bizans komutanı Andronikos Maraş ve havalisine saldırdı. Misis ve Tarsus halkını yerlerinden etti⁹⁵.

303/916 yılında Ermeni asıllı Mleh, Maraş'ı yağmalattı⁹⁶. 338-339/950'li yıllardan itibaren Maraş bölgesi üzerinde Arap-Bizans çatışmaları yeniden hızlandı. Maraş 341/952 yılında Hamdânîlerin eline geçti⁹⁷. 343/954'te Hamdânîler Devleti'nin en güçlü hükümdarı Seyfüddevele, Hades şehriyle birlikte Maraş'ı da imar ettirdi. Ordusuyla üzerine gelen Bizans Domestik'ini bozguna uğrattı⁹⁸.

İşte bu olay münasebetiyle el-Mütenebbî, kanaatimizce hem tarihe not düşmek, hem de böylesi önemli bir üssü ele geçirip imar eden hükümdarını tebci için söz konusu kasideyi nazmetmiştir.

2. Formel Bağlam:

Bu başlık altında şiirin biçimsel yönü üzerinde durulacaktır. Bahse konu şiir daha önce de belirttiğimiz gibi elimizde bulunan matbu nüshanın 325 – 328. sayfaları arasında yer alan 45 beyitlik orta uzunlukta bir kasidedir. Kafiye düzeni aa, ba, ca, da, ... biçiminde olup, “bâ” revîsi⁹⁹ ve “elif” vasfı¹⁰⁰ ile

⁹³ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, VI, 277; Hakkı Dursun Yıldız, “Ahmed b. Tolun”, *DLA*, II, 142.

⁹⁴ <http://www.kahramanmaraş.bel.tr/sehrajandasi/sehrintarihialtmenuer/muslumanlardone.mil.htm> 2006-03-10

⁹⁵ Taberî, *a.g.e.*, X, 118; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, VI, 425.

⁹⁶ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, VI, 490.

⁹⁷ Gündüz, *a.m.d.*, *DLA*, XXIV, 192.

⁹⁸ Yâkût el-Hamevî, *a.g.e.*, II, 263, 264.

⁹⁹ Revî Kasidenin beyitlerinin sonlarında tekrarlanan ve ona adını veren harf. Söz gelimi beyitlerinin son harfı “lâm” olan kasidelere “kaside-i lâmiyye”, “mîm” olanlara “kaside-i mîmiyye”, “nûn” olanlara da “kaside-i nûniyye” adı verilir. Bkz. Ali Sâib, Ali Sâib b. Muhammed Tevfik (Sivâsî), *Muntazam Kayıtlı Aruz-ı Endelîsî ve Matn-i Kâfî fî ilmi'l-kevâfî*, Ârif Efendi Matbaası, Dersaadet 1316, s. 4; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 114. Muallim Naci, *İrshâh-ı Edebîyye (Edebîyat Terimleri)*, haz. Alemdar Yalçın, Abdulkadir Hayber, Akabe, İstanbul, ty., s. 46.

bitmektedir. Kasidelerin, kafiyelerinin son harfi (revi) nazar-ı itibara alınarak isimlendirilmesi kurah¹⁰¹ gereğince adı geçen kaside şairin "kaside-i bâiyye"lerinden biridir.

Aruz vezni ile yazılmış olup, nazmında "fe'ülün/ mefâ'ilün" tef'ile çiftinin bir mısra da iki, bir beyitte dört kez tekrarından müteşekkil "tavîl"¹⁰² bahri kullanılmıştır. Beytin ilk mısraının son tef'ilesi -ki buna 'arûz'¹⁰³ denirdurumundaki "mefâ'ilün" geçmiş bütün örneklerde olduğu gibi sadece teoride vardır. Uygulamada ise adı geçen tef'ile "mefâ'ilün" biçimindedir¹⁰⁴. el-Mütenebbî de şiirin bütününde bu teamüle uymuş, sadece ilk beytin aruzunu aynen teoride olduğu gibi "mefâ'ilün" biçiminde getirerek, istisnâî bir yaklaşım benimsemiştir¹⁰⁵. İkinci mısraın son tef'ilesi -ki 'darb'¹⁰⁶ adı verilir ise, sahih biçimiyle korunmuş, yani tüm beyitlerde "mefâ'ilün" biçiminde gelmiştir. Aruz ve darb dışında kalan tef'ilelere gelince; yukarıdaki iki tef'ile bunlarda kimi zaman sahih biçimleriyle, kimi zamansa "fe'ülü" ve "mefâ'ilün" şeklindeki *makbuz*¹⁰⁷ halleriyle kullanılmıştır. Sözüün özü el-Mütenebbî'nin bu şiiri aruz vezni ve veznin ustalıklı kullanımı bağlamında mükemmele yakın değerdedir.

¹⁰⁰ Vasıl: Revîyi takip eden harftir. Muallim Naci, *a.g.e.*, s. 51; Arap şiirinde kullanılan vasıllar şunlardır: Med harfleri, üçüncü dişil iyelik zamiri hâ ve sekte hâ'sı. el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 114.

¹⁰¹ Ali Sâib, Ali Sâib b. Muhammed Tef'ik (Sivâsî), *Muntazam Kaynak Arış-ı Enderüci ve Metn-i Kâfi fî ilmi'l-kavâfi*, Ârif Efendi Matbaası, Dersaadet 1316, s. 4; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 114. Muallim Naci, *İstılahat-ı Edebiyye (Edebiyat Terimleri)*, haz. Alemdar Yakın, Abdulkadir Hayber, Akabe, İstanbul, ty., s. 46; Daha geniş ve mukayeseli bilgi için bkz. İsmail Durmuş, Mürsel Öztürk, İskender Pala, "Kafiye", *DİA*, XXIV, 150.

¹⁰² Bkz. ed-Demenhûrî, *el-Hâşiyetü'l-Kübrâ alâ metni'l-Kâfi fî ilmi'l-arış ve'l-kavâfi*, 1. bs., Matbaatü't-tekaddümi'l-ilmiyye, Mısır 1322, s. 38; Kaysarî, *Şerh (Mevlânâ İsmâ'îl-âdî'nin Enderüci Terzimesi ile birlikte)*, yy. 1280, s. 21; Ali Sâib, *a.g.e.*, s. 16; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 29.

¹⁰³ Ali Sâib, *a.g.e.*, s. 4; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 19.

¹⁰⁴ Ali Sâib, *a.g.e.*, s. 18-19; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 39.

¹⁰⁵ İlk mısraın son tef'ilesi (aruz) ile ikinci mısraın son tef'ilesi (darb) birbirinin aynı olsun diye kimi şairler şiirlerinde bu türden bir tasarıfta bulunurlar. Böyle bir işleme tabi tutulmuş beyit, "*Muarrâ Beyit*" olarak anılır. Bkz. el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 21.

¹⁰⁶ Ali Sâib, *a.g.e.*, s. 4; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 19.

¹⁰⁷ Beşinci sıradaki sakin harfi düşürülmüş tef'ile demektir. "مَعْلُونٌ" ve "مَعْلُونٌ" tef'ilelerinin, beşinci sıradaki sakin harflerinin hafız edilip "مَعْلُونٌ" ve "مَعْلُونٌ" biçimine dönüşürülmesi gibi. Bkz. Ali Sâib, *a.g.e.*, s. 10; el-Hâşimî, *a.g.e.*, ss. 10-11.

3. Kurgusal (Fiktif) ve Semantik Bağlam:

Şair şiirine Arap şiirinde klasik olmuş bir formatla, nesîb bölümüyle başlıyor. İlk 11 beyiti tahsis ettiği bu bölümde öncelikle yıllar sonra tekrar uğradığı bir yurda olan sevgi, hasret ve saygısını dile getiriyor. 4. beyitte üzerine boşalttığı yağmurlarla sevgili, dost ve ahbaptan kalan izleri sildiği için buluta öfke ve sitemini ifade ettikten sonra, harika bir aforizma örneği olan 5. beyitle birlikte değişik açılardan söz konusu yurdun tasvirine geçiyor. Önce kışluk ve akşam vakitlerinde esen meltemden, o yurttaki yaşadığı günlerinden bahsediyor. 8. ve 9. beyitlerde ise sevgiliyi bir ressamın fırçasıyla tuvale resmetmesi gibi kelimelerle zihnimize tecessüm ettiriyor. 10 ve 11. beyitlerde ise aşkın kalıcılığından, gözyaşından, gönlünün aşka ne kadar teşne olduğundan bahsedip, ayrılığın kendisini perişan edip, kertenkele gibi yerlerde süründürdüğünü ifade ediyor.

12 ve 13. beyitler yukarıdaki girizgâhın ardından asıl mevzua geçiş için bir ara istasyon mahiyetindeki fahr beyitleridir. Bir yönüyle de aforizma sayılabilecek 12. beyitte şair atası aslan olanın, gıdasının av eti olduğunu söyledikten sonra, eriştiği bu yüce statü ile iftihar ediyor ve rızkının kaynağının miras mı yoksa çalışma mı olduğunun fark etmediğini söylüyor.

14. beyitten son beyite kadar olan kısım ise şiirin asıl yazılış maksadı olan Seyfûddele'nin methine ayrılmıştır. 14 – 18. beyitler arasında şair methettiği kişinin genetik ve karakteristik özelliklerine vurguda bulunmaktadır. Seyfûddele'nin potansiyel bir karizmaya sahip olduğunu ve şerefi sairden telakki etmeyip, bizzat kendi kendine talim ettiğini belirttikten sonra, devletin sıkıntıya düşmesi durumunda hemen imdadına yetiştiğini bir örnek olarak zikrediyor. Nizar kabilesi orijinal olduğunun altının çizerek, keskinlikte Hint kılıcından, cesaretle aslandan, ürkütücülükte denizden daha üst bir konumda bulunduğunu bu heybetli ve azametli anlamlara eşdeğer bir lafız manzumesiyle belirtiyor.

19 – 24. beyitler arasında Seyfûddele'nin başka bazı meziyetlerini dile getiriyor: Bunlar sırasıyla dinî meselelerle görüşlere vukufiyeti, yerinde tevilleri, cömertliği, başkalarının hayrını düşünmesi, Allah'ın emirlerinden yana meyli, cesaretiyle düşmana, cömertliğiyle kılık ve yokluğa gözdağı verişini anılan beyitler içerisinde dercettiği hususlardır.

25 – 31. beyitler Seyfûddevlle ile Domestik¹⁰⁸ arasında geçen savaşın bir panoraması, anılan olayın bir mizansen olarak sahnelenmesi biçimindedir. Domestiği önüne katıp sürdürdüğünü belirttiği 25. beyti izleyen beyitlerde hadisenin açılımını veriyor. Bu bağlamda Maraş'a intikal süratinden, bu heybet ve çevikliğinin düşmanların yüreklerine saldırdığı korkudan, bir kere düşman üzerine azimet etti mi, düşmanın durmasının, geri çekilmesinin onu yolundan döndürmediği gerçeğinden, bir enstantane kadar kısa süren savaştan, domestiğin bu savaşta aldığı maddî manevî yaralanma ve yakının yıllarca tesirinden kurtulamadığından ve geride bıraktığı körpe kızlarla Hıristiyan azizlerinden bahsediyor. Bu bölüm için özet bir savaş sahnesi dense yeridir.

32, 33 ve 34. beyitler her biri bir öğüt niteliğindeki aforizmalar, yani özlü sözlerden (vecize) oluşuyorlar. Bunlar önceki beyitlerle sonraki beyitler arasında bir ara istasyon, bir mola niteliği arzeden beyitlerdir. İlgili beyitlerde şair, hayata düşkünlüğün bütün insanların ortak vasfı olduğundan bahisle cesur ve korkak kimselerin, bu vasıfta ortak olmalarına rağmen, karakterlerinin onları nasıl farklı davranmaya ittiğini belirtiyor. 34. beyitte ise kişilerin payına düşen nasibin çabaların oranında olmayabileceğini; dolayısıyla kazancın çok olmasının elde edenin faziletine, az olmasının ise elde edenin reziletine hamledilemeyeceğini, bunun tamamen bir kısmet işi olduğunu veciz bir dille ifade ediyor.

35. beyitten sona kadar olan 11 beyit içerisinde şair, Seyfûddevlle'ye yönelik medihce zirveye çıkıyor. Giriştiği imar hareketinden ve yaptırdığı surlardan; sağlam temeliyle zemine, ve ulu cismiyle gökyüzüne ve yıldızlara meydan okuduğundan bahsediyor. Seyfûddevlle'ye ait bakımlı atların koşarken nasıl tozu dumana kattıklarını resmettikten sonra, insanların adı geçen komutanın Maraş'ı nasıl inşa ettiğine hayret etmesinin, onun özellikleri dikkate alındığında şaşılması gereken bir olgu olduğunu belirtiyor. Ezcümle böyle ona göre sıradan işleri başaramasaydı diğer insanlardan farkı ne olurdu diye soruyor. Düşmana karşı savaş için hilafet makamının onu seçmesinin ve ona "Seyf" lakabını layık görmesinin herhangi bir hikmete dayanmamış olmasının muhal olduğunu belirtiyor. Şaire göre hilafete doğrultulmuş mızraklar, durduk yere geri çekilmedi, onların çekilişinde Seyfûddevlle'nin düşmanın yüreğine korku salan mehabetinin tesiri büyüktür. Nitekim düşmanların

¹⁰⁸ Domestikos: Bizans'ta muhafız birliği ve ordu kumandanlarına verilen ad. Bkz. *Meylan Larousse*, "Domestikos" md., III, 822.

Şam'ı bırakması da aynı esasa dayanmaktadır. Şair 42 – 44. beyitler arasında Seyfüddeve'nin düşmanları Şam'dan nasıl uzaklaştırdığını betimledikten sonra, anılan komutanın diğer emirlerden üstün olan bir başka yönüne, kendine özgü yaren ve sırdaş edinme, yanına yaklaşacakları seçme kriterlerine vurguda bulunarak kasideyi bitiriyor.

4. Estetik Bağlam:

Şair şiirine insan harici varlıklara insanmuşçasına hitap etmek diye tanımlanan edebiyatımızda önceleri teşhis diye isimlendirilmiş, kavramların Türkçeleştirilmesi sürecinde de kişileştirme adını almış *tecrîd* sanatının icrası ile başlıyor¹⁰⁹. Her *tecrîd*'in müşebbeh bihi mahzûf bir kapalı istiare olduğu izahtan varestedir. Şair ayrıca birinci beyitte şehrin harap ve virane kalıntılarına, ardından kendi iç alemine ve 3 – 7. beyitler arasında da umuma hitap ederek yaptığı muhatap çeşitlendirmesi *iltifat*¹¹⁰ sanatının nadide örneklerindedir.

8. beyitte “En temiz duyguların katili o gözleri fettan / Pir-i faniye ulaşa kokusu, olur nev civan.” beytinin ilk mısraında *te'kidü'l-medb bimâ*

¹⁰⁹ *Tecrîd*: Söz söyleyenin insan dışındaki bir canlıya, herhangi bir eşyaya, nesneye insanmuşçasına hitap etmesine, kendisini bir başka insan veya bir başka varlık yerine koyarak gönlüne, nefsine söz söylemesine denir. M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi-Belâgat*, Gökkuşbucağı, 3. Baskı, İstanbul 2004, s. 175. Ayrıca bkz. Celâluddîn Muhammed b. Abdurrahman el-Kazvînî, *et-Telhîs fî ulûmi'l-belâğa*, Şerh. Abdurrahman el-Berkûkî, 2. Baskı, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1992, ss. 368-369; Seyyid Ahmed el-Fâşimî, *Cevâhiri'l-belâğa fî'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1984, ss. 374-375; Ahmed Matlûb, *Mu'cemü mustalahâti'l-belâğyye*, Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 2. bs., Beyrut 1996, ss. 258-262; M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri-Belâgat*, Atatürk Üniversitesi Yayınları: 571; Sevinç Matbaası, Ankara 1980, ss. 249-252.

¹¹⁰ *İltifat*: Bir sözü birinci, ikinci veya üçüncü şahıs kiplerinden biri ile ifade ederken, diğer bir kipe intikal ettirmektir. Diğer bir deyişle sözü gaipten muhataba veya muhataptan gaibe yahut mütekellimden gaip veya muhataptan birine çevirmektir. Saraç, *a.g.e.*, s. 186. Ayrıca bkz. Matlûb, *a.g.e.*, ss. 173-179.

*yüşbihü'z-zem*¹¹¹, sevgilinin özelliklerini oldukça selis bir üslûpla peş peşe sıralamasında ise *tensîku's-sifât*¹¹² sanatları vardır.

9. beyitteki “inci ten” tabiri *belîğ teşbih*¹¹³, teninin bir zinet gibi üstünde duruşunu gök yüzündeki ay ve etrafındaki yıldızların durumuna benzetiş *temsîlî teşbih*¹¹⁴, ancak bu teşbihi bu şekilde değil de ayın sevgiliye yıldızların takı olarak tasavvur edilmiş tenine benzetilmesi üst düzeyde bir belâgat gücünü ele veren *teşbib-i maklûb*¹¹⁵ ve *mübalâğa*¹¹⁶ örnekleridir.

11 – 13. beyitler arasından ayrılığın perişan ettiği özünün ayakları üzerinde duramaz olduğunu ve adeta bir kertenkele gibi yerlerde süründüğünü beyan ederek icra ettiği *teşbih*¹¹⁷ in ardından aslanlara benzettiği atalarından

- ¹¹¹ Te'kidü'l-medh bimâ yüshibü'z-zem: Yergi ifade eden lafızlarla övgüyü pekiştirmektir. Saraç, *a.g.e.*, s. 213. Ayrıca bkz. Sadeddîn et-Teftâzânî, *el-Mutavvel ale't-Telbîs*, Neşr. Bosnevî Muharrem Efendi, Dersaadet 1310, ss. 439-441; el-Hâşimî, *Cevâbir*, ss. 381-382; Matlûb, , *a.g.e.*, ss. 242-244; Ali el-Cârim, Mustafa Emin, *el-Belâğatü'l-vâdaha*, Müessesetü's-sâdık li't-tibâa ve'n-neşr, byy., 1418, ss. 291-294;
- ¹¹² Tensîku's-sifât: Bir şahsı veya bir nesneyi ardı ardına sıralanan sıfatlarla nitelemektir. Saraç, *a.g.e.*, s. 168. Ayrıca bkz. Matlûb, , *a.g.e.*, ss. 425-427.
- ¹¹³ Belîğ teşbih: Bir ifadede teşbihi yalnızca iki temel ögesi (benzetilen / kendisine benzetilen) yer alıyor da, ârızî ögeleri (benzetme yönü / benzetme edatı) bulunmuyorsa buna belîğ teşbih adı verilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. el-Hâşimî, *Cevâbir*, s. 270; Matlûb, , *a.g.e.*, ss. 330-331; el-Cârim, Emin, *a.g.e.*, ss. 25; Bilgegül, *a.g.e.*, s. 145-146; Saraç, *a.g.e.*, s. 121.
- ¹¹⁴ Temsîlî Teşbih: Bir teşbihte benzetme yönü tek bir vasıf değil de birçok vasfın bir araya getirilmesinden oluşan bir kompozisyonsa buna temsîlî teşbih adı verilir. Yani mutlak teşbihte benzetme yönü vasıf, temsîlde ise haldir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdulkâhir el-Cürcânî, *Esrârü'l-belâğa fî ilmi'l-be'yân*, Tahk. Muhammed el-İskenderânî, D. M. Mes'ûd, Neşr. Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, 1. bs., Beyrut 1996, s. 78-80; el-Hâşimî, *Cevâbir*, ss. 265-267; Matlûb, *a.g.e.*, s. 332-334; el-Cârim, Emin, *a.g.e.*, ss. 33-45; Bilgegül, *a.g.e.*, ss. 148-149; Saraç, *a.g.e.*, ss. 113-114.
- ¹¹⁵ Maklûb teşbih: Mübalâğa belirtmek için benzetme yönü bakımından zayıf olanın güçlü olana benzetilmesi biçimindeki teşbih teamülünü tersyüz etmektir. Cesur bir insanı aslana değil, aslanı insana benzetmek gibi. Saraç, *a.g.e.*, s. 122. Ayrıca bkz. el-Hâşimî, *Cevâbir*, ss. 275-276; Matlûb, , *a.g.e.*, ss. 345-346; el-Cârim, Emin, *a.g.e.*, ss. 59-65;
- ¹¹⁶ Mübalâğa: Bir vasfın, fiilin veya durumun gerçekleşmesi zor hatta mümkün olmayan dereceye çıkarılarak ifade edilmesidir. Diğer ifadeyle bir olumlu veya olumsuz bir durumu nitelemede aşırılığa kaçmaktır. Saraç, *a.g.e.*, s. 198. Ayrıca bkz. et-Teftâzânî, *a.g.e.*, ss. 434-436; el-Hâşimî, *Cevâbir*, s. 380; Matlûb, , *a.g.e.*, ss. 582-585.
- ¹¹⁷ Teşbih: Aralarında bir veya daha fazla vasıfta benzerlik bulunan iki şeyden birini diğerine benzetmektir. İki temel unsuru vardır: Müşebbeh (benzeyen), Müşebbeh bih (kendisine benzetilen). Teşbihin makbul olabilmesi için kendisine benzetilenin benzeyenden daha fazla bilinir ve tanınır olması lazımdır. Saraç, *a.g.e.*, ss.119 – 120.

gelen genlerin kendini çaresizlikten alıkoyduğunu örtülü bir kinaye üslubuyla belirttikten sonra bu durumun genlerinden mi yoksa çabasından mı kaynaklandığını bilmediğini söyleyerek *tecâhül-i ârif*¹¹⁸ icrasında bulunuyor.

15. beyitte Seyfüddevle'nin devlet için kalp, kılıç ve el mesabesinde olduğunun belirtilmesi belîğ teşbih örneklerindedir. Takip eden üç beyitte ise sırasıyla Hint kılıçlarına, aslanlara ve korkutucu dalgalara benzetilerek yapılan teşbihler sıradan gözükmekle birlikte müşebbeh konumunda bulunan Seyfüddevle'nin anılmayıp ona ait vasıfların kinaye yoluyla müşebbeh yapılması hârikulâdedir. Ayrıca Seyfüddevlenin halinin taşıp başka diyarları istila eden dev dalgalara benzetilişi *temsîlî istiâre*¹¹⁹ için mümtaz bir örnektir. Ayrıca bu beyitlerde mübâlağa sanatının icra edildiğini de belirtelim.

20. beytin sadrında Seyfüddevle'yi yağmura benzetmesi teşbih, acüzünde onu tebasının üstünde elbise ve cepken bitirmekle nitelenmesi ise *kapalı istiâre*¹²⁰dir. 24. beyitte ise fakirlik ve kıtlık gibi soyut kavramlar, kendilerine kovulma eylemi isnat edilerek, somut ve canlı varlıklara benzetilmiş ve böylelikle kapalı istiâre icrâ edilmiştir.

daha fazla bilinir ve tanınır olması lazımdır. Saraç, *a.g.e.*, ss.119 – 120. Ayrıca bkz. el-Hâşimî, *Cevâbir*, ss. 247-249; Matlûb, , *a.g.e.*, ss. 323-329; el-Cârim, Emin, *a.g.e.*, ss. 18-22;

¹¹⁸ Tecâhül-i ârif: Bilinen bir hususun bir noktaya bağlı olarak bilinmiyormuşçasına ifade edilmesidir. Yani bilineni bilmezlikten gelmedir. Saraç, *a.g.e.*, s. 205. Ayrıca bkz. el-Hâşimî, *Cevâbir*, ss. 392-394; Matlûb, , *a.g.e.*, ss. 256-258; el-Cârim, Emin, *a.g.e.*, ss.

¹¹⁹ Temsîlî istiâre: Mürekkebe istiâre de derir. Birden fazla kelime ile ifade edilen bir durumu onun benzeri veya bazı yönlerden onu andıran bir surete benzetmek ve bunlardan ilkinin yerine ikinciye kullanmak biçiminde tezahür eden bir edebî sanattır. Söz gelimi bir kimsenin kararsızlığını beyan sadedinde “Bir ileri bir geri gidiyor” demek bu kabildendir. Saraç, *a.g.e.*, s. 111. Ayrıca bkz. Matlûb, , *a.g.e.*, ss. 94-95; el-Cârim, Emin, *a.g.e.*, ss. 97-105.

¹²⁰ Kapalı istiâre: Bir ifadede teşbihin temel iki ögesinden benzetilen (müşebbeh) var da, kendisine benzetilen (müşebbeh bih) yoksa, buna kapalı istiâre (istiâre mekniyye) adı verilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. et-Teftâzânî, *a.g.e.*, s. 381; el-Hâşimî, *Cevâbir*, s. 305-307; Matlûb, , *a.g.e.*, s. 88-89; el-Cârim, Emin, *a.g.e.*, s. 76-77; Bilgegil, *a.g.e.*, s. 160-163; Saraç, *a.g.e.*, s. 111.

27. beyitte “bozguna uğrayıp yenilen düşmanlar” kavramı, “ganimeti korku olanlar” ifadesiyle öylesine harikulâde resmediliyor ki, icra edilen *icâz*¹²¹ ve *kinaye*¹²²deki zeka unsuru insanı kendine hayran bırakıyor.

29. Beyitte savaşan iki ordunun mızraklarının kavuşmasını gözlerin açılma ve yumulma esnasında alt ve üst kirpiklerin birbirine kavuşmasına benzeterek yaptığı teşbih el-Mütenebbî'nin ustalığına yakışır düzeyde bir teşbih değildir. Çünkü kirpiklerin kavuşması genel olarak sevgilinin aşıkı mesteden bir edası olarak zihinlerde yer etmiştir. Çağrışımı böylesine cezbedici bir mefhumu savaş gibi hoş olmayan bir hadiseye yamamak gerçekten yakışık almamıştır.

12. ve 33. beyitlerde sırasıyla yan yana zikredilen “gece-gündüz” ve “korkak-cesur” kavramları ile *tıbâk*¹²³ sanatı, 31. beyitte ise patrikler, putlar ve Hıristiyan azizler kavramları arasında *tenâsüb*¹²⁴ bulunmaktadır.

35. beyitte surun temelini derinliğini yere ve boyunun yüksekliğini yıldızlara meydan okumak olarak nitelendirmek eşsiz bir mübalağa; bunları temel derinliği ve boyun yüksekliğini belirtmeden ima yolu yapmak ise harikulâde bir kinaye örneğidir. Keza devamındaki beyitte rüzgarın ona karşı esmekten, kuşların onun cibetine uçmaktan imtina etmesi de aynı çerçevede değerlendirilmelidir.

¹²¹ İcâz: Meramı sıradan insanların günlük hayatta kullandıkları ifadelerle nazaran daha kısa ifade etmeye veya bir maksadı onu ifadeye yeterli en az sözle söylemeye denir. Saraç, *a.g.e.*, s. 73. Ayrıca bkz. el-Hâşimî, *Cevâbir*, ss. 222-226; Matlûb, , *a.g.e.*, ss. 202-204; el-Cârim, Emin, *a.g.e.*, ss. 240-246.

¹²² Kinâye: Bir sözü, hakiki anlamında kullanıma ihtimalini de rezervde tutarak, mecâzî anlamda kullanmaktır. Söz gelimi “Gözü açık” tabiri gerçek anlamıyla öznesinin gözünün kapalı olmadığı anlamına gelirken, diğer yandan dikkatli, fırsatları kollayan ve değerlendiren birisi olduğu manasını yansıtmaktadır. Saraç, *a.g.e.*, ss. 131-132. Ayrıca bkz. et-Teftâzânî, *a.g.e.*, ss. 407-408; el-Hâşimî, *Cevâbir*, ss. 345-347; Matlûb, , *a.g.e.*, ss. 568-573; el-Cârim, Emin, *a.g.e.*, ss. 123-132.

¹²³ Tıbâk: Birbirine anlamca karşıt iki lafzı bir arada kullanmaktır. Ayrıca bkz. et-Teftâzânî, *a.g.e.*, ss. 417-419; el-Hâşimî, *Cevâbir*, s. 366; el-Cârim, Emin, *a.g.e.*, s. 281; Matlûb, , *a.g.e.*, s. 522 - 523.

¹²⁴ Tenâsüb: Aralarında anlam bakımından -tezadın dışında- bir ilişki bulunan iki veya daha fazla kelimeyi bir ibarede toplamaktır. Gül, bülbül ve gülzâr kelimelerinin aynı metin içinde bulunması gibi. Saraç, *a.g.e.*, s. 148. Ayrıca bkz. et-Teftâzânî, *a.g.e.*, ss. 420-421; Matlûb, , *a.g.e.*, ss. 419-420.

37. beyitte bakımlı atların yollarda tozu dumana kattığı, rüzgârın neşeyle esip karları dağıttığı ifadeleri o beldeye huzur, umran ve medeniyetin geldiğinden kinayedir. Keza 41. beyitte doğrulmuş mızrakların geri çekilmesi kendisiyle savaştan vazgeçtiğinden kinayedir.

43. beyitte aşılmaz dağlara benzetilen karşısındaki dev ordular sarahaten zikredilmedikleri için *açık istiâre*¹²⁵, onun bu dev orduyu yenişi fırtınanın taze sürgün bir dalı sarsıp koparması kadar kolay olduğunun beyanında ise temsîlî teşbih vardır.

Hele ki estetik bağlamda onun adıyla özdeş bir *îrsâl-i mesel*¹²⁶ sanatı vardır ki bu şiirinin içinde yer alan aşağıdaki beyitler söz konusu sanata örneklik teşkil edecek mahiyettedir:

- 5- Kim ki dünyada kalır da yaşarsa bir hayli zaman,
Ters döner gözünde her şey, görür hep doğruyu yalan.
- 8- En temiz duyguların katili o gözleri fettan
Pir-i faniye ulaşsa kokusu, olur nev civan.
- 12- Kim ki maharetli ve yiğit aslanlardır atası,
Gecesi gündüzdür onun, av etidir tek gıdası.
- 32- Hepimiz kendisi için istiyor bence hayatı;
Çok düşkün ve meftun ona, yettiği kadar takatı
- 33- Korkağın can sevgisi temin etti ona bekayı
Cesurun cenk aşkı müyesser kıldı ona kavgayı
- 34- Kazançlar farklıdır, gayret ve çaba olsa da aynı;
Sanma birine vaki ihsan, öbürünün ayıbı.

¹²⁵ Açık istiâre: Bir ifadede teşbihin temel iki ögesinden kendisine benzetilen (müşebbeh bih) var da, benzetilen (müşebbeh) yoksa, buna açık istiâre (istiâre musarraha / tasrîhiyye) adı verilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. el-Hâşimî, *Cevâbir*, s. 305-307; Matlûb, , *a.g.e.*, s. 93-94; el-Cârim, Emin, *a.g.e.*, s. 76-77; Bilgegil, *a.g.e.*, s. 159-160; Saraç, *a.g.e.*, s. 110-111.

¹²⁶ İrsâl-i mesel: Bir fikri bir görüşü ispat etmek, açıklamak, söze kuvvet ve güzellik katmak amacıyla söz arasında atasözü, vecize, hikmetli sözler, deliller ve misaller getirmektir. İsmail Durmuş, "İrsâl-i mesel", *DİA*, XXII, 450. Ayrıca bkz. Matlûb, , *a.g.e.*, ss. 56-57.

Sonuç:

el-Mütenebbî Arap Dili ve Edebiyatı dendiğinde ilk akla gelecek önemli simalardan biridir. Kendisi Abbâsîler döneminde hicrî 4., milâdî 10. asrın ilk yarısında yaşamış çelişkiler ve maceralarla dolu yarım asırlık hayatında daha Ziyâde Hamdânî emiri Seyfûddeve'nin resmî şairi olmakla temayüz etmiştir. Söz konusu zata müteveccih yazdığı çok sayıda medih şiiri bulunmaktadır. Bu medih şiirlerinden biri de kendisinin kaside-i bâiyye'leri arasında yer alan "Maraş" şiiridir.

Bahse konu şiir, 45 beyitlik orta uzunlukta bir kasidedir. Konusu genel kapsam itibariyle medih olmakla birlikte, fahr, hiciv, vasf gibi diğer şiir konuları da içinde mündemiçtir. İlk beytin tüm mısraları kendi arasında kafiyeli, sonraki beytlerin ilk mısraı serbest, ikinci mısraı ise ilk beytin mısralarıyla kafiyelidir.

Şiirin muhtevâsından Maraş'ın o gün itibariyle Müslümanlarla Bizanslılar arasında bir serhat kenti olduğu, Bizanslılar'ın merkezin uzağındaki kentleri yönetmek üzere görevlendirdikleri valilere domestik dendiği, Seyfûddeve'nin fethinden önce şehrin harap ve onarılması güç bir nitelik arzettiği, buna karşın Seyfûddeve'nin orayı hem imar ettiği ve hem de etrafına yüksekçe bir sur inşa ettiği anlaşılmaktadır.

Sözün özü olarak diyebiliriz ki: Abartılı ifadelerinden arındırılarak dikkatli bir inceleme süzgecinden geçirildiğinde şiirin, tarih ilmi için tali kaynak olabileceği, bu satırların yazarının ulaştığı ve ikrarını mükellefiyet telakki ettiği sağlam bir kanaattir.

RESİMLER

Akçaderbent ağzında bulunan Zilli Han

Akçaderbent'ten Elbistan ovasına çıkış

Akçaderbent'ten bir görüntü

Yaşar Alparslan Hoca Zilli Han harabeleri önünde

Göksun Kazandere köyünde Hititlere ait kaya mezarı

Göksun Yağbasan mevkiinde Roma döneminden kalma Aybastı Kalesinden bir görüntü

Göksun Kırkkuyu mevkiinde Balbalları andıran mezarlık

Göksun da Roma dönemi eserlerinden Kaleboynu kalesi
246

UKDE KİTAPLIĞI
YAYINLANAN KİTAPLARIMIZ

1. Anılar ve İbretler / *Cemal Nar* (Mevcudu Yok)
2. Gönül Dostu / *Serdar Yakar* (Mevcudu Yok)
3. Kurtuluştan Bir Kesit / *Esmâ Yakar* (Mevcudu Yok)
4. Ruhların Parmakları / *Mehmet Alperen* (Mevcudu Yok)
5. Bu Sistemden İslama / *Cemal Nar* (Mevcudu Yok)
6. Sultan Vahdettin ve Mustafa Kemal Paşa Milli Mücadelede / *Mehmet Fatişoğlu* (Mevcudu Yok)
7. Sorgulanması Gereken Kavramlar / *Mehmet Sertpolat* (M. Yok)
8. Necip Fazıl ve Mücadelesi / *Serdar Yakar* (Mevcudu Yok)
9. İslamlaşma Bilinci / *Cemal Nar* (Mevcudu Yok)
10. Memleketime Dair / *Serdar Yakar* (Mevcudu Yok)
11. İslam Sancısı / *Cemal Nar* (Mevcudu Yok)
12. Delil ve Hikmetleriyle İslam Fıkhı / *Ramazan Pak* (M.Yok)
13. Hayatı ve Mücadelesi ile Hafız Ali Efendi / *Yıldırım Alkış-Serdar Yakar* (Mevcudu Yok)
14. Arş Gölgesi / *Cemal Nar* (Mevcudu Yok)
15. Tasavvufun Anahtarı / *Cemal Nar* (Mevcudu Yok)
16. Kahramanmaraş'ta Bayazitoğulları / *Bekir Sami Bayazıt* (Mevcudu Yok)
17. Güz Yağmurları / *Kadir Tanır* (Mevcudu Yok)
18. Betül'ün Günlüğü / *Elif Betül Yakar* (Mevcudu Yok)
19. Kurtuluşumuzun Manevi Mimarları / *Mehmet Alperen* (Mevcudu Yok)
20. Kurtuluşa Dair Üç Eser / *Serdar Yakar* (Mevcudu Yok)
21. Kıssa-ı Eshab-ı Kehf / *Yaşar Alparslan* (Mevcudu Yok)
22. Bahçeci Hoca / *Ömer Kaya*
23. Kan Kırmızı Geceler / *M. Akif Baltutan*
24. Cahit Zarifoğlu / *Nazım Elmas*
25. Hac Yolunda Gördüklerimiz / *H. Rıdvan Bağrıaçık* (M.Yok)
26. Kâbe Yolunda / *H. Rıdvan Bağrıaçık* (Mevcudu Yok)
27. Yüz Yaşın Sırrı / *Ömer Kaya*
28. Mısır'da Hüküm Süren Çerkez Sultanları / Tercüme: *Kemal Görücü* (Mevcudu Yok)
29. Yerel Yönetimlerde Alternatif Hizmet Sunma Yöntemleri Kahramanmaraş Belediyesi Örneği / *Serdar Yakar*
30. Mahalli Kelimeler Sözlüğü / *Ömer Kaya – Hacı Abdullah Kozan*

31. Tarihi, Kültürü ve Sosyal Yapısı İle Kahramanmaraş'ta Ceridoğulları /
Serdar Yakar – Ömer Kaya
32. Kalbime Sığdıramadıklarım / *Cuma Tahiroğlu*
33. Gül Medeniyeti Kurtlar Sofrasında / *Cuma Tahiroğlu*
34. Fıkıh Usulü / *Ramazan Pak*
35. Gönlümün Sesi / *Cuma Tahiroğlu*
36. Milli Hassasiyet ve Manevi Mesuliyet / *Cuma Tahiroğlu*
37. Alimin Önderliği / *Cemal Nar*
38. Münâcaât ve Na'tlar / *Yaşar Alparslan*
39. Tarihte Alcı - Tecirli (Beğdili – İlbeyli – Elbeyli) Türkmenleri
Soykimlikleri / *Mehmet ADİL (ALCIOĞLU)*
40. Dulkadir Beyliği Araştırmaları I / *Hazırlayanlar: Yaşar ALPARSLAN,
Mehmet KARATAŞ, Serdar YAKAR*
41. Heşt Bihişt –Kuruluştan Yükselişe Osmanlı Tarihi- / *İdris-i Bitlisi.
Hazırlayan: Mehmet KARATAŞ, Selim KAYA, Yaşar BAŞ*
42. Maraş Yollarında / *Hasan Reşit TANKUT*
43. İstiklâl Savaşında Maraş / *Hazırlayan: Yaşar ALPARSLAN – Serdar YAKAR*
44. Gül Medeniyeti Çölde Bir Pınardır / *Cuma TAHİROĞLU*
45. Maraş Tarihi ve Coğrafyası / *Besim ATALAY, Hazırlayanlar: İlyas
GÖKHAN-Mehmet KARATAŞ*
46. Dulkadir Beyliği Araştırmaları II / *Hazırlayanlar: Yaşar ALPARSLAN,
Mehmet KARATAŞ, Serdar YAKAR*
47. Aşiretlerin İskânları / *Bekir Sami BAYAZIT*
48. Bir Hukuk Mücadelesi / *Serdar YAKAR*
49. Maraş Emîrleri / *Editörler: İlyas GÖKHAN / Selim KAYA*
50. Kükün / *Kadir TANIR*
51. Maraş'ta Misyoner Faâliyetleri ve Misyoner Okulları / *Mustafa ÇABUK*
52. Zeytun ve Çevresindeki Ermeni İsyancıları / *A. Latif DİNÇASLAN*
53. Âşık Durdu Mehmet Yoksul (Âşık Mahfuzî) Hayatı ve Şiirleri / *Hazırlayan:
Yaşar ALPARSLAN - Serdar YAKAR*
54. Âşık Mustafa Zülkadiroğlu Hayatı ve Şiirleri / *Hazırlayan: Yaşar
ALPARSLAN - Serdar YAKAR*